

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Ümit YURTOĞLU

**1923-1960 YILLARI ARASI HÜKÜMET VE SİYASAL PARTİ
PROGRAMLARINDA TARIM**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Yozgat-2018

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 80110314020 numaralı öğrencisi Ümit YURTOĞLU'nun hazırladığı **“1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım”** başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/07/2018 Salı günü saat 12:00'da yapılmış, tezin onayına ~~OY ÇOKLUĞU~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Bengül BOLAT

Üye : Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmigül ÇETİN

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...10../...07../2018.. tarih ve 24-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

18../07../2018

Prof. Dr. Yunus ÖZGER

Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum **“1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım”** adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/05/2018

Ümit YURTOĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ HÜKÜMETLERİ TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALARI

1.1.	I. İsmet İnönü Hükümeti Dönemi (30.10.1923-06.03.1924)	7
1.2.	II. İnönü Hükümeti Dönemi (06.03.1924-22.11.1924)	7
1.3.	A. Fethi Okyar Hükümeti Dönemi (22.11.1924-03.03.1925)	9
	1.3.1. Aşar Vergisi'nin Kaldırılması	10
1.4.	III. İnönü Hükümeti Dönemi (03.03.1925-01.11.1927)	13
	1.4.1. Yasal Düzenlemeler	14
	1.4.2. Çiftçiyi Topraklandırma Politikaları	16
	1.4.3. Tarımda Makineleşme ve Islah Çalışmaları Bağlamında Kurulan Kurumlar	17
	1.4.3.1. Şeker Fabrikalarının Kuruluşu	18
	1.4.3.2. Atatürk Orman Çiftliği	20
	1.4.4. 1927 Yılı Nüfus Sayımının Tarım Politikalarına Yansıması	24
1.5.	IV. İnönü Hükümeti Dönemi (01.11.1927-27.09.1930)	26
	1.5.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'de Etkileri	27
	1.5.2. Tarımda Kooperatifleşme Faaliyetleri	28
1.6.	V. İnönü Hükümeti Dönemi (27.09.1930-04.05.1931)	30
1.7.	VI. İnönü Hükümeti Dönemi (04.05.1931-01.03.1935)	31

1.7.1. Ziraat Kongreleri	37
1.7.2. Tarımsal Eğitim Faaliyetleri	40
1.7.3. 1934 İskân Kanunu	41
1.8. VII. İnönü Hükümeti Dönemi (01.03.1935-01.11.1937)	42
1.8.1. Çiftçiyi Topraklandırma Faaliyetleri	48
1.9. I. Celal Bayar Hükümeti Dönemi (01.11.1937-11.11.1938)	51
1.9.1. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu	53
1.9.2. Toprak Mahsulleri Ofisi	53
1.10. Atatürk Dönemi Diğer Siyasi Partilerin Tarım Politikaları	55

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ HÜKÜMETLERİ TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALARI

2.1. II. Bayar Hükümeti Dönemi (11.11.1938-25.01.1939)	61
2.2. I. Refik Saydam Hükümeti Dönemi (25.01.1939-03.04.1939)	62
2.3. II. Saydam Hükümeti Dönemi (03.04.1939- 09.07.1942)	64
2.3.1. Milli Korunma Kanunu ve Tarım Politikasına Etkileri	64
2.3.2. Köy Enstitüleri Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	73
2.4. I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi (09.07.1942-09.03.1943)	77
2.4.1. Hükümetin El Koyma Kararı % 25 Uygulaması.....	78
2.4.2. Zirai Kombinalar	79
2.5. II. Saraçoğlu Hükümeti Dönemi (09.03.1943-07.08.1946)	80
2.5.1. 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu	81
2.5.2. Toprak Mahsulleri Vergisinde Düzenleme ve Kaldırılma Süreci	87
2.5.3. Türkiye Zirai Donatım Kurumu	91
2.5.4. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	93
2.6. Recep Peker Hükümeti Dönemi (07.08.1946-10.09.1947)	97
2.6.1. 7 Eylül Kararları	99
2.7. I. Hasan Saka Hükümeti Dönemi (10.09.1947-10.06.1948)	102

2.8.II. Saka Hükümeti Dönemi (10.06.1948-16.01.1949)	105
2.9.Şemsettin Günaltay Hükümeti Dönemi (16.01.1949-22.05.1950)	108
2.9.1. Devlet Üretme Çiftliği Genel Müdürlüğü	109
2.9.2. İnönü Döneminde Kurulan Partilerin Tarım Politikaları	112
2.9.3. Milli Kalkınma Partisi	112
2.9.4. Millet Partisi	114
2.9.5. Kurulan Diğer Partilerin Tarıma Bakışı	116

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALARI

3.1. I. Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (22.05.1950-09.03.1951)	122
3.1.1. Marshall Yardımı ve Traktör Devrimi	126
3.1.2. I. Menderes Hükümeti'nin İstifası	128
3.2. II. Menderes Hükümeti Dönemi (09.03.1951-17.05.1954)	129
3.2.1. Tarımda Makineleşme ve Zirai Krediler	130
3.2.2. Gübre ve Tohum Dağıtımı	136
3.2.3. Meyve-Sebze ve Bakliyat Üretimi	139
3.2.4. Zirai Mücadele	142
3.3. III. Menderes Hükümeti Dönemi (17.05.1954-09.12.1955)	145
3.4. IV. Menderes Hükümeti Dönemi (09.12.1955-25.11.1957)	151
3.5. V. Menderes Hükümeti Dönemi (25.11.1957-27.05.1960).....	154
3.5.1. DP'nin Sulama ve Köy Yolları Politikası	160
3.6. Demokrat Parti Döneminde Kurulan Partilerin Tarım Politikaları	164
3.6.1. Türkiye Köylü Partisi	165
3.6.2. Cumhuriyetçi Millet Partisi	166
3.6.3. Hürriyet Partisi	167
3.6.4. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	169
3.6.5. Kurulan Diğer Partilerin Tarıma Bakışı	170

SONUÇ.....	176
KAYNAKÇA	181
ÖZGEÇMİŞ.....	199

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1923-1960 Yılları Arası Hükümet ve Siyasal Parti Programlarında Tarım

Ümit YURTOĞLU

Danışman: Doç. Dr. İbrahim ERDAL

2018-Sayfa: 199+xii

Jüri: Doç. Dr. Bengül BOLAT

Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Dr. Öğr. Üyesi İsmigül ÇETİN

Osmanlı Devleti'nin tarıma dayalı ekonomisi; özellikle Osmanlı-Rus savaşından sonra yaşanan büyük göç dalgası ve Balkan, I. Dünya Savaşları ve Milli Mücadele süreciyle istikrarsız ve sürdürülemez bir üretimsiz döneme girmiştir. Savaşın getirdiği zorlu şartlar ve göç, Anadolu topraklarında hem işgücünü azalmasına hem de üretimin düşmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Atatürk, kırsal kalkınmaya öncelik vermiş, Anadolu'nun köylülerin üretici hale dönüşmesi ve modern tarım teknikleriyle tanışarak güçlendirilmesiyle kalkınmasını planlamıştır. Bu sebeple bu dönem tarımsal ve tarıma dayalı sanayi planlarını uygulama konulduğu bir dönem olarak görülmektedir. İsmet İnönü' dönemi ise II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz ekonomik koşulların kendini hissettirdiği bir dönem olmuştur. Uzun yıllar boyunca savaşa girme ihtimaline karşı desteklenen ordu mühimmat ve asker giderleri ağır vergilerin uygulanmasına sebep olmuş, Varlık Vergisi ve Milli Korunma Kanunu gibi vergilerin getirilmesi toplumda özellikle üretici köylü kesimde sıkıntılara sebep olmuştur. İnönü dönemi bu sebeple her ne kadar kuruluş dönemi alınan kalkınma modelinin uygulanmasını siyasal parti programlarında belirtmiş ise de uygulamada ağır vergiler üreticilerin daha fakirleşmesine tarımda verimin düşmesine sebep olmuştur. Adnan Menderes dönemi ise dış politikanın getirdiği sükûnetin ülkenin tarım politikasına da yansıdığı bir dönem olmuştur. Menderes döneminde vergilerde hafifletme ve tarım politikasında modern tekniklere geçiş ve makineleşme sürecinin başlatıldığı görülmektedir. Çiftçinin desteklendiği ve sulama politikalarının güçlendirildiği bu dönemde köylü çiftçiye destek politikasının siyasal parti politikalarında da yer bulduğu görülmüştür.

Bu çalışma da Türkiye Cumhuriyeti'nin bu üç önemli döneminin hükümet ve siyasal parti programlarında tarım politikası incelenmiştir. Birinci bölümde yeni devletin kırsal kalkınma politikasının temelleri incelenirken ikinci bölümde dış ve iç siyasal koşulların getirdiği zorlukların tarım politikasına etkisi incelenmiştir. Adnan Menderes döneminde ise tarımda makineleşme ve sulama ağırlıklı politikanın hükümet ve siyasal parti programlarında işleniş ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkan, I. Dünya Savaşları, Milli Mücadele, Atatürk, İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı, Adnan Menderes.

ABSTRACT

Master's Thesis

Agricultura in Government and Political Party Programs between 1923 and 1960

Ümit YURTOĞLU

Supervisor: Associate Professor İbrahim ERDAL

2018-Sayfa: 199+xii

Jury: Associate Professor Bengül BOLAT

Associate Professor İbrahim ERDAL

Doctor Lecturer İsmigül ÇETİN

The Ottoman Empire's agriculture-based economy entered an unstable and unsustainable period, in part due to the great waves of migration following the Ottoman-Russian War, and national struggle in the aftermath of the Balkan Wars and World War I. The war-driven challenging conditions and migration resulted in a shortage of labor and a subsequent drop in production in Anatolia, and this convinced Atatürk to give priority to rural development during foundation period of the Republic of Turkey. His plan in this regard was to turn Anatolian villagers into farmers, and to empower them by introducing them to modern agricultural techniques, ushering in a period of agricultural and agriculture-based development. The outbreak of World War II, at the time of the presidency of İsmet İnönü, had an apparent negative impact on the economy. Financial support to military munitions and expenses of the soldiers in preparation for the possibility of entering the war led to the application of high taxes such as Capital Tax or national security law taxes impacted on the citizens, and especially the rural population. As a result, during İnönü's presidency, even though it was announced that the development models that had been adopted during the foundation period of the Republic would be implemented, application of high taxes resulted in the impoverishment of producers and a decrease in agricultural yield. During Adnan Menderes' presidency, Turkey's peaceful foreign relations were reflected in the agricultural policy of the country, resulting in a drop in taxes, a transition to modern agricultural techniques and the launch of mechanization. The farmers were supported and irrigation policies were strengthened in this period, and policies aimed at supporting the rural farmers were included in political party policies.

In this study, governmental and political agricultural policies in the three most important periods of the Turkish Republic have been analyzed. The basis of the rural development policies adopted by the newly established country is reviewed in the first section, while the impact of internal and foreign political challenges on agriculture is examined in the second section. For the Adnan Menderes period, an analysis is conducted to investigate the mechanization of agriculture and irrigation-focused policies of both the government and the individual political parties.

Key Words: Ottoman Empire, Balkan, I. World Wars, National Struggle, II. World War, Atatürk, İsmet İnönü, Adnan Menderes.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİİTE	: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Ank.	: Ankara
AOÇ	: Atatürk Orman Çiftliği
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
Bkz.	: Bakınız
bsm.	: Basım
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
Der.	: Derleyen
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DSİ	: Devlet Su İşleri
FKK	: Fiyat Kontrol Komisyonu
FMK	: Fiyat Murakabe Komisyonları
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GTHB	: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
İst.	: İstanbul
İTİA	: İktisadi Ticari İlimler Akademisi
K.H.K.S	: Koordinasyon Heyeti Karar Sayısı
Md.	: Madde
MKK	: Milli Korunma Kanunu
MKM	: Milli Korunma Mahkemeleri
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
s.	: Sayfa

SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakóltesi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TMV	: Toprak Mahsulleri Vergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VVK	: Varlık Vergisi Kanunu
Yay.	:Yayınclılık-Yayınları

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda ülkede her alanda olduğu gibi tarımsal anlamda da durum hiç de iç açıcı değildi. Zira ülke Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın yıkıcı etkilerini yakından yaşamıştır. Bu sebeple Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde hızlı bir reform dönemine girilerek, hemen her alanda köklü bir değişiklikle ülke kalkınmasına girişilecektir. Özellikle Atatürk döneminde tarımsal alanda yapılan yenilik ve kurulan işletmelerle ülkede bir atılım gerçekleştirilmiştir. Bunlar yapılırken Devletçilik ilkesinin bir gereği olarak ülkede birçok devlet işletmesi kurularak ülke ekonomisi güçlendirilmiştir. İnönü döneminde ise Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarım politikalarının bir nevi devamı uygulanmış, Adnan Menderes liderliğinde Demokrat Parti döneminde ise tarımsal alanda teknolojik gelişmelere bağlı olarak tarımsal alanda bir makineleşme dönemi yaşanmıştır. Tez çalışmamda Cumhuriyetin kuruluşundan 1960 yılına kadar kurulan hükümetlerin tarımsal alanda ne gibi bir politika uyguladığı, bu aşamalarda ülkedeki tarımsal gelişmeler ve vatandaşa yansımaları işlenmiştir.

Konu seçiminden tezimin şekillendirilmesi ve son halini almasına kadar her alanda benden yardım ve desteğini esirgemeyen, büyük bir sabırla çalışmalarımı takip eden, fikirlerimden yararlandığım kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. İbrahim Erdal'a teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve her türlü desteği sağlayan eşim Emine Yurtoğlu'na ve akademik çalışma yapmam konusunda beni destekleyen aileme de teşekkürü borç bilirim.

Ümit YURTOĞLU

Ankara-2018

GİRİŞ

Tarım politikaları uygulamalarının Osmanlı Devleti'nin son dönemi olarak adlandırılan 1900-1920 arası dönemde de Tanzimat süreciyle birlikte ortaya çıkan hukuki, bürokratik, sosyal değişim ve gelişmeler eşliğinde değişime uğradığı görülmektedir. Tanzimat öncesi Osmanlı toprak yönetiminin temeli tımar sistemine dayanmaktadır. Tımar; devletin sahibi olduğu arazinin aynı zamanda bir devletin hesabına çalışan ve ücretlerini tımarın gelirinden alan kişilerin denetiminde, kullanan köylüler tarafından işleyen bir sistemin adıdır.¹ Bu kişiler toprağın asıl sahibi değillerdi. Ayrıca bu tımarları tamamen ellerinde bulundurma hakları da yoktu. Devlet tekelinde bulunan bu arazilerin sık sık el değiştirmesi ile devlet bölgesel bir yapının oluşmasını engellemiştir. Söz konusu değişiklik ise bu tımarların toplanma biçiminde ortaya çıkmıştır. Tımar vergilerinin tahsili işinin bir mültezime verilmesi olarak ortaya çıkan iltizam usulünün, zaman içerisinde suiistimal edilerek köylüye büyük oranda zarar verdiği görülmüştür.² Açık artırma usulü ile verilen tımar gelirleri mültezimlerin kısa zamanda büyük gelir ve haksız kazanç elde etme yönündeki uygulamaları, köylü üzerinde olumlu bir etki göstermemiştir. Dönem itibariyle yaşanan siyasi gelişmeler sebebiyle tarım politikaları merkezi devletin ihtiyaçlarını karşılama üzerine kurulmuş pazar için üretim anlayışı, yani sermaye birikimi de oluşmamıştır.³

1911 yılında başlayan Balkan Savaşları, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik gidişata paralel olarak tarımsal durumu da olumsuz etkilemiştir. Bu gidişat I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla daha da olumsuz bir duruma dönüşmüştür. Savaş sürecinde ülkenin temel ekonomisini oluşturan tarım alanlarının zarar görmesi sonucu başta buğday olmak üzere diğer tarım ürünlerinde de gözle görülür derecede azalmalar meydana gelmiştir. Bu sebepten dolayı dönemin hükümeti, ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumu düzeltebilmek amacıyla ilk olarak 17 Ekim 1914 tarihinde bir düzenleme ile köylüye toprağı ekme mükellefiyeti getirmiş, kırsal kesimde 16-20 yaş arası ve 45 yaş üstü olup da askerlik ile ilişkisi olmayanları yaşadıkları köyün

¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, s.189.

² Şevket Pamuk, *100 soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, Gerçek Yay., İst.,1990, s.128.

³ Ahmet Gündüz Ökçün, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (1922-1924)*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, No: 57, Ankara, 1997, s.7.

tarlalarını sürüp ekmek ile mükellef kılmıştır.⁴ Dönem itibariyle diğer bir düzenleme de 18 Eylül 1916 tarihinde köylerde kurulacak olan Ziraat Heyeti kontrolünde çalışma yükümlülüğüdür. Fakat bu düzenlemeden beklenen fayda sağlanamayınca 2 Nisan 1917 tarihinde daha ağır sayılabilecek bir düzenlemeye gidilerek, çiftçilere belli oranda üretim ve nadas yapma zorunluluğu getirilmiş, öte yandan çiftçiler, kendi tarlalarının yanı sıra fakir çiftçilerin ve silahaltında bulunan kişilerin de tarlalarını ekip biçmekle yükümlü tutulmuşlardır.⁵ Çünkü 66 milyon dönüm olan arpa-buğday üretiminin savaş sonunda 35 milyon dönüme düşmesiyle birlikte ülkede kıtlık tehlikesi baş göstermiştir.⁶ Milli Mücadele sonrasında ise ülke sınırlarında meydana gelen değişiklikler haliyle tarımsal alanda da olumsuzlukları beraberinde getirmiştir. Suriye, Irak ve Kafkasya'nın yanı sıra Batum ve Beyrut Limanlarının ülke sınırları dışında kalması başta tarım ve hayvancılık olmak üzere ülke ekonomisine büyük oranda zarar vermiştir.⁷

Milli Mücadele yıllarında da çiftçiye yönelik yükümlülük içeren düzenlemelere gidilerek, bu çerçevede 9 Ekim 1921 yılında yürürlüğe giren kanun kapsamında bir çift hayvan için 40 hektar hububat buğday ekilmesi, 7 günde bir askeri vazifede olanların tarım işlerinde çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Bununla beraber 200 hektar tarla ekenler ile her 100 hektar için çalıştırılacak olanlar, traktör ile ekim yapanlarla 2 makinist ve her 100 hektar için çalıştırılacak olanlar, 200 keçi veya koyun ile 50 adet sığır belgesine sahip olanlar ve her ilçeden 2 marangoz askerlik görevinden muaf tutulmuştur.⁸ Çünkü savaşlar sebebiyle ülkenin hububat üretiminde büyük bir paya sahip olan Eskişehir ve Afyon gibi illerdeki tarım alanlarının büyük bir tahribat geçirdiği görülmüştür.

23 Nisan 1920 tarihinden 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanına kadarki süre içerisinde 4 İcra Vekilleri Heyeti kurulmuş, 3 Mayıs 1920 – 24 Ocak 1921 tarihleri arasında işbaşına gelen I. İcra Vekilleri Heyeti döneminde Osmanlı Devleti

⁴ Oya Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İst., 1981, s. 63.

⁵ Zafer Toprak, *Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)*, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yay., Ank., 1988, s. 31.

⁶ *Türkiye Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ank., 1938, s. 246.

⁷ Silier, *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, s. 63.

⁸ Ökçün, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (1922-1924)*, s. 127, 128.

halen savaşa devam etmekte olup ülke genel anlamda işgal altında bulunmaktadır. Bu sebeple I. İcra Vekilleri Heyeti Döneminde tarımsal anlamda bir politika benimsenmemiş, 24 Ocak 1921 – 09 Temmuz 1922 tarihleri arasında işbaşına gelen II. İcra Vekilleri Heyeti Dönemi- (Fevzi Paşa Hükümeti döneminde de Meclise bir program sunulmamıştır.⁹

1923 genel seçimleri 28 Haziran tarihinde yapılmıştır.¹⁰ Gerçekleşen bu seçimler öncesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, dünya mücadeleleri içerisinde en şiddetli ve en çetin evresi olan hayat ve istiklal kavgası esnasında dahi ekonomi alanında gerekli hassasiyeti göstererek, tohum dağıtımı ve Ziraat Bankaları'nı düzeltme ile köylüye daha fazla yardım etmek gibi geçmişte eşi bulunmayan birçok tedbirlerin uygulanmıştır.¹¹ 12 Temmuz 1922-04 Ağustos 1923 tarihleri arasında işbaşına gelen III. İcra Vekilleri Heyeti Dönemi-Rauf Orbay Hükümeti döneminde de ülkenin savaş halinde olması sebebiyle Hükümet programında tarımsal anlamda bir program sunulmamıştır. Ancak, Cumhuriyetin ilanı sonrasında 14 Ağustos 1923–27 Ekim 1923 tarihleri arasında işbaşına gelen IV. İcra Vekilleri Heyeti-Ali Fethi Bey Hükümeti döneminde Ali Fethi Bey'in 4 Eylül de yaptığı hükümet programı konuşmasında köylü üzerinde büyük bir yük teşkil eden Aşar Vergisi'nin kaldırılması yönünde bir karar bildirmiş, ortaya çıkabilecek vergi kaybı için başka gelir kaynaklarına başvurulacağından bahsetmiştir. Ayrıca, memleketin önemli bir ekonomik kolunun ziraat olduğundan, tarımın desteklenip kalkınması için Tarımsal Destek Kanunu'nun teklif olunacağını belirterek tarımsal sanayinin gelişmesi için ihtisas ziraat mektepleri açılması ve ülkenin sekiz tarım bölgesine ayrılarak her bölgede genel ziraat okulları ile tarım makineleri tamirhanelerinin açılıp, buralarda çiftçilerin modern aletlere ulaşmasının sağlanacağını vurgulamıştır. Fethi Bey, bunun yanı sıra çiftçinin parasal olarak desteklemesi için Köy Bankaları ve Çiftçi Sandıklarının açılacağını ve Ziraat Bankası aracılığı ile de mali destek sağlanıp, çiftçiler arasında alım-satım ortaklıklara, şirketlerin, kooperatiflerin kuruluşuna yardım edileceğini vurgulamıştır. Fethi Bey ayrıca muhtaç çiftçilere tohumluk, ziraat aletleri temin edilip hayvanatın verimli üretimi için damızlık ahırlar açarak ücretsiz olarak ahalinin hayvanlarının

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 7, s. 372-373.

¹⁰ Mehmet Ö. Alkan, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimlerin Kısa Tarihi*, Görüş Dergisi, No: 48, Mayıs 1999, s. 51.

¹¹ *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 18 Nisan 1923.

aşılacağını, hayvan hastalıklarına karşı mücadelenin destekleneceğini ve tüm bu hedeflerin İktisat Vekâletince yakından takip dileceğini belirtmiştir.¹²

Yeni Türkiye'nin ekonomi rotasını belirlemek amacıyla İzmir'de 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında bir iktisat kongresi yapılmıştır. İşçi, çiftçi, tüccar ve sanayici gruplarından 1135 üyenin katıldığı kongrede¹³ ülkede nasıl bir ekonomik yapının uygulanması gerekleri belirlenerek "*Misak-ı İktisadi*" belgesi de kabul edilmiştir.¹⁴ Kongreye katılan çiftçi grubunca alınan kararlar ise; tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması, rejinin kaldırılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, Aşar Vergisi'nin kaldırılması, orman köyleri ile ilgilenilmesi, tamirat atölyelerinin kurulması, yol vergisi gelirin şose yapımına harcanması, hayvan hastalıkları ile mücadelenin hızlandırılması, göllerde balık yetiştirilmesi, tarım alet ve makinelerinde standartlaşmaya gidilmesi, pratik tarım derslerinin okul programlarına konulması, yükseköğrenim öğrencilerinin belirli süre içinde köylere gönderilmesi,¹⁵ şeklinde sıralanmıştır.

İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet'in ilanından 8 ay önce, ekonomi politikasında arayışların olduğu bir dönemde toplanmıştır. Kongrede alınan kararlar Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kurulan Hükümetlerin ve Cumhuriyet Halk Fırkası Parti Programlarında yer alacaktır. Bu sebeple, İzmir İktisat Kongresi, alınan kararlar göz önüne alındığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel ekonomik özelliğini yansıtması bakımından önemli bir kongredir.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu yıllarda her alanda olduğu gibi ekonominin neredeyse temelini oluşturan tarım alanında da kalkınmayı hedeflemiştir. Mustafa Kemal, Türk köylüsü ve tarımsal kalkınma ile alakalı olarak daha cumhuriyet ilan edilmeden 1 Mart 1922 tarihinde TBMM de yaptığı konuşmasında Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisinin köylü olduğunu, dolayısıyla en çok refah ve saadete köylülerin lâayık olduğunu, hükümetin ekonomik siyasetinin bu asli hedefi gerçekleştirmeye

¹² Hükümet Programının tam metni için bkz.: *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)*, Haz.: İrfan Neziroğlu; Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ank., 2013.

¹³ Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ank., 1981, s. 2.

¹⁴ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ank., 1984, s.81.

¹⁵ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923*, TTK Basımevi, Ank., 1989, s. 395-400.

yöneleceğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında da Ziraatın, milli ekonominin esasını oluşturduğundan, öncelikle bu alanda kalkınma sağlanması, bunun da üretilen mahsulün üreticinin elinde bulunduğu zaman değerlendirmekle mümkün olabileceğini, köylüye yapılacak yardımların, nakdi olmaktan ziyade, üretim araçları verilmesi şeklinde olması gereğinden bahsederek tarımsal kalkınma alanında nasıl bir yol uygulanması gerektiğini ana hatları ile anlatmıştır.¹⁶

Cumhuriyet Hükümetleri döneminde, ülke nüfusunun % 75'ini aşkın bir grubunun tarımla uğraşması ve ekonominin büyük oranda tarıma dayalı olması sonucu çiftçilerin vergilendirilmek yoluyla yatırımların devlet eliyle gerçekleştirilmesi bir mecburiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nden kalan, aynı olarak tahsil edilen ve mahsulün 1/10 üzerinden alınan bir vergi türü olan Aşar'ın toplanma biçiminin köylü nazarında oluşturduğu etki de dikkate alınmış ve Aşar Vergisi 17 Şubat 1925 tarihinde tarihteki yerini almıştır. Çıkarılan bu kanunla Türkiye Cumhuriyeti'nin tarım alanında Osmanlı Devletinden kalan aşar ve arazi vergisini devam ettirme arzusunda olmadığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki nüfusun büyük bölümünün kırsal kesimde yaşamasından dolayı yapılacak reformların öncelikle tarım kesime yönelik olması kaçınılmaz olmuştur. Hükümetler, ülke nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan kırsal alanda yaşayan halkın gelir seviyesini yükseltmek amacıyla, tarım sektöründe üretimin arttırılması, üretim çerçevesinde tarım ve sanayi uyumunun sağlanarak tarımsal ürünlerin işlenme ve bu ürünlerin ithalat ve ihracatının ekonomideki önemine vurgu yapmıştır. Bu sebeple tarım alanında yapılan uygulamalar çıkarılan kanunlar her dönem hükümetlerin başlıca gündeminde olmuştur.

İstatistiksel verilerde Türkiye'de yapılan 1927 yılı nüfus sayımında ülke nüfusunun 13.648.000 kişi olduğu tespit edilmiştir. Genel nüfusun % 47.71'ini çiftçiler (4.368.061), % 3,7'sini sanatkârlar (299.000) ve % 2,8'ini de tüccarlar (257.000) oluşturmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımın ekonomideki yeri oldukça büyüktür.¹⁷ Türkiye'de kırsal nüfus Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam nüfusun $\frac{3}{4}$ ünden daha fazla pay alırken, özellikle 1950 yılından

¹⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, TTK, be, Ank., 1994, s. 162-163.

¹⁷ Ali Coşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", Atatürkçü Düşünce Dergisi, Kasım 2003, Sayı: 4, İst., 2003, s. 72.

itibaren tarımda makineleşmeye geçiş çabaları, ekonomik sistemde değişimler ve kente g ile birlikte kır nüfusu azalmaya ve yaşılanmaya başlamıştır.¹⁸ Cumhuriyetin kurulmasıyla Atatürk önderliğinde başlatılan inkılâp ve ıslahatlar Cumhuriyet Halk Partisi eliyle gerçekleştirilmiştir. Yapılan uygulamalar ve akılcı açılımlarla tarımsal anlamda nerdeyse bir devrin kapanıp yeni bir devrin açıldığı görülmüştür. O zamanki kurulan işletmeler ilerde kurulacak tesislere öncülük ederek Türk köylüsü nezdinde tüm halkın muasır medeniyet seviyesine ulaşması hedeflenmiştir.

¹⁸ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), *II. Tarım Şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu*, Ank., 2004, s. 9.

BİRİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ HÜKÜMETLERİ TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALARI

Hem Balkan Savaşları hem I. Dünya Savaşı ve hem de Milli Mücadele Döneminde yaşanan insan kayıpları devletin gelir kaynaklarının işletilmesinde önemli bir unsur olan işgücünü bitirmiştir. Düşük oranda geçimlik üretim yapabilen nüfusun aynı zamanda ağır vergi altında ezilmesi, kurulan hükümetlerin en önemli sorunu olmuştur. İşte bu ortamda Milli Mücadele Döneminde Tekâlif-i Milliye gereğince vergiye tabi tutulan üreticiyi rahatlatmak hükümetlerin ilk önceliği olmuştur.

1.1. I. İsmet İnönü Hükümeti Dönemi (30.10.1923-06.03.1924)

29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiş, hemen 1 gün sonra da Cumhuriyet Tarihi'nin I. Cumhuriyet Hükümeti, İsmet İnönü tarafından kurulmuştur.¹⁹ İnönü Hükümeti Programı'nda ekonomik alanlarda ne gibi bir yol izleneceğinden çok Cumhuriyetin kuruluşu sebebiyle yapılması gereken işlerden bahsedilmiştir. Bu hükümet döneminde tarımsal eğitim alanında 254 sayılı *“Türkiye’de Açılmış ve Açılacak olan Ziraat Okullarının Ziraat Bankası Tarafından İdare Edilmesine Dair Kanun”* kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre daha önce açılmış ve bundan sonra açılacak ziraat mekteplerinin bütçe gelir giderleri Ziraat Bankası tarafından idare edilecektir.²⁰ Aynı kanun dâhilinde bu okulların işletmesi için gerekli olan sermaye, araç-gereç ve hayvanların temini de bu banka tarafından yapılacaktır.²¹ Çıkarılan bu kanun ile hükümetin ziraat okullarındaki gelir-gider ve malzeme teminini bir kuruluşa bağlayarak zirai eğitimde teşkilatlanmaya önem verdiği görülmektedir.

1.2. II. İnönü Hükümeti Dönemi (06.03.1924-22.11.1924)

¹⁹ Bkz. *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950).

²⁰ 254 sayılı *“Türkiye Dâhilinde Açılmış ve Açılacak Mıntık Ziraat Mekteplerinin Ziraat Bankası Tarafından İdaresine Dair Kanun”* Düstur, 3.Tertip, Cilt: 5, s. 116.

²¹ Aynı Kanun, (md. 2.)

II. İnönü Hükümeti Meclise yeni bir Program Sunmamıştır.²² Hükümetin her ne kadar TBMM'ye program sunmamasına rağmen çiftçi açısından çok önemli olan bir kanun çıkarılmıştır. Köy Kanunu adıyla anılan bu kanun 18 Mart 1924 yılında kabul edilmiştir. Bu kanun Cumhuriyet Tarihinin ilk kanunlarından birisi olması sebebiyle önem arz etmektedir. Kanun, modernleşmenin ilk ayağının köyden başlaması gerektiğini ve köylere hukuki bir yapı kazandırarak köyler özerk bir yapıya dâhil edilmiştir.²³ Böylece yatırımın köylere kadar götürülmesi ve kalkınmanın köylerden başlatılması hedeflenmiştir.²⁴ Bu kanunun yanı sıra aynı dönem ziraat alanında başka bir düzenleme olan “*Ziraat Vekâleti*” kurulmuştur.²⁵ Bu Vekâletin kurulmasıyla tarımsal teşkilatlanma alanında önemli bir adım atılmıştır.

254 sayılı “*Türkiye’de Açılmış ve Açılacak olan Ziraat Okullarının Ziraat Bankası Tarafından İdare Edilmesine Dair Kanun*” ile de başta Ankara olmak üzere İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük şehirlerde ziraat ortaokulu açılmıştır. Tarımsal eğitim amacıyla da çok sayıda kişi Avrupa ve Amerika’ya gönderilmiş, yurt dışından da birçok profesör ve uzman ziraatçı ülkeye getirilmiştir. Almanya’dan davet edilen konunun uzmanlarınca kurulan “*Ankara Yüksek Ziraat Mektebi*” yine bu ülkenin profesörleri yardımcıları ile eğitimini sürdürmüştür.²⁶ Yine bu dönemde çiftçinin kredi ihtiyacını karşılamak ve köylünün tefecilerin elinden kurtarılması amacıyla “*İtibar-ı Zirai Birliği Kanunu*” kabul edilmiştir.²⁷ Diğer yandan hükümet, çıkarılan bir kanun ile silahlaltına alınan köylüye, askerlik vazifesi sırasında ziraat aletleri ve tarımda usullerin gösterilmesi hedeflemiştir. Ayrıca, tarımda makineleşmeyi artırmak amacıyla, Cumhuriyet’in ilanından birkaç ay sonra Ziraat Bankası tarafından 70 traktör alındığı ve bu traktörlerin 40 tanesinin çiftçilere dağıtıldığı, 30 adedini de kendisi işlettiği basında yer almıştır.²⁸ Çıkarılan kanunlarla hükümetin öncelikli olarak planlı tarımsal kalkınmaya yöneldiği açık şekilde görülmektedir. Başvekil İnönü,

²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 7, s. 147-148.

²³ GTHB, II. Tarım Şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu, s. 19.

²⁴ Kanunun tam metni bkz., *Düstur*, Tertip: 3, Cilt: 5, s. 336.

²⁵ Muzaffer Bakırcı, *Türkiye’de Kırsal Kalkınma Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar*, Nobel Yay., Ank., 2007, s. 32.

²⁶ Kamuran Ardiç, *Tarım Hakkındaki Gelişmeler*” Belleten, Cilt: 2, Sayı: 199, TTK Basımevi, Ank., (Nisan 1987) s. 400-414.

²⁷ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/Kanunlar_Kararlar/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200498.pdf, Erişim: [01.07.2017]; Silier, *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)* s. 292

²⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Haziran 1924, s. 1.

hükümetten çekilmeden önce meclis genel kurulunda yaptığı konuşmasında ziraat alanında kendilerinin bu alana verdiği önemin önceki nesiller tarafından verilmediğini, bunun da Halk Fırkasının ilgi odağı ve ilkesi olduğunu vurgulamıştır. Konuşmasının devamında gelecek yılki mahsulün artırılması için acil tedbirler alınması gerektiğine bunların başında da aşarın kaldırılması ve tohumluk meselesinin hallolması gerektiğine işaret etmiş, zirai hastalıklarla mücadele etmenin, tohum ıslahı ve çift hayvanlarının tarımdaki önemine değinmiştir.²⁹

1.3. A. Fethi Okyar Hükümeti (22.11.1924-03.03.1925)

İsmet İnönü'nün sağlık şartlarının iyi olmaması sebebiyle hükümetten çekilmesi üzerine yeni hükümeti kurma görevi A. Fethi Bey'e verilmiştir. A. Fethi Bey'in Başvekil sıfatıyla 27.11.1924 Perşembe günü TBMM de açıkladığı Hükümet Programı'nda ziraat başlığı altında yaptığı konuşmasında genel olarak Atatürk'ün benimsediği ve İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusundaki konulara yer verdiği görülmektedir. Belirtilen Hükümeti Programı'nda yolların ve köprülerin tamiri, Osmanlı borçlarının ödenmesi, tarımsal kalkınma ve ticari hayatın önemine değinilmiş, zirai teşvik ve desteklerin artırılması, hayvan ve toprak hastalıklarının önüne geçilmesi en öncelikli amaçlar olarak gösterilmiştir.³⁰ Açıklanan Hükümet Programında tarımsal anlamda özel teşebbüsün destekleneceği ve öte yandan ülkenin en büyük ekonomik kaynağının tarım olduğu vurgulanarak ülkenin en önde gelen gelir kaynağı ve halkın büyük çoğunluğunun çalışma alanı olan ziraata yönlendirildiği görülmektedir.

Başvekil'in konuşması sonrası söz alan Eskişehir Mebusu Emin Bey ise tarımsal alanda programın eksikliğinden bahsederek kendisinin de çiftçi bir milletvekili olduğunu ve hükümet programında ziraata yeteri kadar yer verilmediğini, İsmet İnönü'nün Ziraat Vekâleti'nin çalışmaları ile ilgili olarak gerçekçi araştırmalar yaptığını fakat Fethi Bey'in ifadelerinde tarım ülkesi olan bir yerde ve hayati bir öneme sahip olan bu konunun sıradan eski Osmanlı parlamentoları gibi yüzeysel

²⁹ *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*, Haz., Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İst., 2002, s. 573-574.

³⁰ *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950)*, s. 99-100.

olarak geçiştirilmesinden yakınlıkla hükümet programını eleştirmiştir. Başvekil Fethi Bey ise buna karşılık söz alarak yaptığı savunmada tarıma gereken önemin verildiğini, programda detaylı yazıma gerek olmadığı cevabını vermiştir.³¹

1.3.1. Aşar Vergisi'nin Kaldırılması

Osmanlı Devleti'nden süregelen Aşar Vergisi³², Cumhuriyetin kuruluşundan az bir zaman sonra kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde ortaya çıkan savaşlar sebebiyle geçimini tarımdan sağlayan Türk köylüsü zor durumda kalmış, ayrıca ürün üzerinden alınan Aşar Vergisi sebebiyle de iyice geçim sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Bunda en önemli etken de ülkenin 2/3 ünün tarımla uğraşması ve geçimini bu yolla temin etmesidir.³³

1924 Yılı Bütçesi göz önüne alındığında 43.930.500 lira olan toplam vergi gelirlerinin 27.500.000 lirasını Aşar Vergisi'nin oluşturduğu görülmektedir.³⁴ Bunun da Aşarı'nın bütçe içerisinde ne denli önemli bir gelir kaynağı olduğu şüphesizdir. Diğer yandan tarım sektöründeki mükelleflerce ödenen doğrudan vergilerin toplam bütçe geliri ve çiftçilik katma değeri oranına bakıldığında Aşar ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin 1924 yılında toplam vergiye oranının % 29 olması da ne denli büyük bir paya sahip olduğunun diğer bir göstergesidir.³⁵

İzmir İktisat Kongresi'nde de çiftçi üzerinde büyük bir yük olan Aşar Vergisi'nin kaldırılması hakkında bir karar alınmış, Cumhuriyetin ilanından az bir zaman sonra bu

³¹ *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 112.*

³² "Aşar, Arapça da Öşür'ün çoğulu olup kelime anlamı olarak onda bir, ondalık, onda biri alınan vergidir". Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Haz.: Aydın Sami Güneyçal, 19. Baskı, Aydın Kitabevi, Ank., 2002, s. 851.

³³ "Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminde başlayan bozulma ile Aşar Vergisi'nin tahsilinde de sorunlar ortaya çıkmıştır. İltizam usulü ile toplanan Aşar Vergisi'ni Devlet, sancaklarda ve kazalarda ihaleye çıkarmıştır. Bu ihaleleri alan Mültezimler, yani vergiyi toplamaya yetkili kişiler kar payı ile başka bir mültezime satmaktaydılar. Bu şekilde köylüden toplanan verginin büyük bir kısmı devlet hazinesine gitmeden araçlar elinde kalıyordu". Kenan Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, Fakülteler Matbaası, İst., 1966, s.141; "Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile Aşar Vergisi'nin oranı ürünün 1/10'u olarak sabitlenmiş ve iltizam sistemiyle tahsiline devam edilmiştir". Ziya Karamürsel, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., 2. Baskı, Ank., 1989, s. 168.

³⁴ Zafer Kükrer; Muzaffer Tıraş; Fikret Ünal, *1920-1929 Bütçe Kanunları*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını (179-180) Başbakanlık Basımevi, Ank., 1979, s. 47.

³⁵ Vural Fuat Savaş, *Zirai Gelir Vergisi: (Teori ve Tatbikat)*, Eskişehir İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayını, Eskişehir, 1961, s. 57.

vergi kaldırılmıştır. Keza İzmir İktisat Kongresi'nden hemen sonra 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mustafa Kemal imzasıyla yayınlanan ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin program taslağı sayılabilecek "*Dokuz Umde*" olarak bilinen seçim bildirisinde de ülke ekonomisi için hayati öneme sahip olan tarımsal alanda alınan kararlarda Aşar Vergisi'nin kaldırılması açık açık yer alacaktır.³⁶ "*Dokuz Umde*" adlı bildirinin 5. Umdesinde genel olarak Aşar usulünde kesinlikle bir ıslahat yapılması, tohum dağıtımı yapılması, Ziraat Bankası'nın nakit rezervinin arttırılması ve çiftçi kesim başta olmak üzere ticaret ve sanayi ile uğraşanlara da düşük faizle kredi verilmesi, tütün ziraatı ve ticaretinde düzenleme yapılması gerektiği belirtilmiştir.³⁷ Demiryolları yapımında özel girişime destek olunması, yerli sanayinin kurulmasının teşvik edilmesi ve desteklenmesi, büyük miktarda dışarıdan tarım aleti alınması, barışın millî ekonomi ve siyasi bağımsızlık sağlanarak gerçekleştirilmesi gibi konulara yer verilmiştir.³⁸ Görüldüğü üzere, bu bildirideki kararların İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda alındığı şüphesizdir. Aşar'ın devlet hazinesine sağladığı katkı sebebiyle Osmanlı Devleti'nin, bu vergiyi kaldırma yoluna gitmediği görülmektedir. Ancak değişen zamanın şartları sebebiyle gelişen teknoloji ve yaşam tarzı bu verginin alınmasını güçleştirmiştir. Yıllarca savaşlarla yoksul düşen köylü üzerindeki bu yükün kaldırılması artık şart olmuştur. Zaten Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte başta Atatürk olmak üzere dönemin hükümetleri de Aşar'ın kaldırılması yönünde fikirler beyan etmişlerdir. Öteden beri, Aşar'ın kaldırılması için çalışmalar yapılmış ve Aşar Vergisi, 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı kanunla kaldırılmıştır.³⁹ Aşar'ın yerine, bu verginin kaldırılması ile Devlet hazinesinin uğrayacak olduğu gelir kaybını önlemek veya azaltmak için daha başka vergiler çıkarıldığı görülmektedir. Aşar'ın kaldırılması memleketin her yerinde sevinçle karşılanmış, özellikle köylünün büyük bir memnuniyeti gözlendiği, Arapgir, Sinop, Salihli, Kadınhanı ve Devrekâni Belediye Başkanlıkları ile İzmir Ticaret Odası, Arapgir Türk Ocağı ve Kastamonu Çiftlikler Birliği Başkanlıklarından gelen teşekkür telgrafları meclis genel kurulunda okunarak

³⁶ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ank., 2006, s. 488-490; Dokuz Umde'nin tamamı için bkz., *Hâkimiyet -i Milliye*, 9 Nisan 1923.

³⁷ Haydar Kazgan, *Atatürk Döneminde Tarım Politikası*, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı Kredi Yay., İst., 1982, s. 132-136.

³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, Arba Yay., İst., 1995, s.580-582; "*Dokuz Umde*"nin tamamı için bkz., "*Müdafaa-ı Hukuk Grubu'nun Yeni İntihap İçin Kabul Eylediği Dokuz Umde ve Bir Nokta-ı Nazarı*" *Alt Başlığı İle Verilen Dokuz Umde*, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1923.

³⁹ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 6, (Teşrini-i Sani 1340-Teşrin-i Evvel 1341) Ank., 1953, s. 57-59.

meclis divanı başkanlığınca uygun cevaplar yazılmasına karar verilmiştir.⁴⁰ Çıkarılan bu kanun, ülkede artık ekonomi alanında özellikle tarım alanında yeni bir döneme girildiğinin habercisi olmuştur.

Ülke nüfusun büyük bir bölümü geçimini tarımla sağlamakta, ekonomik gelirin büyük bir kısmı da tarımsal vergilerden oluşmaktaydı. 1925 yılı rakamlarıyla 3.298.568 aşar vergisi mükellefinin, devlet gelirlerinin % 20'sinden fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Bu sebeple Aşar Vergisi'nin kaldırılması demek vergi gelirlerinde 12.000.000 TL. lik bir azalma olacağı anlamına gelmiştir.⁴¹ Meclis görüşmelerinde Aşar'ın kaldırılması konusunda konuşan Trabzon Milletvekili Ahmet Muhtar Bey, Aşar'ın aniden değil de kısım kısım kaldırılması gerektiğini, bu vergi kaybının yerini alabilecek bir gelir tam olarak tespit edilmeden bütçe açıkları ile nasıl mücadele edecekleri konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Bu eleştirilere karşılık olarak da Başvekil Fethi Bey, TBMM de bir açıklamada bulunarak devletin gelirinin sadece Aşar Vergisi'nden ibaret olmadığını, alınan bu vergi ile de şimdiye kadar ekonomik olarak pek de ilerleme kaydedilmediğini, tam tersine Aşar'ın köylü üzerinde ağır bir yük olduğunu medeniyet yolunda ilerlemek ve köylüyü kaldırmak için Aşar Vergisi'nin kaldırılması gereğini ortaya koymuştur.⁴²

Yahya Sezai Tezel'e göre, Hükümet, 1925 yılında o ana kadar bütçe gelirleri arasında en büyük vergi gelirini oluşturan Aşar'ı kaldırarak cesur bir adım atmış, her kesimden toprak sahibi ve çiftçinin ağır bir vergi yükünden kurtarılmıştır.⁴³ Devlet, ayrıca kanunun 97. maddesine istinaden geçmiş yıllardaki alacağından da vazgeçtiği gibi Aşar'ın kaldırılmasıyla köylü, mültezim denilen vergi tüccarlarının da zulmünden kurtulmuştur. Verginin kaldırılmasını müteakip mültezimler yine köylerde görünmüş ve şer'i bir vergi olan Aşar'ın kaldırılmasının şeriatın kaldırılması anlamına geldiğine dair propagandalar yapılmıştır. Aynı senenin sonlarına doğru Atatürk'ün bir köy ziyareti esnasında oradaki köylüler ile yaptığı konuşmada Mültezimlerin kendileri için büyük bir kazanç kapısının kapatılmasını önlemek için halka karşı dini istismar eden

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 14, s. 247-248.

⁴¹ Aslı Yılmaz Uçar, "1925: Karşı Devrimciliğin Tasfiyesi ve Cumhuriyet'in Yönetel Kuruluşu", Keskin, Nûray (Ed), Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi SBF Kayaum Yay., Ank., s. 174.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 1, s. 523.

⁴³ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İş Bankası Kültür Yay., İst., 2015, s. 373.

söylemlerde bulunduğu görülmüştür.⁴⁴ Hükümet Aşar Vergisi'nin kaldırılması ile ortaya çıkan vergi, kaybını önlemek amacıyla diğer vergi oranlarını artırmış ve yeni vergiler uygulamaya koymuştur. Aşar'ın yerine ikame edilen en önemli vergi de mahsulât-ı araziye adındaki toprak mahsulleri vergisi olmuştur.⁴⁵

1.4. III. İnönü Hükümeti Dönemi (03.03.1925-01.11.1927)

Aşar Vergisi'nin kaldırılışından kısa bir zaman sonra hükümet değişmiş ve İsmet İnönü 3. kez Başvekil olarak tayin edilmiştir. Aşar ile ilgili talimatname de bu dönemde yayınlanmıştır. Belirtilen talimatname 10 Mart 1925 yılında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu talimatnamede Aşar'ın yerine alınacak vergiler hakkında bilgi verilmiş, hangi ürünlerden % 10, hangilerinden % 8 oranında vergi alınacağı açık olarak belirtilmiştir. Talimatnamenin 3. maddesinde şimdiye kadar öşür'e tabi tutulan her çeşit taze ve kuru mahsulden Mahsulât-ı Araziye Vergisi alınacağı, bu vergilerin Aşar gibi harmanda değil de üreticinin mahsulünü elinden çıkardığı limanlar, istasyonlar, gümrükler ve iskelelerden tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşıldığı gibi mahsulden alınan vergilerin % 10 ve % 8 olarak alınmasına karar verilmiş, bu vergilerin tahsil işlemlerinin de farklı olduğu vergiye tabi olan mahsulün iskele ve limanlara ulaştığında alınması kararlaştırılmış, bütün gümrük idareleri ve her tren istasyonunda bölgenin bağlı olduğu maliye idaresine ait bir vergi memuru bulundurma mecburiyeti getirilmiştir. Talimatnamenin 4. maddesinde ise yaş sebze ve meyvelerin vergi tahsiline yönelik olarak bu mahsullerin her ay yeniden vergi hesaplamasının ticaret odaları veya belediyelerce tayin edilmesine karar verilmesinin yanı sıra portakal, kuru ve yaş fındık gibi ürünlerin 1 aydan daha kısa sürede vergi hesaplanmasının yapılması gerektiğinden bu gibi mahsullerin vergi hesaplamasının haftada bir yapılması uygun görülmüştür. Talimatnamenin ilk 17 maddesi iskele ve istasyonlardaki görevlilerle mahsul sahiplerinin görev ve yapacakları işleri kapsamakta, 18. maddeden 88. maddeye kadar olan kısım % 8 vergiye tabi olan yaş sebze-meyve ile ilgilidir.⁴⁶ Yine bu dönemde 03.04.1926 tarih ve 789 sayılı "*Maarif Teşkilâtına Dair Kanun*" çıkarılarak daha önceki hükümetlerin başlattığı tarımsal

⁴⁴ Tezel, "*Cumhuriyet'in Devraldığı Tarım Yapısının Tarihi Oluşumu Hakkında Bazı Düşünceler*" Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi, Cilt: 26, (Aralık 1971), s. 320.

⁴⁵ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, (1923-1950)*, s. 373.

⁴⁶ Talimatnamenin tam metni için bkz., *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 6, (Teşrin-i sani 1340-Teşrin-i Evvel 1341) Ank., 1953, s. 57-95.

eğitim alanında köylere yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. Kanunun ilgili maddelerinde ilkokul olarak köylerde gündüz ve köy yatı mektepleri teşkil edilmiş, bunların okul olmayan köylere kurulması ve eğitimin 3 yıl olması ifade edilmiştir.⁴⁷ Orta dereceli olarak da köy muallim mektepleri kurulmuştur.⁴⁸ Hükümet bu şekilde kırsal kalkınma kapsamında sadece genel eğitim öğretim alanında değil köylere varıncaya dek bir eğitim ağı kurmayı amaçlamıştır.

1.4.1. Yasal Düzenlemeler

1925 tarihli ve 658 sayılı Kadastro Yasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından 1925 yılı Mayıs ayından itibaren Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa ve Konya'da kadastro çalışmalarına başlanmış, Harita Genel Müdürlüğü 1925-1936 yılları arasında Ankara, İstanbul, Kocaeli ve Malatya'da 1/500, 1/1000 ve 1/2000 ölçekli planlar üreterek kadastro çalışmalarına destek olmuştur.⁴⁹ Bu kanunla hükümetin, arazi tasarrufunda özel mülkiyet rejimine pekiştirici bir karakter kazandırdığı söylenebilir.

Ayrıca, 17 Şubat 1926 tarihinde Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi ile⁵⁰ özel mülkiyete dayalı, laik ve bireyci bir devlet anlayışına dayanan yeni bir hukuk sisteminin en önemli faktörü tamamlanmıştır. Medeni Kanun'un toplumda hukuksal eşitliği sağlamasının yanı sıra küçük ölçekli çiftçi üzerindeki tesiri olumsuz yönde olmuştur. Bunun farkında olan dönemin hükümetlerinin bu sorunu aşmak amacıyla köylüyü topraklandırmaya yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Medeni Kanun'un kabulünden kısa süre hükümet, tarım alanında yeni bir karar olarak tarımda makineleşmeyi teşvik amaçlı bir kanun çıkarmıştır. Çıkarılan 752 sayılı kanun ile birlikte motorlu pulluk, traktör, biçerdöver, kamyonet ve kamyon gibi motorlu araç sahiplerine ziraat alanında sarf ettikleri akaryakıt için "*Mevadd-ı Müşteile Rüsumu Tazminatı*" ödenmesi kabul edilmiştir.⁵¹ Çıkarılan bu kanun uyarınca zirai

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt: 23, s. 295-309, 789 sayılı "*Maarif Teşkilâtına Dair Kanun*".

⁴⁸ Aynı Kanun, md., 7.

⁴⁹ Mustafa Önder, *Geçmişten Günümüze Resimlerle Türk Haritacılık Tarihi*, Harita Genel Komutanlığı, Ankara, 2002, s. 200; *Kadastro: Bir ülkedeki her çeşit arazi ve mülklerin yerinin, alanının, sınırlarının ve değerlerinin devlet eliyle belirlenip plana bağlanması işi*. Türk Dil Kurumu Okul Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank., 1994, s. 410.

⁵⁰ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medeni Kanunu*, İstanbul Üniversitesi Yay., İst., 1963, s. 203.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt: 20, s. 263-273.

faaliyetlerde sarf edilen akaryakıttan alınan vergi de geri verilmiş oluyordu. Hükümet bu kanundan bir gün sonra da 26 Şubat 1925 tarihinde 556 sayılı Kanun doğrultusunda Tütün İnhisarını kaldırmıştır. Kaçakçılarla mücadele eden ve Kolcu Teşkilatı da denilen bu yapının gayri resmi bir nitelik taşıması sebebiyle kaldırıldığı görülmektedir.⁵² 1927 tarihinde Ziraat Vekâleti bütçesi, 3.722.000 TL. iken devlet, zirai alanda makine kullanan çiftçiye 1926-1930 yılları arasında 6.652.000 TL. tazminat ödemiştir.⁵³ Öte yandan Mevadd-ı Müşteile Rüsümü Tazminatı adı altında çiftçiye yönelik yapılan ödemelerin 1926 yılından 1929'a kadar sürekli artırıldığı, 1930 yılındaki ödeneğin ise azaltıldığı görülmektedir.⁵⁴ Bunun da sebebi ise Dünya Ekonomik Krizi ile açıklanabilir.

Tarımsal anlamda araştırma evresinden başlayıp, deneme yaparak, daha sonra tohum üretilip kırsal kesime dağıtım yöntemi pamuk tarımı alanında kendini göstermiştir. Pamuk üretimi ıslahı alanında ilk çalışma ise 1925 tarihinde Adana Tohum Islah Komisyonu'nun kurulması ile başlamıştır.⁵⁵ Yine bu dönemde 14.04.1925 tarihinde yayınlanan 601 sayılı “*Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkında Kanun*”, 14.12.1925 tarihinde yayınlanan 682 sayılı “*Her Nevi Fidan ve Tohumları Meccanen Tevzii ve Devlet Uhdesinde Bulunan Arazinin Fidanlık İhdası İçin Ziraat Vekâletine ve İdarei Hususiyelere Bila Bedel Tefvizi Hakkında Kanun*”, 06.02.1926 tarihinde yayınlanan 724 sayılı “*Şeker İnhisarın Hakkında Kanun*”, 25.02.1926 tarihinde yayınlanan 725 sayılı “*Ziraat Makinelerinde ve Ziraatte İstimal Olunan Mevaddı Müştâile ve Muharrike İle Müstahzaratı Kimyeviyeğin Gümruk İstihlak, İnhisar Resimlerinden Muafiyeti Hakkında Kanun*”, 22.04.1926 tarihinde yayınlanan 803 sayılı “*Tütün Tohumu İhracının Menine Dair Kanun*”, 19.06.1926 tarihinde yayınlanan 859 sayılı “*İpek Böceği Tohumu Yetiştirilmesi ve Satılması Hakkında Kanun*”, 05.28.1926 tarihinde yayınlanan 1029 sayılı “*Rize Vilayetile Borçka Nahiyesinde Fındık, Portakal, Mandarin, Limon ve Çay Yetiştirilmesi Hakkındaki 06.02.1340 tarihli ve “407 No’lu Kanuna Müzeyyel Kanun*”, 09.06.1927 tarihinde yayınlanan 1049 sayılı “*Tütün Alım ve Satım Muamelatının*

⁵² Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Remzi Kitabevi, Cilt:1 (1884-1938), İst., 2016, s. 319.

⁵³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün Bugün Yarın)*, Bilgi Yay., İst., 1997, s. 229.

⁵⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye’de Zirai Buhran*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ank., 1936, s. 15.

⁵⁵ İlhan Tekeli; Selim, İlkin, *Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Der.: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yay., İst., 1988, s. 51.

Kantariye Resminden İstisnası Hakkında Kanun”, 05.07.1927 tarihinde yayınlanan 1109 sayılı “Ziraat ve Baytar Enstitüleriyle Ali Mektepler Tesisine ve Ziraat Tedrisatının İslahına Dair Kanun”.⁵⁶ 407 sayılı Kanun ile çay üretimi özendirilmiştir. Bu doğrultuda Rize’de Çay Araştırma Enstitüsü kurulmuş, ilk üretim de 1938 yılında atölyede elle işlenerek 30 kg olarak gerçekleştirilmiştir. Çay yapraklarının makinelerle işlenmesi de 1939 yılında, ilk fabrikanın faaliyete geçmesi de 1947 yılında gerçekleşmiştir.⁵⁷

1.4.2. Çiftçiyi Topraklandırma Politikaları

Cumhuriyetin ilanından sonra tarım alanında yapılan en önemli uygulamaların başında şüphesiz Aşar Vergisi’nin kaldırılması gelmektedir. 1923 yılından itibaren kurulan hükümetler, ekonominin temelini oluşturması bakımından özellikle tarım alanında yenilik ve iyileştirme çalışmalarına yönelmişlerdir. Bu açıdan çiftçinin temel geçim kaynağı olan toprak üzerinde de birtakım düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bu hususta dönemin hükümetleri öncelikle tarım alanları üzerinde çalışma yaparak topraksız köylü bırakmamak için uğraşmışlardır. 1925 ve 1926 yıllarında çıkarılan kadastro kanunu ve medeni kanun ile topraklandırma çalışmaları yapılmış ve kayıt altına alınmıştır.

Cumhuriyet ilanı ile birlikte toprak dağıtımı ile ilgili ilk yasal düzenleme olarak, 1925 yılında çıkarılan bütçe kanununun 23. maddesinin hükümleri gösterilebilir.⁵⁸ Bu maddenin a fıkrasına göre, toprağa muhtaç çiftçiye elde olan milli arazi, bedeli on yılda taksitle alınmak ve her haneye verilecek arazi miktarı ellerindeki topraklarla birlikte en çok 200 hektarı geçmemek üzere değer belirlenmesi suretiyle dağıtılması ve satılığa çıkarılması kabul edilmiştir. 1934 yılına kadar ancak bu şekilde madde halinde bütçe kanunlarına konmuş olan bu hüküm, o yıl 2490 sayılı *Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu*’nun 56. maddesiyle sürekli hale getirilmiştir.⁵⁹ Kurulan hükümetler tarım alanında ciddi çalışmalar yapmış ancak çiftçinin topraklandırılması hususunda yeterli çaba gösterilememiştir. Buna sebep de topraktaki mülkiyet

⁵⁶ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:8, s. 1687.

⁵⁷ Erdiñ Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, İmaj Yayınevi, Ank., 2004, s. 92.

⁵⁸ Fehmi Yavuz, *Toprak ya da Tarım Reformu*, Şark Matbaası, Ank., 1968, s. 13-14.

⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri, Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler 1, Gözlem Yayınları, İst., 1980, s. 60.

dağılımının Osmanlı Devleti'nden kalma karışık kayıtların düzenleme işlemleri ve ayrıca ülkede özellikle doğu ve güneydoğuda varlığı etkin şekilde devam eden aşiret yapısının olması gösterilebilir.

1925 yılına gelindiğinde Diyarbakır'da Şeyh Sait İsyanının patlak vermesiyle birlikte hükümet, bölgede bir iskân politikası yürütmeye karar vermiş, bu amaçla hazırlanan iskân politikası 1927 yılında yürürlüğe girmiştir, 1097 sayılı yönetsel sebeplerle 1500'ü aşkın Kürt ailesinin Doğu Anadolu'dan batı illerine nakledilmesi amacıyla bir kanun çıkarılmıştır. Batı bölgesine yerleştirilecek olan bu ailelerin arkada bıraktığı arazi, kendilerine iskân edecekleri illerde yeni arazi verilmesi şartıyla, hazineye geçirilmiştir.⁶⁰ Çıkarılan bu kanun ile adından da anlaşılacağı üzere hükümetin Doğu Anadolu bölgesinde hem demografik hem de idari olarak bir düzenleme yaptığı açıkça görülmektedir.

1923-1934 yılları arasında toprağa muhtaç yerlilere, şark mültecilerine, mübadil, muhacir ve mültecilere yapılan toprak dağıtımına bakıldığında toplamda 6.787.234 dönüm arazi, 157.420 dönüm bağ, 168.659 dönüm bahçe dağıtılmıştır.⁶¹ Hükümetin bu konuda sadece yerli halka değil dışarıdan gelen ve ülke içerisinde yer alan göçmen unsurlara da arazi dağıtımını yaptığı görülmektedir. Mübadil ve muhacirlere nüfus değişimine tabi tutulan Rumların emval-i metruku dağıtılmıştır. Burada Ermeni emval-i metruku da kullanılmıştır.⁶²

1.4.3. Tarımda Makineleşme ve Islah Çalışmaları Bağlamında Kurulan Kurumlar

O dönemde hükümetin tarımsal anlamda sadece hububat alanında değil tarla tarımında da ıslah ve makineleşmeyi geliştirmeye yönelik çalışmalarının olduğu ayrıca ipek böceği yetiştiriciliğinden şeker fabrikalarının kuruluşuna yönelik vergi indirimine, narenciye, çay ve fındık tarımının geliştirilmesinden veterinerlik ve

⁶⁰ Tezel "Cumhuriyet'in Devraldığı Tarım Yapısının Tarihi Oluşumu Hakkında Bazı Düşünceleri," s. 322.

⁶¹ Barkan, *Çiftiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri, Türkiye'de Toprak Meselesi* s. 455.

⁶² İbrahim Erdal, *Mübadele/Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1925)*, IQ Sanat Kültür Yay., İst. 2012, 2. Baskı.

tarımsal öğrenimin geliştirilmesine kadar çiftçilere yönelik vergi indirimi yapılmasını ve bunların teknik eğitimini öngören kanunlar çıkardığı görülmektedir.

1.4.3.1. Şeker Fabrikalarının Kuruluşu

Ülkemizde Şeker Fabrikası kurulması amacıyla özellikle 1840-1899 yılları arası ve sonraki yıllarda ufak bazı girişimler olmuştur. Fakat bu girişimlerden hiçbirisi uygulama sahasında etkinlik gösterememiş ve şeker fabrikası kurulması işi yarım kalan bir girişim olmaktan öteye gidememiştir. 1800'li yılların başlarından itibaren Avrupa'da şeker sanayisinin gelişmesine paralel olarak Osmanlı Devleti de şeker fabrikası kurulması ile alakalı olarak çalışmalar yürütmüş, ilk olarak 1840 yılında Arnavutköylü Dimitri Efendi, şeker pancarı üretmek ve bunu işlemek için bir imtiyaz elde etmişse de bu girişimden bir sonuç alınamamıştır. Daha sonra 1847 yılında Afyonlu Yusuf Bey, 1866 yılında Davutoğlu Karabet, 1879 yılında Fenerler imtiyazı sahibi Michael Paşa, 1891 yılında Müşir Rauf Bey şeker fabrikası kurmak için bazı girişimlerde bulunduysa da herhangi bir netice alınamamıştır.⁶³

I. Dünya Savaşı ardından başlayan Milli Mücadele döneminde şeker temininde yaşanan sıkıntılar sebebiyle özellikle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte izlenen kalkınma hamleleri şeker sanayisi alanında da kendini göstermiş, buna bağlı olarak şeker kamışı ve şeker pancarı tarımının yaygınlaştırılması, öncelik verilen konuların başında gelmiştir.

14 Nisan 1925 tarihinde yayınlanan *601 sayılı Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyazat ve Muafiyet Hakkında Kanun* ile birlikte şeker fabrikalarının kurulması ve ayrıcalıkları hakkında kanun kabul edilmiştir.⁶⁴ Bu kanun 1956 yılına kadar bazı değişikliklerle yürürlükte kalmış, bu tarihten sonra 6747 Sayılı “*Şeker Kanunu*” yürürlüğe girmiştir.⁶⁵

⁶³ Mehmet Karayaman, *Osmanlı Devleti'nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri*, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: 25, Sayı:1, Temmuz 2010, s. 297.

⁶⁴ Coşkun, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*, s. 72-77; Cumhuriyetin 80. Yılında Türk Şeker Sanayi, *Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.*, Ank., 2003, s. 10.

⁶⁵ Sedat Avcı, *Türk Şeker Sanayinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi*, Coğrafya Dergisi, Sayı: 4, İst., 1996, s. 296.

Şeker Fabrikası kurma girişimlerinin hayata geçirilmesi ancak, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemin getirdiği olanaklar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu alandaki ilk önemli girişim ise Uşak'lı Molla Ömeroğlu Nuri (Şeker) adında bir çiftçi tarafından gerçekleştirilmiştir. Uşak'ta yerel birçok girişimcinin katılımı ile 19.4.1923 tarihinde 600.000 TL sermaye ile kurulan Uşak Terakki Ziraat T.A.Ş. 06.11.1925 tarihinde ilk Şeker Fabrikasının temelini atmış ve fabrika 17.12.1926 tarihinde faaliyete geçmiştir.⁶⁶ Uşak'ta Şeker Fabrikası kurma çalışmaları devam ederken yine aynı yıllarda İstanbul'da da kişisel girişimlerin ve bazı milli bankaların katılımı ile 14.06.1925 tarihinde 500.000 TL sermayeli İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş. kurulmuştur. 22 Aralık 1925 tarihinde Alpullu Şeker Fabrikasının temeli atılarak on bir ayda fabrikanın yapımı tamamlanmış ve 26.11.1926 tarihinde fabrika işletmeye açılarak ilk Türk şekerinin üretimini gerçekleştirmiştir.⁶⁷ 1933 yılına kadar ülkemizin şeker ihtiyacı bu iki fabrikanın üretimi ile kısmen karşılanmış, bu iki fabrika ile pancar tarımında ve şeker fabrikası işletmesinde epeyce deneyim kazanılmış olduğundan yeni şeker fabrikaları kurulması gerekli görülmüştür. Milli bankalarımızdan bazılarının ortaklığı ile iki şirket kurulmuş ve bunlardan Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş. 05.12.1933 tarihinde Eskişehir Şeker Fabrikasını işletmeye açmıştır. Diğer bir şirket olan Turhal Şeker Fabrikası T.A.Ş. de 19.10.1934 tarihinde Turhal Şeker Fabrikasını işletmeye açmıştır. Tarımsal, teknik ve idari çalışmaların koordine edilmesi, sermaye kaynaklarının birleştirilmesi amacıyla ayrı şirketler halindeki 4 şeker fabrikası, üç milli bankamızın eşit paylarla ortak oldukları tek bir şirket çatısı altında toplanmıştır. 22.000.000 TL sermayeli Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. olarak dört ayrı fabrika bu şirket tarafından devralınmıştır.⁶⁸

Kurulan bu fabrikaların çoğunluk hisseleri İş Bankasıyla Ziraat Bankası arasında paylaşılmıştır. Şeker pancarı üretimine geçmek Anadolu çiftçisinin tarımsal üretim alışkanlıklarından dolayı çok zor olmuştur. Bunun başarılması için şeker fabrikaları tarımsal üretim tekniklerinin geliştirilmesinde aktif rol almak zorunda kalmıştır. Örneğin Turhal şeker fabrikası üretime geçtiği yıl köylüye büsbütün köylünün malı

⁶⁶ Turan Veldet, 30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi, Cilt: 2, Türkiye Şeker Fabrikaları Neşriyatı, Ank., 1958, s. 556.

⁶⁷ Karayaman, *Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar*, Atam, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Mart 2012, s. 61.

⁶⁸ Fahrettin Mutluay, *Türkiye Şeker Sanayii*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yay., Ank., 1964, s. 11.

olarak ziraat aletleri dağıtmıştır.⁶⁹Cumhuriyetin kuruluşundan 1934 yılına kadar geçen sürede dört tane Şeker Fabrikası kurulduğu görülmektedir. Bu da Cumhuriyet Hükümetlerinin tarım alanındaki kararlı ve sistematik çalışmalarının hızlı şekilde hayata geçirildiğinin bir göstergesidir.

1.4.3.2. Atatürk Orman Çiftliği

Atatürk, ulusal ekonominin temeli olarak gördüğü tarımın bilimsel yöntemlerle yapılması konusunda 1 Kasım 1926 tarihinde yaptığı TBMM açış konuşmasında Memleketin bir ziraat memleketi olduğunu, ülkenin başlıca kuvvet ve servetinin toprak olduğunu ve bu nedenle ziraat okullarını ve tarımsal faaliyetlerin teknik usuller dâhilinde düzenlenmesi gerektiğinden bahsetmiş, devamında ülkedeki zirai faaliyetlerin yapılmasında uzman kadronun yetersizliğinden ve bunun da ciddi bir teknik eğitim programıyla yapılması gerekli olduğundan bahsetmiştir. Bu sebeple ülkede yetişmiş eleman eksikliği olduğundan Atatürk Ankara’da bir çiftlik kurma kararı vermiştir.⁷⁰

Atatürk Orman Çiftliği’nin (AOÇ) kurulmasının arkasında aslında cumhuriyet aydınlanmasının, modernliğin ve ekonomi politikasının büyük ideolojisi yatmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk her alanda olduğu gibi tarımsal eğitime de büyük önem vermiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından başlayarak hükümetlerin tarımsal eğitim konusuna etkin olarak yönelmelerinde en büyük sebeplerden bir diğeri de hiç şüphesiz Atatürk’ün bu alandaki direktifleri olmuştur.

Daha 1924 yılının Mayıs ayında Ankara Keçiören’deki Ziraat Mektebi öğretmenlerinden Ali Numan Bey’e fikrini açarak; “*Bu çiftlik, memlekette çağdaş ziraat usulünü yerleştirmek için örnek teşkil edecektir,*”⁷¹ demiştir. Ali Numan Kırarç “*Drayfarming Araştırmaları*” isimli kitabında bu yöntemin az yağış alan bölgelerde sulama yapılmaksızın yapılabileceğini ülkenin bazı yerlerinde bunun tatbik edilebileceğinden bahsetmiştir.⁷²

⁶⁹ Tekeli; İlkın, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yay., (ODTÜ), Ank., 1982, s. 128-129.

⁷⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 2, Cilt: 27, s. 192.

⁷¹ Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp Kitabevi, İst.,1994, s. 27.

⁷² Arif Turhan Atay, *Cumhuriyet Döneminde Tohum Islahı*, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı: 78-79, Ank., 2006, s. 46.

Numan Kır  , Atatürk tarafından akıncı bir rol için seçilmiş ve Amerika'ya gönderilmiştir. Kır  , Amerika'da Türkiye'de ziraatın ilerletilmesi için neler öğrenmek l zım gelirse onları bulup seçerek   renmi  ve yurda dönünce Eskişehir Kuru Ziraat İstasyonu'nu kurmuştur.⁷³ 13 Aralık 1925 tarihinde İslah-ı Buzr (B z r) adı ile kurulan Eskişehir Tohum İslah İstasyonu kurulmuştur.⁷⁴ Başlangıçta sadece ıslah dalında yapılan çalışmalara, 1929 yılında aynı kuruluşun içinde oluşturulan Kuru Ziraat Deneme İstasyonu (Dry Farming) ile yetiştirme tekniği dalında yapılan çalışmalar da eklenmiştir.⁷⁵ Dry Farming yöntemi aslında Türk köylüsünün öteden beri ekti i toprakları nadasa bırakma yöntemidir. Ancak bu uygulama, elverişli usullere göre yapılması halinde faydalı yararlı olmaktadır. Dry farming yöntemi, yani kuru nadas usulü, nadasın ileri yöntemlerle yapılmasını içermektedir. ABD'nin, karasal iklim bölgelerinde yapılan ve üretim oranında ciddi artışlar sağlayan bu uygulamanın, Türkiye'de de Atatürk  nc l   nde Eskişehir'de kurulan bir tesiste uygulanmaya ba land ı görülmektedir.

Atatürk tarafından 1925 yılında ülkenin önde gelen ziraat ılarından bir grup meydana getirilerek Ankara civarında bir çiftlik kurulması için inceleme yapılması istenmiştir. Çiftliğin olduğu yer bataklık ve sazlık olmasına rağmen çiftliğin buraya kurulmasına kararla tırılmı tır. Burada amaçlanan bir sazlık ve bataklıktan çiftçilere örnek oluşturabilecek bir çiftlik meydana getirmektir.⁷⁶ öncelikle 20 bin hektar arazi üzerine kurulan çiftlik daha sonra Ya murbaba, Macun,  akırlar, Etimesgut, Balgat, Tahar, Güvercinlik gibi çiftliklerin de satın alınıp buraya eklenmesiyle 150 bin hektara çıkarılmıştır.⁷⁷ Kurulan bu çiftlik her anlamda örnek teşkil edecek bir şekilde i letilmi tir. Ayrıca, bu çiftlikte tarım aletlerinin tamiri için marangozluk, demir, motor, dökümcülük, torna ve tesviye bölümlerinden meydana gelen ileri teknoloji ile i letilen bir atölye oluşturulmuştur. Kurulan bu işletmenin çiftçiye örnek olabilmesi için Amasya Elması, Kır a   Kavunu, pancar, bezelye, fi , ku yemi, buğday, arpa,  avdar, mısır, yulaf, yonca, mercimek, nohut, patates, bakla ve her çeşit sebze yeti tirilmi tir.  iftli e 5.000'i aşkın kümes hayvanı, 200'e yakın merinos koyunu,

⁷³ Yüksel Ka tan, *Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Yenile me Hareketleri*, 38. İcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika  alı maları Kongresi) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ank., 2007, s. 1770.

⁷⁴ Atay, *Cumhuriyet Döneminde Tohum İslahı*, s. 45.

⁷⁵ *Onbe inci Yıl Kitabı*, Cumhuriyet Matbaası, Ank., 1938, s. 442; Ka tan, *Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Yenile me Hareketleri*, s. 1771.

⁷⁶ *Ziraat Gazetesi*, Sayı: 1, Yıl: 1, Yeni Gün Matbaası, Ank., Haziran 1930 s. 1-10.

⁷⁷ *Ziraat*, Sayı: 1, Yıl: 1, s. 1-7.

5.000 kıvırcık koyunu, tiftik keçileri, atlar ve karagül koyunları getirilmiştir. Ayrıca çiftlikte şarapçılık, sütçülük, yoğurtçuluk ve değirmencilik de yapılmıştır.⁷⁸ Atatürk'ün 1925 yılında başlattığı çiftlik kurma işini zamanla genişletmiş ve bu çiftliklerin sayısı yedi ye çıkmıştır. Ankara'da Orman Çiftliği ile başlayan tarım ve hayvancılık adına yürütülen faaliyetler Silifke'de Tekir ve Şövelye Çiftlikleri, Tarsus'ta Pillioğlu Çiftliği, Yalova'da Millet ve Baltacı Çiftlikleri, Dört Yol'da Karabasmak Çiftliği ile devam etmiştir.⁷⁹

Hükümet tarafından Atatürk'ün çiftlikler hakkındaki önerileri dikkate alınarak 1927 yılında, 5 Temmuz 1927 yılında 1109 sayılı “*Ziraat ve Baytar Enstitüleri İle Yüksekokulların Kurulması ve Zirai Eğitimin Düzenlenmesine Dair Kanun*” çıkarılmıştır.⁸⁰ Kanunun yürürlüğe girmesi ile orta ve yüksek derecedeki ziraat okullarının tekrar yapılandırılmasına başlanmıştır.⁸¹ Çıkarılan bu kanun ile ülkede ziraat alanında büyük bir atılım yaşanmıştır. Şöyle ki; bu kanunun çıkarılışından itibaren ziraat alanında gerçekçi önlemler alma gereği duyulmuş ve tarım kültürünü yaymak, tarımsal üretimi artırmayı sağlayacak bilgi ve yöntemleri öğretmek, çiftçinin modern tarım yöntemlerine kolayca ulaşabilmesi mümkün hale gelmiştir.

Kurulan Orman Çiftlikleri arazilerinde, sadece zirai üretimle yetinilmemiş, 1926 yılından başlayarak tarım ve hayvansal ürünlerin işlenebilmesi için; deri, fırın ve demir atölyeleri, üzüm suyu, bira, pastörize süt ve şarap fabrikaları kurulmuştur. Atatürk Çiftliklerinin aynı zamanda bir eğitim, dinlenme ve eğlence alanı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Yüksek Ziraat Enstitüsü'ne girecek öğrencilere, bu çiftliklerde staj yapma mecburiyeti getirilerek, tarım makinelerini kullanma konusunda ve tarım teknikleri alanında da yetiştirmeleri sağlanmıştır.⁸² Diğer yandan Merinos Koyunlarından sonra Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ülkede yetiştirilen diğer bir koyun cinsi de Karagül (Buhara Koyunu) olmuştur. 1925 yılında Atatürk Orman Çiftliği'ne getirilen bu koyunların kuzularının derisi astragan kürk yapımında kullanılmıştır. Bu koyunlardan ilk olarak Rusya'dan 1929 yılında 10 koç, 1930 yılında

⁷⁸ *Ziraat*, Sayı: 1, Yıl: 1, Ekim 1930 s. 1-5.

⁷⁹ Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün Bugün Yarın)*, s. 179.

⁸⁰ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 8, s. 1684.

⁸¹ Tekeli-İlkin, *Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları), Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, s. 43.

⁸² Mustafa Aysan, “Atatürk'ün Ekonomik Görüşü”, Atatürk Yolu Dergisi, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ank., 1987, s. 86.

6 koç ve 20 koyun satın alınmış, hem ithal edilenler ile hem de yerli kıvırcıklarla eşleştirilerek yetiştirilmeye başlanmıştır. Daha sonraki yıllarda Karagüller cinsi koyunlar Atatürk'ün Silifke ve Yalova'daki çiftliklerinde de üretilmiştir.⁸³ Güney ve Güneydoğu illerindeki yerli büyükbaş hayvanlar, güney sarı ve kırmızı ırklarından olup, Mısır ve Halep sığırlarının etkisi bulunan bu cinsin süt verimi çok yüksek olmuştur. Silifke'de Atatürk'ün Tekir Çiftliği'nde 1925-1926 yıllarında Gaziantep'ten Halep kökenli kırmızı ırk boğaları getirilerek Silifke civarında üretiminin artırılması çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca Çukurova bölgesinde 1934 yılından başlayarak bir sürü oluşturulup, yerli ırkın ıslah çalışmaları da başlatılmıştır.⁸⁴

Atatürk tarafından Ankara'da kurularak başlayan orman çiftliklerinin amaçları doğrultusunda yönetilmesi için 11 Temmuz 1937 tarihinde Atatürk'ün Başbakanlığa yazdığı bir mektup ile devlet hazinesine bağışlanmıştır. Atatürk Bağış mektubunda 13 sene zarfında kurulan çiftliklerin tarımda makineleşmeye olan katkısından, tohum ve hayvancılık ıslahı bakımından önemli mesafeler kat edilmesinden bunların yanı sıra halka açık eğlence ve mesire alanı olmasından ve ziraat açısından geleceğe yönelik atılımlar da model olabileceğinden bahsetmiştir.⁸⁵ Bu çiftliklerde belirtilen dönem içerisinde modern tarım teknikleri uygulanarak bilimsel yollarla tarımsal verimliliğin arttırılabileceğine yönelik önemli çalışmalar yapılmıştır.

Atatürk'ün bu bağışının üzerine Başvekil İsmet İnönü 12 Haziran 1937 tarihinde oldukça uzun bir konuşma yaparak hazineye intikal edecek olan çiftliklerin bir servet değerinde olduğundan, bu çiftliklerin Atatürk'ün senelerden beri şahsî tasarrufu ve bilhassa şahsî emeği ile vücuda getirdiğinden bahsederek bu eserlerin karşılıksız devredilmesinde Atatürk'ün Milli Mücadelen bu yana Türk köylüsünün kalkınması, zenginleşmesi ve müreffeh bir yaşam sürmesini arzu etmesi idealine bağlamaktadır. Bunu gerçekleştirmek de TBMM ve Cumhuriyet Hükümetlerinin görevi olduğunu ifade ederek bu mücadelede Atatürk'ün başı çektiğini, Türk halkı ve özellikle Türk köylüsü için bir model olduğunu, halkı için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğini,

⁸³ Ziraat, Cilt: 5, Eylül 1934, s. 261.

⁸⁴ Tekeli-İlkin, *Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları), Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, s. 77.

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt: 19, s. 266–269; Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), Haz., İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ank., 2014, s. 235.

hükümetlerinde onun izinde giderek Türk köylüsünün müreffeh bir seviyeye ulaştırılacağını ifade etmiştir.⁸⁶

1.4.4. 1927 Yılı Nüfus Sayımının Tarım Politikalarına Yansıması

Cumhuriyet'in İlanından sonra ilk kez 28 Ekim 1927 tarihinde nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımda Türkiye'nin nüfusu 13.648.270 olarak hesaplanmıştır. 1927 yılında toplam nüfusun % 76,9'luk kısmı olan 10.347.224 kişinin köylerde yaşadığı tespit edilmiş, 1940 yılında bu oran % 75,6 olmuş ve 13.474.701 kişinin köylerde yaşadığı görülmektedir.⁸⁷ Sayısal olarak da tarımla uğraşan halk kesimi hakkında ilk resmi bilgilerin de bu nüfus, tarım ve sanayi sayımı sonuçlarına dayandığı görülmektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 1927 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre ülke topraklarının % 32'si ekilebilir olmasına rağmen, ekili alan oranı % 5 civarındadır. Yapılan tarla ekiminin % 89,5'ini hububat, % 6,6'sını sanayi bitkileri ve % 3,9'unu da bakliyat oluşturmaktadır. Hububatta ortalama verim 668 kg'dır. Tarım arazilerinin ortalama bir çift çeki hayvanı ile sürüldüğü bu dönemde; ülkenin toplam tarım makineleri sayısı, tırmık dâhil 15.700 dolaylarındadır. Traktör çok az sayıda ve sadece birkaç büyük kentte kullanılmaktadır. 1940 yılına gelindiğinde traktör sayısı 1065'e ulaşmıştır. 1923-1938 döneminde tarıma elverişli arazilerin kullanım oranının düşük kalması sebebiyle, toplam üretimdeki artış da buna bağlı olarak sınırlı kalmıştır.

Zirai alanda içe dönük aile işletmeciliğinin yaygın olması, iç ve dış pazarlara açılmayı önlemiştir. Bitkisel üretime göre hayvancılık hem daha yaygın hem de pazarı daha geniş bir uğraş durumundadır. Çünkü ülkede geniş mera ve çayırların varlığı hayvancılığı kolay ve ucuz bir duruma getirmiştir. Savaş yıllarında azalan hayvan varlığı Cumhuriyetin ilanından itibaren hızla artmıştır.⁸⁸ Tam sayım esasına dayanan 1927 tarım sayımı 1927 yılı Ekim ayında; çiftçi aileleri, ekili alanlar, üretim miktar ve değeri ile hayvanlar, tarım alet ve makinelerini içine alan bir kapsamda uygulanmıştır.

⁸⁶ Bu konuşmanın tamamı için bkz.: *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 233-235.*

⁸⁷ *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ank., 1969, s. 99-100.

⁸⁸ Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, s. 86.

Sayımda derlenen veriler genel olarak, çiftçi ailesine ilişkin bilgiler, aile mülkiyetinde bulunan veya aile tarafından işlenen tapulu/tapusuz arazi miktarı, işletme işlerinde kullanılan çeki ve koşum hayvanlarının türü ve sayısı, tarım aletleri, ekilen ürünler, ekim alanları ve birime verimler ile hayvan sayılarından oluşmaktadır.⁸⁹ Bu açıdan dönemin hükümetinin de iktisadi politikasının temelini tarım sektörü üzerine yoğunlaştırdığı görülmektedir.

Bu dönem itibariyle Türkiye 9 tarım bölgesine ayrılmıştır. Bu tarım bölgelerinin sınıflandırılması ise şöyle yapılmıştır:

1. Bölge: Yozgat, Çanakkale, Çankırı, Ankara, Bilecik, Bolu, Çorum, Kırşehir, Eskişehir, Aydın, Kütahya, Isparta, Burdur, Balıkesir, Denizli, İzmir, Manisa, Muğla.
2. İstanbul Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Bursa,
3. Maraş, İçel, Antep, Seyhan, Antalya,
4. Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars,
5. Mardin, Muş, Siirt, Urfa, Van, Diyarbakır,
6. Zonguldak, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Sinop, Trabzon, Giresun, Çoruh, Samsun,
7. Amasya, Elaziz (Elazığ), Malatya, Sivas, Tokat,
8. Afyonkarahisar, Kayseri, Konya, Niğde.

Ülkede yapılan tarımsal faaliyetler göz önüne alındığında 1.ve 9. bölgelerin buğday üretimi ve aynı zamanda toprak genişliği bakımından Türkiye'nin en geniş bölgeleridir. 1927 yılı nüfus sayımına göre de tarım bölgelerindeki nüfus toplamı 3.734.421'dir. Bu da toplam köylü nüfusunun % 36,10 oluşturmaktadır.⁹⁰

Zirai eğitim konusunda hükümet tarafından Osmanlı devleti zamanında kurulan eğitim kurumları yetersiz görülmüş ve tarımsal üretimin büyük oranda düştüğü 1929 tarihinde Halkalı'da kurulan Ziraat Okulu ile birlikte orta dereceli tarım okulları geçici olarak kapatılmıştır. Kapatılan bu eğitim kurumlarının öğretmenleri modern tarım bilgi ve yöntemleri öğrenilmesi amacıyla, çoğu Almanya olmak üzere, farklı Avrupa

⁸⁹ DİE, *Tarım İstatistikleri (1931-1934)*, Ank., 1936, s. 51.

⁹⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), *Tarım İstatistikleri(1931-1934)*, Ank., 1936, s. 42.

lkelerine gönderilmiştir. Avrupa’da eēitim gördükten sonra Türkiye’ye dönen bu ēretmenlerle beraber tarımsal eēitim-ēretim 1930 yılından başlayarak yeni bir yapılanma içerisine girmiştir.⁹¹ çıkarılan bu kanunla hükümet tarımsal eēitim alanında ileriye yönelik olarak kurulacak tarımsal eēitim merkezleri açısından büyük bir önem taşıyan ciddi bir işe imza atmıştır.

1927 Yılı Tarım Sayımı Verilerinin yüzdesel oranına bakıldıēında ise ifti nüfusun genel nüfusa oranının % 67.7, ekili arazinin % 24.9, çift hayvanı sayısının % 1.9 olduēu görülmektedir.⁹² Yukarıda bölgesel olarak gruplara ayrılan bölgelerden 1. ve 9. Bölgelerdeki tarımsal nüfus diēer bölgelere oranla çok fazladır. Fakat burada göze çarpan ekili arazilerin oranını az olmasıdır. Buradaki sebepte yapılan tarımın teknik olarak deēil de doēal şartlara baēlı olmasıdır. Yine bu dönemde günümüzdeki Devlet Su İşleri’nin temeli niteliēinde olan Sular Fen Heyeti Mdrlē kurularak faaliyete başlamıştır. Bursa, Adana, Ankara, Edirne ve İzmir Su İşleri Müdürlükleri oluşturulmuşsa da gerek gözlem yetersizliēi gerekse denek azlıēı, işlerin beklenen ölçüde gelişmesine imkân vermemiştir.⁹³

1.5. IV. İnönü Hükümeti Dönemi (01.11.1927-27.09.1930)

Yapılan nüfus sayımı hükümetin iktisadi alanda nasıl bir rota izlemesi gerektiēi hakkında bir görüş kazanmasını saēlamıřtır. Bu doērultuda hükümetin öncelikle tarımsal alanda yeni kurum ve kuruluşlar kurarak yeni projeler hayata geçirerek ülkede bir kalkınma hamlesi gerçekleştirmeye çalışmıştır.

15 Ekim 1927 yılında toplanan CHP Büyük Kongresinde tarımla ilgili olarak ziraat alanında kredi bankaları ve kooperatiflerin kurulması gerektiēi belirtmiştir.⁹⁴ Bu dönem hükümetin tarım alanında aldıēı en önemli karar şüphesiz ayrı ayrı işleyen bakanlıklar olan Ziraat ve Ticaret Vekâletinin birleştirilmesi ve İktisat Vekâletinin kurulması olmuştur. Hükümet bu amaçla çalışmalara başlamış ve 1200 sayılı “*Ziraat ve Ticaret Bakanlıklarının Birleştirilmesi ile İktisat Vekâletinin Kurulması Hakkında*

⁹¹ Tekeli; İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletiliēin Oluşumu*, s. 133.

⁹² (DİE), *Tarım İstatistikleri(1931-1934)*, s. 51.

⁹³ Ceyhun zelik “*Türkiye’de Su Hizmetleri ve Su Hukuku’nun Gelişimi*” DSİ Teknik Bülteni, Sayı: 103, Ank., Ocak 2008, s. 9; <http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda>. Erişim: [24.07.2017].

⁹⁴ *1927 CHP Büyük Kongresi*, TBMM Matbaası, Ankara, 1927, s. 201.

Kanun” ile Ziraat Vekâleti yeniden kaldırılmış ve bu Vekâlete bağlı olan Veteriner, Orman ve Ziraat Genel Müdürlükleri tekrardan İktisat Vekâletinin birer alt kolu durumuna getirilmiştir.⁹⁵ Hükümetin burada yapmaya çalıştığı aslında ülkede tarım alanında yapılacak her türlü faaliyetin tek elden koordine etmeye çalışmasıdır.

1.5.1. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye’de Etkileri

1927 ve 1929 yıllarına çıkarılan kanunlarla topraksız köylüye devlete ait topraklardan bir bölümü dağıtılmıştır. Böylece ekilen alanlar genişlemiş, tarımda üretim artışı sağlanmıştır. Cumhuriyetle birlikte tarımda makineleşme hamlesi başlatılmış ve kısa sürede oldukça büyük sayıda traktör ve diğer tarımsal makine yurda girmiştir.

1927 sayımında 15.700 civarında tarım makinesi tespit edilmiş, makineleşme ile birlikte ekime açılan arazi süratle genişlemiştir. 1929-1930 döneminde 1,5 milyon hektar kamu arazisi köylülere ve göçmenlere dağıtılmıştır.⁹⁶ Bu iyimser hava içerisinde hükümet, sanayi ve eğitim gibi diğer alanlara yönelmişken 1928-1929 yıllarında tarımda kuraklığın etkisiyle bir düşüş yaşanmış ve bu durumda ülkeyi bütünüyle etkisi altına aldığı gözlemlenmiştir.

Bütün bunlar olurken 3 Ekim 1929 yılında ABD borsasının ilerlemesi durmuş hatta birkaç büyük holdingin hisse senetleri düşmüştür. 21 Ekim’de yabancı yatırımcıların hisse senetlerini ellerinden çıkarmaya başlamasıyla devam eden süreç “Kara Perşembe” olarak anılan 24 Ekim 1929 Perşembe günü borsanın dibe vurmasıyla Dünya Ekonomik Krizi ortaya çıkmıştır. Bu süreçte birçok banka batmış, binlerce insanın mal varlığı yok olmuştur.⁹⁷ Bu süreçte başta A.B.D. olmak üzere Avrupa ve Türkiye de büyük oranda etkilenmiştir. Bundan sonraki dönemde yani II. Dünya Savaşı’na kadar Türkiye krizin etkilerini aşabilmek için tam korumacı ve devletçi bir ekonomiyi temel almıştır. Krizin vurduğu en büyük kesim şüphesiz tarım kesimi olmuş, zaten Türkiye’nin tarım ülkesi olması bu olguyu da beraberinde getirmiştir. Kriz sebebiyle Tarım sektöründeki köylü, fiyat düşüşleri ile birlikte aldığı

⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt: 23, s. 27. 1200 sayılı “Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinin Tevhidi ile İktisat Vekâleti Teşkili Hakkında Kanun”.

⁹⁶ DİE, Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı, No:683, Ank., 1973, s. 85-87.

⁹⁷ Tekeli; İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, Cilt: 1, İst., 2009, s. 218-219.

borçlarını ödeyemez duruma gelmiş, Ziraat Bankası borçlarını para olarak ödeyemeyenlerin, aynı ödeme yapmalarını yani doğrudan mahsul ile ödemelerini kabul etmeye başlamış, bir yandan da çiftçilerin 1929 yılı sonuna değin aldıkları kredileri en çok beş yıl vade ile ve % 10'luk faiz-komisyon karşılığında taksite bağlamıştır.⁹⁸ Öte yandan istikrarsız ortamdan faydalanan karaborsa ve tefeci kesim, borçtan kurtulmanın yolunu arayan üreticinin tarlalarına el koymuş ve sonuçta birçok küçük ve orta büyüklükte çiftçi, ortakçı veya tarım işçisi haline gelmiştir.⁹⁹ Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Hükümetler ülkede liberal ve özel sektöre ağırlık veren ekonomi modelini zorunlu olarak bir tarafa bıraktıkları görülmektedir. Bu tarihten itibaren ekonomik krizin olumsuz etkisini en aza indirmek için özellikle tarım alanında Devletçilik politikasının uygulamaya geçirildiği bir dönemin başlamasının yolu açılacaktır. Bunda da en büyük etken nüfusun büyük çoğunluğunu çiftçi olması ve başlıca hububat üreticisi olması gelmektedir. Genel olarak 1928-1932 yılları arasında 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle bir arayış içinde olunmuş, ekonomik krizin olumsuz etkilerinden korunma yoluna gidilerek dışa kapalı bir ekonomi izlendiği görülmektedir.

1.5.2. Tarımda Kooperatifleşme Faaliyetleri

Dünya Ekonomik Krizi'nin etkileri tam olarak kendi göstermediği bir dönemde hükümet tarım sektöründe Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan tarımsal örgütlenme çabaları kapsamında kooperatifçilik kanunları çıkarmıştır. Hükümetin 1924 yılında, tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasını öngören maddeleri içeren bir kanun TBMM'de kabul edilmiştir. 13 maddelik 498 sayılı, "*İtibar-ı Zirai Birliği Kanunu*" olarak geçen bu düzenleme, tarım kooperatiflerine ilişkin ilk yasal çalışmadır.¹⁰⁰ Bu kanunla kısa vadede az miktartlı tarım kredilerinin Ziraat Bankası'ndan ayrı olarak köylüye dağıtılması amaçlanmıştır. Fakat ilk 5 yıl içinde kurulan kredi kooperatiflerinin sayısı çok sınırlı kalmıştır.¹⁰¹ 1929 yılına gelindiğinde 1470 sayılı "*Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu*" TBMM tarafından ele alınmıştır. Bu kanun ile *İtibarı Zirai Birliği Kanunu*'nun uygulamasında yaşanan sorunlara karşı çözüm

⁹⁸ Nurettin Hazar, *T.C. Ziraat Bankası*, T.C. Ziraat Bankası Yay., Ank., 1986, s. 450.

⁹⁹ Y.N., Rozaliyev, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri*, (Çeviren: Azer YAREN) Onur Yay., Ank., 1978, s. 25.

¹⁰⁰ *Düstur*, 3.Tertip, Cilt:5, 1924 (1340), s. 1090.

¹⁰¹ Cevdet Nasuhi, "*Zirai Kooperatifçiliğimiz*", 1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay., İst., 1931, s. 193.

üretmek amaçlanmıştır. 5 Haziran 1929 tarihinde çıkarılan bu kanuna göre 500 nüfuslu ve en az 100 haneli köylerde “sınırsız sorumlu” kasaba ve şehirlerde ortaklık paylarının 5 katına kadar sorumlu kooperatif şirketlerinin kurulması kabul edilmiş ve bu kooperatiflerin Ziraat Bankası’nın devamlı kontrolü altında olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kooperatifler, şehirlerde “İl Birlikleri” kurarak mali açıdan Ziraat Bankası üzerinden de desteklenmiştir.

Atatürk bu dönem içerisinde, bir taraftan kooperatiflerin kurumsal yapısının geliştirilmesi üzerinde dururken, öte yandan konu hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir. Mesela 1 Kasım 1929 yılı TBMM açılış konuşmasında kooperatiflerin ülkenin her tarafında kurulmasını amaçladığını belirterek bu konuya verdiği önemi göstermiştir.¹⁰²

1929 yılında çıkarılan Ziraat Kooperatif Kanunu’na göre ilk Zirai Kredi Kooperatifi, 18 Eylül 1929 tarihinde Giresun’un Bulancak ilçesinde kurulmuştur. 1929 yılı sonuna kadar Türkiye’de 64 zirai kredi kooperatifi kurulmuş, çiftçi, ayağına kadar formalitesiz ve ucuz kredi getiren bu kooperatifleri benimsemiş, bu açıdan sadece Adana’da 8 zirai kredi kooperatifi kurulmuştur.¹⁰³ Bu aşamadan sonra ülke genelinde kooperatifçilik adına ciddi adımlar atılmış, hükümet bu konuda destekleyici olarak ilgili kanunları yürürlüğe koymuştur. Kooperatifleşmenin yanı sıra hükümetin çiftçiyi topraklandırma faaliyetleri konusunda da çalışmaları devam etmiştir. Bu çerçevede Atatürk 1928 ve 1929 tarihinde TBMM açılış konuşmalarında köylünün topraklandırılmasının hükümetlerin sürekli izlemesi gereken bir politika olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁴ Devamında Başvekil İsmet İnönü de yaptığı konuşmada bu konuda kendi toprağına sahip olmayan özellikle doğu illerindeki vatandaşların toprak sahibi yapılması için çalışma başlatıldığını, büyük toprak ve servet sahiplerinin bu konuyu desteklediğini gördüklerini ifade etmiştir.¹⁰⁵

Hükümet bu direktifler üzerine ciddi bir çalışma başlatmış ve 1929 yılında “Şark Menatıkı Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Araziye Dair Kanun” nu

¹⁰² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 347.

¹⁰³ Burhan Asaf, “Türkiye’de Zirai Kooperatifler”, Kadro Dergisi, Mayıs 1932. Sayı: 5, s. 40-41.

¹⁰⁴ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası* (1929-1932), s. 33.

¹⁰⁵ İsmet İnönü, *Söylev ve Demeçler*, Türk İnkılâbı Tarihi Enstitüsü Yay., İst., 1946, s. 201.

çıkarmıştır.¹⁰⁶ 1213 sayılı kanun uyarınca 1927’de çıkan kanun gereği hazineye intikal etmesi lazım gelen araziden, köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere dağıtılmış olan yerler, dağıtım yapılanların üzerinde bırakılmış; 1. ve 3. madde hükmünce hükümet doğudaki isyan bölgelerinde büyük arazi sahiplerine ait alanları, topraksız köylülere dağıtmak üzere kamulaştırmıştır. Arazi sahiplerine, isterlerse 500 ile 2000 dönüm arasında bir alan bırakılmış, geri kalanın değeri, 1914 yılında kaydedilen vergi değerinin 8 ile 10 katı olmak üzere ödenmiştir.¹⁰⁷ Bu yasanın çıkarıldığı sene Doğu Anadolu Bölgesinde 20.000 hektar büyük arazi sahiplerinden istimlak edilen araziler olmak üzere, toplamda 110.000 hektar tarım arazisi topraksız çiftçiye dağıtılmıştır.¹⁰⁸ Bu sayede topraksız çiftçilerin toprak sahibi yapıldığı görülmüş ise de Medeni Kanun ile birlikte Doğu’daki büyük toprak sahipleri arazisini tapuya bağladığı için Toprak Ağalığının devam ettiği görülmüştür. Bu sebeple hükümet tarafından 1934 yılında İskân Kanunu ile köklü bir değişiklik yapılmıştır.

1.6. V. İnönü Hükümeti Dönemi (27.09.1930-04.05.1931)

Dünya Ekonomik Krizi’nin etkileri sürerken yeni hükümet kurulmuş ve genellikle ülke ekonomisi alanında özellikle tarımsal alanda yeni kuruluşların teşkil edildiği ve devletçiliğin ağırlıklı olarak hissedildiği bir dönem başlamıştır. Bu konuda Atatürk 1 Kasım 1930 yılında TBMM’de yaptığı konuşmasında özellikle tarım ülkelerinde genel bir ekonomik buhranın yaşandığını bunun da doğal olarak ülkemizde bütün şiddetiyle hissedilmeye başladığını ve bu konuda alınacak tedbirlerin bir daha gözden geçirilip sıkı şekilde uygulanması lazım geldiğini belirtmiştir.¹⁰⁹

Başvekil İsmet İnönü’de yeni kabinenin programını açıkladığı konuşmasında tarımla alakalı olarak milli ekonominin temelini tarım olduğunu, tarımsal üretimin ne derece zor bir duruma geldiğini ve hükümet olarak bu konuda gerekli bütün tedbirlerin alınması için gayret göstereceklerini ifade ederek konuşmasının devamında arazi vergisinde düzenleme yapılacağından ve orman, bağ, meyve ağacı yetiştirecek olanlara uzun müddet vergi muafiyeti getirileceğini belirtmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt: 12, s. 168-174. “Şark Menatukı Dâhilinde Muhtaç Zürraa Tevzi Edilecek Araziye Dair Kanun”.

¹⁰⁷ Barkan, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri, Türkiye’de Toprak Meselesi, s. 60.

¹⁰⁸ İnönü, Söylev ve Demeçler, s. 201.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 22, s. 2.

¹¹⁰ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 146.

Başvekil, konuşmasında ilk defa milli iktisattan bahsederek bu konuda hükümetin her türlü gayreti göstereceğinden ve tarım alanında bazı muafiyetler getirileceğini vurgulamıştır. Hükümet programı görüşmelerinde söz alan Gümüşhane Milletvekili Fethi Bey'in; Maliye Bakanı'nın gazetelerde traktör vergisini kaldıracağını beyan ettiğini, çiftçiyi borç altında bırakan bir düzenlemeyle ilgili sorusu üzerine İnönü, bu verginin de kaldırılacağını belirtmiştir.¹¹¹

Ülkede hububat fiyatları 1930 senesinden itibaren hızlı ve sürekli bir şekilde düşmeye başlamıştır. Hükümet, hububat fiyatları üzerinde de düzenlemelere gitmiş, 1931 yılında fiyatlandırma ve 442 sayılı köy kanunu düzenlemesi yapılmıştır.¹¹² Hükümet, idari olarak sadece il ve ilçelere değil köye yönelik olarak da kanuni düzenleme yapmış, bu sayede tarımsal destek uygulamaları daha hızlı yürürlüğe konmuştur.

1.7. VI. İnönü Hükümeti Dönemi (04.05.1931-01.03.1935)

Ekonomik krizin etkilerinin sürdüğü dönemde 1931 yılı seçimleri sonrasında VI. İnönü Hükümeti kurulmuştur. Başvekil sıfatıyla hükümet programını açıklayan İsmet İnönü ziraat alanında ülkede üretilen mahsullerin çeşitli olduğunu, alınan tedbirler sayesinde yaşanan ekonomik kriz karşısında daha kuvvetli bir yapıya sahip olunduğunu ve her türlü ekonomik tedbirlerde çiftçinin durumu ve mahsullerin himayesinin esas alınacağını ifade ederek fiyatlardaki düşüşün uluslararası düzeyde olduğunu ve ülkemizdeki tarımsal çeşitlilik sayesinde bunun üstesinden gelinebileceğini işaret etmiş, devamında ise tarımsal anlamda atılacak adımlarla kalkınma hızını artıracaklarını belirtmiştir.¹¹³

Hükümetin kurulmasından hemen sonra 10-18 Mayıs 1931 tarihinde toplanan CHF 3. Büyük Kongresinde kabul edilen parti programının üçüncü kısmında ziraatla ilgili olarak “Çiftçimizi kredi ve istihsal kooperatifleri gibi iktisadi teşekküllere mazhar

¹¹¹ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 146-148.

¹¹² 442 sayılı “Köy Kanunu”nun tam metni için bkz., Düstur, 3. Tertip, Cilt: 5, s. 336.

¹¹³ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt:1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 218-219.

etmek ve bu teşekkülleri terakki ve tekâmül ettirmek gayedir”¹¹⁴ ifadesine vurgu yapılarak kırsal kalkınma modelinin benimsendiği tarımsal kredi ve kooperatif alanında destekleme politikasının esas alındığı görülmüştür. Ayrıca Ziraat Bankası’nın faaliyetlerinin daha çok tarımsal alana kaydırılması, bu amaçla sermayesinin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılacağı, tarımsal eğitim alanında ise köylerde ihtiyaca göre gündüz ve yatılı ilkokulların artırılacağı, ekonomik amaçlı su işleri çalışmalarının öncelikli hedefler olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁵

Hükümet, 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkilerini hafifletmek amacıyla hızlı ve etkili tedbirler alma yoluna gitmiş, bu amaçla kriz öncesinde çıkarılan ve 1200 sayılı kanunla birleştirilen Ticaret ve Ziraat Vekâletleri 30 Aralık 1931 tarihinde yeniden ayrılmıştır. *Ziraat Vekâletinin Kuruluşuna Ait Kanun*’un 1. maddesinde tarımsal faaliyetler İktisat vekâletinden alınıp bu işlerle meşgul olmak üzere “*Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun*” ile yeniden bir vekâlet oluşturulmuş.¹¹⁶ Bu kanun ile tarımsal faaliyetler yeniden İktisat Vekâletinden alınıp, tekrardan kurulan Ziraat Vekâletine devredilmiştir. Hükümetin, dünyadaki ekonomik kriz sonucu buğday fiyatlarında meydana gelen düşmenin sonucu olarak ülkede ortaya çıkabilecek bir enflasyonun önüne geçebilmek için böyle bir uygulama yaptığı görülmüştür.

Dönem itibariyle buğday ve pamuk fiyatlarına bakıldığında 1923 yılında 7.70 kuruş olan buğday 1929 yılına gelindiğinde 12.50 kuruş olmuş, pamuk ise 15.50 kuruştan 22.50 kuruşa yükselmiştir.¹¹⁷ Ülke ekonomisinde önemli bir yer tutan buğday ve pamuk fiyatlarında 1930 yılından itibaren aşırı bir düşüş meydana gelmiştir. Özellikle buğday fiyatlarındaki düşüşle beraber ekonomik olarak durumun iyileştirilmesi amacıyla hükümet tarafından sıkı önlemler alınmış, iktisat politikalarında korumacı-devletçi olarak tabir edilen bir dönemin başlamasının da yolu açılmıştır.

¹¹⁴ Cemal Taluğ, *Atatürk ve Kooperatifçilik*, Yol Koop. Yay., Ank., 1981, s. 30; CHF 3. Büyük Kongresi Kararlarının tamamı için bkz., *CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları*, Devlet Matbaası, Ank., 1931.

¹¹⁵ *1931 CHF Programı*, Devlet Matbaası, İst., Mayıs 1931, s. 14-22.

¹¹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 5, s. 136-140, “*Ziraat Vekâleti Teşkiline Dair Kanun*”.

¹¹⁷ Tuncer Bulutay; Yahya S. Tezel; Nuri Yıldırım, (1974) *Türkiye Milli Geliri (1923-1948)*, Ank., s. 119.

Buğday fiyatlarında görülen aşırı düşüş sonucu sadece büyük üreticiler değil hemen hemen bütün halk bu durumdan etkilenmiş, tarım alanında yaşanan kuraklık sebebiyle de hükümet tarım ekonomisinin ana etmenlerinden olan buğday fiyatlarını koruma yoluna gitmiş, toplumun temel üretim ve tüketim maddesi olan buğday üzerinde fiyat denetimi amacıyla 10 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı “*Hükümetçe Ziraat Bankası Tarafından Alınacak Buğday Hakkında Kanun*” çıkarılmıştır. Bu kanunun 1. maddesi gereği hükümete, hububat fiyatını sabit tutmak ve düzenlemek amacıyla gerekli görülen hallerde hububat alıp-satma yetkisi verilmekte, bundan doğacak yıllık 1 milyon liraya kadar zararların devlet bütçesinden karşılanmasını ve eğer kâr doğarsa silo ve depo kurulmasında harcanmasına karar verilmiştir.¹¹⁸ Hükümetin Buğday Koruma Kanunu’nu çıkarmasındaki asıl gayesinin, hububat fiyatlarındaki aşırı düşüşü ortadan kaldırmak ve aynı zamanda bu fiyatlardaki dönemsel dalgalanmaların etkisini en aza indirmek olduğu görülmektedir. Hükümetin buğday politikasında attığı ciddi adımlardan biri olan kanuna binaen “*Hükümetçe Ziraat Bankasına Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanunu*” yürürlüğe koyarak buğday alım-satımında Ziraat Bankasını yetkili kılmıştır.¹¹⁹ Fakat Ziraat Bankası buğdayları aracı vasıtası ile aldığı için fırsatçı birçok tüccarın fiyatların çok düşük olduğu yerlerden buğday toplayarak destekleme alımı fiyatından bankaya sattığı görülmüştür. Bu komisyonculardan kurtulmak amacıyla banka toplama istasyonları kurma yoluna gitmiştir.

Ziraat Bankası’nın buğday toplama istasyonlarını kurma fikri çok cazip gelmiş ve o dönemde buğday üretim bölgelerine birçok istasyon kurulmuştur. Mesela Ankara, Polatlı, Eskişehir, Balıkesir, Denizli, Konya, Akşehir, Kütahya, Sivas, Yerköy’de (Yozgat) alım merkezleri oluşturulmuştur.¹²⁰ Bu uygulamanın olumlu etkileri olduğu gözlenmiş ve 2 yıl içinde bu istasyonların sayısı 56 ya yükselmiştir. Bu buğday alım istasyonları zaman içerisinde çoğalınca ambar ve silo yapımını düzenleyen “*2303 Sayılı Ambar ve Silolar Hakkında Kanun*” 22 Haziran 1933 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²¹ Ziraat Bankası da yeni silo ve ambarlar kurarak alım işlemlerini organize

¹¹⁸ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik (1923-1950)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Maliye Enstitüsü, No:16, Ank., 1962, s.70-71.

¹¹⁹ “*Hükümetçe Ziraat Bankasına Mubayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun*”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 13, s. 1197.

¹²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 26, s. 309-318.

¹²¹ “*Silo ve Ambarlar Hakkında Kanun*”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 14, s. 1527.

etmiştir. 1934 yılı içerisinde 2466 sayılı “*Buğdayı Koruma Karşılığı Kanunu*” kabul edilmiştir.¹²² Hükümet, bu kanun ile de yurtiçi ve yurtdışından temin edilen unlardan alınabilecek vergileri düzenlemiştir. Kanuna göre, un (çavdar ve buğday unu) ve unlu mamullerden (bisküvi, makarna, irmik, şehriye) vergi alınması yolu takip edilmiş ve bu vergi gelirleri Ziraat Bankası üzerinden alınmış ve alınacak borçların ödenmesi, buğday alımlarından doğan zararın karşılanması ve ziraatla ilgili bilimsel araştırmaların altyapısında kullanılmasına karar verilmiştir. Sözü edilen vergilerin tüketiciden tahsil edilmesi amaçlanmış, hububat üreticisi olan çiftçinin kendisi için ayırdığı ürünler vergiden muaf tutulmuştur. Hükümet, ekonomik krizin sebep olduğu hububat krizi sebebiyle hububat alım-satımına müdahale etmeye başlamış ve alt-üst fiyat seviyesi belirleyip, buğday stoku yaparak uyguladığı destekleme politikasına süreklilik kazandırmıştır. Bu amaçla da 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi’nin (TMO) kurulduğu ve sermayesinin tamamının devletçe karşılandığı görülmektedir.¹²³ Bir ekonomik devlet girişimi konumuna getirilen TMO, hububatla alakalı stok ve fiyat politikası uygulamış, ayrıca Ziraat Bankası’nın hububatla ilgili faaliyetleri ile alakalı bütün borç ve alacakları ve 45.000 ton kapasiteli ambar ve siloları TMO’ya devredilmiştir.¹²⁴ Bu dönem Hükümetin tarımsal alanda uyguladığı akılcı ekonomi politikası ile halkın ekonomik krizden, tefeciden ve fırsat tacirlerinden korunduğu açık şekilde ortaya konmuştur.

Kriz döneminde hükümetin tarımsal alanda buğday politikasının yanı sıra makineleşme alanında da bir dizi kanun kabul ettiği görülmektedir. Dönemin İktisat Vekili Şakir Bey’in 10 Haziran 1930 tarihinde TBMM’de yaptığı beyana göre o tarihte ülkede bulunan traktör adedi 1.844 tür.¹²⁵ Zirai mahsul ücretlerinin hızla düşmesi, akaryakıt tüketen traktörler ile tarım yapılmasını ekonomik olmaktan çıkarmıştır. Ekonomik kriz ve ödeme dengesi açıklarının arttığı zamanlarda bu avantajları az sayıda olan büyük arazi sahipleri için sürdürmek ekonomik ve sosyal ve açıdan hükümet için anlamını yitirmiştir.¹²⁶ Bu sebeple hükümet, yeni tedbirler alma yoluna gitmiş ve 10 Haziran 1930 yılında kabul edilen 1710 sayılı “*Zirai Alanda Kullanılan Malzeme ve Yakıt Hakkındaki 752 ve 1527 Sayılı Kanunlara Ek Kanun*” ile ziraat

¹²² 2466 sayılı “*Buğdayı Koruma Karşılığı Kanunu*”, *Düştur*, 3. Tertip, Cilt: 13, s. 1197.

¹²³ Yusuf Saim Atasagun, *Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939*, Kenan Matbaası, İst., 1940, s. 303-307.

¹²⁴ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 405-406.

¹²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 20, s. 175.

¹²⁶ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, (1923-1950)*, s. 418.

aletlerinde sarf edilen akaryakıt üzerindeki serbestiyi ortadan kaldırmıştır. Bu kanun ile akaryakıt ile çalışan traktör kullananlar, bundan böyle bunları kullanmayacakları için, traktör sahiplerinin zararlarının karşılanacağı da karara bağlanmıştır.¹²⁷ Tazminat kapsamına biçerdöver ve traktörlerin haricinde, bunların tamamlayıcısı olarak kabul edilen çayır makinesi, disk, tulumba ve pulluk da girmiştir. Bu dönemde de hükümetin küçük ölçekli köylülerin tarla işlerini daha hızlı ve rahat yapabilmesi amacıyla modern tarım alet ve makinelerinin köylüye ulaştırılmasında büyük gayretler göstermiştir. Bu kapsamda 1923-1925 yılları arasında 200.000 TL değerinde 7.677 pulluk dağıtılmış, ayrıca yerli pulluk üretimini teşvik amaçlı 26 Mart 1931 tarihinde 1797 sayılı “*Pulluk Kanunu*” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun doğrultusunda ülkede pulluk üretimini artırmak amacıyla ödenekler tahsis edilmiş ve yerli üreticiye uzun vadeli ve faizsiz kredi verilmiştir.¹²⁸ Tarım alanında yapılan bu desteklemelerin etkisi kısa zamanda görülmüş, ülkede pulluk sayısı tam olarak ihtiyacı karşılamasa da büyük oranda artmıştır. 1927 tarihinde 210.000 olan pulluk adedi, 1936 senesine gelindiğinde 410.360’a ulaşmıştır.¹²⁹ Hükümet tarafından Türk köylüsünün modern ziraat aletleri ile donatılması konusunda pulluk haricinde diğer tarım aletlerinin de ülkenin hemen her yerinde yaygınlaştırılma faaliyetlerinin yoğun bir şekilde uygulandığı açık şekilde görülmektedir. Ayrıca bu dönemde sanayileşme adına büyük bir adım atılarak I. Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) uygulamaya konmuştur. Bu doğrultuda cumhuriyetin kurulmasından itibaren ülkedeki sanayi alanındaki gelişmeler yetersiz görülerek, ülkede bir sanayi atılımı gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan Dünya Ekonomik Krizi’nin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmayı hedefleyen hükümet BBYSP’yi hızla uygulama yoluna gitmiştir. Hükümetin iktisadi olarak hemen her alanda olduğu gibi sanayi alanında da devletçilik modelini uyguladığı görülmektedir.

BBYSP’nin altyapısı 1933 yılında oluşturulmuş, 17 Nisan 1934 tarihinde de kabul edilerek uygulamaya başlanmıştır. Bu plan ile ülkede planlı bir sanayi dönemi başlamıştır.¹³⁰ 1933-1938 yılları arası uygulanması öngörülen BBYSP’nin ana taslağı aslında Türk-Sovyet ortak çalışması sonucu ortaya çıkmıştır.¹³¹ Sovyetler tarafından

¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 20, s. 185-191, 1710 sayılı “Ziraat Makinelerinde Kullanılan Mevadd-ı Müştaiile Hakkındaki 752 ve 1527 Sayılı Kanunlara Müzeyyel Kanun”.

¹²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 26, s. 151,”1797 sayılı “*Pulluk Kanunu*”.

¹²⁹ İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, Türk Anonim Şirketi Matbaacılık Ve Neşriyat, İst., 1934, s. 42.

¹³⁰ Coşkun, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*, s. 73.

¹³¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Bilgi Kitabevi, Ank., 2005, s. 320.

hazırlanan taslaklar Türk Hükümeti'nce derlenerek plan uygulamaya geçirilmiştir. Bu doğrultuda BBYSP'nin dayandığı temel ilkeler şu şekilde sıralanmıştır;

-Temel hammaddeleri yurt içinde üretilen veya üretilebilecek sınaî tesislere,

-Büyük sermaye ve ileri teknoloji gerektiren projelere,

-Kuruluş kapasitelerinin iç tüketimi karşılayacak düzeyde tutulmasına öncelik verilmesi. BBYSP'nin uygulanması için ise 1 yıl önce kurulan Sümerbank görevlendirilmiştir.¹³² Uygulama aşamasında kurulacak tesislerde temel hammaddelerin yerli olması hükümetin mili iktisat ve devletçilik modelini etkin şekilde hayata geçirdiğinin göstergesidir.

BBYSP dâhilinde yurdun dört bir köşesinde sanayi işletmeleri kurulmuş, bu işletmelerden tarımsal sanayi ile ilgili olarak 1934 yılında Bakırköy Bez Fabrikası, 1935 yılında Kayseri Bez Fabrikası, 1937 yılında Nazilli Basma Fabrikası ve Ereğli Bez Fabrikası, 1938 yılında Gemlik Suni İpek Fabrikası ve Bursa Merinos Fabrikası açılmıştır.¹³³ BBYSP'nin başarılı projeler üretip hayata geçirilmesinin ardından İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) hazırlanmış fakat II. Dünya Savaşı'nın başlaması sonucu uygulanamamıştır. Netice de Hükümetin BBYSP ile sanayi alanında gerçekleştirdiği uygulamaların doğrudan ve dolaylı olarak tarımsal üretimi olumlu yönde etkilediği şüphesizdir.

Bu süreçte de Cumhuriyet Hükümetlerinin çiftçinin kalkınmasını ön plana alarak kooperatifleşmeye büyük önem verdiği şüphesizdir. Nitekim kooperatiflerin parasal yapısında da süreç içerisinde bir artış olduğu görülmektedir. 1930 yılında 791 lira olan ödenti yıllık % 16.9 artarak 1938 yılında 2.750 liraya yükselecektir.¹³⁴

Zirai üretim miktarını artırmakta büyük etkisi görülen tohumların teknik olarak temizlenmesini sağlamak amacıyla Tarım Bakanlığı 65.000 TL'lik 912 adet kalbur makinesi satın almış ve bir kısmını uzun vadelerle ödemek şartı ile köylüye dağıtmıştır. Tarım Bakanlığı, bu makinelerin geri kalanını tohum temizleme birimleri

¹³² İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Basımevi, Ank., 1972, s. 16.

¹³³ Coşkun, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*, s. 74.

¹³⁴ Atasagun, *Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939*, s. 67.

hizmetine sunarak çiftçinin tohumunu temizleme faaliyetine hız vermiştir. Bu alanda yapılan çalışmaların ise büyük fayda sağladığı görülmüş, 1923-1933 yılları arasında temizlenen tohum miktarı 20.000 tonu aşmıştır.¹³⁵ Buğday tohumlarını ağırlık ve hacim yönü ile sınıflandırıp temizleyen selektör makinelerinin yaygınlaştırılması amacıyla Bakanlık bir dizi çalışma yürütmüş, bu makinelerden 1930 yılından başlayarak çeşitli illere 185 adet dağıtılmıştır. 1933 tarihinde karasaban, traktör ve pulluk dışındaki diğer tarım makine ve aletleri olarak; 2.770 tohum ekme makinesi, 54.000 adet her çeşit tırmık, 2.235 biçer-bağlar, 2.947 adet tıraz ve kalbur makinesi, 4.668 orak makinesi ve 728 harman makinesi dağıtmıştır.¹³⁶ 1930 yılından itibaren Türkiye’de tarım alanında kalkınma sağlanması amacıyla yerli üretime ağırlık verilerek bütün çiftçilere tarım makine ve aletleri temin edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, o dönem devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve cari açığın sebep olduğu döviz rezervindeki eksiklik dikkate alındığında çok faydalı bir tedbir olarak görülmektedir.

Tarımın ekonomideki payı ve üretim oranlarına bakıldığında 1923 yılından 1932 yılına kadar istikrarlı bir artışın aksine dalgalı bir yapıda seyrettiği görülmektedir.¹³⁷ Bundaki sebep de ülkemizde tarım faaliyetlerin öncelikle doğal şartlara bağlı olması, makineleşme ve teknik olarak yapılamaması ve ülkemiz dışında gelişen olaylar (1929 Buhranı vs.) olduğu açıktır.

1.7.1. Ziraat Kongreleri

Dünya Ekonomik Krizi etkilerini sürdürürken bu etkileri azaltabilmek için tarımsal anlamda ciddi projeler üretilmiş ve hızla tatbik edilmeye başlanmıştır. Hükümet bu konudaki çalışmaları kanunlaştırarak kalıcı çözümler üretmeye çalışmıştır. Bu dönemde konu ile alakalı bölgesel ve genel kongreler tertip edilmiş, zirai konulardaki sorunlar tespit edilerek konuya ilişkin çözüm önerileri masaya yatırılmıştır. Bu alanda önemli ilk kongre 10 Temmuz 1930 yılında tarihinde yapılan

¹³⁵ *Onbeşinci Yıl Kitabı*, s. 445; Mirza Gökgöl, *Türkiye Buğdayları*, Cilt:1, T.C. Ziraat Vekâleti Yay., İst., 1935, s. 258.

¹³⁶ İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı, 1940-1941*, s. 287.

¹³⁷ *Cumhuriyet Dönemi İstatistiklerle Türkiye 1923-1982*, Türkiye Ticaret Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsalar Birliği, İst.,1982, Tablo 18.

Çukurova Mıntika Ziraat kongresidir. Bu kongrede Çukurova işçisini önemli derecede ilgilendiren kararlar alınarak hükümete sunulmuştur.¹³⁸

Kongreden sonra açıklanan bildiri ile de bu kararların hükümetçe dikkate alınmasının istenildiği belirtilmiştir. Ziraat kongrelerinin en önemli ve etkin olanı ise 1931 yılında yapılan kongredir. 1. Ziraat Kongresinin toplanma amacının ekonomik kriz sebebiyle ortaya çıkan açığın tarımsal üretimin artırılması ve bu yolla yapılacak ihracat ile aşılabileceği olarak belirtilmiş ve bu konuda alınması icap eden kararların görüşülmesi olarak açıklanmıştır.¹³⁹ Bu amaçla bölgesel zirai ürünler için kurulan komisyonlar kendi içlerinden bir ya da iki temsilci seçip 5 Ocak 1931 tarihinde Ankara’da çalışmalarına başlayacak olan 1. Ziraat Kongresi’ne katılması kararlaştırılmıştır. Ankara’ya gönderilecek olan temsilcilerin yol masrafları ve Ankara’da yapacakları harcamaların karşılanması için İktisat Vekâlet’inden il özel idarelerine emir gönderilmiştir.¹⁴⁰ 1. Ziraat Kongresi 14 Ocak 1931 yılında Ankara’da CHP’nin konferans salonunda İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey’in konuşması ile açılmıştır. Konuşmada Mustafa Şeref Bey, ittifakla alınacak kararların Türk çiftçiliğini kalkındırmak için büyük bir önem arz ettiğini, Türk çiftçiliğini istifade ettirecek her tedbirin Türk vatandaşlarının çok büyük bir kısmının kâr ve faydasına olan bir tedbir olacağından bahsederek, çiftçilerin tarım aletlerinin eksiksiz olması ve tarımsal gelişmenin teknik olarak yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴¹

Kongrenin toplanma nedeni olan hububat üretimi ve pazarlamasından, hayvancılık ve süt ürünlerine, zirai ilaçlama ve tarım makinalarından, zirai kredi ve sigortaya kadar birçok konu 48 encümende görüşülmüştür. Encümenler 17 Ocak’ta Başbakanlık, İktisat Vekâleti, Ziraat Bankası ve İş Bankası’nda kendilerine ayrılan salonlarda ve odalarda toplanmış, kongre, çalışmalarını 19 Ocak 1931 yılında tamamlamıştır. Kongreden çıkan kararlara göre tarımdaki sorunlar genel olarak çiftçinin hayat şartlarındaki zorluklar, Sovyetler Birliği’nin fiyat düşürme politikası, Dünya Ekonomik Krizi sebebiyle tarımsal madde ithalatının azalması, tarımsal

¹³⁸ *Ziraat*, Sayı: 10, Yıl:1, (Eylül 1930) s. 11.

¹³⁹ Mehmet Kayıran, “Türk Tarımında Modernleşme Çabaları(1923-1950)” H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995, s. 67.

¹⁴⁰ Türkan Çetin, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6-7, s. 213.

¹⁴¹ Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, (1929 – 1932)*, s. 350.

ihracatta teknik alt yapı yetersizliği, tarımsal eğitimin yetersizliği, yetersiz tohum ıslahı çalışmaları ve teknik uygulamaların yapılamaması, dış ticarete tüccarların pazarlara ulaşamaması, tarım ürünlerinin nakliyesi konusunda ulaşım olanaklarının yetersizliği, çiftçinin kredi imkânlarının sınırlı olması, tarımda eski usul uygulamaların devam etmesi ve teknik gelişmelerin takip edilememesi olarak belirtilmiştir.¹⁴²

Kongreye sunulan Türk tarımın başlıca sorunları olarak belirtilenlerin sebeplerinin çoğunun aslında Osmanlı Devleti'nden başlayıp Cumhuriyetin kuruluşu ile devam eden kronik tarımsal sorunları gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir. Tarımsal olarak sorunların ifade edilmesinden sonra bunlara yönelik çözümlerin irdelendiği alt dallarda kongre çalışmalarını bir rapor halinde yayınlamıştır. Kongre devam ederken ilgi çeken bir etkinlik de düzenlemiştir. Bu etkinlik, Ankara'da uluslararası Ziraat Teknik Sergisi'nin açılmasıdır.¹⁴³ Türkiye'de ilk kez düzenlenen bu sergi, 5 Ocak 1931 yılında açılacak olan “*Birinci Ziraat Kongresi*” çerçevesinde planlanmıştır. Sergi için hazırlıklar kongrenin toplanmasından yaklaşık üç ay önce başlamıştır. Sergide, çeşitli ziraat aletleri, makineleri, zararlı böceklerle ve bitki hastalıkları ile mücadele araçları, suni gübreler ve ziraat tekniği ile ilgili diğer araçlar sergilenmiş, Türkiye'den yerli firmaların yoğun ilgi gösterdiği bu sergiye, birçok yabancı firma da katılmak için başvuruda bulunmuş ve bunlar arasında özellikle Rus ve Macar firmaları dikkat çekmiştir.¹⁴⁴ Ziraat Teknik Sergisi, Ziraat Kongresi ile birlikte 5 Ocak 1931'de Başbakan, meclis başkanı ve kalabalık bir milletvekili grubunun katılımı ile açılmıştır. Açılış konuşmasını yapan İzmir milletvekili ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Başkanı Mustafa Rahmi Bey, bu serginin uluslararası olması şart olduğunu, ülkede ziraat tekniğinin henüz geride seyrettiğini belirterek, bu sorunun da ileri teknik kullanan ülkeler model alınarak halledilmesi gerektiğini, ülkenin iktisadi hayatında yapılmak istenen inkılâbın manivelasının her şeyden evvel teknik inkılâp olduğunu ve bu teknik inkılâbı, gerçekleştirebilmek için bu serginin tertip edildiğini ifade etmiştir.¹⁴⁵

¹⁴² 1931 *Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Cilt:1, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay., Ank., 1932, s. 76.

¹⁴³ Doğan Duman, “*Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, s.136-138, İzmir, 1992.

¹⁴⁴ Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, Yapı Kredi Yay., İst., 2009, s. 12-19.

¹⁴⁵ *Anadolu Gazetesi*, 7 Ocak 1931.

Atatürk'ün de ziyaret edip bilgi aldığı Ziraat Teknik Sergisi açık kaldığı iki haftalık süre içerisinde ilgi ile karşılanmış, hemen herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir takım resim ve grafikler, sergiye olan ilgiyi daha da artırmıştır. Bu yöntemle Türk ziraatında yıllar içerisinde ortaya çıkan artışlar ile bunların yabancı ülke üretimleri ile karşılaştırılması olanağı da sağlanmıştır.¹⁴⁶ Sergi, I. Ziraat Kongresi'nin çalışmalarını tamamladığı 19 Ocak 1931'e kadar açık kalmıştır.

1. Ziraat Kongresi'nin yanı sıra 1932 ve 1934 yılında Ankara'da tütün ticareti yapanlar ve ziraatçıların katılımıyla iki kez “*Tütün Kongresi*” düzenlenmiştir. 1. Kongrede 15 madde olarak tütün ile alakalı neler yapılabileceği üzerinde fikirler ortaya konulmuştur.¹⁴⁷ 1932 yılı Nisan ayında Ankara'da Yüksek Orman Mektebi öğretmenlerinin de katılması ile bir “*Orman Kongresi*” düzenlenmiştir.¹⁴⁸ Yine 1931-1932 yıllarında 25'in üzerinde farklı ilde hayvan sergileri açılarak hayvancılık alanında farklı fikir ve uygulamalar tartışılmış ayrıca bu sergilerde hayvan yarışmaları düzenlenmiştir. O dönem yapılan bu tarımsal kongrelerin, hükümetin tarımsal politika bağlamında aldığı kararlarda yön verici bir işlevinin olduğu da görülmektedir.

1.7.2. Tarımsal Eğitim Faaliyetleri

Hükümet, 1109 sayılı “*Ziraat ve Baytar Enstitüleriyle Ali Mektepler Tesisine ve Ziraat Tedrisatının Islahına Dair Kanun*” uyarınca kapatılan orta dereceli ziraat mekteplerinin yerine 1930 tarihinde Ankara'da açılan Yüksek Ziraat Mektebi hizmete başlamıştır. Bu okulda öğrenim gören öğrenciler Atatürk Orman Çiftliği'nde staj yapmaya başlamışlardır.¹⁴⁹ Devam eden süreçte Yüksek Ziraat Okulu 20 Haziran 1933 tarih ve 2291 sayılı yasa ile Yüksek Ziraat Enstitüsü ismini almıştır.¹⁵⁰ Bu Enstitü Veteriner ve Orman Fakültesi, Ziraat Sanatları Fakültesi ve Tabii Bilimler Fakültesinden oluşmuştur.¹⁵¹ Enstitüye ayrıca çok sayıda Alman profesör davet edilmiştir. Kurulan bu Enstitüde ilk zamanlar neredeyse bütün kürsülerin başında Alman profesörler görev almış, başlangıçta verilen konular Almanca olarak devam

¹⁴⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ocak 1931; *Milliyet Gazetesi*, 9 Ocak 1931.

¹⁴⁷ *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, Nisan 1934.

¹⁴⁸ *Ziraat*, Sayı: 3-27, Yıl: 3, (Mart 1932) s. 66-74.

¹⁴⁹ İzzet Öztoprak, *Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ank., 2006, s. 73.

¹⁵⁰ “*Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Kanunu*”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 14, s. 1489.

¹⁵¹ Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ank., 1948, s. 662.

etmiştir. Kürsü başkanları 1942 yılına değin bu görevi sürdürmüş, bu tarihten itibaren de kürsüler, yetişen Türk öğretim üyelerine devredilmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden kurulduğu 1933 senesinden 1946 senesine kadar 1.666'sı erkek ve 102'si kız olmak üzere toplamda 1.768 öğrenci mezun olmuştur.¹⁵² Bu enstitüye paralel olarak Avrupa'ya ziraat öğrencisi gönderilmiş, birçok tarımsal kurslar açılmıştır. Kastamonu, Manisa, Malatya İzmir ve Kayseri de açılanlarla birlikte kurs sayısı 11'e ve eğitmen sayısı 1.500'e çıkarılmıştır.¹⁵³ Enstitünün açılmasıyla tarımsal teknik alanında nitelikli insanların yetiştiği görülmektedir. Fakat ülkenin tarımsal genişliği ve dağınık kırsal yerleşim ve ulaşım imkânlarının sınırlı olması sebebiyle o dönem yetişen teknik personel sayısının ihtiyaca cevap vermediği görülmektedir. Bu dönemde teknik araştırma ve ıslah faaliyetleri sadece buğday alanında sınırlı kalmamış, pamuk, şeker pancarı, tütün, jüt, yonca gibi diğer ürünlerde de ıslah çalışması yapıp çiftçiye tohum dağıtımı yapılmış, bu konuda 1933 yılında Nazilli'de bir Pamuk Islah Müessesesi kurulmuştur. Mr. Clark adlı bir Amerikalı uzmanın verdiği raporlara göre, Ziraat Vekâletince bir pamuk yetiştirme planı hazırlanarak 1934 yılında uygulanmaya başlanmıştır.¹⁵⁴

1.7.3. 1934 İskân Kanunu

1930'lu yıllara gelindiğinde Hükümet bir taraftan ülkenin mamur hale getirilmesi için çalışmalarını sürdürürken diğer yandan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki isyanlarla uğraşmıştır. Burada sözü edilen isyanlar bölgede hala yerel unsurların söz sahibi olmasından kaynaklanmaktadır. Hükümet, bu konuda demografik, siyasi, ekonomik anlamda bir adım atarak 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı *İskân Kanunu*'nu kabul etmiştir.¹⁵⁵ Kanun'un toprak reformu ile alakalı olarak 10. maddesinde, ilgili kanunun aşirete hukuki kimlik tanımadığını, bu konuda var olan hüküm, belge ve düzenlemelerin geçerliliğinin olmadığı belirtilmiştir. Bu sebeple Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir belge veya geleneğe dayalı her türlü teşkilat ve yapılanması kaldırılarak, kanunun 10. maddesinde; “Bu

¹⁵² Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Yay., Ank., 1959, s. 58.

¹⁵³ *Onbeşinci Yıl Kitabı*, s. 441; *Cumhuriyetin 18. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar*, Çankaya Matbaası, Ank., 1939, s. 73.

¹⁵⁴ Necati Turgay, *Türkiye'de Pamuk Yetiştirilmesi Endüstrisi, Ticareti* (Cumhuriyet Devrinde), Yüksek Ziraat Enstitüsü Yay., Ank., 1947, s. 11.

¹⁵⁵ 2510 sayılı “İskân Kanunu”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 15, s. 1156.

kanunun neşrinden önce herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve adetle aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle Reis, Bey, Ağa ve Şeyhlerine ait olarak tanınmış, kayıtlı, kayıtsız bütün gayrimenkuller Devlete geçer... Bu gayrimenkuller muhacirlere, mültecilere, göçebelere, nakil olunanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanır,” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca aynı maddede Bakanlar Kurulu kararı ve İçişleri Bakanı’nın yetkisi dâhilinde kanunun yürürlüğe girmesinden önce yaşadıkları bölgede emniyet ve asayiş bakımından sakıncalı olanları aileleriyle birlikte, uygun bir yere nakledip yerleştirme hususu da düzenlenmiştir. Ne var ki Osmanlı Döneminden bu yana iyice köklemiş olan bu durum yapılan yasal düzenlemelerle bile ortadan kaldırılamamış, bölgede tarımsal açıdan marabalık, ortakçılık gibi sınıfsal yapılar devam etmiştir. Buradan hareketle CHP Hükümetlerinin, ileriki dönemlerde topraklandırma faaliyetini sadece Doğu Anadolu için değil bütün yurttan uygulamak için düzenlemeler yaptığı görülmüştür.

1934- 1938 arasında yapılan toprak dağıtımına bakıldığında 28.536 muhacir ve mülteci ailesine 1.151.690 dekar, 48.411 topraklı veya az topraklı yerli çiftçilere 1.517.235 dekar, 7.886 göçebeye 129.388 dekar, 1.436 su taşınması-yer kayması gibi felaketlere uğrayanlara 52.491 dekar olmak üzere toplamda 88.695 kişiye 2.999.825 dekar arazi dağıtımı yapıldığı görülmektedir.¹⁵⁶ Öte yandan yine aynı yıllarda 418 adet 5000 dönümden yukarı, 2.493.000 adet 500 dönümden aşağı arazi tespit edilmiştir. Bu 500 dönümden aşağı olan arazi miktarının ülke geneline oranı ise % 85.35 tir.¹⁵⁷ Bu oran ise ekonomisi genel anlamda tarıma dayalı olan bir ülkede toprağı az olan bir çiftçi kesiminin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu amaçla hükümetler, özellikle Atatürk’ün direktifi doğrultusunda çiftçiyi topraklandırmaya hız vermiş, tarım yapan hemen her kesime yaklaşık 3 milyon dekar arazi dağıtımını yapmıştır.

1.8. VII. İnönü Hükümeti Dönemi (01.03.1935-01.11.1937)¹⁵⁸

¹⁵⁶ Barkan, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri, Türkiye’de Toprak Meselesi*, s. 455.

¹⁵⁷ Yahya Kanbolat, *Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği*, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ank., 1963, s. 2.

¹⁵⁸ Cumhuriyet Halk Fırkasının 9-16 Mayıs 1935 yılında toplanan Dördüncü Büyük Kongresi’nde adı, Türk dilindeki sadeleştirme çabalarının etkisiyle, “Cumhuriyet Halk Partisi” olarak belirlenmiştir. Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ank., 1965, s. 27-28.

VII. İnönü Hükümeti 8 Şubat 1935 tarihinde yapılan seçimler neticesinde kurulmuştur. 1935 yılı CHP Programı'nda tarımsal alanda küçük çiftçilerin mevsimlik kredisinin tarım kredi kooperatiflerinden ve çiftlik sahiplerinin yıllık kredi ihtiyaçlarının ipotek karşılığının sağlanması, Tarım Bankasını daha çok çiftçi ve köylü ekonomisine yararlı bir hale getirmek ve kanun esaslarına göre kontrol imkânını sağlayacak şekilde sahiplendirmek, toprak ürünlerinin başında gelen buğdayın fiyat değerini korumak, gerek üretici gerekse tüketici zararına olabilecek fiyat değişikliklerinden kaçınmak amacıyla alınan önlemleri daha da genişletmek gerektiği, bunun için silo ve ambar işine devam edileceği, beklenmedik kuraklık tehlikesi için stok bulundurma gerekliliği, tarımsal sanayinin geliştirilmesi için kaliteli tohum ve fidan yetiştirilmesi gerektiği, bütün çiftçileri topraklandırmak için toprak dağıtımına özgü kanunlar çıkarılacağı ifadelerine yer verilmiştir.¹⁵⁹ Diğer yandan hemen seçim sonrası CHP Genel Sekreterliği tarafından yayımlanan bir yazıda, milletvekillerinden seçim yerlerini gezerek halkla temasta bulunmaları, parti ve hükümet adına faydalı konular üzerinde konuşmalar yapmaları rica edilmiştir. Bu yurt gezilerinde tarımla alakalı olarak milletvekillerinden bütçe imkânları doğrultusunda devletçe fedakârlık sayılabilecek oranda şeker fiyatlarında indirimde gidilmesi, pancar alım fiyatının yüksek tutulduğu ve bütün çiftçileri ilgilendiren tarım borçlarının taksitlendirildiğinin önemine değinmeleri istenmiştir.¹⁶⁰

Cumhuriyetin ilanı itibariyle TBMM'nin 4. seçim döneminde kurulan VII. Hükümet, İsmet İnönü'nün Atatürk dönemi son Başbakanlığı evresi olup bu dönem hükümetin ekonomi alanında korumacı-devletçi yapısının etkin şekilde kendini hissettirdiği, fakat liberal ekonomi tartışmalarının da yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin en önemli özelliği Türk tarımında ilerici bir atılım olarak tarım satış kooperatiflerinin kurulması olmuştur. 21 Ekim 1935 tarih ve 2836 sayılı “*Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu*” ve “2834 sayılı *Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu*” çıkarılarak kooperatifler üzerinde bir düzenleme yapılmıştır.¹⁶¹ Bu kanun ile Tarım Kredi Kooperatifleri daha sistematik ve çiftçiye daha kaliteli hizmet veren bir yapı durumuna getirilmiştir. Keza daha bu kanun kabul edilmeden birkaç gün önce

¹⁵⁹ 1935 CHP Programı, Ulus Basımevi, Ank., 1935, s. 14-28.

¹⁶⁰ Tansu Barış Mahmutoglu, *Atatürk'süz İlk Seçimler-1939 Genel Seçimlerinde CHP'nin Çalışma ve Propagandaları*, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1 (2016), s. 40

¹⁶¹ Nureddin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yay., No: 1, Ankara, 1970, s. 260-261.

Ankara’da İktisat Vekili Celal Bayar başkanlığında 1. Ulusal Fındık Kongresi yapılmıştır. Açılış konuşmasında Celal Bayar, fındık üretiminin öneminden bahseden uzun bir konuşma yapmıştır.¹⁶² 10-12 Ekim 1935 tarihinde yapılan kongrede fındık üretimi, pazarlaması ve fındık satış kooperatifi kurulması kararları alınmıştır. Bu bakımdan 1. Ulusal Fındık Kongresi Hükümetin, önemli bir tarımsal ihraç ürünü olarak fındık politikasına önemle eğildiğinin bir göstergesi olmuştur. Atatürk, kooperatifçiliğin, özellikle de tarımsal kooperatifçiliğin, ülke kalkınması için gerekli olduğunu benimsemiş; sık sık konuşmalarında kooperatifçilik hakkındaki siyasi kararlılığını ve görüşlerini ortaya koymuştur. Bu alana dair düzenleme ve uygulamalar hakkında şüphesiz yönlendirici etkide bulunan Atatürk, bu kurumların yapılandırılması açısından ilk önemli atılımları gerçekleştirmiştir. Bu amaçla bir tarım kredi kooperatifinin yapılmasına da kurucu ortak olarak öncülük etmiştir.¹⁶³ İçel’in Tekir Köyü’nde 36 çiftçi ile birlikte, 30 Haziran 1936 tarihinde bir tarım kredi kooperatifi kurmak amacıyla, Silifke Ziraat Bankası’na başvuran Atatürk, kooperatifin 1 numaralı kurucu üyesi olarak kuruluş işlemlerinin tamamlandığını kendisine bildiren dönemin İktisat Vekili Celal Bayar’a bir telgrafla yanıt vererek kendisinin bu kooperatife bir sayılı üye olarak bulunmasına çok sevindiğini ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin bütün yurdu kaplamasını hükümetten beklediğini ifade etmiştir.¹⁶⁴

Tarım kredi kooperatifleri ve ortaklarının sayısal verilerine baktığımızda 1930 yılında 191 olan kooperatif sayısı 1938 yılına gelindiğinde 643’e çıktığı, aynı yıllarda 4.319 olan ortak sayısı da 119.144’e yükseldiği görülmektedir. Netice de 1930 yılında 1938 yılına kadar Tarım kredi kooperatiflerinde % 16.4 bir artışa ulaşılmıştır.¹⁶⁵ Sadece 1936 yılında bir önceki yıl 658 olan kooperatif sayısı 568’e düşmüş, bu düşüş ise Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ile yapılan düzenlemeye bağlanmıştır. Bu kooperatiflerin ülkede daha çok dış satım ürünleri üreten Akdeniz ve Ege bölgelerinde yaygın bir şekilde kurulduğu görülmektedir. Ayrıca bu zirai kredi yapılanmalarının yaygınlaşması ile beraber köylü, tefecilerin elinden önemli ölçüde kurtulmuştur denilebilir.

¹⁶² Özel Şahingiray, *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938 (Ekonomik)* İş Bankası Yay., İst., 1999, s. 67.

¹⁶³ Meral Tecer, “Atatürk Döneminde (1923-1938) Ekonomik Örgütlenme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 4, Aralık, 2006, s. 75.

¹⁶⁴ *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s. 502.

¹⁶⁵ Atasagun, *Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939*, Kenan Matbaası, İst., 1940, s. 64

Ziraat Vekâleti, 4 Haziran 1937 tarih ve 3203 sayılı “*Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu*” ile yeniden yapılandırılmış ve Ziraat Vekâletine iktisadi devlet teşekkülü statüsü verilmiş, sermayesi 10 kat artırılmıştır. Kanunun 1. maddesinde Ziraat Vekâleti; Devlet içerisinde ülkenin orman, ziraat, hayvan politikaları ve bu alanları içeren uygulamaların ekonomik duruma göre geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve düzenlenmesine yönelik hizmetleri, genel ve özel kanunlar doğrultusundaki vazifeleri yapmakla görevlendirilmiştir. 2. maddede Ziraat Vekâleti teşkilatlanması; Bir Müsteşar, bir Veteriner Genel Müdürlüğü, bir Teftiş Heyeti Reisliği, bir Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü, bir Orman Genel Müdürlüğü, bir Hususî Kalem Müdürlüğü, bir Hukuk Müşavirliği ve Pamuk İşleri, Seferberlik Müdürlükleri, Levazım İşleri, Zat İşleri, Neşriyat ve Evrak işleri alt kolları ile yeniden yapılandırılmıştır.

Ziraat Vekâleti Umum Müdürlüğü’nün görev ve yetkileri, düzenlemenin 6. maddesinde açık şekilde yer almıştır. Buna göre Umum Müdürlüğü, memleketin ziraat politikalarını yürütmek, tarımsal üretimi iktisadî duruma göre düzenlemek ve üretimin kalitenin artmasına etki edebilecek üretim, deneme, ıslah ve temizleme birimleri oluşturacaktır.

Tarım zararlıları ile mücadele konusunda ise tarım ürünlerine zarar veren her türlü haşarat, hastalık ve hayvanlar doğa olayları ile mücadele etmek, başka bölgelerden diğer alanlara sıçrayabilecek ve başka ülkelere bizim ülkemize gelebilecek hastalık ve haşaratlara karşı korunma tedbirleri almakla mükellef kılınmıştır.

Ziraat Vekâleti Umum Müdürlüğü ayrıca yabancı devletlerden getirilecek her çeşit üretme araçlarının alımını ve ülkeden satılacak olanların da ihracını denetlemek, sınırlamak ve menetmek, zirai sulama işletmesini yürütmek ve tarıma ait küçük sulama ve kurutma tesisatı oluşturmak, tarım ürünlerinin ülke için işlenip değerlendirilmesine çalışmak, bunun için gerekli işletmeleri kurmak ve aracı olmak, tarımsal üretimi çoğaltacak teşkilâtı oluşturmak ve önlemler almak, yerel ekonominin düzeltilmesine ve düzenlenmesine çalışmak, tarımsal eğitimi organize etmek, tarım makine ve aletlerini yaymak, teşvik ve denetimini yapmak, ziraat oda ve kurumlarını canlandırmak ve denetlemek, hususî kanunlarla yapılması kendisine verilen işleri

yapmak ve ziraat konularla alakalı bütün hizmetleri görmekle mükelleftir.¹⁶⁶ Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte ülkenin hemen her yerinde tarımsal faaliyetlerin izlenmesi ve bu konuda gerekli tedbirlerin alınması çalışmalarının daha da düzenli hale geldiği görülmüştür.

Hükümet, tarımsal sanayi alanında önemli bir ürün olan pamuk alanında uyguladığı ıslah çalışmalarına ek olarak pamuk üretimini artırmak ve pamuk üreticisine yönelik desteğini artırmak amacıyla da bir kanun hazırlamış, “*Pamuk Islah Kanunu*” 27 Ocak 1936 yılında kabul edilmiştir.¹⁶⁷ Bu yasa ile çırçır evlerinin Ziraat Vekâletinin ihtiyaç duyduğu tohumları piyasa değeri üzerinden satması şartı getirilmiştir.¹⁶⁸ 1937 tarihine kadar Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü’nün bir şubesi olarak görev yapan pamuk işleri 4 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen *Ziraat Bakanlığı Yapılanma Kanunu* ile doğrudan Ziraat Bakanlığı’na bağlı bir müdürlük durumuna getirilmiştir.¹⁶⁹ Hükümet, Ziraat Bankası üzerinde birtakım değişiklik yaparak 12 Haziran 1937 tarihinde “*Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu*” nu yürürlüğe koymuştur.¹⁷⁰ Çıkarılan kanun doğrultusunda küçük ve orta ölçekli çiftçilerde kredi vermenin yolunu açmış, bu durum da bazı milletvekilleri açısından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü milletvekillerinin önemli bir kısmı büyük toprak sahibi olduğu için topraklar üzerindeki hâkimiyetlerinin kısıtlanmakta olduğunu hissetmişlerdir.¹⁷¹

Bu düzenleme ile merkezi hükümet bütçesinden Ziraat Bankası hesabına yapılan para aktarımı artırılmış, Ziraat Bankası’nın tarım satış ve kredi kooperatiflerinin bir üst bankası olarak çalışması alakalı yetkileri de genişletilmiş oluyordu. Ayrıca bankanın, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin inkişafına zarar vermeksizin zirâî mahsullerin sürüm ve satışını kollamak ve kolaylaştırmak amacıyla faydalı göreceği her türlü girişimde bulunması sağlanmıştır. Banka, kooperatiflere, ortaklarının tüketim ve zirâî üretimine gerekli olan eşyayı, maddeleri ve her çeşit üretim araçlarını temin

¹⁶⁶ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 19, s. 70-77, 3203 sayılı “*Ziraat Vekâleti Teşkilat Kanunu*”.

¹⁶⁷ 2903 sayılı “*Pamuk Islah Kanunu*”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 17, s. 178.

¹⁶⁸ Tekeli-İlkin, “*Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, s. 51-52.

¹⁶⁹ 3203 sayılı “*Ziraat Vekâleti Teşkilat Kanunu*”(md. 2 ve 8).

¹⁷⁰ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 19, s. 53-70, 3202 Sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu*”.

¹⁷¹ Tezel, *Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi (1923-1950)*, s. 410.

edebilmeleri maksadıyla kredi verebilme hakkına haiz kılınmış, kooperatif bulunmayan yerlerde çiftçilerin üretim amaçlı karşılıklı yardım ve sorumluluk esasına dayalı olarak yapacakları ortak teşebbüslere kredi desteği vermek ve bu gibi girişimleri başlatma yetkisine de sahip olmuştur.¹⁷²

Ziraat Bankasına bu kanunla birlikte kredi vermek dışında tarım satış ve kredi kooperatiflerine her türü desteği verme, ürünlerin satış ve pazarlamasını yapma vs. hususunda yetkiler verilmiştir. Bu dönemde ayrıca BBYSP dâhilinde Bursa da merinos fabrikasının temeli atılmıştır. Açılış konuşmasını yapan Başvekil İnönü, fabrikaya “*Merinos*” isminin Atatürk tarafından verildiğini, Merinos kelimesinin ise eski Türk dilinde ince ve uzun anlamına geldiğini ifade ederek, bu fabrikanın açılışının Atatürk’ün devrim boyunca her işteki yakın ilgisinin yeni bir delili olduğunu belirtmiştir.¹⁷³ Bu ve bunun gibi fabrikaların yurt genelinde açıldığı yoğun bir dönem olan Atatürk dönemi son İnönü Hükümeti, BBYSP’nin başarılı bir şekilde uygulandığı bir zaman dilimini de içermektedir.

1940 yılında Nazilli ve Adana’dan sonra Malatya ve Eskişehir-Mayıslar’da da üretme, ıslah ve deneme çiftliği kurulmuştur.¹⁷⁴ Tütün alanında da aynı şekilde pamuk üretimine benzer şekilde ıslah çalışması yapılmıştır. Bu konuda ilk olarak Ziraat Fen Şubesi kurulmuş, 1931 senesinde bir deneme arazisi açan Ziraat Fen Şubesi aynı yıl Maltepe Cevizli’de yapılan laboratuvarlar bütün tesisleri ile geliştirilerek 1936 tarihinde İnhisarlar İdaresi’nce bir Tütün Enstitüsü haline getirilmiştir. Enstitünün kuruluşundan sonra, Ege Bölgesi’nde üretilen tütünler için İzmir’de (Buca), Karadeniz Bölgesi’nde üretilen tütünlerin ıslahı için Samsun’da ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde üretilen tütünler için de Malatya’da birer tütün ıslah istasyonu açılmıştır. Söz konusu ıslah istasyonlarında ıslah edilen tohumların denemelerini yapmak amacıyla farklı alanlarda deneme arazileri açılmıştır. 1937 senesinden itibaren üretim bölgelerinde tütün fidelikleri kurularak üreticiye bedava fide dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca, 10 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen “*Tütün ve Tütün Üretimi Kanunu*” ile

¹⁷² 3202 Sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu*” (md. 15-16.)

¹⁷³ *İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler* (26.10.1933-03.12.1938), Haz., İlhan Aydın, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ank., 2003, s. 169.

¹⁷⁴ Kemal Pamuk, *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay., İst., 1931, s. 686.

kendi bölgesinde tütünü en kaliteli yetiştiren üreticiye para ödülleri dağıtılmıştır.¹⁷⁵ Hükümet sadece hububat alanında değil piyasa değeri yüksek ve ihracatta önemli paya sahip olan diğer tarım ürünleri alanında da ıslah ve üretim çalışmalarında bulunarak üretimi artıracak kanuni düzenlemeler yapmıştır.

Hükümetin çiftçiye yönelik uygulanan politikaları kapsamında kurulan bir diğer kurum ise 12 Şubat 1937 tarihli kanun doğrultusunda açılan Zirai Kombinalardır. Hükümetin bu kanunu çıkarmasındaki amaç ise çiftçinin teknik olarak donatılmasıdır. Bu kapsamda çiftçiye ıslah edilmiş tohum ve teknolojik tarım aletleri kullanımı sağlanarak özellikle buğday üretimindeki maliyet düşürülmesi hedeflenmiştir. Öte yandan Zirai Kombinalar ve 1 yıl sonra kurulacak olan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu bünyesinde kurulan çiftliklerin sayısı 1945 yılında 13'e, işledikleri arazinin genişliği ise 190.000 hektara ulaşmıştır.¹⁷⁶ Bu çiftliklerde 1945 yılı sonuna kadar 147.000 ton hububat üretilmiştir. Zirai Kombinalarda devam eden üretim faaliyetleri, bir yandan ülkenin buğday ve arpa ihtiyacını büyük oranda karşılarken diğer taraftan modern teknik ve araçlar ile zirai üretimdeki verimliliğin kısa zaman içerisinde artırılabilceğini gözler önüne sermiştir. Diğer yandan bu dönemde tarımsal eğitim alanında 11.06.1937 tarihli "*Köy Eğitimcileri Kanunu*" kabul edilmiştir.¹⁷⁷ Kanunun 1. maddesi doğrultusunda nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, tarımsal faaliyetlerin teknik bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitimcileri istihdam edilmiştir.¹⁷⁸ Çıkarılan bu kanun ile Hükümet tarafından tarımsal eğitime büyük bir önem verildiği görülmekte ayrıca bu kanunun 1940 yılında kurulacak olan Köy Enstitüleri'nin kurulmasına öncülük ettiği görülmektedir.

1.8.1. Çiftçiyi Topraklandırma Faaliyetleri

İsmet İnönü'nün Atatürk dönemi son başbakanlığı evresi, önceki dönemlerde olduğu gibi çiftçiyi topraklandırma adına çalışmalar yapıp hayata geçirildiği etkin bir dönem olmuştur. 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu sonucu uygulanan tarımsal

¹⁷⁵ Tekeli-İlkin, "*Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, s. 89.

¹⁷⁶ Mağden, *Zirai Kombinalar*, Ank., 1949, s. 8-9.

¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, 16 Haziran 1937, s. 1, "3639 sayılı "*Köy Eğitimcileri Kanunu*".

¹⁷⁸ Aynı Kanun, 1. Madde.

politikaların devam eden süreçte sadece Doğu Anadolu ile sınırlı kalmadığı, bütün yurttan uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Keza bu konuda Atatürk ve İnönü'nün aynı fikirde oldukları aşikârdır. Hükümet, bu konuda ciddi bir çalışma yapılması gereği hissetmiş ve topraklandırma yapılması gerektiğini parti programına eklemiştir. 9-16 Mayıs 1935 tarihinde yapılan CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nın 34. maddesinde her Türk çiftçisini yeterli toprak sahibi yapmanın partinin izlediği ana esaslardan biri olduğu ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özel istimlâk kanunları çıkarmanın lazım olduğu,¹⁷⁹ ifadesinde toprak dağıtımının yapılması için gerekli kanuni düzenlemenin yapılması gereği açıkça belirtilmiştir.

Çiftçinin toprak sahibi yapılması konusunda Atatürk ise 1936 yılı meclis açış konuşmasında Toprak Kanunu'nun bir sonuca ulaşmasını varmasını meclisin yüksek himmetlerinden beklediğini, her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağa sahip olması ve büyük araziye modern araçlarla işleyip ülkeye daha fazla üretim sağlanmasının teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁸⁰

Atatürk, çiftçi açısından önemli bir konu olan topraklandırma meselesi hakkında TBMM'nin gerekli hassasiyeti göstermesini istemektedir. Yine ertesi yıl yaptığı meclis açış konuşmasında aynı konuya değinerek Milli ekonominin temelini tarım olduğunu, fakat bu hayati işi isabetle amacına ulaştırabilmek için öncelikle, ciddi etütlere dayanan bir ziraat siyasetini tespit etmek ve onun için de her çiftçinin ve bütün vatandaşların anlayabileceği ve severek uygulayabileceği bir ziraat sistemi kurmak gerektiğini belirterek, ülkede topraksız çiftçi bırakılmamasını, bundan daha önemli olanın ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilecek toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünemez bir durumda olmasını, büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprağın verim derecesine göre sınırlamak gerekliliğini ifade etmiştir.¹⁸¹

Atatürk buradaki konuşmasında da tarımsal kalkınma alanında esas olması gereken ilkeleri genel olarak sıralamıştır. Bu ilkelerin de Hükümetlerin tarımsal

¹⁷⁹ *CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935)*, Ulus Basımevi, Ank., 1935, s. 81.

¹⁸⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, Cilt: 13, s. 5.

¹⁸¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, Cilt: 20, s. 4.

politikalarında yön gösterici olduğu şüphesizdir. Buradan hareketle hükümet topraklandırma işini hızlandırarak konu ile alakalı olarak projeler üretmiştir. “*Zirai ıslahat kanunu projesi*” adıyla toprak reformu taslağı hazırlanmıştır. Kısa bir süre sonra da yasal olarak düzenleme yoluna gidilmiş ve “*Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*” kabul edilmiştir. Kanunun 7. maddesine eklenen fıkra da “*Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları Devlet tarafından idare etmek için istimplâk olunacak arazi ve ormanların istimplâk bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunur,*”¹⁸² ifadesi ile toprak reformu açısından büyük bir öneme sahip olan bu madde ile toprak dağıtımında özel istimplâk yapabilmek için gerekli düzenlemelerin yapılabilmesinin önü açılmıştır.

1936 yılının sonlarına doğru İktisat Vekili Celal Bayar beraberinde Maliye Bakanı Fuad Ağralı ve İran Büyükelçisi Halil Fehmi ile Şark Gezisine başlamıştır. Bayar, İran Büyükelçisi’nin ayrılmasından sonra Fuad Ağralı ile beraber Şark Gezisi adını alacak olan incelemelerde bulunmuştur.¹⁸³ Bu gezide Mersin, Samsun, Ordu, Trabzon, Malatya, Zonguldak, Siirt, Sinop, Ardahan, Kars, Van, Beyazıt, Rize, Artvin, Konya, Iğdır, Erzurum, Muş, Diyarbakır ve Çıldır illeri ziyaret edilmiştir.¹⁸⁴ Burada Şark Gezisi’nin kuzey Anadolu’dan başladığı dikkat çekicidir. Celal Bayar’ın bu gezide yaptığı incelemeler 10 Aralık 1936 yılında tamamlanmış ve “*İktisat Vekili Celal Bayar’ın Şark Raporu*” başlığıyla Başbakanlığa sunulmuştur.¹⁸⁵ Raporla hayvancılık, madencilik, ulaşım, tarımsal üretim ve sanayi alanlarında bölge ile alakalı izlenim ve tavsiyelere yer verilmiştir. Tarımsal olarak pamuk nakliyesindeki sorunlardan, bölgede kendir ve soya fasulyesi ekiminin yapılmaya başlandığından, Rize’de çay üretiminin artırılması yönünde çalışma yapılması gerekliliğinden, fındık konusunda üretimin sınırlı bir alanda yapılmasından dolayı kalitesinin artırılıp özel bir önem verilmesi gerekliliği hakkında bilgiler vererek üretilen ürünler açısından tarımsal sanayi alanında iplik, dokuma ve şeker fabrikalarının kurulması gerektiğinden bahseden bir rapor hazırlamıştır.¹⁸⁶

¹⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 24, s. 7660, “*Teşkilâtı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun*”.

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 19 Eylül, 1936.

¹⁸⁴ Nejat Bayramoğlu, *Celal Bayar Şark Raporu*, Kaynak Yay., İst., 2006, s. 18.

¹⁸⁵ Nurşen Mazıcı, *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi 1937-1938*, Der Yay., Antalya, 1996, s. 87.

¹⁸⁶ Raporun tamamı için bkz., Bayramoğlu, *Celal Bayar Şark Raporu*.

1.9. I. Celal Bayar Hükümeti Dönemi (01.11.1937-11.11.1938)

1937 yılına gelindiğinde Atatürk ile İsmet İnönü arasında bazı problemler ortaya çıkmış, bunların neticesinde Başbakan İnönü evvela hastalık iznine ayrılmıştır. Hatay Meselesi, Nyon Konferansı, Bira Fabrikası ve Çiftlik Meselelerindeki uygulama ve süreçteki anlaşmazlık gerekçesiyle İnönü'nün Başvekâletten ayrılışının geçici olmadığı anlaşılmış ve 25 Ekim 1937 tarihinde Başvekâletten istifa ettiğini bildiren mektubu Cumhurbaşkanı'na sunmuştur. Akabinde de Celal Bayar Başbakanlığa tayin edilmiştir.¹⁸⁷

Celal Bayar'ın Başbakan olmasıyla 9. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulmuştur. Başbakan Hükümeti programını 8 Kasım 1937 tarihinde TBMM'de okumuştur.¹⁸⁸ Konuşmasında Türkiye'de teknik ve rasyonel ziraî kalkınma meselesinin bugüne dek Türk tarihinin hiç bir döneminde özel bir önem arz etmediğini, bugünün ziraat tekniğinin sadece en teknolojik bir şekilde toprağın verdiğini üretmek değil, piyasanın istediğini ve istediği nispet ve şekilde topraktan almak olduğunu ve modern çiftçiliğin en çok bilgiye ve özene ihtiyacı olan en asil ve beşerî çalışmalar arasına girdiğini belirtmiştir. Ayrıca tarımsal kalkınmanın her şeyden önce, çoğunluğu çiftçi ve köylü olan vatandaşın kalkınması, iklimin ve coğrafyanın sağladığı imkânı kullanarak onları ticari piyasada en etkili eleman durumuna getirmek ve sanayileşme doğrultusunda memlekette çiftçinin üretme gücünü, artırmanın ihmal edilemez bir zaruret olduğunu belirtmiştir. Hedefe ulaşmak için her aşamayı içerecek etkili ve etraflı bir plân dâhilinde çalışmak kararında olduklarını ifade etmiştir. Bayar konuşmasının devamında Atatürk'ün sözlerine atıfla; Millî ekonominin temeli ziraattır sözleri ile ziraat bölgelerine göre özel önlemler almak ve çok iyi ve ucuz istihsal temin etmek, topraksız çiftçi bırakmamak, iş araçlarını iyileştirmek, arttırmak ve korumak gibi hedeflerle tarımın yürütülmesi gerektiğini savunmuş, her Türk çiftçisinin

¹⁸⁷ Cemil Koçak, *Türkiye'de Mili Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 1, İletişim Yay., İst., 2010, s. 35-36; Süleyman Yeşilyurt, *Atatürk-İnönü Kavgası*, Yeryüzü Yay., Ank., 2001, s. 66-70; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt: 2, Yapı Kredi Bankası Yay., İst., 1973, s. 710; *Ulus Gazetesi*, 21 Eylül 1937, s. 1.

¹⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 5, Cilt: 20, s. 19-38; I. Bayar Hükümeti Programının tam metni için bkz., *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 7-33.

çalışarak geçinebileceği bir toprağa sahip olmasını vatan için sağlam bir temel ve kalkınma esası saydığını vurgulamıştır.

Celal Bayar'ın ekonomi ve tarım konusunda burada yaptığı konuşma, aslında Atatürk'ün 1 Kasım 1937 tarihinde yaptığı meclis açış konuşmasının neredeyse birebir aynısıdır. Bu da Celal Bayar ile Atatürk'ün ekonomik anlamda tam bir mutabakat halinde olmasının göstergesidir. Celal Bayar'ın önceki yıllarda İktisat Vekili olmasından dolayı hükümet programının neredeyse tamamı iktisadi içerikli olmuştur. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise Celal Bayar Hükümeti programında daha önceki hükümet programlarının aksine tarımsal anlamda yapılması gerekenlerin detaylı şekilde açıklanması olmuştur.

Bayar'ın Başvekilliğe vekâlet ettiği dönemde BBYSP dâhilinde Nazilli Basma Fabrikasının açılışı yapılmıştır. Atatürk'ün de bulunduğu fabrikanın açılışında Bayar, yaptığı konuşmasında, buranın Sümerbank ve Sovyetler Birliği ile ortak çalışılması sonucunda kurulduğunu, makine ve teçhizatın büyük çoğunluğunun yakın komşumuz diye nitelediği Sovyetler Birliği'nden alındığını ifade ederek, 2400 kişiye çalışma imkânı sunan ve Ege Bölgesinin pamuğunu değerlendirecek olan fabrikanın, ilk Türk basma fabrikası olduğunu da belirtmiştir.¹⁸⁹ Yine aynı dönemde temeli 1935 tarihinde Başvekil İnönü tarafından atılan Bursa Merinos Fabrikasının açılışı gerçekleştirilmiştir. Başvekil Bayar, burada yaptığı konuşmada Milli Ekonomi yolunda bir fabrikanın daha halka kazandırıldığından bahsetmiştir.¹⁹⁰ Celal Bayar'ın başbakanlığı döneminde de BBYSP'nin hız kesmeden uygulandığı görülmektedir. Diğer yandan Hükümet, tarımsal sulama alanında “*Yeniden Yapılacak Su İşlerine 31.000.000 TL Tahsisi ve Bunun İçin Gelecek yıllara Geçici Taahhüt İcrasına İzin Verilmesi Hakkında Kanun*”u¹⁹¹ kabul etmiştir. Bu kanun doğrultusunda Orta ve Batı Anadolu su kaynaklarından tamamen faydalanmak ve bunun yanı sıra Erzincan ve Iğdır Ovası'nın sulanması amacıyla 31 milyonluk ödenek ayrılmıştır.¹⁹² Tütün üretimi alanında ise 10 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen “*Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu*”

¹⁸⁹ *Akşam Gazetesi*, 10 Ekim 1937, s. 1.

¹⁹⁰ *Akşam*, 3 Şubat 1938.

¹⁹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi* Devre: 6, Cilt: 18, s. 42, 3437 sayılı “*Tütün ve Tütün İhisarı Kanunu*”.

¹⁹² *Dustur*, 3. Tertip, Cilt:18, s. 406, “*Yeniden Yapılacak Su İşlerine 31.000.000 Lira Tahsisi ve Bunun İçin Gelecek Senelere Geçici Taahhüt İcrasına Mezuniyet Verilmesi Hakkında Kanun*”.

ıkarılarak tütün üretimi ve tütün üreticilerine yönelik düzenlemeler yapılarak ticari alanda ülke tütününün kıymetlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.9.1. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu

Celal Bayar hükümeti döneminde daha önce Atatürk tarafından hazineye bağışlanan çiftliklerin idare edilmesi amacıyla yeni bir kurum oluşturulmuştur. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu adıyla kurulan bu yapı 13 Ocak 1938 tarihli kanunla kurulmuştur.¹⁹³ Kanun'un 1. maddesinde her türlü ziraat işleri ve sanatları ile iştigal etmek ve merkezi Ankara'da olmak üzere Ziraat Vekâletine bağı ve resmi şahsiyeti haiz bir Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu (DZİK) kurulmuştur. 5. madde de Atatürk'un 11 Haziran 1937 tarihli mektup ile Hazineye bağışlandığı bütün menkul ve gayrimenkul malların ve bunlara ait yetkileri bu kanunun yayınladığı tarihten itibaren Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna devredildiğı belirtilmiştir. Kanun doğırtusunda bu kurumun görevleri; tarımsal ve sanayi kurumlarını işletmek ve bunların ziraat ve ziraat sanatları sahasındaki işletme ve yetiştirme hizmetlerini yapmak, bölgelerine göre lüzumlu ziraat çeşitlerini, usullerini ve sanatlarını gösterip yaymakta örnek ve rehber olacak yeni ziraat işletme merkezleri, fabrika ve atölyeler tesis ve idare etmek, silo ve ambar işleri ile uğışmak ve silolarda varant muamelesi yapmak,¹⁹⁴ kendi alanı ile ilgili kurumlar oluşturmak veya bunlara katılım sağılamak, katılım konularında imtiyaz ve müsaadeler almak ve işletmek, ticaret, nakliye ve kredi işlerini yapmak olarak belirlenmiştir. Bu şekilde devlet kontrolü alanında açılan tarımsal işletmelerin sistematik olarak işletilmesi adına önemli bir adım atılmıştır.

1.9.2. Toprak Mahsulleri Ofisi

Celal Bayar hükümeti döneminde tarımsal alanda kurulan ve o günden günümüze kadar etkin şekilde faaliyetlerini sürdüren bir kurum olan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), 24 Haziran 1938 tarihinde kurulmuştur.¹⁹⁵ TMO'nun

¹⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 5,Cilt: 22, s.51-61, "Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Hakkında Kanun".

¹⁹⁴ Varant: Elinde bulunduran kişiye, dayanak varlığı ya da göstergeyi önceden belirlenen bir fiyattan belirli bir vade sonunda veya belirli bir vadeye kadar alım veya satım hakkını veren menkul kıymetlendirme çeşididir. <https://www.isbank.com.tr/bireysel/yatirim-urunleri/Sayfalar/varant.aspx>.

¹⁹⁵ Atasagun, *Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939*, s. 303-307; *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 37-39.

görevleri 2. madde de; buğday işleri ile meşgul olmak, büyük üretim alanlarında üretilen buğday fiyatlarının, üreticilerin satışında normalin altına düşmesinin önüne geçmek için Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilen yerlerde tayin edilen fiyatlarla buğday temin etmek, bu şekilde hububat piyasasını korumak, düzenlemek ve stok bulundurmak olarak belirtilmiştir. Buğday fiyatlarının, dünya pazarlarındaki buğday fiyatlarına eşit olarak bir sayıya ulaşmak üzere her yıl haziran ayının ilk 15 günü içinde Bakanlar Kurulu Kararı ile uygun surette buğdaylar için tespit edilecekti, bu fiyatlarda sene içinde düzenleme yapma hakkını yine Bakanlar Kurulu'na ait olduğu, ancak ofis tarafından fiyat tespitinde Bakanlar Kurulu'nca tespit edilen genel özelliklere uymak şartı ile kalite farkları ve mahallî fiyatların kararlaştırılmasında etki eden diğer unsurların göz önünde tutulması kabul edilmiştir. TMO ayrıca buğday fiyatlarının tüketici halkı baskı altında tutacak şekilde yükselmesine imkân bırakmamak ve iç piyasayı tanzim etmek üzere tüketim yerlerinde Bakanlar Kurulu'nun belirleyeceği fiyatlarla buğday satmak, ihtiyaç durumunda Bakanlar Kurulu'nun vereceği direktifler doğrultusunda dış piyasalardan hububat ithal etmek, ofisin kuruluş amaçlarına uygun olmak üzere memleket dâhilinde belirtilen şartlar dışında diğer hububat alım-satım işlerine ve bunlarla alakalı her türlü işlemleri yürütmek, satın alınan hububatın dış piyasalardaki sürümünü sağlamak amacıyla her türlü işlemi yapmak ve satış işleri ile yetkilendirilmiştir. Bu sebeple, buğdayı sınırlı çeşitlerle üretmek ve ticarî gereklere göre standart tiplere ulaşabilmek amacıyla yetiştirilen hububatın Ziraat Bakanlığı teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı doğrultusunda fiyat farkı ile satın almak, dünya hububat üretim hareketlerini ve fiyatlarını inceleyip takip ederek her türlü yayın yapmak da görevleri arasında yer almıştır.¹⁹⁶

TMO, buğdaydan başka diğer hububat ile de ilgilenmiş, İktisat Vekâletinin izni ile gerekli göreceği yerlerde un ve ekmek fabrikaları kurmak, satın almak ve işletmekle ve her çeşit un ve mamulleri sanayi işleri ile meşgul olabileceği gibi ülke içerisinde un alım-satım ve ülke dışına un ve unlu ürünler satım işleri ile de görevlendirilmiştir.¹⁹⁷ Ofis ayrıca hububatın koruma, ilaçlama, temizleme ve ayırma işleri ile ve bu ürünler üzerine varant muamelesi yapabilmek üzere kurulmuş olan silo ve ekleri ile ambarları işletme hakkına sahip olmuştur.¹⁹⁸ Bu kanunda yazılı silo tabiri ambarları da

¹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 26, s. 309-318, “3958 Sayılı Toprak Mahsulleri Ofisi Kanunu”.

¹⁹⁷ Aynı Kanun, Madde 4.

¹⁹⁸ Aynı Kanun, Madde 5.

içermektedir. Bunlarda başka ofis, afyon ve morfin gibi uyarıcı-uçucu madde imalatı işleri ile de tek yetkili kurum olarak görevlendirilmiştir. Ofisin uyuşturucu maddeler ile alakalı olarak da görevleri; satın alınacak afyonları tahlil etmek ve işleyerek yeniden sınıflandırmak, afyon kalitesini sabit hale getirmek, satın alınan afyonların ticarî işlem ve satış işlerini yürütmek, bu konuda faydalı görülen her türlü faaliyete girmek, İktisat Vekâletinin onayı ile laboratuvarlar açmak, yurtiçinde satın alınan ham afyonun fiyatını, uluslararası afyon piyasası fiyat hareketlerini ve üreticilerin çıkarlarını göz önünde bulundurarak tespit etmek, afyon üreticileri arasında kurulacak satış kooperatiflerinin birliklerine düşen vazifeleri görmek şeklinde belirtilmiştir.¹⁹⁹ Bu geniş faaliyet gerekçesiyle ofise, gerekli gördüğü durumlarda ülke içinde ve dışında gerekli görülen yerlerde teşkilât kurabilme ve şubeler açma yetkisi verilmiştir.²⁰⁰ Çıkarılan bu kanunla ülkede üretilen ürünlerin belli merkezlerde toplanması, satılması vb. açısından teşkilatlanması gibi konularda büyük bir adım atılmıştır. Öte yandan kanun doğrultusunda yapacağı işler göz önüne alındığında TMO'nun ülkemiz açısından hayati olan buğday üzerinde yoğunlaşan bir kurum olduğu açık şekilde görülmektedir. TMO, II. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan iâşe politikası yönetiminde etkin şekilde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Genel olarak 1933-1939 yılları arasında Devletçiliğin her alanda olduğu gibi tarımsal anlamda da ağırlığını hissettirdiği bir dönem olduğu görülmektedir.

1.10. Atatürk Dönemi Diğer Siyasi Partilerin Tarım Politikaları

1923 yılında Cumhuriyetin İlanı ile beraber Halk Fırkası (CHP), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TCF) Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi ve Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası olmak üzere toplam 6 parti kurulmuştur.²⁰¹ Öte yandan cumhuriyet ilan edilmeden önce Nezihe Muhiddin tarafından 15 Haziran 1923 tarihinde Kadınlar Halk Fırkası adında bir partinin de kurulduğu görülmektedir.²⁰² Bu partilerden TCF 17 Kasım 1924 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Kurucuları arasında Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Adnan Adıvar, Hüseyin Rauf Orbay gibi çok önemli şahsiyetler

¹⁹⁹ Aynı Kanun, Madde 7.

²⁰⁰ Aynı Kanun, Madde 11.

²⁰¹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 607-635.

²⁰² Ayhan Hüseyin Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasal Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, Sanat Kitabevi, Ank., 2011, s. 94.

bulunmaktaydı.²⁰³ Mustafa Kemal, bu partinin kuruluşunu hoşgörü ile karşılayarak Batılı ülkelerin parlâmentolarını örnek göstermiş, çok partili rejimin lüzumundan ve faydalarını bahsetmiştir. Bu konuda *"Biz, Meclis'imizde tek parti ile bir diktatör intibai vermekteyiz. Bize bakan Batılılar, bu memleketteki idare tarzı parti diktatörlüğüdür derler. Bizim Meclis'imizde de iki parti olmalı, hükümeti denetleme sistemi kurulmalı ve medenî ülkelerin parlâmentolarına benzemeliyiz"*²⁰⁴ demektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk dönemi sonuna kadar kurulan hükümetlerde izlenen tarım politikaları genelde devletçi bir yapıda kendini göstermiş, TMO, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu gibi tarımsal sanayiye dayalı kuruluşlar bu durumu açık şekilde ortaya koymuştur. Fakat bu devletçi uygulamalar tekdüze bir şekilde uygulanmamış, yıllara göre kuraklığın olması ayrıca 1929 Dünya Ekonomik Krizi gibi dönemsel olarak ortaya çıkan etkenler sebebiyle hükümetlerin tarım ürünlerinde de fiyat müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Dönem itibariyle nüfusun büyük çoğunluğunun tarımla uğraşması ve dolayısıyla geçimlerini bu alanda sağlamaları sebebiyle tarıma yönelik düzenlemelerin ön planda olduğu da göze çarpmaktadır.

17 Kasım 1924 tarihinde kurulan TCF'nin parti programında ise tarımsal anlamda; Memleketin her tarafında zirai, ticari ve sanayi üreticileri arasında meslek kuruluşları oluşturularak, ziraatta ilk olarak memleketin kendi ziraat ürünleriyle yaşamasını sağlamanın amaçlandığı belirtilerek, üretilen mahsulün değerlendirilmesi için pazar temin edileceği ifadelerine yer verilmiştir.²⁰⁵

Parti programında da görüldüğü gibi TCF'nin tarımsal anlamda CHP ile hemen hemen aynı fikirlere sahip olduğu görülmekte, ülkenin tarımsal yapısı göz önüne alınarak üretilen ürün kapsamında bölgesel kooperatifler kurmayı ön plana aldığı açık şekilde belirtilmiştir. Ayrıca tarımsal anlamda ülkenin kendi üretimi ile kendine yetecek milli bir model oluşturulması belirtilmiştir. Kuruluş yıllarındaki siyasi ve ekonomik durum göz önüne alındığında TCF'nin CHP ile benzer bir program benimsediği görülmektedir. Partinin CHP ile ayrıldığı noktalar genel olarak siyasi anlamda ortaya çıkmıştır.

²⁰³ Özer Ozankaya, (1995), *Cumhuriyet Çınarı*, TTK Yay., Ank., 1995, s. 350.

²⁰⁴ Füzûzan Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yay., İst., 1965, s. 70.

²⁰⁵ TCF programının tam metni için bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 616-620.

İlerleyen süreçte Takrir-i Sükûn ve İstiklâl Mahkemeleri'nin Meclis'te kabul edilmesi ile hükümet ve istiklâl mahkemeleri, TCF'nin dini siyasete âlet ettiğini ve gericiliği körüklediğini belirtmişlerdir. Keza memlekette CHP'ye muhalif olanların da TCF'ye katılması gibi bir durum ortaya çıkmıştı. Bütün bu gelişmeler üzerine parti şubeleri İstiklâl Mahkemeleri kararıyla, tamamen de Bakanlar Kurulu kararıyla 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.²⁰⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Muhalefet Partisi ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. 1925 yılında patlak veren Şeyh Said İsyanı sonrası çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümetin yetkileri neredeyse sınırsız hale gelmişti. Bu durumun farkında olan Atatürk, hükümeti denetleyecek ve serbest bir ekonomik görüşe sahip olan bir parti kurma hevesindeydi.²⁰⁷ Atatürk'ün ikinci bir parti kurmayı düşündüğü günlerde de Türkiye'nin Paris Büyükelçisi olan Ali Fethi Bey, tatilini geçirmek için İstanbul'a dönmüştü. Fethi (Okyar), Atatürk'ün eski ve güvenilir arkadaşlarından biriydi. Bu nedenle onun başkanlığında bir partinin kurulmasını bizzat Atatürk teşvik etmiş ve desteklemişti.²⁰⁸ Cumhuriyet'in yedinci yıldönümünden kısa bir müddet önce Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) 12 Ağustos 1930 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur.²⁰⁹ SCF'nin kuruluşu ile Türkiye'de kurulan 3. siyasi parti de kurulmuş oluyordu.

SCF'nin resmi parti programı 11 maddeden oluşmaktaydı. Bu programın maddelerinde genel olarak “*laik, milliyetçi ve cumhuriyetçi*” bir parti olduğu, vergilerin çok yüksek olduğu ve yeniden düzenlenmesi gerektiği, hükümetin demiryolu politikası eleştirilip ekonomik yatırımların yeterince yapılmadığı, devletçilik eleştirilerek serbest girişimciliğin desteklenmesi, dış ticaretin geliştirilmesi, Türk Lirası'nın değerinin korunması, tek dereceli seçim sistemine geçilmesi, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun işlerle uygulanacağı belirtilmiştir. Programda tarımla alakalı olarak da 6. madde de köylü ve çiftçiye düşük faizle kredi verilmesi, ekonomik yapının güçlendirilmesi amacıyla tefecilikle mücadele edilmesi ve çiftçinin fedakârlığı neticesinde kurulmuş olan Ziraat Bankası'nın ülkede tarımsal kredi ihtiyacını

²⁰⁶ Koçak, *Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, IV, Cem Yay., İst., 1997, s.101; Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 614.

²⁰⁷ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, (Çev.: Babür Turna), Ank., 2015, s. 279.

²⁰⁸ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yay., İst., 1994, s. 25-27.

²⁰⁹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 2005, s.251; *Milliyet*, 13 Ağustos, 1930.

karşılacak şekilde daha aktif hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²¹⁰ Programdan da anlaşılacağı üzere SCF muhalefet partisi olarak kurulduğu günden itibaren CHF'yi eleştirmiştir. Bu eleştiriler genellikle CHF'nin katı devletçi ekonomi modelini yürüttüğü yönünde olmuştur. Yapılan eleştirilere karşı ise Başvekil İnönü, uygulanan devletçilik modelinin katı olmayıp, tam tersine ılımlı devletçilik olduğunu ifade etmiştir. İnönü'ye göre devletçilik Kurtuluş Savaşı sonrasında meydana gelen iç ve dış ekonomik etkenlerin doğal sonucu olarak uygulanan ekonomik sistemdir. Bu etkenleri ise İnönü; Kurtuluş Savaşı sonrası Osmanlı Hanedanı'nın yurtdışında olması ve Avrupa tarafından Ankara Hükümeti'nin varlığını devam ettirebilmesine şüphe ile bakılması, Musul Sorunu, Dış Borçlar, Suriye Sınırı Sorunu, Şeyh Sait İsyanı ve 1929 Dünya Ekonomik Krizi olarak sıralamıştır. İnönü bu etkenler sebebiyle liberal ekonomi modelinin bu şartlar altında uygulanamayacağını dolayısıyla devletçi bir ekonominin uygulanması gerektiğini açık şekilde belirtmiştir.²¹¹ CHP'nin ekonomik alanda uyguladığı devletçilik modelinin ülke ekonomisi için önemli bir yer tutan tarım alanında da kendini göstermesi kaçınılmaz olmuş, çoğu dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıkan ekonomideki devletçilik ülke kalkınması gözetilerek uygulanmıştır.

O dönem kurulan bir diğer siyasi parti olan Ahali Cumhuriyet Fırkası eski bir Müdafaa-i Hukukçu olan Abdülkadir Kemali (Öğütçü) tarafından 26 Eylül 1930 tarihinde Adana kurulmuştur.²¹² Parti programında çiftçilerin durumunun düzeltilmesi için acil tedbirlerin alınması ve Ziraat Bankası'nın bağımsız hale getirilerek çiftçi yararına çalışma yapması için düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.²¹³ Ancak fırkanın ömrü uzun olamamış, 21 Aralık 1930 tarihinde “*idare heyeti gösteremediği*” gerekçesiyle kapatılmıştır.²¹⁴ Aynı yıl kurulan Türk Cumhuriyet Amele ve İşçi Partisi ise nizamnamesinde Parti'nin gayesinin Türk amele ve çiftçisini sermayedarlara karşı savunmak, tefecilerin elinden kurtarmak ve Türk sosyal hayatı yanında bu sınıfa da bir mevki temin etmek olduğunu belirtmiştir. Ancak fırka,

²¹⁰ Parti Programının tam metni için bkz. *Serbest Cumhuriyet Fırkasının Prensipleri; Hizmet Gazetesi*, 13 Ağustos 1930, s. 1,

²¹¹ Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, s. 95-104.

²¹² Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, s. 636.

²¹³ Mehmet Pınar, *Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket, Ahali Cumhuriyet Fırkası*, Tarih Okulu Dergisi, Haziran 2016, Sayı: 26, s. 347.

²¹⁴ Süzan Ünal, *Türkiye'de 1923-1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasal Partiler*, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 10, s. 147.

komünist eğilimler gösterdiği gerekçesiyle kapatılmıştır.²¹⁵ Laik Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası da 1931 yılında İstanbul’da Arif Oruç başkanlığında kurulmak istenmiş, ancak bu fırkanın da komünist emeller taşıdığı gerekçesiyle kuruluşuna izin verilmemiştir.²¹⁶ Bu fırka yayınladığı programda tarımla alakalı olarak topraksız çiftçiye toprak dağıtılacağı, büyük çiftliklerin zaman içerisinde küçük çiftçiye dağıtılacağı, çiftliklerin bölünüp aileleri ile çalışan arazi sahiplerine bırakılacağı, geri kalanın da devlet tarafından satın alınacağı, üretilen mahsullerin kooperatifler aracılığı ile ihraç edileceği, vakıfların durumu incelenip Ziraat Bankasına devredileceği gibi ifadelerle yer verilmiştir.²¹⁷ Atatürk döneminde çok istense de ortaya çıkan siyasi sebeplerden dolayı kurulan partiler çok uzun ömürlü olmamış, Türkiye, 1946 yılına değin tek parti hükümeti ile yoluna devam etmiştir.

²¹⁵ *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, Der., Mete Kaan Kaynar, İmge Kitabevi, Ank., 2007., s. 16.

²¹⁶ M. Serhan Yücel, *Türkiye’nin Siyasal Partileri (1859- 2005)*, Alfa Yay., İst., 2006, s. 28.

²¹⁷ *Yarın Gazetesi*, 6 Haziran 1931; Ülgenay, s. 178-179.

İKİNCİ BÖLÜM

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİ HÜKÜMETLERİ TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALARI

Çağdaş ve zengin bir devletin temelini toplumsal kalkınmayla olacağına ve bunun da kırsaldan başlayarak köylü ve çiftçinin kalkınmasıyla olacağına inanan Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938 tarihinde hayata veda etmiştir.²¹⁸ Atatürk, yüzyıllardır zorlu bir yaşam süren Türk köylüsünün refaha kavuşturulması ve her alanda kalkınması amacıyla büyük bir gayret göstermiştir. Bu amaçla yapılması gereken en önemli atılımın tarımsal alanda olması gerektiğini savunarak, çağdaşlaşmanın hızla yerleştirilmesi ve bu alanda emek harcayan köylü kesimin hak ettiği şartlarda yaşayabileceği bir düzenin kurulması olduğunu savunmuştur. Bunun da nasıl gerçekleştirilebileceğini “*Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki emelini, çağdaş iktisadî önlemlerle en yüksek düzeye çıkarmalıyız. Köylünün çalışması sonunda elde edeceği emek karşılığını, onun kendi çıkarına olmak üzere yükseltmek, ekonomi politikamızın temel ruhudur. Bu nedenle bir yandan çiftçinin çalışmasını geliştirecek, daha yararlı duruma getirecek bilgiyi vermek, onun teknik araçları kullanmasını sağlayarak makinenin yaygınlaşmasına çalışırken; diğer yandan, onun emeğinin sonuçlarından yüksek düzeyde yararlanması için, gerekli ekonomik önlemlerin alınması zorunludur. Şimdiye dek yapılan yolsuzluklar, çağdaş teknik araçları olmayışı, pazarlama şeklinin çiftçiden yana bulunmaması ve hükümetin çıkardığı yasalarla çiftçiye koruyamaması gibi engellerin tümüyle ortadan kaldırılması zorunluluğu vardır,*”²¹⁹ sözleri ile ifade etmiştir.

Atatürk’ün burada açık şekilde belirttiği gibi Türk köylüsünün kalkınması amacıyla her türlü engelin ortadan kaldırılıp çağdaş düzeyde tarım yapılmasının yolları bu dönemde açılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle yapılan ve çiftçi tarafından büyük bir takdir ve hoşnutlukla karşılan Aşar Vergisi kaldırılmıştır. Atatürk, Ziraat Bankası’nın yeniden yapılandırılması ve kredi kooperatiflerinin kurulmasına öncülük ederek çiftçinin büyük toprak ağaları ve tefecilerin elinde eriyip gitmesine engel olmuştur. Ayrıca bizzat kendi çabalarıyla kurduğu çiftliklerle de bütün ülkeye örnek olmuştur.

²¹⁸ Belgelerle Atatürk, T. C. Milli Savunma Bakanlığı Yay., Ank., 1999, s. 59-64.

²¹⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 242.

Atatürk, Türk köylüsünün kalkınması amacıyla dönemin hükümetlerine yol göstermiştir.

2.1. II. Bayar Hükümeti Dönemi (11.11.1938-25.01.1939)

Atatürk'ün vefatı ile 11 Kasım 1938 Cuma günü saat 09.30'da, Başbakan ve Parti Umumi Reisi Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Grubu ittifakla, Malatya Milletvekili İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığı'na aday gösterme kararı almışlar, yapılan seçimlerde Malatya Milletvekili İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²²⁰ İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesiyle, aynı gün II. Bayar Hükümeti kurulmuştur. 2. kez Başbakan olarak meclis kürsüsünden programını takdim eden Bayar iktisadi olarak şimdiye kadar uygulanmakta olan parti programının devam ettirileceğini, ayrıca CHP programının kendileri için rehber olacağını belirtmiştir.²²¹

Bayar'ın, burada program hakkında detaylı açıklama yapmaması zaten kısa süre önce kurulan I. Hükümeti döneminde oldukça ayrıntılı bir ekonomi programı açıklamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönem tarımsal alanda 1. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi düzenlenerek çiftçilerin tarım ve hayvancılık alanlarında kalkınmasını sağlamak amaçlı kararlar alınmıştır. 27 Aralık 1938 tarihinde Ankara'da yapılan kongrenin açış konuşmasında Bayar, büyük bir milli dava hareketinin hızlandırılması ve teşkilatlandırılmasına devam edilmesi için toplanıldığını, bu davanın Türk köylü ve çiftçisinin radikal kalkınması, seri, geniş ve dinamik bir refaha ulaştırılması davası olduğunu belirtmiştir.²²² Bayar, kongre üyelerine yönelik yaptığı konuşmada ise *"İnönü başımızda, Atatürk'ün gösterdiği üstün varlığa, üstün refaha gidiyoruz. Mutlaka muvaffak olacağız ve mutlaka erişeceğiz ve siz, hepiniz, dünyanın en üstün, en refahlı halkı olacaksınız,"*²²³ diyerek son dönemde ilişkileri gergin olsa da Cumhurbaşkanı'na bağlılığını da dile getirmiştir.

²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt: 27, s. 17, 18; Cemal Kutay, *Atatürk'ün Son Günleri*, İklim Yay., İst., 2005, s. 166.

²²¹ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 52.

²²² *Cumhuriyet*, 28 Aralık 1938.

²²³ *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1939.

Bayar, burada yaptığı konuşmasında Atatürk'ün gösterdiği hedeflere İnönü yönetiminde ilerlediklerini bunda da başarılı olacaklarını açık şekilde ifade etmiştir. 1. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi'nde tarım politikaları hemen her yönüyle incelenmiş, kongre üyeleri teşkilat, bağ-bahçe, tarla ziraatı, hayvan işleri, hayvan yemleri, zirai sanatlar, market (pazarlama), tedrisat, orman, mevzuat, layihalar, temenniler encümenlerine ayrılarak Tarım Bakanlığı'nca konularının uzmanlarına hazırlatılan raporları inceleyip tartıştıktan sonra çalışmalarını tamamlamıştır. Kongrede üzerinde en çok durulan iki konu ziraat siyasetinin iki önemli şartı; pazar ve üretim araçlarının geliştirilmeleri konusu olmuştur.²²⁴ 1. Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi 1931 yılında yapılan 1. Ziraat Kongresi'ne nazaran tam olarak uygulanamadığı görülmüştür. Bundaki ana etken de II. Dünya Savaşı'nın işaretlerinin görülmesiyle ülkede savaş ekonomisinin uygulanmasına geçilmesi olmuştur.

2.2. I. Refik Saydam Hükümeti Dönemi (25.01.1939-03.04.1939)

II. Celal Bayar Hükümeti kuruluşundan 2,5 ay sonra istifasını sunmuş ve Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Refik Saydam, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Refik Saydam'ın kurduğu 1. Hükümet Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Hükümeti olup 25 Ocak 1939 ile 3 Nisan 1939 tarihleri arasında görev yapmıştır.²²⁵ Bayar'ın birdenbire istifa etmesi kamuoyu tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu istifada Dâhiliye ve Dışişleri Vekillerinin İnönü tarafından kabine dışı bırakılıp, yerlerine İnönü'nün yakın olduğu Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu'nun getirilmesi büyük oranda etkili olmuştur.²²⁶ Ayrıca bazı hükümet üyelerinin adlarının yolsuzluğa karışması hükümet aleyhinde olumsuz bir hava oluşmasına sebep olmuştur. Bütün bu gelişmeler üzerine İnönü yakında yapılacak seçimlere böyle bir kabine ile girmek istemediğini Bayar'a izah etmiş ve istifasını istemiştir.²²⁷ Yapılan bu değişiklik bazı çevrelerce bir zihniyet değişimi olarak görülse de genel itibarıyla bunun Celal Bayar'ın "*Ortada esaslı bir tebeddül yoktur, sadece vatan hizmetinde nöbet değiştiren*

²²⁴ *Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları*, s. 258-259.

²²⁵ *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, T.C Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ank., 1998, s. 259.

²²⁶ Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi, Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-45*, İz Yay., İst., 1998, s. 56.

²²⁷ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Haz., Sabahattin Selek, Bilgi Yay., Ank., 2006, s. 622.

arkadaşlar vardır” sözleri ile örtüşen ifadeler basında da yer almıştır.²²⁸ Celal Bayar iktisat Vekilliği ve özellikle Başbakanlık dönemlerinde İsmet İnönü hükümetlerinde uygulanan devletçi politikaların aksine liberal bir tutum sergilemiş, bu bakımdan, CHP içerisindeki liberal ekonomiyi savunan kanadın da başını çekmiştir.

Refik Saydam’ın Başbakanlık yaptığı döneme genel olarak II. Dünya Savaşı damgasını vurduğu için Türkiye Cumhuriyeti’nin gerek dış politika alanında gerekse ekonomi alanında önemli bir sınavdan geçtiği kritik bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye, barış siyasetini başarıyla uygulamış ve savaş dışı kalmayı başarmıştır. I. Refik Saydam Hükümeti’nin Programı 27 Ocak 1939 tarihinde Başbakan Refik Saydam tarafından TBMM’de açıklanmıştır. Bu Hükümet programı, Saydam’ın ekonomi politikasının ana ilkeleri hakkında aydınlatıcı bilgi vermiş, konuşmasında ekonomik program hakkında, önce denk bütçenin gereğini ve buna verdikleri önemi vurgulamıştır.²²⁹

Saydam, vergilere önem vereceklerini, ancak bunu yaparken vatandaşı gereksiz yere zorlamayacaklarını da dile getirerek Milli Paranın fiili istikrarını korumanın başlıca hedefleri arasında olacağını ifade etmiştir.²³⁰ Başbakan, ziraat alanında ise bu konunun üzerinde itina ile durulacağını, çiftçinin emek ve vaktini değerlendirmek, üretimi artırmak, kazanç ve yaşam seviyesini yükseltmenin ziraat programlarının esas gayesi olduğunu vurgulamıştır.²³¹

Saydam, bu konuşmasında ekonomi alanında genel olarak elde ki imkânlar dâhilinde, ticarete Devletçiliği etkin kılmak ordu ve halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak, yapılacak kontrollerle vurgunculuk ve karaborsaya engel olmak ve bunları yapabilmek için gerekli tedbirlere ve teşkilatlanmaya gidileceğinden bahsetmiştir. Hükümet programını okunmasının aynı gününde seçimin yenilenmesine ve yeni

²²⁸ *Vakit Gazetesi*, 26 Son kânun 1939, Falih Rıfkı Atay, “*Kabine Değişimi*”; *Cumhuriyet*, 26 Son kânun 1939, Yunus Nadi, “*Yeni Hükümet*”; *Yeni Sabah Gazetesi*, 27 Son kânun 1939, Hüseyin C. Yalçın, “*Kabinenin Değişmesi*”; 27 Son kânun 1939, Şevket Bilgin, “*Yeni Kabine ve Yeni Seçimin Manası*”; *Ulus*, 28 Son kânun 1939, Atay, “*Yeni Seçime Doğru*”; *Ulus*, 28 Son kânun 1939, Burhan Belge, “*Hükümet Programının Mali ve Ekonomik Noktaları*”; *Vakit*, 28 Son kânun 1939, Asım Us, “*İntihabat Niçin Yenilendi*”.

²²⁹ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 61.

²³⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 4, s. 215; İsmail Arar, *Hükümet Programları*, Burçak Yay., İstanbul, 1968, s. 125-126.

²³¹ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 63.

meclisin 3 Nisan 1939 tarihinde toplanmasına karar verilmiştir.²³² I. Saydam hükümeti döneminde iktisadi alanda devletçilik ilkesi gereği bir dizi uygulama gerçekleştirilmiş, CHP'nin genel tarım politikası sürdürülmüştür. 2 ay gibi kısa bir süre sonra da belirtildiği üzere seçimler yenilenmiş ve II. Saydam Hükümeti teşkil edilmiştir.

2.3. II. Saydam Hükümeti Dönemi (03.04.1939- 09.07.1942)

26 Mart 1939 tarihinde yapılan genel seçimler öncesinde 24 Mart tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü mebus seçimleri sebebiyle bir beyanname yayınlamış, köylü ve çiftçinin refah seviyesini artırıcı tedbirler alınacağını ifade etmiştir.²³³ CHP'nin yayınladığı seçim bildirgesinde tarımsal anlamda 1935 yılı seçim bildirgesinin aynen kullanıldığı görülmektedir.²³⁴ II. Saydam Hükümeti, 3 Nisan 1939 tarihinde kurulmuştur. Başbakan Saydam, hükümet programında hükümet, *CHP programını gerçekleştirmek için çalışacaktır*²³⁵ diyerek bir önceki programın aynen uygulanacağını ifade etmiştir. Bu döneme damgasını vuran olay ise hiç şüphesiz Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ile II. Dünya Savaşı'nın başlamasıdır. Hemen bütün dünyayı etkisi altına alan savaş sebebiyle ülkemizde de birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında alınan en önemli karar hükümetin ekonomik alanda aldığı ve tartışmaları günümüzde dahi süren Mili Korunma Kanunu olmuştur.

2.3.1. Milli Korunma Kanunu ve Tarım Politikasına Etkileri

Türkiye, 1939 Eylülünde başlayan II. Dünya Savaşı'na katılmamış fakat kendini savaştan koruyacak sıkı önlemler alma yoluna gitmiştir. Savaş'ın başlamasıyla birlikte Türkiye için ithalat sıkıntısı ve üretim düşüklüğü sorunları ortaya çıkmıştır. Olası bir savaş tehlikesine karşın özellikle tarım sektöründe aktif iş gücünü oluşturan genç nüfus askere alınmış, bu durum ise üretimde ani bir düşüşe yol açmıştır.²³⁶ Bu genç nüfusun üretici gücünün, büyük ölçüde ortadan kalkması, tüketici konumunda olan bu nüfusun ek gider hanesine yazılmıştır.²³⁷

²³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 5, Cilt: 29, s. 220.

²³³ Ulus, 25 Mart 1939.

²³⁴ 1939 CHP Programı, Ulus Basımevi, Ank., 1939, s. 14-28.

²³⁵ Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 67.

²³⁶ Şükrü Karatepe, Tek Parti Dönemi, İz Yay., İst., 2005, s. 78.

²³⁷ İbrahim Erdal, II. Dünya Savaşı Dönemi Türkiye'nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, s. 146.

Ülkenin böyle bir durumla karşı karşıya gelmesi neticesinde barış ekonomisi araçlarıyla ekonomik sorunlar çözülememiş ve olağanüstü haller için yeni kanunların çıkarılması kaçınılmaz olmuştur. Savaşa girmeyen bir ülkede olağanüstü tedbirler alınması için hükümete birtakım yetkiler verecek bir yasaya ihtiyaç duyulmuştur.²³⁸ Avrupa da savaşın başlamasıyla beraber Türkiye'nin ekonomik durumu da bozulmuş, ithal mallardaki kıtlık, halkın panik içinde tüm mallara olan talebin artması, buna karşı tüccarların malları stok yapmaları fiyatların hızla yükselmesine neden olmuş ve neticede karaborsacılık başlamıştır.²³⁹ Bu sebeplerden dolayı olağanüstü şartlarda devletin bünyesini ekonomi ve Milli Savunma bakımlarından güçlendirecek görev ve yetkilerin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu uygulamalar; genel ya da bölgesel seferberlik, devletin bir savaşa girme ihtimali, Türkiye Cumhuriyeti'ni de ilgilendiren yabancı devletlerarasındaki savaş hali olarak belirtilmiştir.²⁴⁰ Yaşanan dış gelişmeler üzerine CHP Genel Kurulu'nda Recep Peker'in başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur.²⁴¹ 6 Ocak 1940 tarihinde çalışmalarına başlayan bu komisyonun amacı projenin kanun teklifi haline dönüştürülmesidir. Komisyon CHP'nin prensiplerini ve anayasayı göz önüne alarak 70 maddelik "*Milli Korunma Kanunu Lâyihası*"nı hazırlamıştır. 15 Ocak 1940 tarihinde Başbakan Refik Saydam, Milli Korunma Kanunu Tasarısını, "*Milli Korunma Kanunu Layihası Mucip Sebepler Mazbatası*" ile birlikte Meclis'e vermiştir.²⁴² Başbakan Saydam, bu mazbatada Milli Korunma Kanunu (MKK)'nın hangi gerekçelerle ve neden hızlı bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini, Avrupa'da patlak veren savaştan dolayı oluşacak zorluklar karşısında Cumhuriyet Hükümeti tarafından acilen ve özellikle zamanında alınacak karar ve tedbirler alınmasına olan ihtiyaç olarak belirtmiştir.

Kanunla bağlantılı olarak Adliye, Bütçe, İktisat, Maliye, Milli Müdafaa ve Ziraat Encümenlerinden ayrılan dörder üyenin bir araya gelmesiyle MKK Muvakkat Encümeni oluşturulmuştur. Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in başkanlığını yaptığı 24 üyeli Encümen çalışmayı bitirerek, "*temel içeriği etkilemeyecek şekilde*" bir kısım değişiklikler yapmış, bu çerçevede ceza maddeleri başta olmak üzere kanun

²³⁸ Tekeli- İlkin, *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İst., 2004, s. 424.

²³⁹ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Homer Kitabevi, İst., 2003, s. 74.

²⁴⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 8, s. 64.

²⁴¹ Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt: 2, s. 74.

²⁴² *T. C. Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü*, Sayı: 6/220 15.11.940; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 8, s. 1-2.

tasarısının bazı maddeleri yeniden düzenlenmiş ve tasarıya iki maddenin de dâhil edilmesi ile tamamlanmış olan 72 maddelik MKK tasarısı bir mazbata ile birlikte 16 Ocak 1940 tarihinde meclis reisliğine sunulmuştur. Kanun, 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilerek, 26 Ocak 1940 tarihinde, 3780 sayılı yasa numarası ile yürürlüğe konulmuştur.²⁴³

MKK yayınlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girerek (madde.71) hükümlerini uygulamak için İcra Vekilleri Heyeti görevlendirilmiştir. (madde 72). Çıkarıldığı dönemde altı bölüm, 72 madde ve 6 geçici maddeden oluşan MKK'nın 1. bölümü "Genel Hükümler" (madde 1-3), 2. bölümü "Teşkilât" (madde 4-6), 3. bölümü "İktisadî Hükümler" (madde 7-42), 4. bölümü "Malî Hükümler"(madde 43-52), 5. bölümü "Cezaî Hükümler" (madde 53-86), 6. bölümü ise "Geçici Maddeler" den (madde 69-72) oluşmaktadır.²⁴⁴ MKK, Meclis'e gelir gelmez maddeler üzerinde tartışmaya geçilmiş, tarımsal alanda alınan kararlar üzerinde büyük tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaya sahne olan 39. madde ile alakalı olarak Tokat Milletvekili Galib Pekel; üzerinde tarımsal olarak elverişli olmayan 500 hektarı geçen arazilerin Hükümet tarafından bir bedel karşılığında işletilebileceğine ilişkin olan, maddedeki 500 hektar sınırının kaldırılması gerektiğini önermiştir. Ticaret Vekili Nazmi Topçuoğlu, "... 500 hektardan daha aşağısında ziraat yapmak çok pahalıya mal olur, onun için bu kayıt konulmuştur",²⁴⁵ sebebiyle önerinin uygun düşmeyeceğini ifade etmiştir. Madde okunduğu ilk haliyle oylanarak kabul edilmiştir. Üzerinde en çok tartışılan madde 41. madde olmuştur. Bu madde ile "*tarım yapılan her 4 hektarlık toprak için 1 çift öküz, milli savunma mükellefiyeti taşımaz*" hükmü getirilmiştir. Maddenin hükmüne göre, dört hektardan az ekili arazisi olanların ellerindeki çift hayvanına devlet tarafından el konulmuş, ekili arazisi dört hektardan fazla olanlarda ise, arazi sahibine her dört hektar için bir çift öküz bırakılmıştır. Bu durumda ekili arazisi çok olan zengin kesim fazla etkilenmezken, ekili arazisi az olan fakir halk mağdur olmuştur.

²⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 8, s. 138-158, 3780 sayılı "Millî Korunma Kanunu".

²⁴⁴ Hüsni Bengi, *Millî Korunma Kanun ve Kararları*, Cumhuriyet Matbaası, İst., 1943, s. 86-97.

²⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 8, s. 150.

Uzun ve şiddetli tartışmaların yaşanmasına rağmen maddede hiçbir değişiklik yapılmamış ve madde oylanarak aynen kabul edilmiştir.²⁴⁶ Ayrıca dönemin basınında da bu kanunun ülkede serbest teşebbüsü engellediği gerekçesiyle sert tepkiler gösteren yazılar da yayınlanmıştır.²⁴⁷ MKK'nın kabul edilmesinin ardından söz alan Başbakan Refik Saydam, kanunun gayesinin sadece Türk vatandaşlarının sorun yaşamaması ve Türk Ordusu'nun olağanüstü hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde düzenlenip idaresine edilmesine yönelik olduğunu belirtmiştir. Devamında Hükümete verilen bu görevler yapılırken, bunların yine en iyi şekilde uygulanması için, verilen yetkilerin de çok dikkatli bir şekilde kullanılmasının gereğine dikkat çekerek, bu vazife salâhiyetler kendisine verilirken TBMM tarafından gösterilen özenden ne kadar memnun ise, kendisine gösterilen güvene de müteşekkire olduğunu ve bu güvene lâyık olmaya çalışacağını ifade etmiştir.²⁴⁸

Başbakan, burada kanunun tek amacının ülke insanının savaş dönemi boyunca sıkıntı çekmemesi ve kanunun amacına uygun bir şekilde yerine getirileceğini vurgulamıştır. Kamuoyunda, MKK çerçevesinde yapılacak uygulamalar ile Hükümetin ekonomi politikası olan devletçiliğin tam olarak yansıtılacağı, etkinleştirilen savaş ekonomisi sayesinde Hükümetin politikalarında başarılı olacağı düşünülmüştür. Kanun, yayınlandığı ilk günden itibaren heyecanla karşılanmış ve tüm çevreler olumlu beklenti içerisine girmişlerdir. Savaşın yaratacağı ekonomik darlıkların kanunun uygulanması ile atlatılacağına inanılmış, Hükümete duyulan güven artmıştır.

Kanunun tarımsal alanla alakalı olarak hükümete verdiği yetkilerin ana unsurlarına bakılacak olursa, gerekli malların tüketiminin sınırlandırılması ve yasaklanması, çiftçilik yapmaya elverişli her kadın ve erkeği, kendi ziraat işi yüzüstü bırakmamak üzere bulunduğu yerin 15 km uzağındaki devlete ya da şahsa ait olan ziraat işinde ücretli olarak çalıştırabilmesi ve bu bölgede şahsa ait olup da sahibinin işine yaramayan ziraat vasıtalarından kira ödeyerek yararlanabilmesi, hükümetin gerekli görülen bölge ve hallerde tarımsal ürünün cins ve miktarını saptayabilmesi ve üzerinde tarımsal faaliyette bulunulmayan 500 hektardan fazla araziye işleyebilecek

²⁴⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 8, s. 150-151.

²⁴⁷ İbrahim Erdal, *Muhallif Tan ve Vatan Gazetelerine Göre Savaş Döneminde (1940–1945) İktisadi Uygulamalar*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 12, Temmuz, s. 7.

²⁴⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 8, s. 160.

olması, 8 hektardan fazla arazisi olanlara, bu toprağın yarısının hububat ekimine tahsis etmesinin istenebilmesi ve ekilen her dört hektar için bir çift öküzü Milli Müdafaa yükümlülüğünden muaf tutması olarak göze çarpmaktadır.²⁴⁹

Başbakan, MKK'nın uygulamaya konulmasına ilişkin de mecburi ihtiyaç hâsıl olmadıkça vatandaşların normal hayatlarına karışmanın, hükümet için hiç arzu edilmeyen bir durum olduğunu, fakat gittikçe maddi ve manevi sıkıntısı artan bizim gibi savaş dışı milletlerin de ekonomik hayatlarına etki eden bugünkü savaşın ülkedeki yansımalarına karşı koymak, barış dönemi koşullarına uygun yapılmış normal durumdaki kanunlarla mümkün olmayacağını görünce Milli Korunma Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanarak uygulamaya başlandığını belirtmiştir.²⁵⁰

Başbakan'ın bu konuşması gerek kamuoyunda gerekse basında büyük yankı bularak desteklenmiştir. Ulus Gazetesi'nden Falih Rıfkı Atay'ın *“Başvekilimizin Nutku Münasebetiyle”* adlı yazısında; Başvekilin, Hükümeti Milli Korunma Kanunu'nu tatbik etmeye sevk eden sebepleri izah ederek, Milli menfaat ve Milli Müdafaa hizmetlerini devrin değişen hususiyetlerine göre tanzim ve idare etmek gerektiğini ifade etmiştir.²⁵¹

Akşam Gazetesi'nden Necmettin Sadak'ın *“Başvekilin Tam Yerinde Bir Hitabesi”* başlıklı yazısında; Son haftalarda ortalığa birçok heyecanlı haberler yayıldığını, Milli Korunma Kanunu tatbik edilmesiyle Türkiye'nin seferberliğe karar verdiğini belirterek; *“Seferberlik, harp hazırlığıdır, şu halde Türkiye harbe girmek üzeredir... Bu havadisler Türkiye'de çıkmış değildir,”* diyerek yazısının devamında *“hepsi yabancı memleketlerden ithal edilme mallardır... Milli Korunma Kanunu bu gibi ahval içinde hazırlanmıştır. Tatbikinde bir tek gaye var: Harbin iktisadi faaliyetimize yapacağı gayri tabi tesirleri önlemek... Bu kanunun Türkiye'de seferberlik veya harbe girmekle alakası yoktur,”*²⁵² ifadelerine yer verdiği yazısında Türkiye'nin savaşa girme ihtimalinin olmadığını, çıkarılan haberlerin saptırma haberler olduğunu belirtmiştir.

²⁴⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1839–1950)*, İmge Kitabevi, Ank.,2013, s. 382–383.

²⁵⁰ *Cumhuriyet*, 1 Mart 1940.

²⁵¹ *Ulus*, 2 Mart 1940.

²⁵² *Akşam*, 2 Mart 1940.

MKK uygulamaları çerçevesinde Hükümetin ekonomiyi düzenlemesi amacıyla yeni kamu kurumları oluşturulmuştur. MKK'nın kamu yönetimi açısından en büyük önemi Bakanlar Kurulu'na gerektiğinde tüzel kişiliği olan kurumlar oluşturabilme yetkisi vermesi olmuştur. Yasanın 6. maddesinde; *“Halk ve Milli Müdafaa ihtiyaçlarını temine matuf bilumum ticari ve sınaî muameleleri ifa etmek ve Hükümet tarafından bu kanundaki salahiyetler dairesinde verilecek diğer işleri görmek üzere İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hükmi şahsiyeti haiz müesseseler ihdas olunabilir”* biçiminde düzenlenmiş ve *“Bu müesseselerin ve memurlarının halk ile muamele ve münasebetlerinde hususi hukuk hükümleri caridir,”*²⁵³ kararı ile söz konusu kurumların uygulamalarının kamu hukuku dışına çıkarılması sağlanmıştır. Çıkarılan Kanun'un tatbiki ve yapılacak düzenlemeler aşamasında sorun yaşanmaması için acil olarak icra mekanizmaları oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de bu konu hakkında; bugünün şartları içinde, iâşe politikasının esas hedefinin, halkın ve milli müdafaanın ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu, Hükümetin bu hedefe ulaşmak için istihalden istihlake kadar uzanan iktisadi faaliyetler silsilesinde müdahale etmek ve bu faaliyetlerini düzenleyici bir murakabe altında bulundurmak kararını aldığını belirtmiş, iâşe ve fiyat murakabe işlerinin düzenleme ve başarı ile yürütülebilmesi, yalnız bu amaçla oluşturulan teşkilatla mümkün olmadığını, bütün devlet teşkilatının ve hususu ile vilayetlerde idare amirlerinin bu konuyu, bugün için başta gelen bir devlet vazifesi olarak ele almalarının kesin lüzumlu olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁴

İnönü, burada yaptığı konuşmasında teşkilatlanmanın önemine değinmiş, bunun bütün ülkeye yayılması gerektiğine işaret etmiştir. MKK kabul edildikten bir gün sonra, kanun hükümlerini uygulamaya koymak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak ve yaşanan gıda sıkıntısını azaltmak için 18 Şubat 1941'de İâşe Müsteşarlığı kurulmuştur.²⁵⁵ Ülkedeki gıda işlerinin düzenlenmesi, idare edilmesi ve denetlenmesi ile görevlendirilen Ticaret Vekâleti İâşe Teşkilatı, Ticaret Vekilinin emri altında bir müsteşarla bir müsteşar yardımcısında meydana gelmektedir. Müsteşarlığa bağlı olarak İstanbul, Ankara ve İzmir'de İâşe Müdürlükleri, diğer illerde ise İâşe Heyetleri oluşturulmuştur.

²⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 13, s. 64-84, 4648 sayılı “Millî Korunma Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Ek Maddelerin Çıkarılmasına Dair Kanun”.

²⁵⁴ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1939–1960), Cilt: 2, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ank., 1993, s.42.

²⁵⁵ Cumhuriyet, 24 Şubat 1940.

14 Şubat 1941 tarihinde kabul edilen 2/15164 karar sayılı kararname ile Ankara, Eskişehir, Afyon, Konya, Eskişehir ve Yozgat vilayetlerinde, Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatının bulunduğu yerlerin 50 kilometrelik alanları içerisinde üreticinin elinde mevcut buğday ve çavdardan, kendi ihtiyaçlarından fazla olan kısmının Milli Korunma Kanunu'nun değişik 26. maddesine uygun olarak satın alınması Koordinasyon Heyetinin teklifi üzerine kararlaştırılmıştır.²⁵⁶ 1941 yılının Şubat ayından itibaren hükümet yeni bir uygulama başlatmıştır. Buna göre geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için belirli bir pay ayrıldıktan sonra, bütün üreticilerin hububat ürünlerini daha önceden belirlenen fiyatlarla TMO'ya satmaları istenmiştir. 1941 yılının başlarında bu fiyatlar piyasa fiyatlarının biraz altındaydı. Enflasyon ve piyasa fiyatlarının yükselmesiyle bu fark hızla açılmıştır. Örneğin 1942 yılında buğdayın piyasa fiyatı 50 kuruş iken devlet buğdaya kilosu 20 kuruştan el koymayı amaçlamıştır.²⁵⁷ Uygulama 1941 hasadı öncesinde hububat üretiminin en yaygın olduğu 17 ilde başlatılmış, zaman içinde sınırları oldukça genişletilmiş ve 1942 buğday hasadı öncesinde 15 Mayıs 1942 tarihli kararnameyle 63 ile yayılmıştır. Kararnamenin ana hatları, MKK'nın 14. maddesine dayanarak, memleket dâhilinde gerek 1941 mahsulünden olup henüz el konulmamış bulunan ve gerekse 1942 yılı zarfında üretilen, müstahsilin ekmeklik, yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyaçları hariç her nevi mısır, buğday, çavdar, darı, yulaf ve arpa mahsulüne hükümetçe el konulması üzerine oluşturulmuştur. Kararnamede el koyma hükmünden istisna edilen miktarlar da belirtilmiştir. Örneğin aylık her nüfusa 20 kilo ekmeklik ve yemeklik hububat hariç tutulmuştur.²⁵⁸

Hükümetin aldığı bu karar ve tedbirlere rağmen hububat fiyatlarının artması, hububatta üretim azlığı ve ekmek ihtiyacının büyük bir sorun olması gibi sebeplerden dolayı 18 Ocak 1942 tarihinde 247 Sayılı karar doğrultusunda “*Ekmek ve Ekmeklik Hububat İstihkakının Tahdidine Dair Karar*” ile ekmek karneye bağlanmış,²⁵⁹ uygulama ile büyük kentlerde ve TMO'nun tanzim yaptığı kasaba ve köylerde ekmeğin karne ile satışına karar verilmiştir. Fakat uygulamada aksaklıklar meydana gelmiş, ülkede var olan karaborsa karne dağıtımında bile kendini göstermiştir. Bu doğrultuda ekmeğin vatandaşlara karne ile verilmesini ziraatın iyi gitmemesine

²⁵⁶ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 22, s. 121.

²⁵⁷ Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ank.,1988, s. 102.

²⁵⁸ Sevilay Özer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği ”Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 8, Sayı: 15 (Bahar 2012), s. 34.

²⁵⁹ Koçak, “Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt: 3, Sayı 25, Ocak 1986, s. 26-27.

bağlayan Tan Gazetesi Başyazarı Zekeriya Sertel “Ziraat Teşkilatından Niçin Beklenilen Neticeleri Alamıyoruz” başlıklı yazısında ülkenin bir tarım ülkesi olmasına rağmen bir türlü toprakları üretime döndürecek bir tarım politikasının uygulanamadığını belirterek hükümeti eleştirmiştir.²⁶⁰

18 Nisan 1942 yılında İaşe Teşkilatının bünyesinde var olan merkez ve taşra teşkilâtları yenilenmiş eski kurumların birçoğuna son verilerek; Kararlar Müdürlüğü, Fiyat ve Mücadele İşleri, Daimi Müşavere Heyeti, Tespit ve İhtiyaçlar, İaşe İşbirliği Heyeti, Tedarik ve Dağıtma, İaşe Teftiş ve Murakabe Heyeti, İstihlâk ve Dağıtım Teşkilâtlandırma Umum Müdürlükleri, Vilayetler Teşkilâtı ve Ofis Murakıpları gibi yeni kurumlar oluşturulmuştur.²⁶¹ MKK uygulamaları genellikle bu müdürlükler ve heyetler eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu kanun doğrultusunda ekonomi politikalarına yön verici olarak ayrıca Petrol Ofisi,²⁶² Ticaret Ofisi, Fiyat Kontrol Komisyonu, Halk Dağıtım Birlikleri, Subaşı Teşkilatı²⁶³ gibi yapılar teşkil edildiği görülmektedir. Yine bu dönemde çıkan hububat kıtlığının önüne geçebilmek amacıyla hükümet tarafından ekim seferberliği başlatıldığı görülmüştür. Bu konuda Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman gazetede köşesinde Bugünkü harbin gerçekte orduların değil, bütün ulusların harbi ise tarım işini de köylü işi değil, bütün ulus işi durumuna yönlendirecek bir akım yaratmanın gerek olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁴

Ekim seferberliğini uygulamak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususunda ise Başbakan Refik Saydam başkanlığında bir toplantı düzenlenmiştir. 7 Şubat 1942 tarihinde yapılan toplantıya Toprak Mahsulleri Ofisi Müdürü Ahsen Bengi, CHP Umumi İdare Heyeti Üyesi Afyon Milletvekili Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP Genel Sekreteri Fikri Tüzer, Zonguldak Milletvekili Hazım Atıf Kuyucak, Ziraat Vekili Muhlis Erkmen, Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen, İktisat Vekili Sırrı Day katılmıştır.²⁶⁵ Yapılan bu toplantıda ülkede baş gösteren hububat sıkıntısını aşmak için vilayetlere bir genelge gönderilmiştir. Bu genelgede genel olarak şu konular yer almıştır:

²⁶⁰ Erdal, *Muhalif Tan ve Vatan Gazetelerine Göre Savaş Döneminde (1940–1945) İktisadi Uygulamalar*”, s. 9.

²⁶¹ Sefer Şener, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (7) 2004 / 1, s. 82-84.

²⁶² Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ank., 2005, s. 101

²⁶³ *Akşam*, 10 Mayıs 1942.

²⁶⁴ *Vatan Gazetesi*, 12 Şubat 1942.

²⁶⁵ *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1942.

Yazlık ekimin artırılması ve en az iki katına çıkarılması Başbakanın 7 Şubat 1942 tarih ve 1/169 sayılı tebliği ile emir buyrulmuş, bunun için koordinasyon sermayesinden 2.600.000 TL. ayrılmıştır. İllerdeki patates, akdarı, mısır, kum darı, üretiminin iki katına çıkarılması için gerekli tohumluk ayrılmıştır. Bu tarım ürünlerinde ilk planda öncelikle mısır ekimine önem verileceği üzerinde durulmuştur. Bu tohumlukların nakliye masrafını azaltmak, zamandan kazanmak, iklim uygunluğunu sağlamak ve diğer illerin tohumluk durumlarını sıkıntıya sokmamak açısından iller içerisinde tohumlukların sağlanmasının mecburi olduğu belirtilmiştir. Patates ve darı tohumluklarının valilikçe belirlenecek yöntem doğrultusunda ve kabul edilen ücret mukabili yerel Ziraat Bankaları aracılığıyla üreticiden satın alınması uygun görülmüştür. Mısır tohumluklarının TMO'dan temin olunacağı belirtilerek, bu konuda TMO ile yapılacak işbirliğine değinilmiştir. Mısır ve darı tohumluklarının da yeni yıl ürünü ve kaliteli olmasına ve bu ürünlerin küflenmemesine ayrıca önem verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu tohumlukların harman zamanı aynen geri alınmak üzere çiftçiye avans olarak verileceği, tohumluk isteyeceklerin köy ihtiyar heyetlerine veya mahalle temsilcilerine başvurarak, tohum istek formu ve borç cetvellerinin gerekli bölümlerini doldurarak, müracaat etmeleri istenmiştir. Ofis teşkilatı bulunan yerlerde ise mısır tohumlukları için ofis ile işbirliği yapılacağı da hatırlatılmıştır.

Akdarı, mısır ve kum darı tarımı ile bu ürünlerden başka fazla ekim yapacak olanlara, bankalara borçları olsa dahi bu borçlar gözetilmeksizin, çevirme kredisi, patates ekenlere de en az bir hektar olmak üzere hektar başına 2.000 TL prim verilmesi ve bu primlerin geri alınmaması kabul edilmiştir. Köylüye avans olarak verilen patates, mısır ve darı tohumlukları ve tohumluk temin etmek için verilen para avansları ürüne göre alınmıştır. Çiftçiye verilecek 500 TL'ye kadar kredilerden alınan faiz 1 Ocak 1942 tarihinden geçerli olmak üzere % 8,5'ten % 6'ya indirilmiş, ayrıca çiftçiye ayrılan kredi miktarı da % 50 oranında artırılmıştır.²⁶⁶

Yayınlanan tamimle sadece hububatta değil diğer tarım ürünlerinin üretiminde artış hedeflenmiş, tohumluk temin etme, kredi sağlama ve faiz oranlarını düzenlemede çiftçilere yönelik kolaylıklar sağlayan kararlar alındığı görülmüştür. Hükümet, bu

²⁶⁶ Özer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği”, s. 38-39; Bu tamimin tam metni için bkz.: *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1942.

tamimin yanı sıra zirai üretimi artırmak ve vatandaşı bu hususta bilgilendirmek için öğretim üyeleri ve Ziraat Bakanlığı uzmanlarının 30 vilayette konferanslar tertip edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu konferanslar her ilin ortalama 3 ilçesinde olmak üzere 90 ilçede düzenlenmiştir. Ayrıca Ziraat Vekâleti tarafından bu konu hakkında köylü ve şehirli kesim için ayrı ayrı bilgilendirici broşürler de hazırlanmıştır.²⁶⁷ Hükümetin ülke ekonomisinde önemli bir yer tutan tarımsal üretimi arttırmak için hem teknik alanda hem de halkı bilinçlendirme alanında faaliyetler yürütüldüğü göze çarpmaktadır. Neticede Refik Saydam dönemi her alanda olduğu gibi tarım politikaları uygulamalarında da belirleyici etken MKK çerçevesinde çıkarılan ve uygulanan kararlar olmuştur.

II. Saydam Hükümeti döneminde her ne kadar savaş ekonomisi uygulamaları hâkim olsa da tarımsal anlamda kalkınma amaçlı kararlar alındığı görülmüştür. Bu kararlardan biri de Çay Kanunu'dur. 2 Nisan 1940 tarih ve 3788 Sayılı Kanun doğrultusunda çay üretimi teknik, mali ve idari esaslara bağlanmış, üretilen çayın alım-satım işletme gibi işleri ile Devlet Ziraat İşleri Kurumu ilgili kılınmıştır.²⁶⁸ Öte yandan 2834 sayılı *Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu* doğrultusunda Adana bölgesindeki pamuk üreticileri için 11 Mayıs 1940 tarihinde Çukobirlik ve Bursa'da ipek böceği kozası üreticileri için Kozabirlik kurulmuştur.²⁶⁹ Bu gibi tarımsal kooperatiflerin kurulması ülkenin içinde bulunduğu hassas dönemlerde bile kooperatifçilik faaliyetinin hız kesmeden devam ettiğinin bir göstergesi olmuştur. Ayrıca bu dönemde çeltik ekimi konusunda düzenleme yapılarak 3039 sayılı *Çeltik Ekimi Kanunu* kabul edilmiştir.²⁷⁰ Kanun doğrultusunda çeltik ekimi yapılan veya yapılmak istenilen illerde valiler ve ilçelerde kaymakamlar bir çeltik komisyonu kuracak,²⁷¹ çeltik ekecekler çeltik komisyonundan izin almağa mecbur tutulacaktır.²⁷² Böylece çeltik ekiminin devlet kontrolü altında yapılması düzenlenmiştir.

2.3.2. Köy Enstitüleri Kuruluşu ve Faaliyetleri

²⁶⁷ *Son Telgraf* Gazetesi, 3 Mart 1942.

²⁶⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 6, Cilt: 9, s. 58-61, 3788 sayılı “Çay Kanunu”.

²⁶⁹ Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, s. 273.

²⁷⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, Cilt: 12, s. 244-247, 3039 Sayılı “Çeltik Ekimi Kanunu”.

²⁷¹ Aynı Kanun, (md.1).

²⁷² Aynı Kanun, (md. 2).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Atatürk önderliğinde kurulan hükümetler tarımsal eğitim alanında ciddi adımlar atmıştır. Bu dönemde de önceki kurulan köy mekteplerine ek olarak Köy Enstitüleri kurulmuştur. Köy Enstitüleri Kanun Lahiyası 17 Nisan 1940 tarihinde Mecliste oy birliği ile kabul edilmiş ve 3803 sayılı kanunla Köy Enstitüleri kurulmuştur.²⁷³ Hükümetin, köye yönelik olarak yaptığı bu atılımın sadece eğitim alanında değil doğrudan tarımsal politika ile de ilgili olduğu açık şekilde görülmektedir.

Köy Enstitüleri Kanunu tasarısı 19 Mart 1940 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur.²⁷⁴ Tasarıda Köy Enstitüleri'nin kurulma gerekçeleri arasında tarımla ilgili olarak önemli vurgu yapılmıştır. Bu gerekçelere göre; 12.5 milyon köylü nüfusunun toplandığı köy ve kasabalarda oturan halkı bir de iş hayatı bakımından düşünmek gereklidir. Çünkü nüfusun % 81'ini teşkil eden üreten sınıf köylülerdedir. Bu sebeple köylüyü eğitmenin ve daha üretici duruma getirmenin birinci şartı ve baş vasıtası sayıca ve keyfiyetçe bu işi başarabilecek şekilde hazırlanmış rehberlere ihtiyaç vardır ki bunlar Köy Öğretmenleridir. Öğretmen yetiştirmek için kurulan Enstitülerin eğitim programında ziraat bilgisi ağırlık merkezini oluşturacak ve öğrenci fiilen ziraat ile uğraşmalıdır. Bu nedenle enstitülerin programını düzenlenmesine Eğitim Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı ile beraber hazırlanan ve Enstitülerde tarım öğretiminde ya da tarım çabalarının yönetimi ile görevlendirilen elemanların seçiminde Tarım Bakanlığı'nın yardımı istenmiştir.

Enstitünün kuruluş kanununun 1. maddesindeki “*Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekilliğince Köy Enstitüleri açılır,*” vurgusuyla savaş sürecinde ülkede kıtlık ve kuraklık kol gezerken çiftçi ve tarıma yönelik politikaların sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Kanunla birlikte daha önce Köy Öğretmen Okulu olarak faaliyet gösteren okullar Köy Enstitüsüne dönüştürülmüştür.²⁷⁵

²⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 10, s. 70-102.3803 sayılı “Köy Enstitüleri Kanunu”.

²⁷⁴ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938–1945*, s. 115.

²⁷⁵ Ali Ata Yiğit “*İnönü Döneminin Köye Özel Öğretmen Yetiştirme Projesi: Köy Enstitüleri*” *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 17, Ank.,2002, s. 453.

Kanunun kabulü dönemin basını tarafından da ilgiyle karşılanmış, Ulus Gazetesi'nin “*Memlekette Büyük Maarif Hamlesi*” başlıklı haberde köy kalkınmasının baş çaresinin Köy Enstitüleri ile 15 yılda köylerin öğretmene kavuşacağını, memleketin genel bilgi seviyesini yükseltecek ve kültür hayatında tarih başı olacak büyük, büyüklüğü nispetinde önemli bir hadisenin ilk günlerinin yaşandığı belirtilerek, Köy Enstitüleri Kanunu'nun daha iki günlük olduğunu ve ilk irfan meyvelerinin ancak üç sene sonra verilebileceğini, Türkiye'nin 40 bin köyünün de ancak 15 sene sonra birer okula kavuşmuş bulunacağı ifade edilmiştir.²⁷⁶ Burada Köy Enstitüleri'nden elde edilecek verimin kısa vadede değil uzun bir süreç içerisinde alınabileceğine dikkat çekilmiştir.

Aynı gazetede Falih Rıfkı Atay ise “*En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz*” başlıklı makalesinde Köy Enstitüleri'nin Refik Saydam Hükümetinin büyük ve şerefli bir eseri olduğu kadar Milli Kalkınma davasının tarihinde başlıca dönüm noktalarından birini teşkil ettiğini, köy terbiyesinin sırrını bulmanın hayallerdeki mesut, kuvvetli ve zengin Garp Türkiye'sinin, maddi ve manevi inşa meselesini halletmek demek olduğu ifadelerine yer vermiştir.²⁷⁷ Atay, yazısında bu enstitülerin kurulmasının sadece eğitimle alakalı olmadığını, milli davaya paralel olarak gelişme ve yükselme ile alakalı olduğunu belirtmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nden Yunus Nadi ise “*Bir Zafer*” adlı yazısında milletin üçte ikisini teşkil eden köyleri nazari ve ameli bilgi ile teçhiz ederek tuttuğunu koparır ve el attığı her işi başarır bir dereceye yükseltmek teşebbüsünün kanuniyet kazanması elbette bu memleketin yarınlarını aydınlatan pek parlak bir zafer sayılması gerektiğini belirtmiştir.²⁷⁸

Tan Gazetesi'nden Zekeriya Sertel ise “*Köy Enstitüleri Kanunu*” adlı yazısında köylerin iktisadi, zirai, içtimai kalkınmasında, köylünün şehirle, iç pazarla ve hatta yarın dış pazarla münasebetlerini idare edecek unsurların, hayatın içinde yetişerek, pratik ile nazariyeyi birleştirerek temin edecekleri faydaları, bu günkü Avrupa cemiyetlerinde bu müesseselerin temin ettiği faydalara bakarak tahmin edilebileceğini

²⁷⁶ *Ulus*, 19 Nisan 1940.

²⁷⁷ *Ulus*, 19 Nisan 1940.

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1940.

belirtmiştir.²⁷⁹ Sertel, Köy Enstitüleri kurulmasının sadece köyleri ilgilendirmediğini ileri vadede uluslararası bir yapıya sahip olabileceğine dikkat çekmiştir. Köy Enstitüleri'nin kurulmasının görüldüğü üzere basında da yankısı büyük olmuş ve bu konuda destekleyici yazılar kaleme alınmıştır.

Ortaya çıkan sonuçların tarımsal eğitim anlamında azımsanmayacak bir düzeye erişildiğinin açık bir göstergesidir. Nitekim 1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte yapılan bu uygulamalar muhalefetin gündeminde olmuş ve Köy Enstitüleri'nin kuruluşunda çok önemli bir yere sahip olan Hasan Ali Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç gibi isimler muhalefetin sert eleştirilerine maruz kalmışlardır. Köy Enstitüleri'nde komünist bir görüş eğiliminde eğitim-öğretim yapıldığı, aşırı solcu bir yapının hâkim olduğu, okullardaki uygulanan faaliyetlerin Halkçılık ilkesi ile uyuşmadığı, eğitim gören öğrencilerin okul yapımı, temizlik, teknik ve genel bakım işlerinde çalıştırılmasının Rusya'daki komünist rejimlere benzediği ve bunun da Milliyetçilik ilkesiyle çeliştiği, enstitülerin genellikle Marksist ve solcu olarak tanınan kişilerce yönetildiği, uygulanan kız-erkek karma öğretimin Türk aile ve ahlâk yapısına uymadığı, çocukları okula gönderme, okul ve öğretmen evi yapımında köylülere getirilen yükümlülüklerin çok ağır olduğu²⁸⁰ gibi yıpratıcı söylemlerle sert eleştiriler yöneltmiştir. Nihayet 1950 yılına gelindiğinde DP Hükümeti döneminde karma eğitime son verilmiş, 1952 yılında da Köy Enstitüleri'nin eğitim süresi 6 yıla çıkarılmıştır.²⁸¹

Köy Enstitüleri'nin kurulması Türk Milli Eğitimi'nde olduğu kadar kırsal kalkınma alanında da o dönem için büyük bir çağdaşlaşma örneği olarak tarihteki yerini almıştır. Bu okullar bir taraftan köy okulları için köy öğretmeni yetiştirmiş, diğer taraftan da köyde bulunabilecek meslek elemanlarını yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu siyasi durum göz önüne alındığında köye yönelik bir eğitim projesinin uygulanması iktidarın eğitim alanına ne denli önem gösterdiğinin bariz bir örneği olmuştur. Yapılan değişikliklerle kendine has olan özelliklerini yitiren Köy Enstitüleri, 4 Şubat 1954 tarihinde 6234 sayılı “Köy

²⁷⁹ *Tan Gazetesi*, 20 Nisan 1940.

²⁸⁰ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Bilgi Yay., Ank., 1999, s. 46-47.

²⁸¹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2015)*, s. 341.

Enstitüleri ve İlk Öğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun” doğrultusunda kapatılmıştır.²⁸²

2.4. I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi (09.07.1942-09.03.1943)

Başbakan Refik Saydam 8 Temmuz 1942 tarihinde yakıt, iâşe, ulaşım ve karne uygulamaları hakkında bilgi almak için gittiği İstanbul’da kalp krizi sonucunda vefat etmiştir.²⁸³ Başbakan Refik Saydam’ın ani ölümüyle vekâleten Başbakanlık görevi de İçişleri Bakanı Fikri Tüzel’e verilmiş, 9 Temmuz 1942 tarihinde Saydam Hükümeti’nde Dış İşleri Bakanı olan Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir.²⁸⁴

Başbakan Saraçoğlu, hükümet programında tarımla alakalı olarak uzun bir konuşma yaparak dönem itibariyle yaşanan sıkıntıların iâşe etrafında toplandığını belirtmiştir. Bu sıkıntıların geçici ve savaşıla birlikte sona erecek sıkıntılar olduğunu, savaşıla birlikte büyük bir Türk ordusunun hububat ve bu ordunun hayvanlarının da yem sarfiyatının binlerce ton arttığını ve bu sebeple büyük bir açığın meydana geldiğini beyan etmiştir. Devamında, alınan tedbirlere rağmen ekmek darlığı ve sıkıntısının hala çözülemediğini ve 250 bin ton buğday açığı olduğunun altını çizen Saraçoğlu, bu açığın çiftçiyi memnun ederek üretimi arttırmak, tüketimi azaltmak ve buğday ithal ederek kapatılabileceğini belirtmiştir. Hükümet olarak bu üç tedbirin de alındığını, çiftçiyi memnun etmek için fiyatları arttırdıklarını ve Amerika’dan buğday siparişi verildiğini sözlerine eklemiştir. Bakliyat ve pamuk tarımı üzerine de konuşan Saraçoğlu, bu sene mevsimsel şartlara bağlı olarak mahsulâtın çok olabileceğini bunun da fiyat artışlarının önüne geçebileceğinden bahsetmiştir.²⁸⁵

Saraçoğlu konuşmasında özellikle iâşe sıkıntısından bahsederek hububatta üretim sıkıntısı olmadığından ancak hazırda bekletilen ordunun ve kullanılacak hayvanların yemlerinin temininde sorun yaşandığını ifade etmiş, bunun da üretimi artırarak tüketimi denetim altına almakla aşılabileceğinden bahsetmiştir. Nitekim

²⁸² Fay Kirby, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Tarihçi Kitabevi, Çev.: Niyazi Berkes, Ankara, 2015, s. 155.

²⁸³ *Ulus*, 08 Temmuz 1942.

²⁸⁴ *Ulus*, 10 Temmuz 1942.

²⁸⁵ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 137-139.

hükümet kurulur kurulmaz kamuoyu tarafından % 25 olarak bilinen el koyma kararı uygulamaya konmuştur.

2.4.1. Hükümetin El Koyma Kararı % 25 Uygulaması

Hükümet tarafından iktisadi olarak ilk önce 1942 tarih ve 2/18365 sayılı “*Hububat Ürünlerinden Uygun Oranların Satın Alınması Hakkında Karar*” adlı kararname kabul edilmiştir. Bu kararname aynı zamanda koordinasyon heyetinin 366 numaralı kararıdır. Bu kararın uygulama şartlarını içeren talimatname de Ağustos 1942 tarihinde yayınlanmıştır.²⁸⁶ Kanun, bir önceki hükümetin uyguladığı gibi üretilen mahsulün hepsine değil de bir kısmına el koymayı öngörmüş, geri kalan kısım ise köylünün tasarrufuna bırakılmıştır.

Uygulamaya göre her üreticiden 50 tona kadar olan hububat üretiminin % 25’i; 50 ile 100 ton arasındaki üretimin % 35’i; 100 tonun üzerindeki üretimin de % 50’si belirlenen fiyatlarla devlete teslim edilmiştir.²⁸⁷ Bu uygulamanın başlamasıyla hükümet önceki dönemde oluşturulan Subaşı Teşkilatı, Fiyat Murakabe Komisyonu, İaşe Teşkilatı ve Halk Dağıtım Birlikleri’nin de faaliyetine son vermiş, bunların görev ve yetkilerini Belediyelere devretmiştir.²⁸⁸ Hükümetin, bu uygulamaları ile ekonomide bir önceki dönemde uygulanan müdahaleci tutuma bir son vermeyi ve bu şekilde üretimde bir artış yaşanmasını amaçladığı görülmüştür.

Hükümet, bu uygulama yoluyla 1,5-2 milyon ton buğday almayı hedeflemiş ise de büyük toprak sahiplerinin karaborsa yapması, küçük üreticinin ürününü saklaması dolayısıyla ancak 600.000 ton buğday elde edilebilmiştir.²⁸⁹ Bu durumun yaşanmasında en büyük etken de piyasada kilosu 100 kuruşa alıcı bulan buğday, TMO tarafından sadece 19.5 kuruşa alınmış olmasıdır ki bu oran 1944 yılında 25.5 kuruşa ulaşabilmiştir.²⁹⁰ Hükümet tarafından yapılan bu politika değişikliği, yani serbest piyasa uygulaması özellikle az toprağa sahip çiftçi kesiminde hoşnutsuzluğa yol açmış,

²⁸⁶ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 23, s. 1641; Taner Timur, Türkiye’de Devrim ve Sonrası, İmge Kitabevi, Ank., 2013, s. 182.

²⁸⁷ Şevket Pamuk, (2009) *Osmanlı’dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Seçme Eserler II, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 193.

²⁸⁸ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, s. 358- 359.

²⁸⁹ Şener, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları, s. 82-84.

²⁹⁰ Reşat Aktan, *Türkiye İktisadi*, Ankara Üniversitesi Yay., Ank., 1978, s. 227.

aksine istifçilere, büyük toprak sahiplerine ve karaborsacılara yaramıştır. % 25 kararı sonrasında ülkede genel anlamda bir karaborsa baş göstermiş, sadece hububatta değil hemen her alanda fiyatlar savaş döneminin en yüksek oranına ulaşmıştır.²⁹¹ Saraçoğlu Hükümeti döneminde alınan bu karar serbest piyasa ekonomisi yaratmaya çalışmış ancak eldeki stoklar tedbir amaçlı saklanıp piyasaya sürülmediği için fiyatlar umulmadık ölçüde fırlamıştır.

II. Dünya Savaşı döneminde bu fiyatların aşırı şekilde artması ve enflasyon hükümeti müdahaleci ekonomiye yönlendirmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki başlıca sebebinin de ortaya çıkan mal kıtlığı ve buna bağlı olarak karaborsacılığın hat safhaya ulaşması olarak gösterilebilir. Hükümet % 25 kararında istenilen sonucu elde edememiş, bu amaçla yeni bir düzenleme ile hububatta yaşanan sıkıntıyı çözme yoluna gitmiştir. Hemen hemen 1 yıl sonra alınan 452 sayılı Karar Bakanlar Kurulu Kararı ile hububatın yanı sıra börülce, mercimek, fasulye, nohut ve baklayı kapsayacak şekilde el koyma işlemi genişletilmiştir.²⁹² Hükümet hububattaki açığı bakliyat ile kapatmaya çalışmış fakat uygulamada yine önceki gibi alım fiyatları düşük tutularak burada da bir karaborsa oluşmasına yol açılmıştır. Ayrıca her iki kararnamede yer alan madde de üreticilerin ürünlerini kendi imkânları ile alım merkezlerine teslim etmesinde dönemin teknolojik şartları göz önüne alındığında yaşanan sıkıntılar hükümete karşı çiftçilerin tepkisine sebep olmuştur.

2.4.2. Zirai Kombinalar

12 Şubat 1937 tarihinde kurulan Zirai Kombinalar İdaresi teknik tarımla çiftçilere yardım etmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sebebiyle ortaya çıkan hububat sıkıntısı sebebiyle bu kombinalar da niteliksel olarak değişmiştir.

Saraçoğlu Hükümetinde Ziraat Vekilliği görevi verilen Şevket Raşit Hatipoğlu döneminde kombinaların idaresi ve işleyişi hakkında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bundaki ana etken MKK'ya dayanarak çıkarılan 447 sayılı koordinasyon kararı doğrultusunda Ziraat Vekâletine boş hazine arazilerinde devlet adına tarımsal faaliyet yapma yetkisi verilmesi olmuştur. Bu yetkiye göre; Zirai üretimi arttırmak ve

²⁹¹ Sina Akşin, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, Cilt:1, Milliyet Yay., İst., 2005, s. 335.

²⁹² *Yeni Asır Gazetesi*, 18 Mayıs 1943, s. 1.

memleketin iâşe durumunu sağlamak amacıyla Ziraat Vekâletine, Devlet Çiftlikleri kurmak ve devlet adına zirai üretim yapma görevi verilmiştir. Vekâlet, bu ekim ve dikim işlerini yapmak üzere Zirai Kombinalar dairesinin elinde bulunan teknik üretim araçlarını bu amaç doğrultusunda kullanmıştır.²⁹³ Mesela Zirai Kombinalar, idaresinde bulunan 300 traktörü ve 10 milyonluk meblağı genellikle kurak bölgelerde tarım arazisi açmak için kullanmıştır.²⁹⁴ Ayrıca 1937 yılında Zirai Kombinalar ihtiyacı için 999.365 liralık ödenekle 246 pulluk, 155 traktör, 7 biçerdöver ve 41 harman makinesi satın alarak iş ve üretimin artırılmasına büyük imkânlar verilmiştir.²⁹⁵ Devlet bu şekilde 1.674.150 dönüm arazi üzerinde 13 işletme kurmuştur. II. Dünya Savaşı döneminde kurulan bu işletmeler Samsun'da Gelemen, Konya'da Altınova, Ankara'da Başkuyu, Polatlı, Gözlü, Bala ve Özden, Amasya'da Gökhöyük, Sivas'ta Ulaş, Kırşehir'de Çiçekdağı ve Malya, Şanlıurfa'da Ceylanpınar ve Niğde'de Koçyaş çiftlikleridir. Bu işletmelerde 1942 yılında 2.539.700 kilo ile başlayan üretim 1944 yılında 73.383.644 kiloya ulaşmış, 1946 yılında ise üretim 146.123.519 kilo seviyesine çıkmıştır.²⁹⁶ Elde edilen üretim rakamları devlet eliyle gerçekleşen hububat üretiminin her yıl arttığını göstermiştir. Bu işletmelerde elde edilen başarı Cumhurbaşkanı İnönü tarafından da dile getirilmiş, Devlet eliyle yapılan ziraat işlerinin verimli bir şekilde ilerlediğini, 1942 yılında 21.000 hektarla başlanan işletmeye 1943 yılında 780.000 hektarla devam edildiğini belirterek, bu yıl içinde 1.000.000 hektarın işletileceğini, bu işletmelerin ülkede tohum ıslahının kaynağı, teknik ziraatı yaymanın geniş örneği ve olağanüstü zamanlarda milletçe beslenmenin kıymetli yardımcısı olacağını işaret etmiştir.²⁹⁷

Kurulan kombinalarda hububat üretimi yapılmasının yanı sıra teknolojik olarak kısa sürede tarımda verimin arttırılabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Yeni tarım teknikleri ve aletleri Zirai Kombinalar vasıtasıyla çiftçiye doğrudan tanıtılmış ve uygulanabilmiştir.

2.5. II. Saraçoğlu Hükümeti Dönemi (09.03.1943-07.08.1946)

²⁹³ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 121.

²⁹⁴ “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl 4, Sayı 44-45, Eylül, 1943, s. 7.

²⁹⁵ *Onbeşinci Yıl Kitabı*, s. 446.

²⁹⁶ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 112.

²⁹⁷ *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1939–1960)*, Cilt: 2, s. 42.

1943 yılı genel seçimlerinin 28 Şubat Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir.²⁹⁸ Yapılan seçimlerin ardından XIV. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti programını açıklayan Başbakan Saraçoğlu tarımsal anlamda içinde bulunulan dönem itibariyle iâşe ve para sıkıntısı yaşandığını, eğitimden sonra en büyük ödeneğin ziraata ayrıldığını, daha önce çiftçilerin alet edevat ihtiyacını karşılayan bir kurum olan Zirai Donatım Kurumu'na 4.5 milyon lira verildiğini belirtmiştir. Bu kuruma 5.5 milyon lira daha eklendiğini ifade eden Başbakan konuşmasının devamında Ziraat Vekâleti bütçesine doğrudan doğruya 4.8 milyon lira eklendiğini, bununla da 6 teknik okul açılacağını, okullarda teknik bilgilerin öğretileceği ve neticede bu çocukların başta kendilerine ve ülkeye daha yararlı birer birey haline geleceğini belirtmiştir. Ayrıca ziraat sahasında asıl önemli olan konunun çiftçiyi topraklandırma kanununun çıkarılması olduğunu ve devlet eliyle modern tarımın yaygınlaştırılacağını belirten Saraçoğlu, bunun TBMM tarafından acilen halledileceğini söylemiştir.²⁹⁹

Saraçoğlu, buradaki konuşmasında ziraat alanında ayrılan meblağın artırılmasından, bu paranın bir kısmı ile teknik ziraat okulu açılacağından bahsederek hükümet tarafında tarımsal alana öncelik verileceğini ifade etmiştir. Hükümet kurulduktan kısa bir zaman sonra ise hemen her alanda olduğu gibi hububat alanında da artan serbest piyasa sebebiyle ortaya çıkan karaborsanın önlenmesi için Toprak Mahsulleri Vergisi (TMV) adıyla yeni bir vergi çıkarıldığı görülmektedir.

II. Saraçoğlu Hükümeti döneminde 14 Haziran 1943 tarihinde toplanan CHP'nin 6. Büyük Kongresinde kabul edilen CHP programında tarımla ilgili olarak II. Dünya Savaşı sebebiyle ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların kendini gösterdiği, her alanda olduğu gibi tarımsal üretimde de artışın sağlanması gerektiği, köylünün öğretimi, geçimini ve üretiminin genişletilmesi, yükseltilmesi ve her bakımdan kuvvetlendirilmesi için hiç ara verilmeden ve artan bir hızla çalışılacağı ve CHP'nin savaş zamanı ve sonrası için vatan kudretinin artmasında köylümüzün yükselmesini birinci şart saydığı ifade edilmiştir.³⁰⁰

2.5.1. 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1943.

²⁹⁹ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)*, s. 159-164; *Cumhuriyet*, 18 Mart, 1943, s. 1.

³⁰⁰ *1943 CHP Programı*, Zerbamat Basımevi, Ankara, 1943, s. 12-13.

Saraçoğlu hükümeti artan enflasyonu önlemek ve bütçeye gelir sağlamak amacıyla Varlık Vergisi'nin devam ettiği bir süreçte TMV'yi çıkarmıştır. Varlık Vergisi Kanunu çıkarılışından 7 ay sonra kadar yürürlüğe konulan TMV'yi de Varlık Vergisi'nin yarattığı sosyal ortam ile ilişkili olarak değerlendirmek gerekir. Zira bu kanun, bir yönüyle Hükümetin mali hedeflerini, diğer bir yönüyle de Varlık Vergisi'nin yarattığı sosyal tedirginliği yok etmeye yönelik olduğunu göstermektedir.

Savaş dönemi hükümetinin bütçe açığını kapatmak için, devletin önemli gelir kaynaklarından olan toprak mahsullerine de vergi uygulaması getirmiştir.³⁰¹ Esasında TMV, genel itibariyle tarım dışı kesime uygulanan Varlık Vergisi'nin tarım kesiminde uygulanması anlamını da taşımaktadır.³⁰² Hükümet daha önceki vergi uygulamalarında olduğu gibi TMV'de de hazineye nakit sağlama amacı gütmüştür. Fakat bu sefer bu parayı direkt nakit olarak değil üretilen tarım ürünleri üzerinde tasarruf yaparak hazineye aktarma yoluna gitmiştir. Temelde gerekçe olarak Hükümet, savaş döneminde vergiye tabi olmamış bir kesim olarak büyük toprak sahiplerine yönelmiştir. Bu amaçla hem Varlık Vergisi'ne karşı olan tepkileri azaltmak hem de ekonomik açıdan eşitliği sağlamak gibi görülen TMV çıkarılması planlamıştır. TMV Kanunu Tasarısı, Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve 15 Mayıs 1943 tarih ve 6/1611 sayı ile TBMM'ye sunulmuştur. Tasarıda 1929 ekonomik bunalımından itibaren Hükümetin çiftçiyi korumak için aldığı tedbirlerden bahsedilmiş, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin gerekçesi de *“Zirai mahsullerin maliyet fiyatlarının çok üstünde bir kıymet iktisabı köylümüzün kalkınması noktasından memnunlukla karşılanmakla beraber, alınması lazım gelen müdafaa tedbirlerimizin istilzam ettiği büyük külfetlerin bütün millet arasında ahenkli bir tevzi düşünüldüğü sırada maliyet fiyatlarının birkaç kat artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasında mecburiyet görülmüştür,”*³⁰³ ifadeleri ile belirtilmiştir.

Hükümet tarafından hazırlanan tasarı Adliye, Bütçe, Dâhiliye, Gümrük ve İnhisarlar, İktisat, Maliye ve Ziraat encümenlerinden oluşan encümene iletilmiştir. Tasarıyı inceleyen encümen tasarı üzerinde birtakım değişiklik yaparak, verginin

³⁰¹ Erdal, II. Dünya Savaşı Dönemi Türkiye'nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet, s. 152.

³⁰² İzzettin Önder, Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesiminde Uygulanan Vergi Politikaları, Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923- 2000), Derleyenler: Şevket Pamuk- Zafer Toprak, Yurt Yay., Ank.,1988, s. 113- 134.

³⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 3, s. 1.

hesaplanmasında ve tahsil edilmesinde üreticiyi sıkıntıya sokmayacak ve onların hakkını koruyacak hükümleri kanun layihasına eklemiştir. TMV'nin amaçları belirlenip encümenle kontrol edilerek yapılan düzenlemelerin ardından meclis genel kuruluna gönderilmiştir. Meclis Genel Kurulu'na Haziran 1943 tarihinde gelen TMV'nin görüşülmesi sırasında büyük tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Kanun'un 17. maddesinde yer alan, üretilen mahsul üzerinde % 8-% 12 oranında alınması planlanan verginin, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde çiftçi üzerinde büyük bir yük olan Aşar Vergisi'ne benzetilmesi³⁰⁴ bu tartışmaların odağı olmuştur. Aşar Vergisi'nin de ürün üzerinden alınan % 10'luk bir vergi olması sebebiyle yaşanan tartışmalar C.H.P içerisinde bir muhalefet cephesi meydana getirmiştir. Görüşmelerde söz alan Eskişehir Milletvekili Emin Sazak çıkarılacak verginin Aşar Vergisi ile aynı olduğunu, verginin nasıl tahsil edileceğinin net olmadığını, kraldan çok kralcı olan memurların ölçüyü kaçıracığını ve oranların ağır olduğunu iddia ederek, çiftçi üzerinde ağır bir yük olmaması ve toplama işini Maliye Bakanlığı değil de TMO'nun yapmasını savunmuştur.³⁰⁵

Öte yandan, TMV'nin içeriği Aşar Vergisi ile benzerlik göstermesine rağmen uygulamada farklılık göstermiştir. Öncelikle TMV, doğrudan devlet eliyle tahsil edildiği için iltizam usulüne izin verilmemiştir.³⁰⁶ Bu iddialara karşı Başbakan Saraçoğlu, içinde bulunulan büyük zorluklar ve büyük ihtiyaçlar sebebiyle, istemeyerek toprak mahsullerinden vergi almanın zorunluluğunu dile getirmiş, toprak mahsullerinden alınacak verginin eski aşara benzememesi için elden gelen bütün gayretin sarf edilmiş olduğunu belirterek, eğer yine mecliste bu verginin olumsuzluklarını ortadan kaldıracabilecek teklifler olursa onu tamamen ve şimdiden kabul edeceklerini beyan etmiş,³⁰⁷ bu verginin Aşar Vergisi'nden çok ayrı olduğunu ve daimi surette uygulanacak bir vergi olmadığını açık şekilde ifade etmiştir.

Başbakan konuşmasında ile ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartlar dolayısıyla böyle bir vergilendirme yoluna gidildiğinden bahsetmiştir. Bir yıl sonra

³⁰⁴ Cahit Kayra, *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 208

³⁰⁵ Erdal, *II. Dünya Savaşı Dönemi Türkiye'nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet*, s. 152; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 3, s. 1-4.

³⁰⁶ İbrahim İnci, "1923-1960 Döneminde Türkiye'de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler", Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi, 2009: I, s. 116.

³⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 3, s. 16; Tan, 5 Haziran 1943; Ulus, 5 Haziran 1943.

“Dörtlü Takrir”(önerge)³⁰⁸ olarak adlandırılan parti içi liberalleşme yanlılarından Refik Koraltan ise verginin Savaş Dönemi’nin olağanüstü şartlarından dolayı çıkarılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.³⁰⁹ Encümen tarafından hazırlanan 43 maddelik kanun layihası tek tek okunarak genel kurula sunulmuştur. Kanunda belirtilen ilgili maddelere göre üretilen mahsulün taşınması, mahsul üzerinden alınması gereken vergi oranları, mahsulün ölçümü gibi maddelerinde yaşanmıştır. Yaşanan tartışmalar neticesinde 4429 sayılı TMV Kanunu, 455 koltuklu mecliste 283 üyenin katılımıyla 4 Haziran 1943 tarihinde TBMM’de 283 evet oyuyla kabul edilerek, 7 Haziran 1943 tarihinde de Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur.³¹⁰ TMV Kanunu Çıkarıldıktan sonra konu ile alakalı olarak Urfa Milletvekili Esat Tekeli Ulus Gazetesi’ndeki “Yeni Vergi ve Köylümüz” isimli yazısında kanunla alakalı olarak Köylünün yükünü hafifletmek, onu içinde bulunduğu acı mahrumiyetlerden kurtararak zamanın medeniyet ve refah seviyesine erdirmek için Cumhuriyet rejiminin, bugüne kadar elinden geleni esirgemediğini, bugün çiftçiye yeni mükellefiyet yükletiliyorsa, kaçınılmaz bir zaruretin, 1943 mali yılının fevkalade milli müdafaa masraflarını karşılamak için yeni bir kaynak bulmak mecburiyetinin sevkiyle olduğunu ifade ederek, bu verginin alınmadığı takdirde fevkalade masraflarla istisnai gelirlerin iki ucunun bir araya gelmeyeceği, dünyanın kaynaştığı bu karanlık ve korkunç zamanlarda, milli müdafaa masraflarını kısmak gibi acı bir zaruretle karşılanacağını, bundan ötürü çiftçinin, yeni vergi dolayısıyla şekle ait büyük güçlüklerle de karşılaşmayacağını ve borcunu gönül hoşnutluğuyla ödeyeceğini belirtmiştir.³¹¹ Tekeli, burada verginin zaruri sebeplerden dolayı çıkarıldığından ve ödenecek vergi tutarının milli müdafaa için gerekli olduğundan bahsetmiştir.

Çıkarılan kanun doğrultusunda Türkiye’de yetiştirilen ve bağlı 1 numaralı cetvelde yazılı bulunan “*toprak mahsulleri ile ipek kozası bu kanunda yazılı esaslara göre toprak mahsulleri vergisine tabidir*”³¹² maddesi ile üretilen ürünlerden belirli fiyat ve belirli miktarda olanlardan hububat ve bakliyat için % 8, diğer ürünler için %

³⁰⁸ Dörtlü Takrir: Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü’nün de bulunduğu 4’lünün savundukları konuları, takrire(önergeye) dönüştürerek tarihte “Dörtlü Takrir” olarak adlandırılan bildiriye verilen isimdir; Çavdar, “Demokrat Parti” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7, İletişim Yay., İst., 1983, s. 2064.

³⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 3, s. 17-19.

³¹⁰ Oturuma katılmayan üye sayısı 168’dir; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 3, s.14-41, 4429 sayılı “Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu”.

³¹¹ Ulus, 5 Haziran 1943.

³¹² 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, (md. 1.)

12 oranında vergi alınması kararlaştırılmıştır.³¹³ Verginin tahsili için Ölçme Kolları adında birimler kurulmuş, bunlar harman yerlerindeki mahsulün üzerinden vergi oranının belirlemesini yapmışlardır.³¹⁴ Bu oranların incelemesi ve tespit edilecek mahsuller içinde tahmin kolları oluşturulmuştur.³¹⁵ Kanun yürürlüğe girdikten itibaren nüfusun büyük bölümünü oluşturan çiftçi tarafından pek de hoş karşılanmamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile yürütülen savaş ekonomisi sebebiyle zor günler geçiren kesim için birde bu vergi yükünün çok ağır olduğu, bu zorluklardan bir tanesinin de üretilen mahsulün ölçüm yapılmadan taşınmasının yasaklanma kararı olmuştur.³¹⁶ Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulandığı andan itibaren, verginin uygulanışı ve tahsil edilmesi Hükümet için külfetli, vergi mükellefleri için de hem yorucu hem de zaman kaybettirici olduğu görülmektedir. Özellikle, mahsulün ölçümünün tarlada ve mükellef tarafından yapılıyor olması büyük bir sorun teşkil etmiştir. Bu açıdan birtakım tedbir alma yoluna giden Hükümet, görevli memurlar aracılığı uygulamaya başlamıştır. Verginin toplandığı ilk yılda 49.500 harman bekçisi, 44.000 ölçüm görevlisi ve 9.800 tahmin memuru görev yapmış, vergi geliri 120.000.000 TL. tahmin edilmesine karşılık 59.600.000 TL. toplanmış, toplama maliyeti ise 20.700.000 TL. yi bulmuştur.³¹⁷ Rakamlardan da anlaşılacağı üzere toplanan vergi miktarının, yapılan iş ve çalışan sayının fazlalığı sebebiyle 1/3'ünden fazlasının verginin maliyetine gittiği görülmektedir. Keza Hükümet, hem maliyet masrafları hem de uygulamada yaşanan bazı sorunlar sebebiyle kanunda değişikliğe gitme kararı alacaktır. Toplanan ürünlerin depolama sıkıntısı, köylünün ürününü zamanında satışa sunmasına engel olmuştur. Ofis'in teslim merkezlerinde ürünü alamaması durumunda birçok üretici taşıdıkları ürünlerini geri götüremedikleri için yasaların dışına çıkarak tüccara çok ucuz fiyatlarla satmak zorunda kalmıştır. Ofis tarafından toplanan buğdayın büyük depolara nakledilmesinde çuval azlığı ve vagon yetersizliği gibi sorunlarla karşılaşmıştır.

Milli Müdafaa tedbirleri sebebiyle birçok ulaşım aracı ve çekim hayvanı ordu hizmetine verilmişti tren vagonları da genelde ordu hizmetine sevk edilmişti. Bu

³¹³ Aynı Kanun, (md. 17.)

³¹⁴ Aynı Kanun, (md. 10/1).

³¹⁵ Aynı Kanun, (md. 14/2).

³¹⁶ Aynı Kanun, (md. 13).

³¹⁷ Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, s. 150.

sebeplerden dolayı nakledilmek üzere istasyon civarlarına toplanan tahıl ürünleri zamanında nakledilemeyince, uzun süre açıkta beklemiş, zamanla bozularak ziyan olmuştur. Verginin tahsili aşamasında yaşanan sıkıntılar görüldüğü üzere bir tek sebebe bağlı olmamış, nakledilmesinden depolanmasına kadar birçok etkene bağlı olarak sorunlarla karşılaşmıştır. Ürünlerin toplanması sırasında görev alan kişilerin bir kısmının irtikâp yaparak, rüşvet alarak, köylülerin vergi kaçakçılığına göz yummaları ya da onların kaçakçılıklarına ortak olmaları, zimmete para ve ürün geçirme gibi hareketlere başvurmaları Hükümetin vergi uygulamasını sıkıntıya sokmuş, bu uygulamalar üzerine yapılan şikâyetler sebebiyle hükümet tarafından inceleme başlatılmıştır.³¹⁸

Verginin tahsili aşamasında döneme ait diğer gazetelerde de bunun benzeri yolsuzluk ve hırsızlıkla alakalı haberler yer almıştır. O dönem Vatan Gazetesi yazarlarından Ahmet. Emin Yalman, verginin çıktığı dönemde yurt gezilerine çıkmış ve gözlemlerini gazetede belirtmiş, *“Devlet, ölçme usulü yerine daha farklı bir yöntem tutup, köylülerin beyanlarına daha çok yer ayırsaydı belki de vergi toplama işi daha başarılı sonuçlanabilirdi,”*³¹⁹ diyerek verginin uygulamasındaki sorunların ne şekilde aşılabileceğine işaret etmiştir. Yalman, Anadolu’da yaptığı gezilerle ilgili bir değerlendirme yaparak iddia edilen savaş zengini köylüleri her tarafta boşuna aradığını, bir iki istisna veya kasabaya para yemeye giden birkaç köylüye bakarak, şehirlielerin yanlış ve zararlı kanaatlere vardıklarını belirtmiştir.³²⁰ Yalman, bu gezilerinde gittiği yerlerdeki köylülerle çok sayıda röportaj yapmış bir anlamda vergi uygulamasının nabzını tutmuştur. Bu gezilerde çiftçiler Yalman’a sıkıntılarını dile getirerek kendi mallarının hırsız olduıklarını, vicdanlarının gayrimeşru diye kabul etmeğe alıştığı hareketleri meşru olarak görmeye başladıklarını ve dolayısıyla günah işlediklerini belirterek verginin toplanması aşamasında hem fazla insan çalıştırılmasını hem de yaşanan irtikâp ve yolsuzlukların çiftçi ve hükümeti zor durumda bıraktığını ifade etmişlerdir.³²¹ Keza, TMV’nin tahsilât sürecinde memurların ve özellikle de jandarmanın baskısı ve kötü muamelesi kırsal kesimde sıkıntı oluşturmuş, bürokrasideki sorunlar sebebiyle kırsal kesimde bir hoşnutsuzluğa ve Hükümete karşı

³¹⁸ Tan, 15 Ocak 1944.

³¹⁹ Vatan, 7 Eylül 1943.

³²⁰ Vatan, 22 Ağustos 1943

³²¹ Vatan, 28 Ağustos 1943.

tepkilere neden olduğu görülmüştür.³²² Uygulamada büyük-küçük ayrımı yapılmadığı için genellikle küçük üreticinin zor durumda kalması kaçınılmaz olmuştur. Neticede TMV uygulaması sırasında yaşanan sıkıntılar, üretimin düşük olması, iklim koşulları ve yetersiz iş gücüyle çiftçiler büyük sıkıntılara maruz kalmışlardır. Hububat fiyatlarının artması sebebiyle zaten mevcut olan karaborsa çiftçi kesimini iyice fakirleştirirken, bu alım-satımlarda aracılık eden simsarları daha da zenginleştirdiği görülmektedir.

Yapılan incelemeler, gözlemler ve röportajlar sonucu çiftçilerin genel olarak Toprak Mahsulleri Vergisi'ne karşı herhangi bir itirazlarının olmadığı, olağanüstü koşullar nedeniyle toplanan bir vergi olduğunu anlayışla karşıladıkları görülmektedir. Fakat uygulamadan kaynaklanan problemlerin kendilerini mağdur ettiğini her fırsatta dile getirmişlerdir. Gazetelerde, Anadolu'yu gezen gazetecilerin yaptığı röportajlarda çiftçiler, genellikle ölçme usulünün bazı yeteneksiz ya da kötü niyetli memurlar yüzünden hakkaniyetle yapılamamasından, memurların geç gelmesi yüzünden ürünlerinin harmanlarda ziyan olmasından ve verginin taşınması işlemleri yüzünden çalışmalarının aksamasından şikâyetçi olmuşlardır. Bu gibi şikâyetler ve haksızlıklar kırsal kesimin, vergiyi ödememeye ya da ürünlerini gizlemeye sevk ettiği görülmektedir. Bu şekilde bir uygulama ile zaman, işgücü, para kaybı ve yapılan eleştiriler sebebiyle Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapılması yoluna gidilmiştir.

2.5.2. Toprak Mahsulleri Vergisinde Düzenleme ve Kaldırılma Süreci

Toprak Mahsulleri Vergisi'nden beklenen sonucun alınamaması, uygulamada yer alan personelin işinde uzman olamayışı, bazı memurların mahsul hırsızlığı söylentileri ve çiftçinin bu konuda mağdur olması gibi sebeplerden dolayı Hükümet, Toprak Mahsulleri Vergisinde 10 ay sonra değişiklik yapma yoluna gitmiştir.

Vergi hakkındaki değişiklik Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan kanun tasarısının Bütçe, Dâhiliye, İktisat, Maliye, Ticaret ve Ziraat Encümenlerinden seçilen beşer üyeden oluşan Geçici Encümende görüşülmesine 22 Mart 1944 tarihinde karar

³²² İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Kültür Yay., İst., 2008, s. 324-325.

verilmiştir.³²³ Hazırlanan Kanun Tasarısında neden kanunda değişikliğe gidildiği ise; devletin hububata olan ihtiyacı sebebiyle Millî Korunma Kanunu hükümlerinden dolayı daha evvelki seneler devlet hisseleri hakkında tecrübe edilen çeşitli satın alma şekilleri de göz önünde bulundurularak sonraki seneler için uygulamaya elverişli bir vergi usulü aramak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Hatıra gelen çeşitli vergi gelirlerinin toplanması yöntemleri arasında köy ve kasabaların ve müstakil çiftliklerin birer birlik olarak düşünülerek vergi mükellefiyetini bu birliğin üretimi üzerinden ve birlik adına tesis etmek ve birlikler adına tahmin esasına göre tespit ettirilecek verginin üreticiler arasında dağılımını birliğin temsilcilerine bırakmak tarzında bir tahsil şekli hazine ve üretici bakımından daha kolay ve tatbika elverişli görülmüştür,³²⁴ ifadesiyle vurgulanmıştır.

Kanun değişikliği hakkında oturuma katılan çoğu milletvekili söz alarak olumlu olumsuz görüşlerini belirtmişlerdir. Yaşanan bu tartışmalar genel olarak;

- Vergi oranının % 10'da sabitlenmesi, tahmin ve beyan usullerinin sakıncaları,
- Verginin toplanması için gerekli memur ve görevli kadrosunun ve yapılacak masrafların hesabı,
- Vergi tahsili için geniş bir memur kadrosu gerektiği,
- Vukuf Heyetlerinin yapısı, oluşturulacak beyan cetvelleri,
- Ürün teslim yeri ve teslim zamanları,
- Mahsul beyannamelerinin ne şekilde hazırlanması,
- Tahmin komisyonlarınca tespit edilen ürün miktarına yapılan itirazların süresi ve itiraz mercii,
- Kuru üzüm, kuru incir ve fındık üzerindeki tespitin nasıl yapılacağı,
- Ürünün harmana gelene kadar tarlada doğal sebeplerle zarar görmesi halinde nasıl bir yöntem uygulanacağı,
- Tahsilâtta başarı gösterenlerin para ile taltif edilmesi vs. maddeleri üzerinde olmuş, görüşmelerden sonra 293 oyla kabul edilmiştir.³²⁵

³²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 9, s. 7.

³²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 9, s. 16.

³²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 9, s. 66-172, 4553 sayılı "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu".

4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu uygulamasında yaşanan aksaklıklar ve maliyetin düşürülmesi vs. sebebiyle yapılan değişiklik ile 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi'nin, çıkarılış ve tahsil yönteminde yapılan düzenleme sonucu ikinci uygulama yılında verginin idari gideri büyük oranda düşmüştür. Ayrıca toplu bildirim esası da vergi kaçırmayı azaltmıştır. Alınan bu tedbirler sayesinde vergi geliri yükselmiş, 1945 ve 1946 yıllarında tahsil edilen vergi miktarı 66.000.000 TL. ye ulaşmıştır.³²⁶

Savaş yıllarının yarattığı olağanüstü dönemde çiftçinin sık sık vergi kaçırma veya eksik olarak ürün beyan ettiği görülmektedir. Bu duruma da Toprak Mahsulleri Vergisi'ni ödeme güçlüğünden dolayı başvurduğu saptanmıştır. Bu sebeple mahkeme yoluyla tahsil edilme yoluna gidilmiştir. Diğer yandan çiftçiler ürünlerinin ölçümü ve uygulamada maruz kaldıkları haksızlıklar aşamasında doğal olarak itiraz haklarını kullanmışlardır. Yapılan itirazlara karşı olumlu sonuç alan çiftçi sayısı hayli fazla olmuştur. Bu itirazlar köylerden başlayarak ilçeye oradan ilde malmüdürüne ve Valiye kadar intikal ettirilmiştir. Bu itirazları incelemek amacıyla da Hakem Heyetleri kurulmuştur.³²⁷ Bu açıdan Toprak Mahsulleri Vergisi hem Aşar'dan hem de Varlık Vergisi'nden ayrı bir özellik göstermektedir. Yapılan uygulamaya rağmen çiftçiler vergi ödeme aşamasında muhtara ve ofis memurlarına rüşvet vermek ya da köy çevresindeki yakın akrabalık ilişkilerini kullanmak, düşük tahminde bulunulmasını sağlamak ya da devlet görevlilerinin devlet payını vermeyen çiftçiye görmezden gelmesini sağlamak gibi bazı yasadışı yollara da başvurmuşlardır. Yine o dönemin sosyo-ekonomik durumu Türk romanlarında da işlenmiştir. Döneme ait olarak Mustafa Necati Sepetçioğlu da “*Cevahir ile Sadık Çavuşun Buğday Kamyonu*” isimli eserinde dönemin köylü üzerindeki koşullarını ve ilçede cereyan eden buğday ofisi, Belediye Başkanı ve Kaymakam'ın karıştığı yolsuzluğu işlemiştir.³²⁸

Vergi uygulamasında yaşanan olumsuzluklar, öngörülen gelirin tahsil edilememesi, nüfusu büyük bir bölümünü oluşturan çiftçilerin Hükümete karşı hoşnutsuzluğunun artması gibi sebeplerden dolayı Hükümet, Toprak Mahsulleri

³²⁶ Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, s. 151-152; Şener, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları*, s. 90.

³²⁷ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, Homer Kitabevi, İst., 2007, s. 187.

³²⁸ M.Necati Sepetçioğlu, *Cevahir ile Sadık Çavuşun Buğday Kamyonu*, İrfan Yay., İst., 1977.

Vergisi'ni tasfiye etmeyi amaçlamıştır. 3 yıl süre ile uygulanan vergiden yeteri miktarda gelir elde edilememesi ve ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartlar sebebiyle 1946 yılı bütçe görüşmelerinde Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılmasına karar verilmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu bu konuda Mecliste yaptığı konuşmada % 25 kararını alırken elde edilecek hububat ile hem ordu hem büyük şehirler hem de farklı mntıkların ihtiyacını sağladıktan sonra elde kalan hububatı da daha sonra tedbir amaçlı elde tutulacağını belirtmiştir. İstatistiklerin, ülkede beklenen hububat üretiminin 7-8 milyon ton olarak gösterdiğini ve hükümetin de buradan hareketle hiç olmazsa 1.5 milyon ton hububat elde edileceğini beklediklerini, fakat evdeki hesabın pazar çarşıya uymadığını belirterek, çiftçilerin hükümete borçlandığı rakamın 600 bini zor tuttuğunu ifade etmiştir.³²⁹ Saraçoğlu'nun bu sözleri ile hem vergiden hesaplanan gelirin toplanamaması hem de üretimde bir düşüş olduğu gözlenmektedir.

TMV'nin tasfiyesi amacıyla TBMM'de 18 Ocak ve 23 Ocak 1946 tarihinde iki oturum yapılmış, Milletvekilleri kanun hakkında söz almamışlar ve hiçbir itiraz olmadan birinci görüşmelerde kabul edilmiş olan *"4480 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Kaldırılması Hakkında Kanun Layihası"* aynen kabul edilmiştir.³³⁰ Fakat vergini kaldırılması çiftçi üzerindeki yükü hemen kaldırmamıştır. Zira borcu olanların önceki borçları affedilmemiş bu da çiftçiler için hala bir sorun teşkil etmiştir. Bu sebeple Çorum Milletvekili Nejdettin Yücer ve Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun kanun teklifi ile 21 Mayıs 1947 tarihinde yapılan oylamada 302 kabul oyuyla TMV'nin bakiyeleri de affedilmiştir.³³¹ TMV, Aşar Vergisi'nden sonra ilk defa tarımsal alanda doğrudan alınan bir vergi olarak köylü üzerinde ağır bir yük oluşturduğu açık şekilde görülmektedir.

Savaş yılları ve sonrası nüfusun kent ve kırsal arasındaki dağılımına bakıldığında ise 1940 yılında kırsal nüfusun genel nüfusa oranının 75.6, 1945 yılında 75.1, 1950 yılında ise 75 olduğu görülmektedir.³³² II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrasında Türkiye nüfusunun 3/4 ünü kırsal kesim yani çiftçilerin oluşturduğu istatistiksel olarak da

³²⁹ Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, s. 189.

³³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 21, s. 91-92; *"4480 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Kaldırılması Hakkında Kanun Layihası"*.

³³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 8, Cilt: 5, s. 200-202.

³³² Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Kitabevi, Ank., 2003, s. 341.

açıklanmıştır. Bu durum TMV uygulamasında oluşan olumsuzlukların toplumun neredeyse tamamına yansması olarak yorumlanabilir. Bu açıdan Hükümet, uygulamada yaşanan aksaklıklar sebebiyle bu verginin tasfiyesine gitmiştir. Verginin tahsilinde yaşanan sorunlar ve bu uygulamaların köylü nezdinde olumsuzluklara yol açması köylü ile Hükümetin arasını açmıştır. Bir bakıma Toprak Mahsuller Vergisi 1946 ve 1950 seçimlerinde DP oylarına büyük oranda katkı sağlamıştır denilebilir.

Olağanüstü dönem olarak adlandırılan savaş yıllarında tarım alanında çok büyük sıkıntılar yaşanmış, üretim düzeyleri çok gerilemiştir. 1938 sabit fiyatlarıyla toplam buğday üretimi 1945 yılına kadar % 52 oranında bir düşüş göstermiştir.³³³ Bu dönemde Toprak Mahsulleri Vergisi ile çiftçi kesiminin desteğini kaybeden Hükümetin, çiftçilere bir jest mahiyetinde olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkararak çiftçilerin desteğini kazanamaya çalıştığı da görülmektedir.

2.5.3. Türkiye Zirai Donatım Kurumu

Saraçoğlu Hükümeti döneminde önceki yıllarda olduğu gibi tarımda makineleşmeyi hızlandırmak ve çiftçilerin hizmetine sunmak amacıyla 26.06.1944 gün ve 4604 sayılı kanun ile Ziraat Vekâletine bağlı olarak Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK) kurulmuştur.³³⁴ Çıkarılan bu kanun doğrultusunda Ziraatta kullanılan her türlü alet, makine, vasıta ve malzemeyi, ilâç ve ilâç maddelerini, suni gübreleri imal ve istihsal etmek, bunları ve tohumluk, damızlık, iş ve irat hayvanlarını iç ve dış piyasalardan tedarik ederek peşin veya taksitle satmak, bu işler için gerekli her nevi zirai, sınaî ve ticari müesseseleri kurmak ve işletmek veya bu kabil işlerle iştigal eden müesseselerle iş ve sermaye ortaklığı yapmak, tamirhaneler açmak, istihsal ve imalden arta kalan maddeleri icabı halinde işleyerek satmak Zirai Donatım Kurumu'nun görevleri arasında yer almıştır.³³⁵ Ülkemiz açısından Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana tarımda yapılması gereken teknik atılımın gerçekleşmesi adına büyük bir öneme sahip olan bu kurum ürettiği zirai aletleri ucuz ve taksitli olarak çiftçiye ulaştırmıştır. Kurum bünyesinde kullanılmak üzere o yıllarda

³³³ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., 2001, s. 20-21.

³³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 7, Cilt: 26, s. 133-139, 4604 sayılı "Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu".

³³⁵ *Türkiye Zirai Donatım Kurumu Kanunu*, (md.3).

azımsanmayacak miktarlarda olan 52 harman makinesi, 14 hayvanla çekilir biçerdöver, 16 biçerbağlar, 17 çayır makinesi ve 9 balya makinesi almıştır.³³⁶ Savaş dönemi içerisinde zor günler geçiren çiftçi açısından böyle bir kurumun kurulması üretimin artması bakımından olumlu bir gelişme olarak göze çarpmaktadır.

Aynı dönem içerisinde ayrıca tarımda makineleşme adına yürütülen hükümet programları kapsamında “*Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları Kanunu*” kabul edilmiştir. Kanun doğrultusunda çeşitli ziraat işlerini teknik olarak yapmak amacıyla köylü çocukları bu konuda yetiştirip köylerde değerlendirmek amacıyla uygun görülen yerlerde ve miktarda teknik bahçıvanlık okulları ve teknik ziraat okulları ile bu okullara bağlı küçük, orta, büyük ölçekli zirai eğitim işletmeleri kurulacak ve bu okullar parasız yatılı olacaktır.³³⁷ Bu açıdan kurulan bu teknik okulların bir bakıma köy enstitülerinin bir üst kademesi olarak görülmüştür.

Tarımsal alanda teknik olarak atılan adımların bir diğeri de “*Ziraat Bakanlığının Nakil ve Teknik İşletme Araçlarıyla Teçhizine Dair Kanun*”un kabulüdür.³³⁸ 24 Temmuz 1943 tarih ve 4481 sayılı kanun doğrultusunda Ziraat Bakanlığının vazife ve ilgi alanına giren konularına dair uygulamalı işleri bizzat yapıp çiftçiye göstermek veya çiftçiye uygulama yolu ile öğretmek amacıyla gerekli görülen yerlerdeki ziraat teşkilâtına Ziraat Bakanlığı tarafından her türlü makine, kamyonet, araba, motosiklet, ilaç, iş hayvanı ve sair teknik ve nakil işletme araçları verilmiştir.³³⁹ Çıkarılan bu kanun ile tarımda makineleşme adına yapılan işler uygulamalı olarak çiftçilere gösterilmiş, bunu için de gerekli modern alet ve donanımların temini ve bu işlerin gerektiğinde köylünün tarlasında yapılabilmesi için görevlilerin buralara ulaşımının sağlanmasında büyük kolaylıklar getirmesi amaçlanmıştır. Tarımda kâğıt üzerinde kalan bir uygulamanın yararsız olacağı gerçeği bu sağlanan imkânlarla aşılmaya çalışılmıştır. Bu konuda Cumhurbaşkanı İnönü de 1943 yılı sonunda Mecliste yaptığı konuşmasında; “*Ziraat Vekâletimizin çalışmaları da çok ümit vericidir. Üretim için alınan tedbirler genişletilmiştir. Memleketin teşkilatında teknik ziraat memurları, halk*

³³⁶ Saffet Çalışır, “*Değerli Ziraat Vekilimizin Beyanâtı*”, *Köye Doğru*, Sayı: 81, Şubat 1944, s. 7.

³³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 25, s. 190-193, *Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları Kanunu* (md.1.).

³³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 25, s. 174-176, “*Ziraat Vekâleti Teşkilâtının Nâkil ve Teknik İşletme Vasıtalarıyla Teçhizine Dair Kanun*”.

³³⁹ Aynı Kanun (md.1).

ile uygulamalı olarak işbirliği yapmaya başlamışlardır. Şimdilik üç ilimizde tecrübe ettiğimiz bu usulü süratle genişleteceğiz”³⁴⁰ diyerek çıkarılan kanunları tam olarak desteklediğini belirtmiştir.

2.5.4. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Saraçoğlu Hükümeti döneminde çıkarılan TMV ile büyük oranda halk desteğini kaybeden iktidar, hem Atatürk zamanından beri gerçekleştirilmeye çalışılan toprak reformunu hayata geçirmek hem de azalan halk desteğini tekrar kazanmak amacıyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısını Meclis gündemine taşımıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı’nın kısa zamanda Meclis Genel Kurulu’na gelmediği görülmektedir. Öncelikle tasarı Saraçoğlu’nun imzasıyla 17 Ocak 1945 tarihinde TBMM’ye sunulmuştur. TBMM Başkanlığı Tasarıyı Ziraat, Dâhiliye, Adliye, Maliye ve Bütçe Encümenlerinden oluşan geçici bir komisyona havale etmiştir.³⁴¹ Komisyon başkanlığını İzmir Milletvekili Mustafa Rahmi Köken, sözcülüğünü de Aydın Milletvekili Adnan Menderes yapmıştır. Fakat zaman içerisinde hükümetin komisyona müdahale ettiği gerekçesi ile Menderes bu görevinden istifa etmiştir.³⁴² Bu komisyon gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra 9 Mayıs 1945 tarihinde tasarının görüşmelerine başlamıştır. Tasarının görüşmeleri sırasında CHP içinde ilk defa şiddetli bir muhalif cephenin varlığı görülmüştür. Bu cephede yer alan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak’tan oluşan muhalefet, yasayı faşizan bir yasa olarak nitelemişlerdir.³⁴³ Nitekim bu kanun kapsamında oluşan muhalefetin 7 ay sonra kurulan DP saflarında yer aldığı gözlenmektedir. Netice de TBMM de şiddetli tartışmalar eşliğinde yapılan görüşmeler sonucu 4753 sayılı “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” kabul edilecektir.³⁴⁴

Çıkarılan bu kanun yoluyla amaçlanan; hiç arazisi olmayan veya çok az olan çiftçilerle bu kanunun gereğince toprak sahibi yapılması kabul edilenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde arazi sahibi

³⁴⁰ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, (1939–1960), Cilt: 2, s. 36.

³⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 15, s. 122-123.

³⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:7, Cilt: 17, s. 111-112.

³⁴³ Çavdar, Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960, s. 305.

³⁴⁴ Sevgi Korkut, Toprak Reformu ve Türkiye, TBMM Basımevi, Ank., 1984, s. 47; Kemal Fikret Arık, Mukayeseli Toprak Reformu II, Ank., 1961, s. 100; Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun tam metni için bkz., Resmi Gazete, 11 Haziran 1945, Sayı: 6032.

yapmaktır. Ayrıca toprak sahibi olanlara ve arazisi olup araç-gereci olmayanlara onarma, çevirme ve kuruluş sermayesi yanı sıra canlı ve cansız demirbaş verilmiştir. Öte yandan tarım topraklarının sürekli olarak işlenmesini ve arazi mülklerinin belli kesimlerde toplanmasının veya yetersiz halde küçülmesinin de önüne geçilmesi amaçlanmıştır.³⁴⁵ Burada Hükümetin genel olarak hedefi başta çiftçiyi topraklandırma, tarımsal üretimi artırma, toprağı devamlı surette işleme, hayvancılığı devam ettirme, hazineye gelir temin etme ve bu şekilde güçlü bir ekonomiye sahip olmaktır.

Başbakan Saraçoğlu da bu kanun hakkında TBMM de yaptığı konuşmada üstünde konuşulan Kanun tasarısının gerçekçi bir değişim kanunu olduğunu, hükümetin dünya konjonktüründe yapılacak olan büyük inkılâplardan biri olduğundan bahsederek, böyle bir yasanın tartışmasız, sessiz sedasız çıkmayacağını daha önceden tahmin ettiğini belirterek devamında cumhuriyetle beraber kendilerinde köylüyü toprak sahibi yapma hareketlerinin başladığını ifade etmiştir. Yapılacak değişikliklerin içeriğinden bahseden Başbakan bir kişinin ne kadar toprağı olursa olsun büyük kısmının mal sahibinde bırakılıp 1/3 oranında topraksız olan çiftçiye verilebileceğini, bu topraklara da en fazla üç katı üzerinden bedel verilebileceğinin kabul edildiğini ve tarlada daimi surette çalışan kişilere de toprak verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.³⁴⁶

Başbakan yaptığı konuşmada, toprak reformu açısından bu kanunun çok önemli bir yer teşkil ettiğinden bahsederek tartışmaların odak noktası olan 17. madde hakkında bilgi vermiştir. Diğer yandan Aydın Milletvekili Adnan Menderes'in konuşmasına karşılık onun sıklıkla fikir değiştiren ve sözünde durmayan Başbakan ve Kabinesinden bahsettiğini, mecliste bulunan 300 milletvekilini hedef alan iğneleyici bir üslup kullandığından bahsederek, yapılan düzenlemede kendisinin de bulunduğunu komisyonda iken kabul edilen maddelere olur verdiğini belirtmiştir. Yapılan eleştirinin ağır olduğunu ve Büyük Millet Meclisine dil uzatmanın kimsenin haddi olmadığını sözlerine ekleyen Saraçoğlu, kendilerini Bolşevik, Komünist ve hatta Nazi olarak suçlayanların haksız olduğunu savunarak yapılan düzenlemenin tamamen milliyetçi

³⁴⁵ Ali Arcak, *Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının Uygulanması ve Sorunları*, Ank.,1972, s. 3.

³⁴⁶ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 207-209.

bir yapıda olduğunu ve hedeflerinin Türk ve Türk köylüsünün çıkarlarını korumak olduğunu vurgulamıştır.³⁴⁷

Başbakan, 5 Haziran 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu dolayısıyla yaptığı diğer konuşmasında ise bir büyük toprak sahiplerinden bir miktar alıp, daha uygun, daha yerinde bulunan başka vatandaşlara verileceğinden, bu uygulama sırasında kimseye ne mükâfat, ne de sıkıntı verileceğini vurgulamıştır.³⁴⁸ Ancak yaşanan tartışmaların odağında yer alan 17. madde sebebiyle CHP içerisinde bir ayrışma yaşanmıştır. Bahse konu madde ise *“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39. madde gereğince dağıtılmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz,”*³⁴⁹ şeklinde belirtilmiş, buradaki tartışma aslında meclis içerisinde bulunan bazı milletvekillerinin büyük toprak sahibi olmalarından ileri gelmiştir. Kendi topraklarının devletçe el konulacağı hissine kapılan bu milletvekillerinin 17. maddeye şiddetle karşı çıktıkları görülmüştür. Burada, kanunun çıkarılışı aşamasında ÇTK’ ya etkin şekilde muhalefete eden Menderes siyasi olarak ön plana çıkmış, kanun kabul edilmeden 7 Haziran 1945 tarihinde dört milletvekili tarafından, parti meclis gurubunda açık olarak görüşülmek üzere, meclis grubu başkanlığına bir takrir (önerge) verilmiştir. İzmir Milletvekili Celal Bayar, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü’den oluşan bu dört isim sebebiyle önerge, Türk siyasi tarihine *“Dörtlü Takrir”* olarak geçmiştir.³⁵⁰ Söz konusu takrir; *“Daha kuruluşundan beri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir,”* şeklinde bir girişle başlamış ve sonuç kısmında ise Milli Hâkimiyetin en doğal sonucu ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis kontrolünün anayasanın yalnız şekline değil, ruhuna

³⁴⁷ Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s. 210-211.

³⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:7, Cilt:18 s. 139.

³⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 7, Cilt: 18, s. 47-48.

³⁵⁰ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yay., Ank., 2004, s. 43-44.

da tamamıyla uygun olarak ortaya çıkmasını sağlayacak önlemlerin alınmasının, milletin siyasî hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri olanağının sağlanmasının ve bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara bütünüyle uygun bir şekilde yeniden tanziminin gerekliliğini ifaden eden teklifler yer almıştır.³⁵¹ Türk demokrasi tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil eden bu takririn çok partili hayata geçişte birinci derecede öneme sahip olduğu açık şekilde ortadadır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında dönemin tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu da köylünün kalkınması için gerekli olan kanunun çıkarılmasından bahsederek Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uzun yıllardan beri Büyük Meclisin beklediği ve milletin gözettiği kanunlardan birini teşkil ettiğini, çiftçiyi topraklandırma davasının Cumhuriyet rejimiyle köylüye çevrilmiş olan büyük hareketinin asıl davalarından birisi olduğunu belirtmiştir. Konuşmasının devamında ise Cumhuriyet rejiminin, milletin geçmiş dönemlerindeki devlet hayatında görülmemiş bir samimiyetle köylüye doğru yönelme prensibini kendisine daha başlangıçta mal etmiş bulunduğunu, çiftçinin kalkınması işinin ana davalarından birisinin çiftçiyi topraklandırma davası olduğunu ve bu meclisin bu davayı halledeceğini ifade etmiştir.³⁵²

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kapsamında 1947-1972 yılları arasında ve büyük bir bölümü 1950'li yıllarda olmak üzere 22.000.000 hektarın üzerinde arazi topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtılmıştır. Bu oran ise Türkiye'de halen ekilebilen toprakların % 8'ine tekabül etmektedir. Azımsanmayacak bir oran olan bu toprakların yalnızca binde 2'si veya 54.000 dönümü şahıslardan kamulaştırılan araziden, arta kalan kısım da asıl olarak devlet hesabına kayıtlı arazilerden meydana gelmiştir. Bu sebeple Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun özel arazilerin istimlak edilerek tekrar dağıtımı gibi bir uygulamaya yol açtığı da söylenemez.³⁵³ Konu ile ilgili bir kaynakta

³⁵¹ Dörtlülük Takrir'in tam metni için bkz., Akandere, *Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlülük Takrir'in Amacı ve Mahiyeti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 9, 2003, s. 23-24.

³⁵² TBMM Zabıt Ceridesi Devre: 7, Cilt: 17, s. 59-60.

³⁵³ Duran Taraklı, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygulama ve Örneklem Sonuçları*, ODTÜ Yay.,Ank.,1976, s. 105-116.

da 1947–1962 yılları arasında toplam 18.067.668 dönüm toprağın kamulaştırılıp dağıtıldığını ve bunların 164.693 dönümünün özel şahıslardan olduğu belirtilmiştir.³⁵⁴

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana başta Atatürk olmak üzere bütün CHP hükümetlerinin gerçekleştirmeye çalıştığı toprak reformu II. Dünya Savaşı sebebiyle uzamış ve nihayet 1945 yılında TBMM de uzun mesai ve tartışmalar arasında kabul edilmiştir. Ne var ki bu kanun beklenildiği ölçüde ihtiyaca cevap verememiş, siyasi açıdan bölünmelere yol açtığı görülmüştür. ÇTK kabul edildikten 4 gün sonra da 15 Haziran 1945 tarih ve 4760 sayılı “*Toprak Bayramı Kanunu*” kabul edilmiştir.³⁵⁵

2.6. Recep Peker Hükümeti Dönemi (07.08.1946-10.09.1947)

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM açılış konuşmasında seçimlerin tek dereceli ve gizli oyla yapılması gerektiği, Anayasada hürriyeti kısıtlayan kanunların kaldırılması ve muhalefet partisinin kurulması gereğinden bahsederek “*Bizim tek eksiğimiz hükümet partisini karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır, hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir,*”³⁵⁶ sözleri ile çok partili hayata geçilmesi gerektiğinin sinyalini vermiştir. Keza bu konuşmadan 2 ay sonra 7 Ocak 1946 tarihinde daha önce ÇTK kapsamında CHP içinde yasaya muhalif olan grup tarafından DP’nin kurulduğu görülmektedir.³⁵⁷ DP, kurulduktan itibaren de iktidara karşı sert muhalefetini yürütmüş bu durum 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerine kadar devam etmiştir. Bu seçimler Türkiye’de ilk olarak tek dereceli bir seçim sistemi ve açık oy, gizli sayımla yapılan bir seçim olmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü, bu seçimler öncesinde bir beyanname yayınlamıştır. CHP’ye karşı yapılan eleştirilere değinen İnönü, köylerde yapılan okulların inşaatında köylülerin çalıştırıldığı iddialarına karşı yanıt vererek, köylere eğitim götürme işinin cumhuriyetin temel bir niteliği olduğunu, yapılan suçlamaların gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Öte yandan yılda 120 milyon TL. tutan Toprak Mahsulleri Vergisi’nden

³⁵⁴ Muzaffer Sencer, *Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları, 75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İst., 1999, s. 23.

³⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 18, s. 266-267, 4760 sayılı “*Toprak Bayramı Kanunu*”.

³⁵⁶ İnönü, *Söylev ve Demeçler*, s. 400.

³⁵⁷ Kemal, H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa Yay., İst., 1996, s. 256.

40 milyon TL. ayrılarak köylere harcanabileceği, ancak bunun aşara benzeyeceği düşüncesiyle yapmadıklarını, köylerde okul yapımının bir Türkiye davası olduğu ve bu davadan vazgeçilmeyeceği, köylünün meslek bilgisinde, sanayi hayatında ve ordu hizmetinde verimin hiç olmazsa iki katına çıkmasının ilköğretime bağlı olduğunu ifade etmiştir. Topraklandırma Kanunu'na da değinen İnönü, burada yapılan uygulamaların yine ülke menfaati gözetilerek yapıldığını, kimsenin hakkına girmeden çiftçinin topyekûn kalkınmasının hedeflendiğini, Türk köylüsünün serf halinden kurtarılacağını ve bunun ana davaları olduğunu ve bu konuda yapılan eleştirilere şerefle göğüs gerileceğini belirtmiştir.³⁵⁸ Seçimlerde umduğu başarıyı bulamayan DP, iktidarın seçimlere hile karıştırdığı iddiası ile itiraz etmiş ancak yapılan bu itirazlar kurulan komisyon tarafından incelenmiş ve geçerli sayılmamıştır.³⁵⁹ Bu şekilde sonuçlanan seçimler ve daha önceki sebeplerden dolayı DP'nin muhalefeti iyice sertleştirdiği görülmektedir. Bütün bu sebeplerden dolayı Saraçoğlu, seçimlerden hemen sonra istifa etmiş, yerine İsmet İnönü'ye yakınlığı ile bilinen Recep Peker, hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.³⁶⁰ Saraçoğlu ise 1948-1950 arası TBMM Başkanı olarak siyasi hayatına devam etmiştir.³⁶¹

Recep Peker, 15. Cumhuriyet Hükümeti'nin Başbakanı olarak 14 Ağustos 1946 Çarşamba günü okuduğu Hükümet Programında; tarımsal politika adına ziraat alanındaki metotlarının, diğer iktisadi alanlarda olduğu şekilde programlı ve hesaplı olarak her konuyu düzenleyerek en uygun zemine yaydıktan sonra ilke gereği ihtiyaç ve sıkıntıları vaktinden önce görüp tam zamanında tedbirlerin alınarak hizmete koşulacağını belirtmiştir. Devamında özellikle tohumluk, damızlık hayvan, ilaç ve hastalıklarla alakalı konuların bu ilke doğrultusunda ayarlanacağını, çıkarılan kanunun eşit olarak uygulanacağına özen göstereceklerini belirterek, üreticinin uygun şartlarla sağlanan tarım araçları ile donatılacağını ve üretimde artışı sağlamak için gerekli tedbirlerin alınacağını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında ise beş ilde bulunan ziraat teşkilâtının teknik olarak daha da geliştirileceğini, peyderpey diğer illere de kurulacağını, çıkarılacak Orman Kanunu ile orman ürünlerinde maliyet indirimine gidileceğini belirterek, köylüye ve dolayısıyla halka ucuz yakacak temin edileceğini,

³⁵⁸ Ulus, 17 Temmuz 1946, s.2-3; Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblesler 1923-1960*, s. 137-144.

³⁵⁹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap Yay., İst., 2014, s. 40.

³⁶⁰ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yay., Ank., 1990, s. 72.

³⁶¹ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst., 2007, s. 423.

tomruk hazırlama işleri hariç diğer orman işletme işlerinin özel teşebbüse devredileceğini ifade etmiştir.³⁶²

Peker, buradaki konuşmasında 1 yıl önce çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun düzenli bir şekilde uygulanacağından, çiftçiyi teknolojik olarak destekleme adına ucuz ve elverişli zirai alet temin edileceğinden, teknik ziraat alanında çalışmaların artırılacağından, köylünün yakacak durumu ile de ilgilenileceğinden, orman köylüleri adına da düzenlemeler yapılacağından vs. bahsetmiştir. Nitekim ÇTK kapsamında Ankara ilinde toprak dağıtımını öngören bir karar alınmıştır.³⁶³

Hükümetin bu dönem içerisinde bağcılık faaliyetleri kapsamında şaraplık üzüm üretimini teşvik amacıyla *5089 Sayılı Şaraplık Üzüm Bağı Yetiştireceklere Yapılacak İkraz Hakkında Kanun* yürürlüğe koyarak,³⁶⁴ bağcılık alanında da çiftçiyi destekleyici uygulamaları hayata geçirdiği görülmektedir.

2.6.1. 7 Eylül Kararları

Peker hükümetinde Türk demokrasi tarihinde “*7 Eylül Kararları*” olarak bilinen ekonomik bir takım tedbirler alınmıştır. Bu da muhalefet açısından yeni bir eleştiri konusu olmuş, iktidarla olan sürtüşme daha da şiddetlenmiştir.³⁶⁵ Bu kararlarla birlikte savaş dönemi boyunca artan piyasa fiyatları sebebiyle Türk Parasının değeri düşürülmüş, ithalatta bazı kısıtlamalar kaldırılmış ve altın alım-satımı serbest hale getirilmiştir. Bu kararların tarım kesimi üzerinde etkileri genelde olumlu yönde olmuştur. Başta tütüncüler, bu kararlar sayesinde satış ve ihracatın artacağı yönünde görüş bildirmişler, Manisa Bağcılar Cemiyeti Başkanı ile Ziraat Odası Başkanı ve 300 bağcı, Başbakan Peker’e bir mektup göndererek ortaya atılan görüşlerin tam tersine üretim giderlerinin artmadığını, alınan kararların o güne dek borç içinde bulunan çiftçi ve bağcılar için refah dolu bir gelecek müjdelediğini ve karşıt propagandaların nefretle karşılandığını ifade etmişlerdir. Bunun haricinde, Ticaret Bakanı Atıf İnan’a

³⁶² *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi) s. 241-242; Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 412.*

³⁶³ *Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı:3/5506.*

³⁶⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 8, Cilt: 29, s. 280-283, 5089 sayılı “Şaraplık Üzüm Bağı Yetiştireceklere Yapılacak İkraz Hakkında Kanun”.*

³⁶⁵ *Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1839–1950), s. 404.*

Aydın'dan çekilen bir telgrafta, üreticiler 7 Eylül Kararları ile hayat standartlarının arttığını bildirerek teşekkürlerini sunarlarken, Başbakana da benzer bir telgraf tütün, üzüm ve fındık üreticileri tarafından gönderilmiştir.³⁶⁶

7 Eylül Kararlarının ülkemizdeki ilk büyük çapta devalüasyon olması bakımından dikkate değer bir olgu olduğu göze çarpmaktadır. Diğer yandan Peker Hükümeti, döneminde ekonomik anlamda II. Dünya Savaşı'nın etkilerini yok etmek ve kalkınmanın hızlandırılması adına bir kalkınma planı hazırlanmıştır. Serbest piyasayı savunan bürokratlardan oluşan Türk Ekonomi Kurumu üyeleri tarafından hazırlanan “1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı”(Vaner Planı),³⁶⁷ 1946 İvedili Sanayi Planı'nın tam tersine, sanayi sektörü yerine tarım sektörüne öncelik vermekte, dış kaynaklara ve ekonomide özel sektöre dayalı bir gelişmeyi hedeflediği görülmektedir. Plan esas olarak haberleşme ve ulaşım gibi altyapı yatırımlarında yoğunlaşmayı ön plana almıştır. Bundaki sebep de tarımsal ürün ve hammaddelerin dış pazarlara nakliyesinin önündeki engelleri kaldırmak ve üretimdeki metalaşma sürecini hızlandırmaktır. 1946 İvedili Sanayi Planı'nın aksine, 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda üretken sektörler arasında kalkınmanın esas aktörü tarım sektörüdür. Diğer sektörler ise zirai kalkınmaya yardımcı olacak şekilde düşünülmüştür.³⁶⁸ Kalkınma Planı ile savaş döneminde yaşanan üretim azlığı ve kuraklık sebebiyle ekonomik alanda temel alınan tarımsal alanda bir atılım hedeflendiği görülmektedir. Kalkınma Planı doğrultusunda aslında Marshall Planı ile yapılacak yardımlar düşünülerek, tarımsal gelişmenin ihtiyaç duyacağı başta traktör olmak üzere zirai makine ve aletlerin ithalatı planlanmakta, böylece ABD'nin ihracatı için geniş bir pazarın oluşturulması da hedeflenmiştir.³⁶⁹

Kalkınma Planı her ne kadar uygulamaya konmasa da gelecek yıllarda hükümetlerin ekonomi politikasını belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak hem 7 Eylül Kararları hem İktisadi Kalkınma Programı, DP tarafından yürütülen

³⁶⁶ Ulus, 20 Kasım 1946; 23 Kasım 1946.

³⁶⁷ Komisyon Başkanı İktisat Vekâleti Baş Müşaviri Kemal Süleyman Vaner'e atfen planın adı *Vaner Planı* olarak da bilinir. Ö. M., Çiftçioğlu, “1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi S.B.E.,İst., 2005, s. 55.

³⁶⁸ Tekeli; İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947-Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilge Kültür sanat Yay., İst., 2009, s. 16.

³⁶⁹ Bayram Ali Eşiyok, *Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü*, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, Cilt:4, Sayı: 11, 2009/11, s. 123.

muhalefetin gündeminden düşmemiş, iktidara karşı şiddetli bir eleştiri konusu olmuştur. Keza 21 Temmuz seçimlerinden sonra İnönü'nün de ılımlı demokrasiyi desteklediği görülmektedir. DP ile iplerin koptuğu bir zamanda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kayıtlara “12 Temmuz Beyannamesi” olarak geçecek olan bir bildiri yayınlanmıştır.³⁷⁰ Hem parti içerisinden hem de muhalefet tarafından şiddetle eleştirilen Peker, bu Beyannameye çok sert bir tepki göstererek TBMM'nin görev anlayışını değiştirmeye gücü yetmeyeceğini ifade etmiştir.³⁷¹ İnönü, iktidarın muhalefete karşı daha ılımlı olmasını tavsiye ettiği bu beyanname sonrası Peker'e karşı CHP içerisinden de açık bir muhalefet baş göstermiştir.³⁷² Nitekim İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan manşette “kendisinin vermek istediği mesajın özellikle iki parti arasında temel şartın yani emniyetin yerleşmesi olduğunu”³⁷³ belirtmiştir. CHP'nin 26 Ağustos 1947 tarihinde yapılan grup toplantısında yaşanan tartışmalar sebebiyle Peker, gruptan güvenoyu istemek zorunda kalmış, yapılan oylamada ise Peker, 303 oyla güvenoyu almış ancak 34 CHP milletvekili hükümete güvensizlik oyu vermiştir. Cumhuriyet Tarihimizde “35'ler Olayı” olarak bilinen hareket bu şekilde başlamıştır.³⁷⁴ Bu 34 kişi aralarında yapmış oldukları toplantıda bulunmayan İsmet İnönü'yü de dâhil ederek kendilerine 35'ler ismini vermişlerdir.³⁷⁵ Bu durum karşısında gerek parti içinden gerek muhalefet cephesinden yapılan eleştirilere fazla dayanamayan Peker, 9 Eylül 1947 tarihindeki Parti Divanı toplantısında sağlık sebeplerini ileri sürerek Başbakanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.³⁷⁶

Zor bir zamanda Başbakanlığa getirilen Peker'in, hem savaş döneminde bozulan ekonominin düzeltilmesi hem de yeni kurulan DP'nin şiddetli muhalefeti ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bütün bunlara birde Cumhurbaşkanı'nın muhalefeti destekler mahiyetteki beyannamesi ile parti içerisindeki muhalefette iyice su yüzüne çıkmış ve yaşanan süreç Peker'in istifası ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde yaşanan siyasi çalkantılar sebebiyle tarımsal anlamda önceki dönemlerde olduğu gibi serbest

³⁷⁰ Karpat, Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, s. 167.

³⁷¹ Feroz Ahmed; Bedia Turgay Ahmed, *Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yay., Ank., 1976, s. 37.

³⁷² Fahir Giritöglü, *Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Mevkii*, Ayyıldız Yay., Ank., 1965, s. 200.

³⁷³ *Ulus*, 12 Temmuz 1947

³⁷⁴ Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*, DMS Doruk Matbaacılık, v1979, s. 221.

³⁷⁵ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, Çınar Matbaası, İst., 1966, s. 444.

³⁷⁶ İsmet İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi tam metni için bkz., *Ulus*, 10 Eylül 1947.

bir hava oluşmadığı da ortadadır. Ancak kalkınma planı dâhilinde yine tarımsal alana yönelik yatırımların ön planda olduğu da gözden kaçmamalıdır.

2.7. I. Hasan Saka Hükümeti Dönemi (10.09.1947-10.06.1948)

Recep Peker'in istifası ile Cumhurbaşkanı İnönü, aynı gün hükümeti kurmakla Trabzon Milletvekili Hasan Saka'yı görevlendirmiştir.³⁷⁷ TBMM'nin tatilde olması sebebiyle meclisin toplanma kararı tartışmalara yol açmış, ancak Cumhurbaşkanı İnönü, Anayasanın 19. maddesi gereği TBMM'yi 8 Ekim 1947 günü saat 15.00'da toplantıya çağırdığı tebliğ edilmiştir.³⁷⁸ Başbakan Hasan Saka, Hükümet Programın açıkladığı konuşmasında tarımsal alanda hayat pahalılığını önleme ve millî serveti geliştirmek bakımından en gerçek tedbirlerin üretimi artırmakla yapılabileceğini, Türkiye ekonomisinin temeli olan tarımsal üretimi artırmak için ilk işin ilkel ziraat aletleri yerine teknik aletlerin kullanılmasını teşvik amacıyla gerekli çalışmaların yapılacağını ve devlet kontrolünde olan çiftlikleri üretim kurumları olarak değil de kuruldukları ziraat bölgesindeki üreticiye modern tarım yöntemlerini öğretecek bir okul görevi gördürmek ve çiftçilerin ihtiyacı olan tohumu sağlayacak örnek kurumlar haline getirmek kararında olduklarını belirtmiştir. Konuşmasının devamında topraksız köylüyü topraklandırma uygulamasına eşitlik dairesinde devam edileceğini ve devlete ait toprakların öncelikli olarak dağıtılmasının göz önünde tutulacağını, ayrıca tarımın temeli sayılan sulama işlerine gerekli önemin verileceğini, daha önce başlanan büyük su işlerini biran önce tamamlamaya gayret edeceklerini, önemsiz masraf ve yardımlarla büyük faydalar sağlayan küçük su işlerini daha geniş bir alanda devam ettireceklerini ifade etmiştir.³⁷⁹

Başbakan burada yaptığı konuşmasında Milli Ekonomi açısından üretimin artırılması gereğinden bahsederek, ziraatın ilkel araçlarla değil modern araçlarla yapılması için çalışmalar yapılacağından, çiftliklerin modernize edileceğinden, ÇTK çerçevesinde dağıtımların adaletle yapılacağından ve sulama politikalarının en kısa zamanda hayata geçirileceğinden bahsetmiştir. Burada en dikkati çeken söylem de

³⁷⁷ *Ulus*, 10 Eylül 1947.

³⁷⁸ *Vatan*, 1 Ekim 1947.

³⁷⁹ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)s. 298-299.*

Devlet çiftliklerinin özelleştirileceğine dair yapılan atıftır. Keza bu dönemden sonra hükümetlerin daha önceki dönemlerde olduğu gibi sıkı bir korumacı-devletçi politikadan ziyade liberal bir ekonomiye yöneldikleri görülecektir. Buna yönelik atılan somut adım ise 17 Kasım-4 Aralık 1947 tarihleri arasında toplanan 7. CHP kurultayında devletçiliğin özel teşebbüs lehine daraltılmasına, ÇTK'nın 17. maddesinin kaldırılması gerektiğine karar verilmiştir.³⁸⁰

Bu dönem içerisinde 12 Aralık 1947 tarihli alınan kararla ÇTK, kapsamında Kırklareli, Erzincan, Malatya, Denizli, Antalya, Aydın ve Eskişehir illerinin bütün ilçelerinde toprak dağıtımı ve bu illerde vakıf, özel idare ve belediyelere ait topraklardan Tarım Bakanlığınca belirtilecek olanları hakkında dağıtma için kamulaştırma işlerinin ve arazi dağıtımının yapılması kararı alınmıştır.³⁸¹ Diğer yandan o dönem ülkede var olan buğday sıkıntısına karşın eldeki buğdayın ihraç edilmesi ve buğday alım fiyatlarının düşük düzeyde tutulması da ayrı bir tartışma konusu olmuştur.³⁸² Bu konu ile alakalı olarak Konya Milletvekili Hulki Karagülle de Başbakan'ın yanıtlaması için 12 Aralık 1947 tarihinde bir soru önergesi vermiştir. Başbakan Saka, başta ABD olmak üzere büyük buğday üretici ülkelerde de fiyatların hemen hemen aynı düzeyde olduğunu ifade ederek bu sıra dışı fiyat hareketlerinin, duruma göre kuraklık ve su taşkını gibi doğal afetlerin veya savaş sonrası durumun neticeleri olduğunu, buğday fiyat politikalarına böyle sıra dışı durumları dikkate alarak istikamet vermenin neredeyse imkânsız olduğuna dikkat çekerek, hububat fiyatlarının tespitinde Dünya standartlarının yanı sıra üretici beklentileri, üreticinin mevcut durumu ve ülkedeki genel ücret endeksi ile birlikte gıda politikalarını göz önünde tuttıklarını belirterek, bu fiyatların her hasat döneminin başında ve bir yıl için geçerli olmak üzere tespit edildiğini ve Hükümetin idaresinde olan vatandaş ve ordu giderlerinin farklı sebepler dolayı buğday fiyatlarının bir yıl için durağan bir halde bulundurulması temeline dayandığını, bu yüzden yıl içinde fiyatlarda herhangi bir oynama yapmaya imkân bulunmadığını söyleyerek devamında, bu sene hava şartlarına bağlı olarak yaşanan kuraklık sebebiyle hububat üretiminde düşüş yaşandığı ve

³⁸⁰ Bu karar, parti programının 43. maddesinde: “*Toprak Kanunu'nun ana prensipleri mahfuz kalmak üzere bu kanun mülkiyet güvenliği, toprak sahiplerine bırakılacak azami miktar ve kamulaştırma değeri yönlerinden gözden geçirilmesini faydalı buluruz*” şeklinde yer almıştır. C.H.P. Program ve Tüzüğü 1947, Ank., 1948, s. 18-19; Mehmet Gönübol, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, Olaylarla Türk Dış Politikası 1945-1965 Dönemi, Siyasal Kitabevi, Ank., 1989, s. 449.

³⁸¹ Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı:3/6725.

³⁸² Son Posta, 13 Aralık 1947.

fiyatların aşırı yükseldiğini bu durumun ise sadece Türkiye’de değil komşu ülkelerde de aynı olduğunu belirterek fiyat artışının sadece olağanüstü şartlara bağlı olduğuna dikkat çekmiştir.³⁸³

Başbakan, buğday fiyatlarının düşük olmasındaki sebebin tek bir nedene bağlı olmadığını, dış piyasalar ve ülkede yaşanan doğal şartlar olduğunu, fiyatların önceden belirlenip sonradan fiyat değiştirmenin ekonomik istikrar açısından sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama ise muhalefet açısından yeterli görülmemiş, yapılan eleştiriler de gittikçe sertleşmiştir. Öte yandan ülkede şeker sıkıntısı olması da muhalefet tarafından eleştiri konusu olmuş ve konu meclise taşınarak 12 Mayıs 1948 tarihinde Kocaeli Milletvekili Cenap Aksu tarafında bir gensoru önergesi verilmiştir. Saka ise yöneltilen iddialara ilişkin Hükümetin şeker konusu ile epey zamandan beri meşgul olduğunu, bazı zamanlarda aylık şeker talebinin 16.517 tona çıktığını, dolayısıyla gereken şeker ihtiyacının karşılanmasında millî fabrikaların yıllık 95 bin ton olan üretiminin yeterli olmayacağını belirtmiştir. Millî fabrikaların işletiminde olan bu sanayinin, ülkedeki şeker ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması sebebiyle çeşitli tarihlerde dışarıdan şeker alımına izin verildiğini ve hatta 30 bin ton daha şeker ithali için gerekli çalışmaların tamamlandığını ifade etmiştir.³⁸⁴

Başbakan konuşmasında şeker üretiminde ülkeye yetecek kadar ürün stokunun olmadığı ve gerekli kısmın ithal edileceğini belirtmiştir. Nitekim hükümet pancar üretimini destekleme amacıyla 1948 yılı için şeker pancarı alım fiyatlarının 4.50, 4.75 ve 5 kuruş olarak belirtilmesi ve üreticiye, teslim edilen pancarın % 1’i nispetinde ücret ödenmesi hakkında bir karar almıştır.³⁸⁵

Ekonomik açıdan Türkiye’nin Marshall Planı’ndan beklenen yardım ve kredinin alınamaması Demokrat Parti’ye muhalefet için yeni ve önemli bir imkân oluşturduğu görülmektedir. Hükümetin çelişkili beyanları ise Demokrat Parti’nin bu imkânı yoğun bir şekilde kullanmasını daha da kolaylaştırmış Demokrat Parti bu başarısızlığı, özellikle iktisadi vaziyetimizin (Amerika’ya) çok yanlış aksettirilmiş olması nedenine

³⁸³ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)s. 327-328.

³⁸⁴ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)s. 352.

³⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 10, s. 105.

bağlayarak, sorumluların tespit edilmesini ve cezalandırılmasını istemiştir.³⁸⁶ Aslında ABD'nin yaptığı bu yardımlar genel manada olmayıp II. Dünya Savaşı sebebiyle tahribata uğrayan ülkelere yapılan bir yardımdır.³⁸⁷ Nitekim beklenen yardımların gelmemesi, ülkede bir fiyat istikrarsızlığı ve muhalefetin sert eleştirileri sebebiyle Başbakan Saka, bazı bakanların değiştirilmesi gerekçesi ile istifasını sunmuştur.³⁸⁸ Yaşanan bu gelişmeler ve muhalefet partisi lideri Celal Bayar'ın da haberdar edilmesi “12 Temmuz Bildirisi” ile kendini gösteren çok partili hayata geçiş aşamasının başarı ile atlatıldığının bir kanıtı olarak gösterilebilir.

2.8. II. Saka Hükümeti Dönemi (10.06.1948-16.01.1949)

Hasan Saka, istifasının ardından aynı gün Cumhurbaşkanı tarafından yeni hükümeti kurmakla yeniden görevlendirilmiştir.³⁸⁹ 14 Bakanlı kabinede 9 Bakan'ın değiştirildiği görülmektedir. Özellikle iktisadi kalkınma göz önüne alınarak yapılan bu değişiklikte en çok göze çarpan 1945 yılında ÇTK' ya sert bir şekilde muhalif olan Cavit Oral'ın Tarım Bakanlığı'na getirilmesi olmuştur. Bu da tarımsal anlamda yeni hükümetin tutucu olacağının bir göstergesi olarak sayılmıştır.

18 Haziran 1948 Cuma günü Başbakan tarafından TBMM'de, okunan yeni hükümet programında genellikle dış politika alanına ağırlık verildiği, diğer alanların geri planda kaldığı görülmektedir. Başbakan Saka, yeni programlarında tarımsal kalkınma konusunda olduğu gibi, bayındırlık ve imar alanında da maden sahalarının, özellikle kömür havzalarının değerlendirilmesine yönelik olan alanlarda etüt ve plânlarının yapılmış halde olduğunu ve bunlar hakkındaki yasal düzenlemelerin sırası geldikçe TBMM'nin huzuruna sunulacağını belirtmiştir.³⁹⁰

Programın okunduğu 2. oturumda ise Muhalefet Milletvekillerinin iddialarına cevap veren Saka, bu konuda da şeker meselesinin hiçbir sebep yokken ortaya atıldığını, güya Hükümetin diğer eşyaların fiyatına oranla şeker ücretlerini artıracığı

³⁸⁶ *Vatan*, 9 Ocak 1948.

³⁸⁷ *Vatan*, 23 Ocak 1948.

³⁸⁸ *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1948.

³⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 12, s. 149.

³⁹⁰ *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt: 1, (24 Nisan 1920- 22 Mayıs 1950), s. 658.

veya vergi koyacağı, bu sebeple şekerin pahalandığını ifade ederek, piyasaya normal ihtiyacın çok üstünde şeker sattıklarını, bu tempoyu bozmamak için hükümetin elinden gelen gayreti sarf ettiğini belirtmiştir. Devamında tütün meselesine değinerek tütün üretiminde 1920 senesindeki gibi bir kriz yaşanmasının olası olduğunu, etkili tedbirler alınmadıkça bu krizin büyüyeceğini ve bu konuda gerek tüccar gerek üretici ve gerekse hükümetin birbirini tamamlayıcı vazifeleri yerine getirdiğini, keza uygulanan bir plan dâhilinde Ege ve Karadeniz Bölgesinde pek bir şikâyet konusu kalmadığını ifade etmiştir.³⁹¹

II. Saka Hükümeti programının kısa tutulması bir önceki Hükümet Programının büyük oranda uygulanacağını bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu dönem itibariyle ihtiyaç sahibi çiftçilere yönelik olarak 5254 sayılı *İhtiyaç Sahibi Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesine Dair Kanun*'un çıkarıldığı görülmektedir.³⁹² 8 Temmuz 1948 tarihinde kabul edilen kanun ile alakalı olarak da Başbakan Saka hükümetçe, Ziraat Bankası'nın kendi teşebbüs ve TBMM'nin yardımıyla tarımsal krediyi karşılayacak bir duruma getirilmesinin kararlaştırıldığını, bu durum ile ilgili kurum ve ziraat uzmanlarıyla yapılan inceleme ve görüşmeler sonucunda bir rapor ortaya konduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ziraat Bankası'nın sermayesinin bugünkünün iki katına ve belki daha yukarısına çıkarılmasına karar verildiğini ve bu imkânı hazırlamaya çalıştıklarını da beyan etmiştir.³⁹³

Çıkarılan bu kanun doğrultusunda kuraklık, don, sel, haşere, yangın vb. afetlerden dolayı mahsulü en az % 40 oranında zarara uğrayıp elinde tohumluğu kalmamış Ziraat Bankası'ndan veya Tarım Kredi Kooperatiflerinden tohum kredisi alamayacak durumda olanlar ile ürünü % 40'tan daha az oranda zarar görmüş, fakat elinde tohumluğu kalmamış, Ziraat Bankası veya Tarım Kredi Kooperatiflerinden tohum kredisi sağlayamamış ve bu sebeple tarım faaliyetlerini yürütemeyecek durumda olan çiftçilere tohumluk verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca ürünü bir doğal afet sonucu zarar görmemiş olmakla birlikte elinde olmayan bir sebeple mecburen tohumluğunu dahi karşılamaya ve Ziraat Bankasından veya Tarım Kredi Kooperatiflerinden tohum kredisi almaya imkânı bulunamayan ve bu sebepler sonucu

³⁹¹ *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, Cilt: 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), s.364-365.

³⁹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 10, s. 1068, 5254 sayılı “*Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun*”.

³⁹³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt:12, s. 1008.

çiftçiliği bırakacak hale gelen çiftçilere de tohumluk verilmesi kabul edilmiştir. Bu tohumlukları vermeye ise Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı yetkili kılınmıştır.³⁹⁴ Hükümet, bu kanunla bir anlamda savaş döneminde azalan tarımsal üretimi artırmaya yönelik bir girişimde bulunmuştur. Elinde yeteri kadar tohumluk kalmayan veya herhangi bir doğal afet sonucu tohumluk temin edemeyen çiftçilere yapılan yardımla savaş ekonomisinden çıkılarak normal ekonomik bir yaşantıya dönüldüğü açık şekilde ortadadır.

Bu dönemde özellikle şeker üretimi ve şeker fiyatları meselesinin hükümetle muhalefeti karşı karşıya getirdiği görülmektedir. Keza hükümet devam eden süreçte bu konu yüzünden sıkıntılı günler yaşamıştır. Hükümetin savaş ekonomisi sebebiyle önceki hükümetler döneminde denetim altında tutulan şeker fiyatlarını serbest bırakması ve fiyatlara zam yapılmayacağını ifade etmesine rağmen yapılan zamlar muhalefet için bir fırsat yaratmıştır. Bu mesele Başbakan hakkında soruşturma istenmesine kadar uzamıştır. İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü ve 15 milletvekilinin 10 Kasım 1948 tarihinde şeker fiyatlarına yapılan zam sebebiyle Başbakan hakkında gensoru açılmasına dair verilen önerge TBMM’de kabul edilmiş, Başbakan Saka ise bu konuda bilgi vermek için gelecek bir tarihte açıklama yapmayı teklif etmiştir.³⁹⁵ 15 Kasım günü de konu ile ilgili olarak 1947-1948 yılında şekere olan talebin hızlı bir yükselişe geçerek rekolteyi aştığını belirterek şekere zam yapmanın mutlak zarureti ile ilk defa Eylül ayı ortasında bütün bakanlık ve hizmet bütçelerinde yapılabilecek azami tasarrufları yaptıktan sonra genel bütçeyi bağlarken karşılaştıklarını, devam eden Milli Savunma masraflarını karşılayabilmenin yanı sıra kalkınma hamlelerinin de ihmal edilmemesi şartıyla yeni kaynak bulmanın mecburi olduğunu belirterek, şeker fiyatına zam yapmayı zorlayan ve henüz kâfi görülmeyen bazı düzenlemelere bu son zaruret de ilave olunca gensoruya sebep olan zammın meydana geldiğini söylemiştir.³⁹⁶

Belirtilen gensoruya ilişkin olarak Saka, yapılan zamların keyfiyetten değil, Milli Savunma masrafları için oluşturulan bir kaynak oluşturma amacıyla alınan bir karar olduğundan bahsetmiştir. Başbakan Saka, devam eden süreçte 1948 yılı aralık ayında toplanan başkanlık divanında Saka hükümeti sıkıntılar yaşamıştı. Bu sıkıntıların en önemli sebepleri; bazı memurların CHP aleyhtarlığı yaptığı halde

³⁹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 6, s. 1068.

³⁹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 12, s. 43.

³⁹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 13-14, s. 115.

hükümetin bir şey yapmaması, hükümetin parti ile ortak çalışma yapmadığı, halkın dilek ve şikâyetlerine karşı hükümetin cevap bile vermediği, memur tarafsızlığı ilkesinin muhalefet partisi lehine kullanıldığı iddialarına dayanmıştır.³⁹⁷ Ayrıca hükümete karşı yapılan eleştirilerden biri de hükümetin doğru yakacak politikası takip etmediği yönünde olmuştur.³⁹⁸ O dönem basında da hükümetin yıprandığı yönünde haberler de sık sık gündemde yer almış, Marshall Planı çerçevesinde planın uygulanması amacıyla Ulaştırma Bakanı Kasım Gülek'in Devlet Bakanlığı'na tayin edilmek istenmesi Saka ile CHP Grubu arasında bir sorun teşkil etmiştir.³⁹⁹ Aslında Gülek, bu kararı bizzat Cumhurbaşkanı'na çıkararak kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Saka'nın çalkantılı bir dönemde Başbakanlığı devralması CHP içerisinde de yer yer hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Peker'den sonra ılımlı bir siyaset takip etmesi bu konuda en başta gelen sebep olarak görülmüştür.⁴⁰⁰ Netice de Başbakan Saka, bu görevi daha fazla yürütemeyeceğine dair dilekçesini 16 Ocak 1948 tarihinde Cumhurbaşkanı'na sunmuş, Saka'nın istifasının kabul edildiğine dair Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi de aynı gün yayımlanmıştır.⁴⁰¹

Hasan Saka'nın ülkenin sıkıntılı bir zamanında iki dönem başbakanlık görevini üstlendiği, yürüttüğü bu görev esnasında önceki dönemlere göre tarım politikası uygulamalarında da ılımlı-liberal bir anlayış içinde olduğu görülmektedir. Ancak gerek parti içerisinde gerek muhalefet cephesinden yapılan sert eleştiriler sebebiyle istifa etmek zorunda kalmıştır.

2.9. Şemsettin Günaltay Hükümeti Dönemi (16.01.1949-22.05.1950)

Hasan Saka Hükümetinin istifası sonrası yerine yeni kabineyi kurmak için, akla ilk önce Adana Milletvekili ve CHP Genel Başkanı Hilmi Uran gelmiş ve kendisine teklif yapılmıştır. Hilmi Uran, mazeret beyan ederek, bu görevi kabul etmemiştir. Uran, Başbakanlık görevini alamayacağını kesin bir dille reddedince, bu makam için kimin uygun olacağı sorusu ile karşılaşmış, tereddütsüzce söylenen isim ise Sivas

³⁹⁷ Uran, *Hatıralarım*, s. 515-526.

³⁹⁸ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, s. 208.

³⁹⁹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar 1919-1954*, Milliyet Yay., İst., 1977, s. 341-344.

⁴⁰⁰ Ahmed; Ahmed, *Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)*, s. 48.

⁴⁰¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 8, Cilt: 15, s. 141.

Milletvekili Şemsettin Günaltay olmuştur. Günaltay'ın yeni hükümeti kurmakla memur edildiği Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi ile bildirilmiştir.⁴⁰²

18. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Başbakanı Günaltay, TBMM'de yaptığı konuşmada tarımsal alanla alakalı olarak ayrıntılı bir konuşma yapmasa da hükümetin ülkenin iâşesini karşılamak, milli sanayiye gerekli olan ham madde ve işletme malzemesi sağlamak, ekonomik kalkınmanın temelini teşkil etmek, döviz kaynaklarını kuvvetlendirmek ve üretimi arttırmak üzere tarım alanında 5 senelik bir gelişme programı uygulayacaklarını ifade etmiştir.⁴⁰³

Günaltay'ın bu konuşmasında tarımsal alanda tafsilatlı bir açıklama yapmaması muhalefet milletvekilleri tarafından da kürsüde eleştirilmiştir. Günaltay dönemi tarımsal anlamda izlenen politikalarda öne çıkan uygulamalar ise 4753 sayılı ÇTK' ya bazı maddelerin eklenmesi ve bazı maddelerin değiştirilmesi öte yandan Devlet Üretim Çiftliği Genel Müdürlüğü'nün kurularak Orman Çiftliklerinin bu kurum bünyesinde toplanması ve yeni üretim çiftliklerinin kurulması şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Günaltay Hükümeti, göreve geldikten kısa bir süre sonra çıkarıldıktan sonra sürekli tartışma konusu olan ÇTK üzerinde ciddi bir çalışma yaparak 22 Mart 1950 tarihinde kanunun hemen hemen birçok maddesi değiştirilmiştir.⁴⁰⁴ Kanun üzerinde yapılan değişikliklerle hem muhalefet tarafından hem de nüfusun büyük bölümünü oluşturan çiftçiler tarafından yapılan eleştirilerin ve bu konuda yaşanan mağduriyetlerin son bulması amacı taşıdığı görülmüştür. Ne var ki ÇTK'nın en önemli maddesi sayılabilecek 17. maddenin daha önce kaldırılması CHP içerisinde halen büyük toprak sahiplerinin söz sahibi olduğunun bir göstergesi sayılmıştır.

2.9.1. Devlet Üretim Çiftliği Genel Müdürlüğü

⁴⁰² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 8, Cilt: 15, s. 141.

⁴⁰³ Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt. 3, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)394-95.

⁴⁰⁴ Kanunu tam metni için bkz., “Çiftçiyi Topraklandırma hakkındaki 4753 sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Bazı Maddeler ve Geçici Maddeler Eklenmesine Dair Kanun”, TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 8, Cilt: 17, s. 218-235.

Günaltay Hükümeti döneminde, çiftçiliğin geliştirilmesi zirai üretimin artırılması ve üretilen mahsulün kalitesini yükseltmek amacıyla kaliteli fidan, tohum ve damızlık ihtiyacını karşılamak, zirai alanda çiftçiye ve öğreticilik ve örnek teşkil etmesi amacıyla Tarım Bakanlığına bağlı Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur.⁴⁰⁵ 7 Haziran 1949 tarihinde kabul edilen 5433 sayılı kanun ile DZİK, Zirai Kombinalar İdaresi ile birleştirilmiş ve Atatürk döneminde kurulan devlet bünyesindeki çiftlikler “Devlet Üretme Çiftliği” olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ankara Orman Çiftliği ise, 24 Mart 1950 tarihinde, 5659 sayılı kanun ile “Atatürk Orman Çiftliği” olarak adlandırılıp, Tarım Bakanlığına bağlanmıştır.⁴⁰⁶ Çıkarılan 5433 sayılı Kanun doğrultusunda Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü;

- Yurt Çiftçiliğinin fidan, tohum, arıcılık, damızlık ve kümes hayvancılığı ihtiyacını sağlamak için çeşitli kaynaklardan yüksek kaliteli fidan, tohum ve damızlık sağlayarak bunları kendi işletme ve kurumlarında üretmek ve bu işlerin gerektirdiği bütün faaliyetlerde bulunmak,
- Yüksek kaliteli damızlık, tohum ve fidanları bedeli ödenmesi koşulu ile çiftçiye dağıtmak,
- Yetiştirme ve Üretme konusunda Tarım Bakanlığınca belirtilecek esaslar çerçevesinde bu işleri başarabilecek çiftçi ve kurumlar ile iş birliği yapmak,
- Kurum ve İşletmelerde elde edilen ürünlerin değerlendirilmesi için gerekli tarım sanatları ile uğraşmak,
- Yapılan işlerde çevresindeki çiftçilere örnek teşkil etmek,
- Bu kanun kapsamına giren işlerde öğretici durumunda kurslar açmak ve gerekli yayınları yapmak,
- Tamirhane ve atölyelerde, kendi işlerine engel olmamak kaydıyla çiftçilerin ziraat makine ve aletlerini bedeli ödenmesi karşılığında tamir etmek,
- Çalışma kapsamına giren işler için gerekli her türlü tesis ve yapıları kurma görevlerini üstlenmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 15, s. 514-530, “Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu”.

⁴⁰⁶ Emin Arat, *Kemalizm, Yurtta Sulh-Cihanda Sulh*, Ayyıldız Matbaası, Ank.,1969, s. 166.

⁴⁰⁷ Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu, (2.md).

Bu kurumun kurulmasıyla tarımsal alanda sadece tohumluk sağlanması değil damızlık, fidan, arıcılık ve kümes hayvancılığı gibi çiftçiliğin hemen her alanında çiftçi için gerekli olan ihtiyaçların üretim imkânları genişletilmiş, ülkenin çeşitli yerlerinde kurumun teşkilatlanması ile tarımsal kalkınma alanında büyük bir adım atılmıştır.

Türkiye’de yaşanan süreçte toplam 22 adet Devlet Üretim Çiftliği kurulduğu görülmektedir. Bunlardan Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği 12 Şubat 1937 tarihinde kurularak daha sonra Urfa Grup Amirliği adını almıştır. 1950 tarihinde de ismi C-Devlet Üretim Çiftliği olarak değiştirilmiştir. Muş’ta da 1949 tarihinde Alparslan Devlet Üretim Çiftliği, Sivas’ta 1944 yılında Sivas Zirai Kombina olarak kurulan kuruluş 1 Mart 1950 tarihinde Ulaş Devlet Üretim Çiftliği olarak değiştirilmiştir. Mersin Silifke’de Tekir ve Tarsus’ta Piroğlu Devlet Üretim Çiftliği, Hatay Dört Yol’da Karabasmak Devlet Üretim Çiftliği, Yalova Baltan Devlet Üretim Çiftliği ve 1953 tarihinde kurulan Iğdır Devlet Üretim Çiftliği bu üretim çiftliklerinin önemlilerinden olmuştur.⁴⁰⁸ Ülkenin çeşitli yerlerinde kurulan bu üretim çiftlikleri sayesinde tarımda ürün ve kalite artırılması sağlanarak teknik tarım alanında da kayda değer bir gelişme yaşandığı gözlenmiştir. Öte yandan hükümet, bataklıkların kurutulup kullanıma açılması ile ilgili bir düzenleme yaparak *5516 sayılı Bataklıkların Kurutulması ve Bunlardan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun*’u kabul edilmiştir.⁴⁰⁹ Kanun doğrultusunda devlet tekelinde bulunan bataklıkların kurutulup özellikle tarıma açılması öngörülmüş, kurutulan arazi kanunda belirtilen şartlar dâhilinde başvuru sahibine veya sahiplerine tescil edilmiştir.

1940-1945 yılları arası II. Dünya Savaşı Dönemi olduğundan bir nevi savaş ekonomisi uygulamaları görülmüş, Cumhuriyet tarihinde çiftçi açısından ya da bütün halk açısından ekonomik buhranın en şiddetli yaşandığı dönem olmuştur. Bu dönemde hükümetlerin, buğday stok etmek ve Toprak Mahsulleri Kanunu’nu yürürlüğe koyarak II. Dünya Savaşı’nın yarattığı ekonomik buhranı aşmaya çalıştığı görülmüştür. 1946-1950 yılları arası Türkiye de çok partili döneme geçilen yıllar olmuştur. Bu dönemde ise savaş ekonomisinden dolayı uygulanan tarımsal politikalardan vazgeçilmiş, Toprak

⁴⁰⁸ Kaştan, *Atatürk Dönemi’nde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri*, s. 1771-72.

⁴⁰⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 9, Cilt: 20, s. 409-412, *5516 sayılı “Bataklıkların Kurutulması ve Bunlardan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun”*.

Mahsulleri Vergisi'ne karşı oluşan olumsuz tepkileri yok etmek amacıyla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Genel anlamada bu dönem savaş dönemi uygulanan ekonomi politikalarının terk edildiği ve yeni arayışların olduğu bir dönem olmuştur.

2.10. İnönü Döneminde Kurulan Partilerin Tarım Politikaları

İnönü döneminde kurulan en etkili muhalefet partisi Demokrat Parti'dir. Ancak Demokrat Parti 3. bölümde ayrıntılı incelendiğinden dolayı muhalefette DP'den sonra gelen diğer partiler incelenmiştir. Bu dönemde Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve Millet Partisi (MP) başta olmak üzere Sosyal Adalet Partisi, Sosyal Demokrat Partisi, Liberal Demokrat Parti, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türk Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İleri Türkçülük Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi, İdealist Partisi, Çiftçi Köylü Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi, Serbest Demokrat Partisi, Köylü ve Çalışanlar Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, Öz Demokratlar Partisi, Müstakil Türk Sosyalist Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Müstakiller Birliği kurulmuştur.⁴¹⁰ Ancak bu partilerin genel olarak Türk siyasi yaşamında etkili olamayıp birer tabela partisi olarak kaldıkları görülmektedir.

2.10.1. Milli Kalkınma Partisi

1945 yılına gelindiğinde 3. siyasi parti olarak Milli Kalkınma Partisi'nin kurulduğu görülmektedir. İş Adamı Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan'ın kuruculuğunu üstlendiği MKP, İçişleri Bakanlığı'nın, 22 Temmuz 1945 tarihinde partinin kurulmasına izin verildiğini açıklaması üzerine siyasî hayatına başlamıştır.⁴¹¹ Kuruluş aşamasında basına demeç veren Demirağ, ekonomik anlamda partinin serbest piyasa ekonomisinden yana olduğunu belirterek MKP'nin diğer uluslardan uyarlanan ilkeler taşımayacağını, hükümeti devirmek, iktidar konumuna

⁴¹⁰ Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, s. 474-475; Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (2. Bölüm), s. 224.

⁴¹¹ Erol Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Tesav Yay., Ank., 2003, s. 263.

geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir kuruluş olmadığını ve mevcut olan devletçilikle mümkün olabilecek liberalizmin memlekette gelişmesine çalışacaklarını ifade etmiştir.⁴¹²

MKP'nin parti programında ise tarıma yönelik olarak tarım, orman, ulaştırma, maden, fabrikaları ve bunlara benzer işleri gelişmiş ülkelerde olduğu gibi halka bırakıp şahsi teşebbüse yer vermek, şirketler oluşturmak ve bunlar aracılığı ile tüketicileri üretici hale getirmek ve hükümetin kontrol ve sorumluluğu altında üretim yapma zihniyetinin hâkim kılınmaya çalışılacağı amaçlanmıştır. Madenlerin, tarım ve sanayinin modern yöntem ve makinelerle çalıştırılması ve bütün üretim dönemlerinde devletin sadece örnekler meydana getirip daha iyilerinin millet tarafından yapılmasının sağlanmaya çalışılması planlanmıştır. Ayrıca devlete ait verimli ve boş arazileri ıslah, bataklıkları kurutmak ve Ziraat Bankası vasıtasıyla mümkün olabildiğince köyler kurmak, bölgelerin durumlarına göre üretime elverişli hale getirerek yoğun nüfuslu yerlerden istek halinde bu yerlere nüfus kaydırması yapmak, bu iskân olunanlardan Ziraat Bankası'nın giderlerini taksitle telafi etmenin partinin amaçları arasında olduğu vurgulanmıştır. Bununla beraber üretimde önemli bir yeri olan arazi sulamasına önem verilmesi, akarsulardan gerek bu konuda gerekse baraj inşası neticesinde elektrik üretimine ağırlık verilmesi amaçlanmıştır,⁴¹³ ifadeleri yer almıştır. MKP, parti programında da açık şekilde yer aldığı üzere liberal bir özellik göstermesinin yanında özel teşebbüse büyük bir önem verileceğini belirtmiştir.

MKP'nin köye yönelik olarak da 1946 seçimleri öncesi yayınladığı *Köy İmar Planı* ise dikkat çekici olmuştur. Bu bildiride, yurt genelinde dağınık halde bulunan köylerden birbirine yakın olanların birleştirilip sayılarının 18.000'e indirileceğinden, bu 18.000 köyün plan ve proje kapsamında yeniden inşa edileceği ve bu suretle köylü vatandaşların şehirdekiler kadar uygarlıktan ve ferahlıktan nasiplerinin olacağından bahsedilmiştir.⁴¹⁴

Türk siyasi hayatında çok da varlık gösteremeyen MKP, kendi içerisindeki huzursuzluklar, aldığı çok az miktardaki oy oranlarına rağmen 13 yıl faaliyetini

⁴¹² *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1945.

⁴¹³ *Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi*, Atlas Matbaası, İst., 1945, (md.29-30-31-32-33).

⁴¹⁴ *Köy İmar Planı*, MKP Neşriyat Serisi No: 1, Hüseyin Kazazgil Matbaası İst., 1946.

sürdürmüştür. 1957 yılında kendisini ayakta tutan en büyük kuvvet olan Nuri Demirağ'ın ölümünden sonra MKP genel kurul toplantısı yapılamamış ve 22 Mayıs 1958'de münfesiş sayılmıştır.⁴¹⁵

2.10.2. Millet Partisi

1945-1950 yılları arasında kurulan bir diğer siyasi parti de MP'dir. MP, aslında ayrı olarak kurulan bir parti değil, DP içerisindeki muhalif yapının kurduğu bir partidir. MP, 19 Temmuz 1948 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları arasında Osman Bölükbaşı, Fevzi Çakmak, Kenan Öner ve Yusuf Hikmet Bayur yer almıştır.⁴¹⁶ Programında siyasi ve ekonomik alanlarda sosyal, kültürel ve liberal konularda ve özellikle de milli örf ve adetler bakımından tutum olarak tam bir muhafazakâr demokrat olan MP kurucuları, daha DP saflarında iken “*Müfrit Demokrat Muhafazakârlar*” olarak tanınmışlardır.⁴¹⁷

Yapı itibarıyla hemen hemen DP ile aynı çizgide yer alan MP'nin yayınlanan parti programında tarıma ilişkin olarak MP'nin varlığının devamı için millî gelirin mühim bir kısmını teşkil eden ziraat üretimin ilk fırsatta ve süratle artırılmasının varlığımızın devamı için kaçınılmaz bir zaruret sayıldığı, bu itibarla, Türkiye'de sosyal ve iktisadî cepheleriyle geniş ölçüde bir ziraat reformunun lüzumuna inandığı ve bu güne kadar en çok ihmal edilmiş olan köylümüzün bir an önce kalkınmasını mili refah ve içtimaî adaletin icabı olarak görüldüğün belirtilmiştir. Çiftçiye topraklandırma konusunda büyük arazilerin devletçe satın alınarak topraksız çiftçiye dağıtılması ve bunların işletme haline getirilmesi için tedbirler alınmasını gereği vurgulanmıştır. Öte yandan arazilerin miras, vefat, veraset gibi durumlarda toprağın bölünmesinin önüne geçilerek verim ve üretimi düşüren hallere engel olunacağı ve dağınık arazi parçalarının birleştirilmesi yolu ile verimin artırılması imkânları araştırılması gerektiği, ziraat işçilerinin, yarıcılarının ve kiracıların faaliyet ve münasebetlerinin de aynı zihniyetle ele alınmasının sosyal ve siyâsî istikrarın esaslarından sayılacağı

⁴¹⁵ Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasal Partiler, (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, 1. Baskı, Gerçek Yay., İst., 1976, s. 255; *Münfesiş*: Hükmü kaldırılan, bozulan. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 727.

⁴¹⁶ Rıfkı Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Olgaç Yay., Ank., 1979, s. 91.

⁴¹⁷ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çeltüt Matbaacılık, İst., 1966, s. 62.

belirtilmiştir.⁴¹⁸ Kalkınmanın kısa zamanda gerçekleştirilmesi adına ülkenin çeşitli yerlerine tecrübeli ülkelerden model alınarak sanayi tesisleri kurulması gerektiği,⁴¹⁹ su ve rüzgâr erozyonlarının özellikle son yıllarda memleket topraklarını yok etmesi ve ziraatı tehlikeye düşürmesi üzerinde önemle durulacağını, bunun için de: ağaçlandırma, meyilli arazide teras usulü ziraat, hayvan yemi ziraatının çoğaltılması, sürüm âletlerinin yerlerine göre değiştirilmesi gibi koruyucu tedbirler alınacağı vurgulanmıştır. Toprağın verimini artırma yönünde ne pahasına olursa olsun, büyük çapta sulama, gübreleme ve teçhiz işlerine ve nöbetleşe ziraata önem verilerek verimi ileri memleketler seviyesine ulaştırmayı hedefledikleri belirtilerek, Türkiye'nin yeraltı jeolojik bir haritasının süratle yaptırılması ve tespit edilen yeraltı sularının yer üstüne çıkarılmasının, yerüstü küçük ve büyük suların tertip ve tanzimi suretiyle mümkün olduğu kadar geniş arazinin sulanmasının ve toprak cinslerinin bölgelere göre tahlil ve sonuçlarına göre tedbirler alınmasının mecburi olduğu kanaatini taşıdıkları ifade edilmiştir.⁴²⁰

Toprak ve iklim şartlarının yanı sıra bölgesel özellikler de göz önünde tutularak ziraî üretimin miktar ve vasıf bakımından iç ve dış pazarlar için standart ve tatmin edici seviyelere ulaşmasına çalışılacağı, bu doğrultuda özellikle, meyveciliğin vasıf, miktar ve maliyet yönünden rekabet edilemez bir millî gelir kaynağı haline gelmesi, memleket şartlarının tabii bir icabı sayılarak gereken tedbirlerin alınmasına gayret edileceği ve bu üretimin değerlendirilmesi için de konserve yapımının himaye ve teşvik edileceği beyan edilmiştir.⁴²¹ Tarımsal kredi ve kooperatifçilik alanında ise Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin yeniden yapılandırılıp aktif hale getirileceği, tarım alet ve makine üretimi için ülkenin çeşitli yerlerine atölyelerin açılmasının sağlanacağı belirtilerek, bölgelerin belirgin özelliklerine göre tarım, üretme, ıslah ve deneme istasyonları açarak çiftçinin muhtaç olduğu her türlü hububat ve yem bitkileri tohumlarını tedarik ve temin ederek bu kurumların köylünün hizmetine sunulacağı ifadeleri yer almıştır.⁴²² Parti Programının tarıma dair son maddelerinde ise her türlü tarımsal üretimin artırılmasında içte ve dışta, pazar emniyetinin ilk şart olduğu, bu sebeple teşekkül edecek satış kooperatifleri ve

⁴¹⁸ *Millet Partisi Programı*, (md. 56) Atlı Matbaası, Ank., 1948, s. 18-19.

⁴¹⁹ *Millet Partisi Programı*, (md. 57) s. 19.

⁴²⁰ *Millet Partisi Programı*, (md. 58-59) s. 19.

⁴²¹ *Millet Partisi Programı*, (md. 61) s. 19.

⁴²² *Millet Partisi Programı*, (md. 62) s. 20-21.

şirketlerinin destekleneceği ve ziraî mücadele işlerine büyük önem verilmesi halinde kaliteli ve bol ürün alınacağına inandıkları ifade edilmiştir.⁴²³

Parti programında da açık şekilde görüldüğü gibi MP'nin tarım alanına yönelik programı yeni bir açılım olmayıp daha önce DP'ye mensup olmanın etkisiyle DP'nin tarım alanındaki anlayışı ile birebir benzerlik gösterdiği açık şekilde ortadadır.

2.10.3. Kurulan Diğer Partilerin Tarıma Bakışı

3 Ocak 1946 tarihinde kurulan Sosyal Demokrat Partisi, kuruluşundan kısa bir süre sonra Bulgaristan ile izinsiz görüştüğü gerekçesi ile kapatılmıştır. Bu durum Cumhuriyet Gazetesi'nde de belirtilmiştir.⁴²⁴ 11 Mart 1946 tarihinde kurulan Liberal Demokrat Parti, programında tarımla ilgili olarak bütün tekelliliğin, ofis ve birliklerin kaldırılacağı, ülkede gerek tarıma ve gerekse sanayiye büyük ölçüde önem verileceği ve her sahada üretimin artırılarak ihracat yapılacağı, tütün tarımının tamamen serbest bırakılıp, üreticinin nerde ne kadar isterse ekebileceği, üretilen tütünün serbest piyasada istediği fiyattan satabileceği ve tütünden alınan verginin bandrol üzerinden alınacağı ifade edilerek milletin ve memleketin menfaati ve kalkınması neyi emrederse onun yapılacağı belirtilmiştir.⁴²⁵ Liberal Demokrat Parti programında yer alan bu maddelerin radikal bir içerik taşıdığı ortadadır. Keza o güne kadar bu şekilde vaatlere rastlanılmamıştır.

24 Mayıs 1946 tarihinde Türk Sosyalist İşçi Partisi de doğrudan tarım üzerine bir beyanda bulunmamış ancak yayınlanan programında maden, toprak ve endüstri işçilerinin medeni bir insan gibi en az yaşama ve geçimi için gerekli ev, ev eşyası, bahçe, hayvan, motorlu ve motorsuz araçlar, terbiye ve eğlence araçları gibi kullanılan malzemeler üzerindeki şahsi mülkiyet hakkının dokunulmaz ve kutsal bir hak olarak tanıdıklarını, bu hakkın hiçbir sebep ve suretle çiğnenmeyeceği, bu eşyaların hiçbir

⁴²³ *Millet Partisi Programı*, (md. 63-64) s. 21.

⁴²⁴ Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, s. 192.

⁴²⁵ *Liberal Demokrat Parti Programı*, Ekspres Basımevi, İst., 1946, s. 5-8.

sebeple haczedilmeyeceği ve gerekli olan bu malzemelere henüz sahip olmayanların kısa sürede bunlara ulaştırmak için her türlü çareye başvurulacağı ifade edilmiştir.⁴²⁶

19 Haziran 1946 tarihinde kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, ana nizamname ve programında tarıma ilişkin olarak köylerdeki ağalık sistemine karşı köylünün bu durumdan kurtarılacağı, köylünün ihtiyaçları gözetilerek köylerde tamamen serbest kredi ve satış kooperatifleri kurulacağı, köylerin yakın olduğu kasaba ve şehirlerde yakın köylerin de ortak olabileceği tüketici kooperatiflerinin kuruluşuna yardımcı olunacağı belirtilmiştir. Topraklandırma konusunda çıkarılan kanunun demokratik bir şekilde tekrar gözden geçirilip köylüye toprak dağıtımı yapılacağı, üretim masraflarını azaltmak, mahsulü çoğaltmak ve köylünün kalkınması amacıyla topraklandırılan her köylüye her türlü zirai donanım, tohum, gübre ve dağıtım depoları temin edileceği, yeni açılacak arazilerde büyük çiftlikler kurulup o civardaki köylerin faydalandırılacağı ifade edilmiştir. Öte yandan köydeki bütün toprakların, alet ve donanımın bir araya getirilerek çalışılması ve hasat sonunda elde edilen mahsulün eşit şekilde dağıtımını öngören müşterek köy istihali adında bir sistemin şimdilik söz ve yazı ile anlatılıp yavaş yavaş uygulanacağını, tarımsal sanayide kullanılan ürünler alanında kooperatifçiliğin daha hâkim kılınacağı, köylerde her çeşit angaryanın kaldırılacağı, iş yükümlüğünün yasaklanıp büyük çiftlik ve toprak sahiplerinin tek kalem üzerinden vergiye tabi tutulacağı ve yılda elde edilen mahsulün net değeri 1.500 lirayı geçmeyen köy işletmelerinin vergiden muaf tutulacağı ifadelerine yer verilmiştir. Tarımsal eğitim anlamında ise partinin köylerde bulunan çocuk ve gençleri modern eğitimle inkılapçı bir ruha kavuşturacağı, uygulamalı eğitim-öğretim kurumları oluşturulacağı ve bu amaçlar doğrultusunda işe yarar bütün kuvvetlerin seferber edileceği beyan edilmektedir.⁴²⁷ Partinin isminden de anlaşılacağı gibi programın temelini tarım ve çiftçi oluşturmaktadır. Ne var ki bu parti de siyasi anlamda diğer kurulan partiler gibi çok da etkili bir varlık gösterememiştir.

21 Haziran 1946 tarihinde kurulan Yalnız Vatan İçin Partisi, 1946 yılında yapılan Genel Seçimler öncesi yayınladığı seçin beyannamesinde bütünüyle siyasi

⁴²⁶ Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Ambлемler 1923-1960*, s. 232.

⁴²⁷ *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi Ana Nizamname, Faaliyet Programı ve Parti Ana Nizamnamesinin İzahı*, Yayınevi Belirtilmemiş, İst., 1946, s. 25-37.

söylemlere yer vermiştir.⁴²⁸ 21 Haziran 1946 tarihinde kurulan Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, yayınladığı parti programında tarıma ilişkin olarak ziraat alanında kullanılan taşıtlar üzerinden alınan bütün yol vergilerinin kaldırılacağı, mevcut tohum üretme, ıslah ve deneme çiftlikleri ile haşerat laboratuvarlarını ve devlete ait at çiftliklerinin ülke genelinde genel bir düzenlemeye tabi tutulacağı, Cumhuriyet döneminde esaslı bir şekilde incelenen ülke toprakları ve iklim şartlarının sonuçlarına dayanarak milli bir ziraat programı yapılacağı, sulama davasının kesinlikle halledilip, yabancı şirketlere ayrıcalık verilmeden hidroelektrik santralleri kurulacağı, köylünün kesinlikle toprak ve pulluk sahibi yapılacağı, giyimine dikkat etmemeyi görenek haline getiren köylülerin bu hallerinden kurtarılacağı belirtilmiş, programda köylünün kolayına gelen orta çağ pabucu olarak ifade edilen çarık giymenin yasak edileceği ve bu sayede milyonlarca lira tasarruf edileceği, Antalya’da bulunan numune köy ve bucakların bütün ülkeye yayılacağı, en kıymetli öğretmenlerin köylere gönderileceği, köy ve şehir arasındaki kültür farkının yok edilmesi için aydın şehirlerin köy gezilerine teşvik edileceği ifade edilmiştir.⁴²⁹ Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi’nin programında tarımsal ekonomiden çok köyün kültürel olarak kalkınması ile ilgili konulara değindiği görülmektedir.

8 Temmuz 1947 tarihinde kurulan Türk Muhafazakâr Partisi, davalarının esasını köylünün oluşturduğunu, 200 evden az köy kurulmayacağını ve eski köylerin bu şartlara getirileceği, İmar Vekâletinin öncelikle bu konuda çalışma yapacağını, her köylünün en az bir süt ineği, bir binek hayvanı yeterince küçükbaş hayvanı ve modern ziraat aletleri olacağı, olmayanlara taksitle hükümetin vereceği, köylerde medeni hayatın canlanması için ordudan emekli olanlardan yararlanılacağı, ülkeye gelen muhacirler içinde tarım aletleri hazırlanarak modern sistem dâhilinde tarım yapmalarının temin edileceği, Tarım Bakanlığı’nın 15 yıl içerisinde ülkenin her yerini modern aletlerle donatacağını ve örnek köy ve çiftlikler kurulup % 65 oranında köylünün ortak edileceği, ülkenin yerli ve yabancı ziraat uzmanları tarafından incelettirilip işlerine kesin bir yön verileceği ve her köyde tarım aletlerinin tamir ve bakımı için bir atölye ve birkaç usta bulundurulacağı belirtilmiştir. Ayrıca her köyde bir doğum odası, bir ebe, her nahiye merkezinde bir revir ve bir sağlık otomobili

⁴²⁸ *Yalnız Vatan İçin Partisi Seçim Beyannamesi*, Talat Altın Matbaası, İst., 1947.

⁴²⁹ *Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi Tüzüğü*, Öztürk Basımevi, İst., 1949, s. 32-38.

bulundurulacağı ifade edilmiştir.⁴³⁰ 8 Ağustos 1948 yılında Afyonkarahisar’da kurulan Öz Demokratlar Partisi(ÖDP) de bir parti teşkilatı kurmamıştır. Ekonomik olarak liberal bir görüşe sahip olan ÖDP, Millet Partisi’ne katılmış ve bu suretle feshedilmiştir.⁴³¹ 1953 yılına gelindiğinde MP hakkında irtica söylemleri nedeniyle soruşturma başlatılmış ve parti 8 Temmuz 1953 geçici olarak kapatılmıştır.⁴³² Daha sonra parti, mahkeme kararı ile temelli olarak kapatılmış, ileri gelenlerden bazıları kapatılan partilerinin yerine 10 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi’ni (CMP) kurarak siyasi faaliyetlerine devam etmişlerdir.⁴³³

18 Eylül 1948 tarihinde kurulan Müstakil Türk Sosyalist Partisi, programında büyük arazilerin atıl durumda olduğu ve bunların köylüye dağıtılacağını, üretim alanında işletilmesi gereken ürünlerin değerlendirileceği, Ticaret Ofisi’nin kaldırılıp, toprak ofisi işlerinde Ziraat Bankası’nın yetkili kılınıp üretimin teşvik edileceği, bu yolla ithalat-ihracat maddelerinin değişiminin sağlanıp verimli sonuçlar alınacağı, bataklık kurutma ve sulama işlerinin mahalli bütçeleri birleştirme yolu ile yapılacağı, köylerin kalkınması amacıyla köylüye ev, saban, tohum ve çift hayvanı, büyük arazilerin 300 dönümden fazlasının dağıtılacağı, köylerde ortakçı ve yanaşma diye bir sınıfın bırakılmayacağı, her türlü tarımsal üretimin modern hale gelmesi için zirai donatım kurumunun Ziraat Bankası’na devredilip kooperatif sisteminin bu banka tarafından korunacağı belirtilmiştir. Ayrıca tarımda teknik olarak gelişme, tarım zararlıları ile mücadele, tarım aletlerinin tedarik edilmesi, ürün satışında aracılardan etkisinin azaltılmasında vb. durumlarda sendikaların takdir edildiği ve bu oluşumun geliştirilerek tarımsal her alanda yaygınlaştırılacağı, her yıl bütçeden % 7.5’lik ayrı bir pay ayrılıp bu oranın sadece köylerin kalkınması için sarf edileceği, bu bağlamda köylüye bol ve ucuz kredi ile teknik aleti verileceği ve köy okulları yapımına harcanacağı, mevcut Köy Kanunu’nun güncellenerek çiftçilerin yaşayışına uygun hale getirileceği, köylünün bürokrat ve jandarma baskısından kurtarılıp medeni hayatın nimetlerinden kayıtsız şartsız faydalanması gerektiği ve her ilde başta ziraat okulları olmak üzere meslek ve sanat okulları açılıp buralarda en modern araçların kullanılacağı ifadelerine yer verilmiştir.⁴³⁴

⁴³⁰ *Türk Muhafazakar Partisi Programı*, Talat Altın Matbaası, İst., 1947, s. 5-9.

⁴³¹ Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, s.733-744.

⁴³² Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nürol Matbaacılık, Ank.,1998, s. 136.

⁴³³ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İst., 2001, s. 97.

⁴³⁴ *Müstakil Türk Sosyalist Partisi Programı*, Yayınevi Belirtilmemiş, İst., 1948, s. 9-18.

1946 ve sonrasında kurulan diğ er alanlarda olduğu gibi tarımsal anlamda da iddialı vaatlerde bulunan bu partilerin 1950 yılına kadar CHP karşısında 1950 yılı sonrasında da DP karşısında çok önemli bir varlık gösteremeyip çoğunun kısa süre içerisinde siyaset sahnesinden çekildikleri görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ TARIM POLİTİKALARI ve UYGULAMALARI

Demokrat Parti Tarım Politikaları

ÇTK sonrası ortaya çıkan muhalefetle birlikte 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar liderliğinde DP kurulmuştur. Kurulduğu andan itibaren CHP'ye karşı şiddetli eleştirilerini her fırsatta dile getiren DP, özellikle tarımsal alanda iktidarın uygulamalarını yanlış bulmuştur. DP'nin parti programında ise tarımsal alanda tarım işleri adı altında yer alan maddelerde⁴³⁵ ziraatın millî gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğini ve ziraî kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağından, bu sebeple, devlet gayretlerini topraktan bol, iyi ve ucuz mahsul almak hedefinde toplanmasının gerekli görüldüğü vurgulanmıştır. Zirai giderlerin artmasında etkisi olan etkenlerle mücadele etmek, öte yandan ziraî ürünlerin iç ve dış pazar şartlarını iyileştirme çarelerini aramak ve çiftçinin bu günden daha çok kazanıp, daha fazla üretim yapar bir hale getirmek en temel amaç olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ziraatın, makine, âlet ve çift hayvanı ve benzeri araç bakımlarından yetersiz olduğu gibi, iyi ilâç, tohum ve benzeri ihtiyaçları da karşılanmış olmaktan uzak olduğu, çiftçinin donatımı işinin tarımsal kalkınmanın esas konusu olması gerektiği, ayrıca çiftçinin işine yarayacak teknik bilgi ile donatılmaya ve üretim metotlarının ıslah ve daha üretken bir hale getirilmeye mecbur olduğunu ve bütün bu ihtiyaçların ülke dâhilinde karşılayacak önlemlerin hızla alınmasına çalışılacağı ifade edilmiştir.

Tarımsal bankacılık alanında ise Ziraat Bankası'nın sermaye ve faaliyetlerinin arttırılması üzerinde önemle durulması gereken bir konu olduğu, kooperatif hareketini hızlandırmaya ve ayrıca yer yer çiftçiye kredi sağlayacak yerel bankalar kurulmasına çalışacağı ifadelerine yer verilmiş, kalkınmada büyük önem taşıyan kuraklık ile mücadele ve sulama işlerinin hızlandırılıp genişletilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Tarımsal faaliyetlere kredi vermek ve bu faaliyetlerin gelişimine yardımcı olmak doğrultusunda Ziraat Bankası'nın ciddi çalışmalar yürütmesine, özel teşebbüs ve

⁴³⁵ *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Doğu Matbaası, Ank., 1949, s. 64-67; Sevilay Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yay., Ank., 2013, s. 19-22.

sermayeyi de bu alana yönlendirmek amacıyla her türlü yardım ve teşvikte bulunmasına ihtiyaç görüldüğü belirtilmiş, her bölgede yeni yeni örnek hayvan ıslah merkezleri, fidanlıklar, çiftlikler, tohum üretme ve araştırma istasyonları kurma amacıyla çalışma yapılması gerekliliği ortaya konmuştur.

Programda ayrıca devletin, her bölgenin iklim şartlarına uygun âlet ve yedek parçaları ucuz bir şekilde çiftçinin hizmetine sunması gerektiği ve bu amaçla da ülkede çok geniş sarf yeri olan basit ziraat âletleri sanayinin hızla kurulmasının gerekliliğine işaret edilerek, ziraî kalkınma işinin bütün alanı kaplayacak şekilde ve planlı olarak yürütülmesi gerektiği, bilgi ile çalışan emek, sermaye ve girişimin tarım sahasına yönlendirilmesinin tarımsal üretim ve millî gelirin arttırılmasında önemli bir konu olarak gördüklerini ve bunun gerçekleştirilmesi amacıyla gerekli önlemlerin alınmasına çalışacakları yönünde hükümlere yer verilmiştir.⁴³⁶

Kurulduğu günden itibaren tarımsal alana büyük oranda yer verileceğinin ifade edildiği bu programda DP, ülkede büyük bir tarımsal nüfusun olduğundan bahisle tarımsal kalkınmanın ülke kalkınması ile eşdeğer olduğunu ifade ederek, tarımda teknik olarak gelişimin sağlanması bu amaçla çiftçilere bu teknik araçların hızlı bir şekilde ulaştırılması için çalışacakları belirtilmiştir. Tarım aletlerinin çiftçinin ayağına kadar götürülmesi gereğini vurgulayan program da kuraklıkla mücadele için sulama işine önem verileceği de görülmektedir. Kooperatifçilik alanında da çiftçinin zamandan kazanması için mahalli kooperatiflerin kurulması öngörülmüştür. Bu şekilde bir program ile siyasi hayatına başlayan DP, her alanda olduğu gibi özellikle tarım alanında ortaya koyduğu reel projelerle, programının tarımsal alana ilişkin olan kısmında belirttiği gibi nüfusun büyük bölümünün desteğini alarak 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olarak ülke yönetimini devralmıştır.

3.1. I. Adnan Menderes Hükümeti Dönemi (22.05.1950-09.03.1951)

Adnan Menderes, uzun yıllar Aydın'da aileden gelen yapı itibarıyla çiftlikte çalışmış ve tarımın içerisinde gelmiş, toprağın ve köylünün ihtiyaçlarını gayet iyi

⁴³⁶ *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Pulhan Matbaası, İst., 1946, s. 26-28; Özer, *Demokrat Parti'nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, s. 19-22.

bilen, doğaya ve kırlara aşırı ilgisi olan bir insandır.⁴³⁷ Bu sebeple Menderes'in önceliği uzun yıllar ihmal edilmiş köye ve köylüye yönelmek olmuştur. Menderes'in bu özelliğinin yanı sıra ABD yardımlarının ağırlıklı olarak tarıma yönelik verilmesi sebebiyle Menderes ve tarımsal kalkınma birbiri ile özdeşleşmiştir.

1950 yılında yapılan genel seçimler öncesinde ilk olarak MP, 2 Nisan 1950 tarihinde beyannamesini açıklamıştır. Bu beyannamede genellikle siyasi açıklamalar yapan MP'nin tarıma yönelik bir açıklama yapmadığı görülmektedir.⁴³⁸ CHP 27 Nisan tarihinde yayınladığı seçim beyannamesinde tarıma yönelik olarak topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtılacağı, köy yollarının ana yollara bağlanacağı, köylüye daha elverişli ziraat yöntemlerinin öğretileceği, suni gübre fabrikasının kurulacağı, köylerin temiz suya kavuşturulacağı, tarım araçları ve tohumluk dağıtımına hız verileceği, köylüyü tek mahsulden kurtarmak için her bölgede köylünün meşgul olacağı üretim alanları tespit edileceği, tarım sigortaları kurulacağı, köy sağlığı işine önem verileceği ve Ziraat Bankası'nın sermayesinin arttırılmasının kredi sahasındaki ilk hedef olduğu ifade edilmiştir.⁴³⁹ DP ise seçim beyannamesinde CHP'nin beyannamesinin açık ve gerçekçi olmadığını, ülke gerçekleri ile uyum sağlamadığını, son zamanlarda tarıma yönelik yapılan çalışmaların Marshall Yardımı etkilerine dayanarak yapıldığını, ülke nüfusunun % 80'inin köylerde yaşadığı ve dolayısıyla tarımın milli ekonominin temeli olduğu, CHP'nin masraf yapıp faturayı da zayıf zirai ve iktisadi bünyeye yükleyeceği belirtilmiştir.⁴⁴⁰ DP'nin CHP ile hemen hemen benzer ifadelerle yer vermesinin yanı sıra tarıma daha çok önem verilmesi gibi ifadelerin ağırlık kazandığı görülmektedir.⁴⁴¹ CHP, seçimlerden galip çıkacağından çok emindi ancak bu konuda Yozgat Valisi İhsan Sabri Çağlayangil, köylünün herkese, her kendine başvurana vaat ettiğini, sonuçta hangi yana söylediklerinin gerçek olduğunu ve hangi yanı atlatacağını görüleceğini ve köylünün zekâsının işlediği ifadelerini kullanmıştır.⁴⁴² 14 Mayıs 1950 günü yapılan Genel Seçimlerde DP, oyların % 53,59 almış, 408 milletvekili ile tek başına iktidar olarak meclise girmiştir.⁴⁴³ 20 Mayıs 1950 tarihinde ise DP, ilk meclis grubu toplantısında yapılan seçimlerle birlikte, Cumhurbaşkanı da o dönem için parti

⁴³⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İst., 2000, s. 213.

⁴³⁸ *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1950.

⁴³⁹ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1950.

⁴⁴⁰ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1950.

⁴⁴¹ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni (Dün Bugün Yarın)*, Bilgi Yay., İst., 1997, s. 252.

⁴⁴² Barutçu, *Siyasi Anılar 1919-1954*, s. 415.

⁴⁴³ Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yay., Ank., 2004, s. 157.

içerisinden seçildiği için DP Genel Başkanı Celal Bayar, Cumhurbaşkanı adayı olarak seçilmiştir.⁴⁴⁴ 22 Mayıs tarihinde toplanan 9. Dönem TBMM toplantısında ise yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Celal Bayar, Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıkmış, aynı gün Başbakanlığa İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'i tayin etmiştir.⁴⁴⁵ Menderes, oluşturduğu kabineyi ve hükümet programını Meclis'e sunmuştur.

29 Mayıs 1950 Pazartesi günü Başbakan Menderes hükümet programında⁴⁴⁶ tarımsal alanda DP'yi CHP'den ayıran en önemli anlayışın, tarım işlerinde uygulanan politika ile ortaya çıkacağını ve ülkenin bir tarım ülkesi olması bakımından her alanda kalkınma ve milli gelirin artmasının esas temelinin tarımsal kalkınma ile sağlanabileceğini vurgulamıştır. Bu sebeple bu alanda yapılması gerekenleri kesinlikle göz ardı etmeyeceklerini, CHP gibi pahalı ve gösterişe dayalı bir yöntem izlemeyip, çiftçinin kağıt ve karasaban ile ilkel bir tarımsal yapıya mahkûm edilmeyeceği, aksi halde milli ekonominin güçsüz düşeceği gerçeği ile karşılaşılacağını belirtmiştir. Bu sebeplerden dolayı tarımsal kalkınmayı öne çıkaran bir proje ile hareket edip araç-gereç ve zirai kredi meselesini, haşere ve hastalıklarla mücadele, kaliteli tohumluk ve ıslah konularını tarımsal tekniğin geliştirilmesi için gerekli çalışmaların tekrar elden geçirileceği, her türlü sulama işine yönelmenin, tarımsal üretimi büyük oranda yükselten ve yeni girişimlere olanak sağlayan bir alan teşkil ettiğine inandıklarını belirten Menderes, çiftçiyi topraklandırma işinin daha güvenilir, pratik ve süratli usullere bağlama niyetinde olduklarını sözlerine eklemiştir.

Menderes, programı açıkladığı bu konuşmasının devamında sulama işlerinde olduğu gibi yol yapımı işlerinin de doğrudan tarımla ilgili konular olarak gördüklerini, hatta gümrük tarifeleri ve vergi sistemi ile tarımı geliştirmenin yollarını arayacaklarını ifade ederek, devletin bütün faaliyet alanlarında bu ana kaynağı geliştirecek bütün tedbirleri almak kararında olduklarını belirtmiştir.

⁴⁴⁴ Erkan Şenşekerci, *Türk Devriminde Celal Bayar, (1918–1960)*, Alfa Yay.,İst., 2000, s. 215

⁴⁴⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 181.

⁴⁴⁶ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, s. 750.

Ziraat Bankasının sermayesinin artırılmasının zorunlu olduğuna lüzumuna inandıklarını, bunun ne derecede mümkün olacağını incelemelerden sonra tespit edileceğini ve kredi konusunda kooperatiflere daha fazla önem verileceğini söyleyerek, şimdiye kadar 100 milyon TL. yi aşan bir paranın sulama işlerinde boşa harcandığını ve bu olumsuz denemeden yararlanarak, gereksiz tüketime yol açılmış olan sulama faaliyetlerini üretim davasının ana konusu olarak değerlendireceklerini ifade etmiştir.⁴⁴⁷

Menderes, diğer alanlarda olduğu gibi tarımsal alanda da CHP döneminde uygulanan politikalarda reel bir değişim ve dönüşüm yapılacağını açıkça ifade etmiştir. Tarımın her alanında çiftçiyi kalkındırma modeli üzerinde çalışmalar yapılacağından bahseden Menderes, milli ekonominin temeli olarak kabul ettiği tarım sektörünün güçlendirileceğini de belirtmiştir. I. Menderes Hükümeti Programı, DP Meclis Grubunda okunduktan sonra, bu konuda 50'den fazla milletvekili söz alarak konuşmuşlardır. Burada CHP adına Faik Ahmet Barutçu, program hakkında hemfikir olduğu ve eleştirdiği konuları ifade etmiş, 1923 yılından 1950'ye kadar CHP'nin uyguladığı politikalar hakkında oldukça detaylı bilgiler vererek uzun bir konuşma yapmıştır.⁴⁴⁸ DP'nin çiftçi odaklı bir politika uygulayacağı kurulduğu günden beri vurgulanmıştır. Nitekim Menderes, iktidar olduktan sonra da bu durumu ortaya koyan bir konuşma yaparak Türkiye'nin % 80'inin köylerde yaşadığını, köylerde üretimin toprağa bağlı olduğunu ve toprağın iyi tohum, gübre, makine ve sulama istediğini belirtmiş, köylünün bunları bir başına yapamayacağını ve devlet olarak ona el uzatmanın gerekli olduğunu, Ziraat Bankası ve kooperatifler yoluyla ucuz faizli krediler sağlanacağını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında çiftçinin bunları kullanarak makine alacağını, hükümet olarak tohumunu ithal edileceğini, ucuz gübre sağlanıp kullanıma tahsis edileceğini belirtmiş hatta bunların yeterli olmayıp üretilen malların pazara götürmesi için yollar yapılacağını ve köylünün, sağlığını koruyabilmek için içme suyunu getirileceğini dahası mahsulün değer fiyatıyla satmasının temin edileceğinden bahsederek, toprağa dayanan üretim denilince buna karayolları politikası, büyük sulama tesisleri, limanlar girdiğini, bütün bunları yapmak

⁴⁴⁷ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, s. 755-756.

⁴⁴⁸ Faik Ahmet Barutçu'nun konuşmasının tam metni için bkz., *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, s. 762-778.

için paraya ihtiyaç olduğunu ve Maliye Bakanı'nın kesenin ağzını açmanın çarelerini arayacağını sözlerine eklemiştir.⁴⁴⁹

Menderes buradaki söylemi ile köylüye her zamankinden daha fazla destek çıkararak hemen her alanda köylünün kalkınması için çaba sarf edeceklerini ifade etmiş, II. Dünya Savaşı döneminde yaşanan sıkıntılar sebebiyle zor günler yaşayan çiftçilerin desteğini arkasına almıştır. Cumhurbaşkanı Bayar da, 1 Kasım 1950'de meclisi açış nutkunda Hükümetin tarım politikasını destekler nitelikteki konuşmasında millî ekonominin temelini ziraat olduğunu, dolayısıyla eldeki kudret ve imkânların ziraat alanında kullanılması ve kabinenin yeni bir hız ve yeni bir gayret hamlesiyle çalışmalarını yürütmesi gerektiğinden bahsetmiştir.⁴⁵⁰ Devlet Başkanı'nın da desteği ile DP'nin kısa zamanda tarımsal alanda çiftçiye yönelik olarak ciddi adımlar attığı görülecektir.

3.1.1. Marshall Yardımı ve Traktör Devrimi

Türkiye, 1948 yılında ABD ile imzalanan “*Ekonomik İş Birliği Anlaşması*” ile Marshall Planı yardımlarını almaya başlamıştır. Yapılan bu yardımların ise büyük oranda tarıma yönelik olarak kullanılması ABD'li uzmanlar tarafından öngörülmüştü. Nitekim Marshall Planı Türkiye Temsilcisi Russel Dorr Türkiye'ye yapılacak yardımların amacı hakkında; Türkiye'nin ekonomik programı sonucunda artan hububat mahsulünün hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edeceğini, hür dünyanın güçlenmesi, Türkiye'de tarımsal üretimin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme satışı yapmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁴⁵¹

Bu açıklamayla Dorr, ABD tarafından yapılan bu yardımın dolaylı olarak kendilerine sağlayacağı yararı açık şekilde ifade etmiştir. Türkiye'de alınan bu yardımları öncelikle tarımsal alanda makineleşme yolunda harcamış, traktör alımına ağırlık vermiştir.⁴⁵² Aslında traktör alımındaki artış DP dönemine has bir uygulama

⁴⁴⁹ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, (Der. İsmet Bozdağ), Baha Matbaası, İst., 1969, s. 137.

⁴⁵⁰ TBMM *Zabıt Ceridesi*, Devre:9, Cilt: 3, s. 6. .

⁴⁵¹ Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 11.

⁴⁵² Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, s. 337.

olmayıp aksine bu atılımın CHP'li Günaltay Hükümeti döneminde yaşandığı istatistiksel olarak açık şekilde belirtilmektedir. Keza, 1945 yılında 1.156 olan traktör sayısı 1949 yılına gelindiğinde 9.170 olmuş ve % 422.2'lik bir artış yaşandığı, 1950 yılında itibaren de artarak 1954 yılında traktör sayısının 37.743'e yükseldiğı görülmektedir.⁴⁵³ Traktör sayısında bu artışın ya anmasındaki esas sebep de Marshall Planı kapsamında alınan yardımın bu alana yönelik harcanmasıdır. Tarım politikalarında DP'nin uyguladığı yöntemin de CHP politikasıyla aynı yönde olduğı gözlenmiş, gelen yardımın hemen hepsi tarıma yönelik olarak kullanılmıştır. DP, iktidara gelir gelmez vaat ettiğı üzere çiftçiye yönelik olarak kalkınma hamlelerine giri mi  ve dış yardımların da büyük oranda desteğı ile yurtdışında traktör siparişi vermiştir. Bu süreçte 7.396 adet traktör sipariş edilmiş, bu traktörlerden 6.868 âdeti ülkeye girmiş ve 6.770 âdeti kredi kar ılı çiftçiye satılmıştır.⁴⁵⁴ Bu alım- satım i i ise Türkiye Ziraat Kurumu eliyle gerçekleştirilmiştir. Yine aynı dönemde özel sektör eliyle alınan traktör sayısı ise 2170'tir. Bu  zel sektör firmaları ise Çukurova İthalat ve İhracat T.A.O., Koç Ticaret T.A.O., Türk İnter Makineleri A.O., Neptun T.A.O. ve Mata  Ticaret isimli firmalar olmuştur.⁴⁵⁵ Bu şekilde yapılan ithalat sayesinde ülkeye büyük miktarda traktör girişi sağlanarak çiftçiye ula tırılmı , tarımda yaşanan bu makineleşme sayesinde de tarım alanında gözle görülür bir iyileşme kaydedilmiştir. Fakat bu durum sadece traktör alımı ile ilgili olmayıp 1950-1952 yılları arasında iklim şartlarına bağlı olarak özellikle hububatta üretim artması ve Kore Savaşı'nın ba laması da dolaylı olarak Türk tarımına olumlu olarak katkıda bulunmuştur. Savaş sebebiyle dünyada tarım ürünlerine olan talebin artması Türkiye lehine bir durum oluşturmuştur.⁴⁵⁶

İ  ve dış etkenler bir araya geldiğinde tarımda büyük bir atılım döneminin ba ladığı açık şekilde görülmektedir. Bu şekilde traktör ve ziraat aletlerinin ithal edilmesindeki artı a paralel olarak hükümet, bu alanda tamirhane ve atölye açma yoluna gitmiştir. Aslında bu girişim 1949 yılında TZDK'nin kurulması ile kurumsal bir yapı kazanmıştır. 1951 yılına gelindiğinde ise 9'u TZDK tarafından kurulan 42 tamirhane kurulduğı görülmektedir. Bu tamirhanelerden 33'n  yukarıda adı geçen

⁴⁵³ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1968, s. 165.

⁴⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 20/3, s. 1146.

⁴⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 6, s. 48.

⁴⁵⁶ Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, s. 82.

ithalatçı firmalar kurmuştur. Bu firmalara ayrıca ithal ettikleri traktörlerin bakım onarım atölyeleri kurma zorunluluğu getirilmesi bu tamirhanelerin kurulmasında büyük etken olmuştur. Bu uygulama sayesinde 1952 yılına gelindiğinde sabit tamirhane sayısının 73'e çıktığı görülmektedir. Aynı dönemde 40 gezici tamirhane ile 103 adet seyyar bakım ekibini gezdirecek nakil aracı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Devlet Üretme Çiftliklerine ait 16 adet sabit tamirhane ise her zaman çiftçinin hizmetinde bulunmuştur.⁴⁵⁷ Hükümet iktidara geldikten sonra tarımda makineleşme alanında ciddi adımlar atmış, traktör sayısının artışıyla beraber tarım yapılabilen arazi miktarı artırılmış bunun da çiftçinin ekim alanında artış sağlayarak tarımsal kalkınmada büyük bir etken olduğu gözlemlenmiştir.

Marshall Planı Kapsamında 1955 yılına kadar tarıma ayrılan direkt yardımların kullanım alanlarına bakıldığında ziraat aletleri alımında 28.674.500 lira, tarımsal mücadele ilaçlarında 3.193.000 lira, gübre ve tohum alanında 995.000 lira, traktör ve yedek parçaları alımında ise 30.340.000 liralık yardım yapıldığı görülmektedir.⁴⁵⁸ Dolayısıyla, Marshall Yardımının büyük oranda tarım sektörü üzerine yoğunlaştığı ve ülkede makineli tarıma geçilmesinde yapılan bu yardımın da büyük bir katkısı olduğu şüphesizdir.

3.1.2. I. Menderes Hükümeti'nin İstifası

DP, iktidara gelmeden sözünü ettiği vaatlerini gerçekleştirmek amacıyla özellikle tarımsal alana yönelmiş, bu alanda köklü kararlar almıştır. Traktör alımına paralel olarak küçük ve orta ölçekli çiftçilerin de her türlü alet-edevat alımında Ziraat Bankası aracılığı ile kredi almasına olanak sağlanmıştır.

Hükümetin çiftçiye kolay ve düşük maliyetli kredi sağlamasının yanı sıra, belli başlı ürünlerde de destekleme fiyat politikası uyguladığı, özellikle hububat alanında desteklemenin oldukça yüksek oranda yapıldığı görülmüştür. Bu şekilde uygulanan kredi politikası bağlamında 1950 yılında ortalama buğday fiyatları ABD'de 23 kuruş

⁴⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 17, s. 187.

⁴⁵⁸ Tolga Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 139.

iken, Türkiye'de 30 kuruştan üreticiden satın alınmıştır.⁴⁵⁹ Hükümetin tarımsal alanda hem cesur adımlar atması hem de Marshall yardımı ile gelen destekleme sayesinde ülkenin büyük bir bölümünü oluşturan çiftçi üzerinde iyimser bir hava oluşmuştur. Ekonomik olarak bu gelişmeler yaşanırken siyasi alanda ise DP içerisinde birtakım hareketlilik yaşanmaktaydı. I. Menderes Hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olan Avni Başman, ardından da Sağlık Bakanı olan Nihat Reşat Belger, Başbakan Menderes'in kendi işlerine çok karıştığını belirterek istifalarını sunmuş, daha sonra da sağlık şikâyetleri sebebiyle Bayındırlık Bakanı olan Fahri Belen istifa etmiştir.⁴⁶⁰ Bu durum Menderes içinde bir fırsat yaratmış, seçimlerden çıkan sürpriz sonuçlar sebebiyle tam olarak tasarladığı kabineyi oluşturmamayan Menderes, bu şekilde hemen hemen 1 yılını dolduracak olan hükümette gerekli değişikliğe gitmiştir. Çünkü daha önce çok önem verdiği tarım alanında yapılması gereken düzenlenmeler sebebiyle dönemin Tarım Bakanı Nihat Eğriboz'dan istifa etmesini istemiş, fakat Eğriboz, Menderes'in bu isteğini reddederek *"Ben şahsen istifa etmem, hep beraber geldik, hep beraber gideriz"* demiştir.⁴⁶¹ Eğriboz'un bu tavrı Menderes'in tepkisine yol açmıştır. 14 Aralık 1950 tarihinde de, Maliye Bakanı olan Halil Ayan, bütçe hususunda Başbakan ile görüş ayrılığı yaşaması sebebiyle bakanlık görevinden istifa etmiştir. Yaşanan bu istifalar sonrası Menderes 1951 Bütçesinin kabul edilmesine müteakip 8 Mart 1951 tarihinde dönemin şartlarına göre yeni bir kabine kuruluşuna olanak vermeyi uygun gördüğünü açıklayarak hükümetinin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur.⁴⁶² Bayar ise yeni hükümet kurma görevini yine Menderes'e vermiştir. 9 Mart 1951 tarihinde yeni kabinenin onaylanmasıyla II. Menderes Hükümeti dönemi başlamıştır.⁴⁶³ Yeni hükümetin kurulmasıyla Menderes, ülke yönetiminde özellikle tarımsal alanda yapılması gerekenleri hızlı ve etkili bir şekilde hayata geçirdiği bir döneme adım atmıştır.

3.2. II. Menderes Hükümeti Dönemi (09.03.1951-17.05.1954)

⁴⁵⁹ Osman Okyar, *Zirai Fiyat Politikası, Türk Tecrübesi, İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi*, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı Heyeti Yay., İst., 2003, s. 291.

⁴⁶⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 202.

⁴⁶¹ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 87.

⁴⁶² Cüneyt Arcayürek, *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi Yay., Ank., 1985, s. 52.

⁴⁶³ Faruk Sukan, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)*, Kültür Ofset Ltd. Şirketi Yay., Ank., 1991, s. 53.

Adnan Menderes, II. Hükümetinin programını 29 Mart tarihinde partisinin Meclis Grubuna sunmuştur. Bu yeni programda bir önceki programa göre çok bir fark olmadığı görülmektedir. Zaten ilk hükümetin üzerinden de daha 1 yıl geçmemiş, Menderes yeni hükümet programını 30 Mart 1951 tarihinde TBMM'ye beyan etmiş, program dâhilinde yapılan görüşmelerden sonra 2 Nisan tarihinde güven oylaması yapılmıştır. Yapılan bu oylamaya 396 milletvekili katılmış, bunlardan 45 milletvekilinin ret oyuna karşın 346 milletvekilinin olumlu oyu neticesinde güvenoyu alınmıştır.⁴⁶⁴ Menderes, burada açıkladığı hükümet programında tarımsal alanda tarım ve hayvancılığın, ekonomik yapının temelini oluşturduğu ve bunun bilincinde olup bu iki faaliyeti hiçbir zaman göz ardı etmediklerini, bu anlayışı dikkate alan bir görüşle hareket edip, zirai alanın hemen her alanında ilerleme ve kalkınma çarelerini büyük bir titizlikle ele aldıklarını ve uygulamaya geçtiklerini belirten bir konuşma yapmıştır.⁴⁶⁵ Menderes'in tarımsal alanda detaylı bir açıklama yapmaması bir önceki programın aynen uygulanacağı anlamına gelmektedir ki yapılan uygulamalarda da bu açıkça görülmektedir.

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankasının Türkiye temsilciliği 1951 yılı haziranında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir rapor sunmuştur. Bu rapora göre tarımda verimi artırmak amacıyla suni gübre kullanımı, tarımsal alanda personel eğitimi gibi konuları içeren tarımsal gelişme ile ilgili önerilerin uygulamaları uzun zamana yayıldığından Hükümet, tarımsal kalkınma için vakit kaybetmenin çiftçinin aleyhine olacağına kanaat getirerek hızlı sonuç verecek politikaları tercih edecektir.⁴⁶⁶

3.2.1. Tarımda Makineleşme ve Zirai Krediler

II. Menderes Hükümeti Dönemi bir önceki dönemin hemen hemen aynısı olup özellikle tarım alanında yapılan uygulamaların daha bir ivme kazandığı bir dönem olmuştur. Tarımsal kredilerde yapılan yeni düzenlemeler ve çiftçinin bu krediler sayesinde ucuz ve çabuk tarımsal aletlere ulaşip tarımın altın çağını yaşadığı bir dönem olmuştur. Tarımsal alanda yapılacak düzenlemelerin ve alınması gereken önlemlerin

⁴⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 6, s. 124-127.

⁴⁶⁵ Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961), s. 925.

⁴⁶⁶ Ahmed; Ahmed, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971), s. 142.

neler olacağını dönemin Tarım Bakanı Nedim Ökmen; zirai usullerin geliştirilmesi, makine ve zirai donanım ile donatımın yaygınlaştırılması, iyi bir ziraat usulünün tatbiki, gübreleme, mahsule zarar veren hastalık ve parazitlerle mücadele ve bunlardan korunma, yüksek vasıflı ve randımanlı tohumlukların kullanılması ve bunların başarılabilmesi için çiftçiye sağlanan zirai kredi imkânlarının artırılması şeklinde vurgulamıştır.⁴⁶⁷ Bu bağlamda tarım politikalarını uygulama hususunda oluşan siyasi ittifak sayesinde çalışmalara başlayan Hükümet, Ziraat Bankası ve diğer tarımsal kuruluşlar vasıtasıyla tarıma ve dolayısıyla çiftçini kalkınmasına yönelecektir.

Özellikle tarım alanında Marshall Yardımı ile başlayan kalkınma hamlesi DP'nin iktidara gelmesiyle büyük bir ivme kazanmıştır. Tarım aletlerinin bilhassa traktör kullanımının yaygınlaşmasıyla beraber eski tip çift sürmeden makineli tarıma geçilmeye başlanmıştır. 1950 yılında yapılan ziraat sayımı sonuçlarına göre 2.300.000 çiftçi ailesinden yaklaşık % 22'sinin eşekten başka iş hayvanına sahip olmadığı, özellikle 1951 ve 1952 yıllarında zirai üretim araçları sayısında büyük gelişme olduğu gözlenmiştir.⁴⁶⁸ Bu gelişmede şüphesiz Ziraat Bankası'nın sağladığı kredilerin payı çok büyük olmuştur. Hükümet, çiftçiye ucuz ve kolay kredi vermesiyle köylüyü traktör kullanımına teşvik etmiştir. Öte yandan kredi kullanımında çiftçiye 5 yıllık ödeme planı çerçevesinde büyük kolaylık sağlanmıştır. Alınan kredinin öncelikle % 37,5'i alınmakta, geri kalan kısmı ise 5 yıla bölünmekteydi. Çiftçinin faizi ile ödediği miktar da az olunca bütün üretici kredi almaya yönelmiştir. Bu kredilerdeki faiz oranının ise % 2,5'e kadar düşürüldüğü görülmektedir.⁴⁶⁹ Bu uygulama ile tarımsal üretimin artışı hedeflenmiş bu da çiftçinin alım gücünün artmasını sağlamıştır. Kredi uygulamasına ek olarak Hükümet, Günaltay Hükümeti Döneminde başlatılan tarımsal eğitim konusunda tarım aletlerini kullanacak eleman yetiştirmek amacıyla açılan kursların sayısını artırarak teknik olarak da tarıma ağırlık vermiştir. İlk etapta açılan 14 kurstan 1949 yılında yaklaşık 1000 eleman mezun edilmiş, bu sayı 1953 yılında ise 2500'e ulaşmıştır.⁴⁷⁰ Köylü ve ziraatçı çocukların alındığı bu kurslarda Ağustos 1953 itibariyle 1650 makinist ve sürücü yetiştirilmiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁷ *Milliyet*, 8 Ekim 1951.

⁴⁶⁸ *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

⁴⁶⁹ Gülten Kazgan, *Türkiye'de Tarımsal Gelişme: 1948-1962*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., 1966, s. 26.

⁴⁷⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 11, Cilt: 17, s. 187.

⁴⁷¹ *Zafer Gazetesi*, 24 Ağustos 1952.

Hükümetin, tarımsal alanda uyguladığı kredi politikası sayesinde küçük ve orta ölçekli çiftçiler de büyük oranda faydalanmış, ödeme konusunda gösterilen kolaylıklar çerçevesinde traktör ve zirai aletlere kavuşmuşlardır. Nitekim 1949 yılında verilen kredi miktarı 337.000 iken 1951 yılında 646.000'e, 1960 yılına gelindiğinde ise bu oranın 2.392.000'e yükseldiği görülmektedir.⁴⁷² Belirtilen yıllar arasında Ziraat Bankası'nın tarımsal kredi konusunda 1949-1960 yılları arasında verilen kredi oranını neredeyse 10 kat artırdığı sayısal olarak da açık şekilde belirtilmiş, özellikle 1951 yılında itibaren tarımsal kredi alanında Ziraat Bankası'nın kredi miktarında büyük bir artış meydana gelmiştir. DP'nin uyguladığı çiftçiye yönelik olarak uyguladığı bu kredi politikasının doğrudan tarımsal kalkınmayı hedeflediği için nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylü tarafından çok olumlu bir şekilde karşılandığı görülmüştür.

Zirai kredi alanında verilen kredilerin CHP zamanında hayal bile edilemediği, bu kredilerle köylünün tefecilerin elinden kurtarılıp tarımın her alanında kullanılmak üzere ucuz ve uzun vadeli kredilerle çiftçinin ihtiyacının karşılandığı ve bununda özellikle hububat üretimine yansıdığı açık şekilde görülmektedir. Keza 1950 yılına kadar tarımsal kredi anlamında en az kredi alanların Türk çiftçisi olduğu belirtilmiştir. 1953 yılına gelindiğinde ise eski iktidara nazaran 9 misli fazla tarımsal kredi verilmiştir.⁴⁷³

Çiftçi tarafından alınan krediler sayesinde traktör alımında büyük bir artış yaşanmış bu da doğrudan üretimi olumlu yönde etkilemiştir. Bu artışta traktörün etkisi şüphesiz çok büyük olmuştur. Öte yandan üretim artışındaki diğer bir faktör de hükümetin yeni yeni tarım alanları açılmasını öngören düzenlemeler yapmasıdır. Traktörle birlikte sürülebilir araziye, çayır ve meraların da eklenmesi üretim miktarında büyük bir artış meydana getirmiştir. Nitekim 1948 yılında 13.000.000 dönüm olan ekili arazi, bu dönemde 14.120.000 dönüme, 1960 yılına gelindiğinde ise 37.800.000 dönüme ulaşmıştır. Bu da ekilebilir alanların % 25 oranında bir artışın meydana geldiğini göstermektedir.⁴⁷⁴ Yıllara göre hububat üretimine bakıldığında 1940 yılında 1.075.287 ton olan buğday üretiminin 1950 yılında 3.871.926 tona, 1960

⁴⁷² T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, 1978, No:12, s. 32.

⁴⁷³ Hububat Siyasetimiz, DP Neşriyatından, Güneş Matbaası, Ank., 1954, s. 7-8.

⁴⁷⁴ Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni (Dün Bugün Yarın), s. 619-620.

yılına gelindiğinde ise 8.450.000 tona yükseldiği görülmektedir.⁴⁷⁵ Bu istatistik verilerinde üretim artışı arpa ve mısırdaki da belirgin bir şekilde görülmüş, 1940 yılında 2.249.314 ton ürün elde edilen olan arpadan 1960 yılına gelindiğinde 3.700.000 ton ürün elde edildiği diğer bir hububat ürünü olan mısırdaki da üretimde büyük verilerin kaydedildiği istatistiki olarak da ortadadır.

DP dönemine bakılacak olursa özellikle buğday üretiminde büyük artışlar görülmektedir. Hükümet, o döneme kadar buğday alım fiyatlarında yükseltme yaparak köylüden hububatı yaklaşık olarak 28,5 kuruştan satın almaya başlamıştır. Resmi hububat fiyatları 1950–1954 yılları arasında % 30 oranında artış göstermiştir. Hububat alımındaki bu fiyat artışının doğal olarak verimin artmasına etki ettiği açık şekilde kendini göstermiştir. Örneğin 1943 yılında 5.000.000 ton olan hububat üretimi 1953 yılına gelindiğinde 14.000.000 tona ulaşmıştır.⁴⁷⁶ Bunda da yine tarımsal kredilere bağlı olarak tarımda makineleşme sayesinde yeni tarım arazileri açılması büyük oranda etkili olmuştur. Nitekim 1948-1955 yılları arası buğday ekim alanları ve üretim miktarlarına bakıldığında 1948 yılında 4.538.190 hektardan 4.867.093 ton, 1950 yılında 4.789.000 hektardan 3.871.000 ton, 1955 yılına gelindiğinde ise 7.060.000 hektardan 6.900.000 ton verim alındığı gözlenmiş, hatta 1953 yılı buğday üretimiyle de dünyada 4. sıraya yükselme olmuştur.⁴⁷⁷ İstatistiki verilere göre 1954 yılında 6.405.000 hektardan 4.900.000 ton verim elde edilmiş, bu düşüş ise olumsuz hava koşullarına bağlanmıştır. Üretimde yaşanan artışlar neticesinde dünyanın beş büyük hububat ihracatçısı olduğu da bu artışta verilen tarımsal kredilerin büyük etkisi olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁸ Nitekim tarımsal alanda yaşanan bütün bu gelişmeler sadece hububat alanında değil pamuk, şekerpancarı, tütün ve meyvecilik alanında da büyük bir artış yaşanmasını sağlamıştır. DP'nin iktidarı ile birlikte her düzeydeki çiftçinin uygulanan tarım politikaları sayesinde kalkındığı da açık şekilde görülmektedir.

1950-1955 yılları arası istatistiksel olarak tarımsal üretim genel olarak artmış ve hububat üretiminde % 80, meyvelerde % 150, sebzelerde % 50, şeker pancarı ve patatesten % 300'den fazla, pamuk lifi üretiminde % 80 ve ette % 100'ü bulan artışlar

⁴⁷⁵ TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2012*.

⁴⁷⁶ Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt: 2, s. 150.

⁴⁷⁷ Son Posta, 3 Ağustos 1953; TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2012*.

⁴⁷⁸ *Hububat Siyasetimiz*, s. 6-8.

kaydedilmiştir.⁴⁷⁹ Buğdayda 1950-1955 ortalaması 1.106 kiloya, her türlü bakliyatta 1.003 kiloya ve şeker pancarında da 15.632 kilodan 18.968 kiloya yükselmiştir. 1950-1955 senelerinde ziraî üretimde yer alan artışa paralel olarak, ülkenin zirai geliri ve köylü nüfusu başına düşen ziraî gelir miktarı da çoğalmıştır. 1949-1960 yılları arası şeker pancarı ekim alanları ve üretim miktarlarına bakıldığında üretim hacmindeki artış istatistik verilere göre % 400'e yaklaşmış, 1949 yılında 49.066 hektar alandan 726.492 ton, 1950 yılında 50.953 hektar alandan 1.363.000 ton ürün elde edilirken bu oran artarak 1955 yılında 97.450 hektar alandan 1.736.000 ton ürün elde edilmiştir.

İstatistiki verilerde de açık şekilde görüldüğü gibi tarımsal sanayide önemli bir yer teşkil eden şeker pancarı üretiminde 1950 yılından sonra büyük bir artış meydana gelmiştir. Bir diğer sanayi ürünü olan pamuk üretiminde de gözle görülür bir artış yaşanmış fakat bu artış, hububat ve pancardaki gibi büyük oranda olmamıştır. Pamuk üretimindeki artış hem ekilebilir arazi miktarının artırılması hem de gübre kullanımı ve sulama olanakların iyileştirilmesi gibi etkenlerle gerçekleştirilmiştir. Sayısal olarak 1950 yılında 1 hektardan elde edilen saf pamuk miktarı 264 kg iken bu oran 1958 yılında 285 kg' ye 1959 yılında ise 312 kg' ye ulaşmıştır.⁴⁸⁰ Sayısal olarak da ekim alanı ve üretim miktarlarına bakıldığında 1948 yılında 297.761 hektardan 58.198 ton, 1950 yılında 448.459 hektardan 118.377 ton ürün elde edilirken 1955 yılında 625.000 hektardan 157.000 ton ürün elde edilmiştir.⁴⁸¹ Belirtilen pamuk üretim oranlarına bakılacak olursa her ne kadar yıllar arasında dalgalanma olsa da 1950-1953 arasında büyük bir artış olduğu görülmektedir.

Tütün üretiminde ise diğer ürünlere nazaran iktidarın ilk 3 yılında bir düşüş yaşanmış, 1953 yılında bir artış kaydedilmiştir. Tütündeki ekim ve üretime bakıldığında 1948 yılında 106.099 hektardan 83.079 ton, 1950 yılında 128.343 hektardan 93.328 ton ürün elde edilirken, 1955 yılında 173.000 hektar araziden 120.000 ton ürün alınmıştır.⁴⁸² Tütün üretiminde ekilebilir arazi 1951 yılı hariç artırılmış fakat üretimde bir dalgalanma yaşanmıştır. Tütünün, ihraç edilen bir ürün olması sebebiyle Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı ortak

⁴⁷⁹ TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2012*.

⁴⁸⁰ *Zirai İstatistik Özetleri: 1941-1962*, DİE Yay., Ank., 1963, s. 6.

⁴⁸¹ TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-1992*.

⁴⁸² TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-1992*.

bir tebliğ yayınlarak, üretimde çiftçilerin daha titiz olması istenmiştir.⁴⁸³ Hükümet, genel ürünlere yapılan teşviklerin yanı sıra sanayi ürünlerine de büyük oranda teşvik sağlamıştır. Üretim oranlarındaki artış da bu durumu destekler niteliktedir. Hükümet, pamuk üretimi ile ilgili olarak pamuk fiyatlarını dünya pamuk fiyatları ile uyumlu seviyede tutmak amacıyla 17 Şubat 1952 tarih ve 3/14410 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile pamuk piyasasına müdahale etmiştir.⁴⁸⁴

Tarımda makineleşme ve kredi olanaklarının iyileştirilmesinin yanı sıra ülkede sulama faaliyetlerinin de sistematik bir hale getirilme çalışmaları yürütülmüştür. Bu amaçla 18 Aralık 1953 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur.⁴⁸⁵ 6200 sayılı “*Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun*” doğrultusunda;

- Sel ve taşkın sulara karşı koruyucu yapılar kurmak,
- Bataklıkları kurutmak,
- Sulama tesisleri kurmak, sulama alanlarında bulunan parsellerin tamamını veya bir kısmını gösteren harita ve planları yapmak veya yaptırmak gerektiği takdirde kadastrasını yaptırmak,
- Başta su olma üzere mecburi hallerde diğer yardımcı kaynaklardan enerji üretimi yapmak,
- Şehir ve kasabaların içme su ve kanalizasyon projelerini tetkik, tasdik ve murakabe etmek,
- Akarsu alanında düzenleme yapmak ve bunlardan üzerinde ulaşım yapmaya elverişli olanlar çerçevesinde gerekli çalışmaları yapmak,
- Kurulan ve kurulacak su tesislerinin (bakım, onarım ve çalıştırma dâhil) işletmelerini sağlamak,
- Ülkedeki bütün su işleri ile ilgili olmak üzere istatistik, gözlem, tecrübe ve araştırma dâhil her türlü keşif işlemlerini yapmak ve bütün toprak cinsleri ve

⁴⁸³ *Son Posta*, 15 Haziran 1951.

⁴⁸⁴ 17 Şubat 1952 tarih ve 3/14410 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın gerekçesi şu şekildedir: “Türkiye’deki pamuk mahsulü aleyhine zaman zaman görülen fiyat düşürme hareketlerini önleyerek dünya pazarlarında muadil pamukların elde ettiği fiyatları takiple yurtiçi piyasalarda buna muvazi seviyeyi üreticiye kadar inikâs ettirmek ve dünya piyasaları ile iç piyasaları birlikte temevvüç ettirecek şekilde ahenkli bir surette tanzim eylemek.” TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 8, s. 259.

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 14, s. 359, 6200 sayılı “*Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun*”.

karakterini, yetiştirilecek ürün çeşitlerini ve elde edilecek tarımsal ve ekonomik faydaları, verim oranlarını belirlemek ve bu konularda gerekirse ilgili bakanlık ve kurumlardan faydalanmak, iktisadi olarak planları hazırlamak ve bunları, temin edecekleri fayda ve ele alınmalarındaki zorunluluklara göre seçmek, sıralamak ve Bakanlığa teklif etmek,

- Genel Müdürlüğün çalışma konusuna giren işleri yapmaya gerekli taşıt, malzeme, teçhizat ve makineleri temin etmek, seçmek, çalıştırmak ve gerektiğinde kira karşılığında vermek ve bunlar için gerekli tamir atölyeleri ile tesisleri meydana getirmek ve işletmek gibi işlerle DSİ Genel Müdürlüğü vazifeli kılınmıştır.

Hükümetin bu kanun ile sadece tarım arazileri ve tarımsal üretim ile doğrudan alakalı olan sulama faaliyetleri kapsamında bu kanunu çıkardığı görülmektedir. Aslında DSİ'nin temeli kuraklık ve kıtlık neticesinde kurulan Sular Umum Müdürlüğü ile atılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Su İşleri Reisliği adı altında geliştirilen kurum 1953 yılında DSİ'nin kurulmasıyla kapsamlı ve sistematik hale getirilmiştir. Bu dönemde 12 Bölge Müdürlüğü ve 26 Şube Başmühendisliği oluşturulduğu görülmektedir.⁴⁸⁶ DP'nin tarım politikası içerisinde yer alan sulama faaliyetleri ile tarımda sulanabilir arazi oranında bir artış yaşanmış, bu da üretime doğrudan katkı sağlamıştır.

3.2.2. Gübre ve Tohum Dağıtımı

Tarımsal alana yoğunlaşan DP Hükümeti, bütün bu gelişmelerin yanı sıra yine üretimde verimi artırmak amacıyla çiftçiye büyük miktarlarda gübre temini sağlamıştır. Ekilebilir arazi miktarındaki artış ve hükümetin teşvikiyle birlikte çiftçilerin de gübre kullanımına yöneldiği gözlenmektedir. Menderes'in de seçim sonrasında *“Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, gübre ister, makine ister, sulama ister. Köylümüz bunları bir başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli,”* sözleri doğrultusunda Hükümet, iktidara geldikten hemen sonra çalışmalara yönelmiş ve somut adımlar atmıştır. Toprağın gübrenmesi hususunda da kredi olanakları devreye sokulmuş, köylü büyük bir yük altına girmeden işlerini yürütmüştür. Bu açıdan 1950 yılında Hükümet, çiftçiye yönelik diğer

⁴⁸⁶ <http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda>. Erişim: [13.08.2017].

kolaylıkların yanı sıra gübre ve ilaçlama hususunda da yardım elini uzatmıştır. Gübreleme konusunda ciddi bir çalışma içerisine giren Tarım Bakanlığı, teknisyen ve köy teknik öğretmenlerinden oluşan 45 kişiyi Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü'nde kursa göndermiştir. Bu açıdan ülkemizde gübre sanayi alanında fabrikalar kurulmuş ve 100.000 ton kapasiteli ilk gübre fabrikası İskenderun Sarıseki mevkiinde hizmete açılmıştır. Ardından 1954 yılında kurulan Azot Sanayi T.A.Ş. ise bu alandaki en büyük kuruluşu oluşturmuştur.⁴⁸⁷ Hükümetin gübreleme konusunda attığı bu adımlar sayesinde dönüm başına elde edilen üründe gözle görülür bir artış yaşandığı görülmektedir. Keza DP dönemi başlarında 42 bin ton gübre kullanılmıştır. Özellikle pamuk ve zeytin alanında gübre kullanımı teşvik edilmiş hatta bazı yerlerde bu durum mecburi tutulmuştur.⁴⁸⁸ Zeytinciliğin gelişmesi amacıyla da zeytincilik enstitüsü ve öğretim kursları açılmış, üretimde yaşanan gelişmelere bağlı olarak 1950 yılı sonlarında 4000 ton zeytinyağı ihraç edilmiştir.⁴⁸⁹

Tohum Islah İstasyonlarında yapılan gübre denemeleri sonucunda da Orta Anadolu şartlarında süper fosfat gübresi kullanımının verimi artırmada büyük rol oynadığı tespit edilmiştir.⁴⁹⁰ Tarlalardan alınan numunelerin tahlil edilmesi sonucu İç Anadolu hububat tarlalarına süper fosfat gübresi verilmesinin mecburi olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu İç Anadolu çiftçilerine öğretmek ve kimyevi gübre kullanımını teşvik etmek maksadıyla 1951 yılında bedeli Tarım Bakanlığı'na ödenmek suretiyle 100 ton süper fosfat gübresi çiftçiye dağıtılmıştır. 1952 yılında bu deneme programı iki misline çıkarılarak 265 ton granüle süper fosfat gübresi eklenerek illere dağıtılmıştır. Bu dağıtıma göre Ankara bölgesi 50, Konya 45, Çankırı 15, Çorum 15, Kırşehir 10, Yozgat 20, Afyon 15, Niğde 10, Eskişehir 30 ton gübre almıştır. Ayrıca o güne kadar kimyevi gübre kullanmamış olan Gaziantep, Maraş, Urfa zeytin üreticisine de öğretici mahiyette olmak üzere gösteri yöntemi uygulanmıştır.⁴⁹¹

Kimyevi gübrelerin kullanılmasını teşvik için 1951 yılında 108 köyde çiftçi tarlalarında yapılan kimyevi gübre gösterileri 1953 yılında 1.355 köye yayılmıştır. Hükümet eliyle yapılan bu gösteriler sayesinde çiftçinin kimyevi gübreye karşı

⁴⁸⁷ Ekrem Ceyhun, *Kalkınan Türkiye*, Yeni Asya Yay., İst., 1978, s. 68-69.

⁴⁸⁸ *Aydın Gazetesi*, 24 Haziran 1950.

⁴⁸⁹ *Aydın*, 5 Nisan 1951.

⁴⁹⁰ *Milliyet*, 20 Aralık 1953.

⁴⁹¹ *Zafer*, 19 Eylül 1952.

ilgisinin artığı da gözlenmiştir. İlerleyen dönemlerde ise Hükümet, gübreleme konusunda teknik olarak gelişmeyi amaçlayan kurumlar açmıştır. Bunlardan biri de 1954 yılında Ankara’da açılmıştır. Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü adı altında açılan kurum tarım yapılan topraklarda fiziki ve kimyevi tahlillerini yapacak, sulama, gübreleme ve ziraatta kullanılmaları bakımından etütlerini yapmayı ve haritalarını hazırlayacaktı. 1 yıllık süre içinde yapılan faaliyetler hakkında bilgi veren Tarım Bakanı Ökmen ise kuruluşundan itibaren Enstitünün gübreleme ve sulama bakımından 7200 toprak numunesinin tahlilini yaptığı, çiftçilere topraklarının azot, fosfor ve potasyum durumlarıyla tavsiye edilen gübre çeşidi ve dönüme atılması lazım gelen miktarın yazılı olarak bildirildiğini ifade etmiştir.⁴⁹² Yapılan bu çalışmalar hükümetin tarımsal alanda uyguladığı politikalar çerçevesinde üretimi artırmak ve çiftçinin kalkınması amacıyla büyük bir gayret içinde olduğunun açık göstergeleri olmuştur.

Tarımsal gübre kullanımda kimyevi gübre sınıfına dâhil olan azotlu, fosforlu ve potaslı gübre kullanımı miktarlarına bakıldığında 1938 yılında toplamda 1.376 ton, 1950 yılında 42.103 ton gübre kullanıldığı bu oranın artarak 1960 yılına gelindiğinde 107.332 tona yükseldiği görülmektedir.⁴⁹³

Döneme ilişkin olarak tespit edilen veriler DP’nin tarımda gübre kullanımına da önem verildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu dönemde yine tarımsal kalkınma hamlesi çerçevesinde gübre teşvikinin yanı sıra kaliteli tohum temini de kendini göstermektedir. Devlet Üretim Çiftlikleri bu amaçla tonlarca ıslah edilmiş tohum yetiştirerek çiftçiye ulaştırmıştır. Keza 1948 yılında çıkarılan “*Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk Verilmesi Hakkında Kanun*” gereğince yapılan uygulamaların bu dönemde daha etkili olduğu gözlenmektedir. Devlet Üretim Çiftliklerinin kurulmasıyla birlikte çiftçiye tohumluk dağıtımında büyük bir artış yaşanmıştır.⁴⁹⁴ 1953 ve 1954 yıllarında 1.070.503 dekarlık tarla mahsullerinden 79.153.683 kg üretim sağlanmış, buna mukabil her geçen gün verimin artmasıyla 1957 ve 1958 yılında bu rakam 122.919.048 kg’a ulaşmıştır. Her yıl çiftçilere iyi vasıflı, selektörden geçirilmiş, ilaçlanmış ve sınıflara ayrılmış hububat tohumlukları dağıtmak suretiyle çalışmalarını yürüten bu çiftliklerde 1951 yılında 54.000 ton tohumun

⁴⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 4, s. 196.

⁴⁹³ Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi Grafik ve İstatistikler 1938-66, Ank., 1968, s. 25.

⁴⁹⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt: 2, s. 193.

çiftçiye dağıtıldığı görülmektedir. İlerleyen süreçte 1952 yılında 75.000 ton, 1953 yılında ise 92.450 ton tohumluk dağıtılmış,⁴⁹⁵ bu oranın gelecek yıllarda da artarak devam ettiği de görülmektedir. 1954 senesinden itibaren de hububat miktarının ve kalitesinin artırılması amacıyla uçakla ilaçlama çalışması başlatılmıştır.⁴⁹⁶ Tohumluk dağıtımı sadece hububat alanında olmamış diğer ürünlerde de dağıtım yapılmıştır. Özellikle pamuk üretiminde yapılan destek alımları, krediler ve tohum ıslahının sağlanmasıyla 1953 yılına kadar ciddi adımlar atılmış, ithal edilen Amerikan tipi tohumlarla daha önce dönüm başına 60 kg üretilen pamuktan 150 kg üretilmiştir. Bu sayede 1950 yılında 6000 ton olan pamuk üretimi 1951 yılında 16-17 bin tona yükselmiştir.⁴⁹⁷ Dönem itibariyle sanayi bitkileri içinde en çok yer tutan bitki pamuk olmuştur. 1950 yılında sanayi bitkilerine ayrılan 848.031 hektarın 448.459 hektarı pamuk ekimine ayrılırken 1955 yılında 1.149.150 hektarlık alanın 625.000 hektarı pamuk ekimine ayrılmıştır.⁴⁹⁸ Pamuk üretimini artırmak amacıyla da pamuk üretim yerleri olan Adana ve Aydın bölgelerine kurulan çırçır fabrikaları ile bölge üreticilerinin tohumluk ihtiyacı karşılanmıştır. Modern aletlerle donatılan bu fabrikalarda uluslararası piyasada itibar görecektir şekilde kaliteli pamuk üretimi yapılmıştır. Görüldüğü üzere Hükümet, ürün kalitesi ve tarımsal verimi artırmak için tohumluk dağıtım işini ciddiyetle ele almış, bunun yanı sıra tabii afetlerden zarar gören vatandaşlara da teşvik olması amacıyla tohumluk dağıtılmıştır.

3.2.3. Meyve-Sebze ve Bakliyat Üretimi

Hükümet, tarımın her alanında olduğu gibi meyve-sebze, bakliyat ve bağcılık alanında da çiftçiye destekleme politikası çerçevesinde faaliyetlerine ciddi bir şekilde yönelmiştir. Bu amaçla 1951 yılında 1.087.141 adet çeşitli meyve fidanı dağıtmıştır. Fidan dağıtımı da yine tohumluk alanında olduğu gibi Devlet Üretme Çiftlikleri bünyesinde üretilen fidanların dağıtılmasıyla gerçekleştirilmiştir.⁴⁹⁹ Bu çiftliklerde bulunan 19 adet fidanlıkta yılda 370 bin çeşitli meyve fidanı ve 270 bin asma çubuğu istihsal olunarak ucuz bedelle halka verilmiştir.⁵⁰⁰ Dönem itibariyle yağ üretimi ve

⁴⁹⁵ Zafer 20 Aralık 1952.

⁴⁹⁶ Zafer, 25 Kasım 1954.

⁴⁹⁷ Aydın, 5 Nisan 1951.

⁴⁹⁸ *Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi: Grafik ve İstatistikler 1938-1966*, Tarım Bakanlığı Planlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı Yay, 1968, s. 99.

⁴⁹⁹ Zafer, 10 Ekim 1951.

⁵⁰⁰ “Devlet Üretme Çiftlikleri” *Yeni Ticaret Âlemi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 8 (Özel Sayı-Bir iktidarın On Yılı), Şubat- Mart 1960, s. 93.

gübre yapılmak amacıyla zeytincilik alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu amaçla, iyi cins zeytin aşısı fidanları Marmara Bölgesi zeytin üreticilerine karşılıksız olarak dağıtılmıştır.⁵⁰¹ Ege Bölgesinde ise Bornova Zeytincilik Enstitüsü tarafından 16.000 zeytin fidanı dağıtılmıştır.⁵⁰² 1950-1954 yılları arasında yapılan bu uygulamalar neticesinde zeytin üretiminde düzenli bir artışın yaşandığı gözlenmiştir.

1949-1954 arası zeytin ve zeytinyağı üretimine bakılacak olursa 1949 yılında 28.397 zeytin ağacından 241.201 ton zeytin elde edilerek 43.216 ton zeytinyağı üretilmiş, 1950 yılında 29.742 zeytin ağacından 265.412 zeytin elde edilerek 51.706 ton zeytinyağı üretilmiş, 1954 yılına gelindiğinde 42.152 zeytin ağacından 532.081 zeytin elde edilerek 83.242 zeytinyağı üretilmiştir.⁵⁰³ Zeytinciliğin hemen her alanında 1949 rakamlarının 1954 yılına gelindiğinde ağaç sayısı hariç % 100 bir artış meydana geldiği sayısal olarak da açık şekilde görülmekte olup, bir tarımsal endüstri ürünü olan zeytinin üretimine büyük önem verildiği ve DP'nin tarımsal alanda kalkınma politikasını etkin şekilde yürüttüğü gözlenmektedir.

Meyveciliğin diğer bir alanı olan turunçgiller (turunç, portakal, mandalina, limon, greyfurt, bergamot) üretiminde de büyük artışlar yaşanmıştır. Bunda tabii ki ülkemizin bir bölümünün Akdeniz iklim kuşağında yer almasının önemi büyüktür. 1954 yılına kadar turunçgiller grubuna giren ağaç sayısında büyük artışlar olmuş, bu da doğrudan üretim miktarına yansımıştır.

Döneme ilişkin turunçgiller sınıfına giren meyve ağaç sayısına bakıldığında 1946 yılında 2.515 adet olan meyve ağacı, 1950 yılında 4.577'ye, 1954 yılına gelindiğinde ise bu sayının 5.364'e yükseldiği görülmektedir.⁵⁰⁴ Sayısal olarak da görüldüğü üzere dönem itibarıyla ağaç sayısına paralel olarak turunçgiller üretiminde sürekli bir artış görülmekte, 1946 yılında toplamda 26.760 ton, 1950 yılında 38.437 ton ürün elde edilirken bu rakam 1954 yılına gelindiğinde hemen hemen % 400 bir artışla 143. 910 ürün elde edilmiştir.⁵⁰⁵ Sert kabuklu meyvelerde de (findık, ceviz,

⁵⁰¹ *Ziraat Vekaleti 1955 Mali Yılı Çalışmaları*, Ziraat Vekaleti Yay., Ank.,1956, s. 20

⁵⁰² Mehmet Ali Göktaş, *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, Ege Bölgesi Sanayi Odası Yay., İzmir, 1966, s. 84.

⁵⁰³ *Zirai İstatistik Özetleri, 1941-1962*, DİE., Yay., Ank., 1963, s. 8.

⁵⁰⁴ TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2012*.

⁵⁰⁵ TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2012*.

Antep fıstığı) ağaç sayısında bir düşüş olsa da üretim de artış olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye için büyük bir ihraç kaynağı olan fındık üretiminde gerekli düzenleme ve ıslah çalışmaları sonucunda üretimde büyük bir artış yaşanmıştır.

1946-1954 yılları arası sert kabuklu meyve veren ağaç sayısı ve üretim miktarlarına bakıldığında 1946 yılında 190.067 adet ağaçtan toplamda 155.017 ton, 1950 yılında 135.481 adet ağaçtan 78.128 ton verim elde edilmiş, 1954 yılında ise 154.371 adet ağaçtan 208.748 ton verim elde edilmiştir.⁵⁰⁶ Sayısal verilere göre 1954 yılında hem ağaç sayısında hem de verimdeki düşüş mevsimsel şartlara bağlanabilir. Öte yandan 1954 yılında ağaç sayısında çok bir artış yaşanmayıp yüksek oranda verim alınması da bilinçli tarım yapılması ve gübre kullanımının artması ile açıklanabilir.

DP'nin ilk 4 yılında hububat ve meyveciliğin yanı sıra sebzecilik alanında da uygulanan politikalarla üretimdeki artış gözle görülür biçimde yaşanmıştır. Hükmet bu alanda yeni bir kuruluşu faaliyete geçirerek gelişmeleri buradan takip etmiştir. Sebzecilik ve Süs Nebatları Şube Müdürlüğü adı ile kurulan bu kurumun öncülüğünde yürütülen sebzecilik ile ilgili çalışmalar iki grupta toplanmıştı. Bunlar: sebze tolu mu ıslahı ve muayyen üretim bölgelerine uygun çeşitlerin tespiti ve köy sebzeciliğinin geliştirilmesiydi. Bu alanda çalışma yapmak üzere 1952 yılında BM Gıda ve Tarım Örgütü olan FAO'dan yararlanarak bir yabancı uzman getirilmiş ve Yeşilköy Zirai Araştırmalar Enstitüsü merkez olmak üzere, ülkenin sebzecilik sorunları hakkında çalışmalara başlanmıştır. Ankara, Yeşilköy ve İzmir'deki kurumlarda ıslah edilen sebze tohumları ülkenin çeşitli yerlerindeki diğer 26 kurumda adaptasyon denemeleri ve üretimi yapılarak üreticilere dağıtılmıştır.⁵⁰⁷ Sebzeciliğin geliştirilmesi için yapılan bu çalışmaların üretimi artırıp sebze üreticisine büyük oranda getiri sağladığı şüphesizdir.

DP dönemi ile birlikte baklagiller (mercimek, nohut, fasulye, bezelye, börülce, fiğ, burçak, bakla vb.) üretiminde diğer tarım ürünleri alanındaki kadar olmada da istikrarlı bir üretim artış yaşanmıştır. 1950 yılında 426.761 hektar olan baklagiller üretim alanı 1953 yılında 462.770 hektara çıkarılmıştır.⁵⁰⁸ 1949-1953 yılları arası

⁵⁰⁶ TÜİK, *İstatistik Göstergeler, 1923-2012*.

⁵⁰⁷ *Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957*, Ziraat Vekaleti Yay., Ank.,1957, s. 24.

⁵⁰⁸ *Zirai İstatistik Özetler: 1941-1962*, s. 4.

istatistikî verilere bakıldığında baklagiller üretim miktarları diğer tarım ürünlerine göre dalgalanma göstermektedir. 1949 yılında toplamda 394.660 ton, 1950 yılında 426.761 ton ürün elde edilirken 1953 yılında 462.770 ton ürün elde edilmiştir.⁵⁰⁹

Bu dönemde ayrıca çay üretiminde de büyük artışlar yaşanmıştır. Bu artışta hükümetin teşvik tedbirleri amacıyla verdiği kredilerin büyük katkısı olmuştur. Önceki yıllarda 1 dekar çay tesisi için çiftçiye verilen kredi 33 lira iken, 1951 yılında bu oran 100 liraya, 1956 yılında ise 350 liraya kadar yükseltilmiştir.⁵¹⁰

3.2.4. Zirai Mücadele

Dönem itibariyle ekonomik alanda genellikle tarıma yönelen hükümet tarımsal üretimi artırmak ve kalkınmak amacıyla yürüttüğü tarım politikaları kapsamında zirai mücadeleye büyük önem vererek önemli adımlar atmıştır.

Tarım Bakanlığı, özellikle hububat alanında zirai mücadeleye önem vermiş, buğday için büyük bir tehdit oluşturan süne ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Dönem itibariyle özellikle Güney ve Güneydoğu bölgelerinde mahsulde büyük tahribat yapan süne böceği ile ilgili olarak Süne Bölge Mücadele Birliği kurulmuştur. Birliğe yeteri kadar memur ve gerekli teçhizat temin edilmiş, gerektiğinde Milli Savunmaya bağlı erlerden de yararlanılmıştır.⁵¹¹ Fakat bu dönemde tam olarak kimyasal ilaçların kullanılmasının süne ile mücadelede yetersiz kalınmasına yol açmıştır.

Zirai mücadele ili alakalı olarak zeytincilik alanında Hükümetin bu konuya önem verdiği görülmektedir. Ülke ihracatı açısından da büyük öneme sahip olan zeytincilik hususunda parazit ve hastalıklar ile yapılan mücadelelerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu amaçla mahsul kaybına sebep olan zeytin sineği ve güvesine karşı 1950 yılından itibaren 500.000 ağaç üzerinde ilaçlama yapılmış, bu sayı 1955 yılına gelindiğinde 11.821.617 ağaç üzerinde yapılmıştır. 1957 yılında ise bu sayı 33.000.000'u bulacak şekilde genişletilmiştir.⁵¹² Yine diğer bir tarımsal sanayi

⁵⁰⁹ Zirai İstatistik Özetleri, 1941-1962, s. 5.

⁵¹⁰ Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957, s. 21.

⁵¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 6, s. 147.

⁵¹² Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957, s. 41.

hammaddesi olan pamuk üretiminde de zirai mücadele alanındaki gelişmelere bağlı olarak üretimde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Pamukta verim ve kalite artırımı hedeflenerek yürütülen çalışmalar kapsamında yurtdışında Amerikan tipi tohumluk temin edilerek çiftçinin kullanımına tahsis edilmiştir.⁵¹³ Pamuk üretiminde ülkedeki en yoğun yer olan Adana bölgesinde üretime büyük zararlar veren Yeşil Kurt ile mücadele kapsamında büyük başarılar elde edilmiştir. Yine 1950 yılından itibaren Pembe Kurt olarak tabir edilen pamuk zararlısı ile mücadele kapsamında 23 milyon kg pamuk tohumu ilaçlanmıştır.⁵¹⁴ Ege Bölgesindeki pamuk üretimi ile ilgili olarak Aydın Havzasında Pembe Kurt ile mücadele kapsamında pamuğun ekim ve hasat zamanlarında kesin bir tarih belirlenmiş, bölgedeki çırçır fabrikalarının tohum satması yasaklanmış, Çukurova'dan tohum getirilerek çiftçiye dağıtılmıştır. Ayrıca pamuk üreticileri zirai mücadele konusunda bilgilendirilmişlerdir.⁵¹⁵ Görülüşü üzere Tarım Bakanlığı'nın zirai mücadele kapsamında yürüttüğü çalışmalar neticesinde özellikle sanayi bitkileri alanında büyük bir üretim gerçekleşmiş, bu da doğrudan kırsal kesimin kalkınmasına öncülük etmiştir.

Hükümet, yine bu dönemde hayvancılık ve balıkçılık alanındaki gelişme ve ilerleme ile ilgili işleri yürütmek amacıyla Et ve Balık Kurumu'nu kurmuştur.⁵¹⁶ 1 Ekim 1952 tarihinde kurulan bu kuruluşun görevleri et ve balık işlerinin düzenlenmesi, ticaret, üretim ve sanayi ile meşgul olmak ve bu alanlarla ilgili her türlü etüt ve araştırmalar yapmak olarak belirlenmiştir.⁵¹⁷ Memlekette modern et sanayini kurmayı amaç edinmiş olan kurum; Erzurum, Konya, Ankara ve İstanbul'da birer et kombinası tesis etmiştir. Bu kombinalara ek olarak Urfa, Kayseri ve Samsun'da birer kombina inşasına da başlanmıştır. Hayvan beslenmesinde büyük önemi olan hayvan yeminin imali için teşebbüse geçilmiş, kurumun iştiraki ile kurulan Yem Sanayi T.A.Ş. ile İstanbul, Ankara, Konya ve Erzurum Et Kombinaları dâhilinde birer yem fabrikası tesis edilmiştir.⁵¹⁸ Bununla birlikte yurt hayvancılığının gelişmesine büyük katkı sağlayabilecek olan balık unu ve et ile kemik unu gibi iki önemli protein kaynağı da

⁵¹³ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959*, Ziraat Vekaleti Yay., Ank., 1960, s. 28.

⁵¹⁴ *Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957*, s. 41.

⁵¹⁵ *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1952.

⁵¹⁶ “*Et ve Balık Kurumu teşkiline mütedair Koordinasyon Kararı*”, *Balık ve Balıkçılık*, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Hidrobiyoloji Enstitüsü, İbrahim Horoz Basımevi, İst., 1953, Cilt: 1. sayı: 10-11, s. 3-6.

⁵¹⁷ *Aynı Karar*, (md.2)

⁵¹⁸ “*Et ve Balık Kurumu*” *Yeni Ticaret Âlemi*, s. 51-52.

piyasaya sunulmuştur.⁵¹⁹ Yürütülen bu çalışmalar DP'nin sadece tarımsal alanla ilgili politikalar yürütmeyip hayvancılık alanında da ciddi adımlar attığının bir göstergesi sayılabilir.

Genel manada çiftçi partisi olarak ortaya çıkan DP döneminde topraklandırma konusundan da ciddi çalışmalar yapılmıştır. Keza 1945 yılındaki ÇTK görüşmeleri sırasında ortaya çıkan siyasi çatlak DP'nin iktidara gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan topraklandırma hususunda önceki yıllara nazaran dağıtılan toprak miktarında büyük bir fark olduğu da sayısal verilerle ortaya konmuştur. 1947-1953 yılları arasında yapılan toprak dağıtımının sayısal verilerine bakıldığında 1947 yılında 29 köyde 49.086 dönüm toprak dağıtımı yapılmış, bu oran DP iktidara geldikten sonra neredeyse % 1000 artarak 1951 yılında 333 köyde 1.031.685 dönüme, 1953 yılına gelindiğinde ise 508 köyde 2.097.584 dönüm toprak dağıtımı yapılmıştır. Ayrıca DP döneminde 1953 yılına kadar 3.955.226 dönüm arazi tahsisi yapıldığı görülmektedir.⁵²⁰ Nitekim DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren dağıtılan toprak miktarında büyük artışlar yaşanmış, bunun da 1954 yılı seçimlerinde kırsal kesim oylarının DP'ye yansıdığı görülecektir.

Tarımsal eğitim alanında ise kurulduğu dönemde köye yönelik olarak büyük bir proje olan ve çeşitli gerekçelerle sabote edilen Köy Enstitüleri bu dönem içerisinde 27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı yasayla İlk öğretmen Okulları adı altında birleştirilerek kapatılmıştır.⁵²¹

1950-1954 yılları arası tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiş ve ekim alanı 14.5 hektardan 18.8 milyon hektara çıkmış, tarımsal üretim ise 1 kat artış göstermiştir. Bu dönemde uygulanan tarım politikaları sonucunda tarımsal kredilerin arttırılması ve tarımda makineleşme ile tarım alanlarının genişlemesi, destekleme fiyatlarının yüksek olması, tarımsal vergilerin düşürülmesi gibi olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Üretimdeki artışa paralel olarak tarım ürünlerindeki ihracat artmış, 1950 yılından itibaren zirai alanda yaşanan makineleşme oranındaki artışa bağlı olarak ülkenin bir hububat ihracatçısı seviyesine yükselmesi sağlanmıştır. 1950-1954 yılları arasında

⁵¹⁹ *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl: 26, sayı: 23, Aralık 1956, s. 122- 123.

⁵²⁰ Sencer, *Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları*, s. 23.

⁵²¹ Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, s. 155.

Türkiye'nin, yılda % 13'lük gibi hayli yüksek bir ekonomik büyüme yaşamasında tarımın etkisinin oldukça fazla olduğu şüphesizdir. DP, iktidara geldiği günden itibaren tarım politikalarında büyük başarı elde etmiş, hayata geçirilen tarımsal projelerle büyük atılımlar yaşanmıştır. Bu açıdan iktidarın ilk 4 yılı tam anlamıyla tarımsal verimin büyük artış yaşandığı altın yıllar olmuştur.

3.3. III. Menderes Hükümeti Dönemi (17.05.1954-09.12.1955)

TBMM'de yapılan görüşmeler neticesinde 1954 Milletvekiliği Genel Seçimlerinin 2 Mayıs'ta yapılmasına oy birliğiyle karar verilmiş ve seçimler bu tarihte yapılmıştır.⁵²² Yapılacak seçimler öncesi DP, bir beyanname yerine iktidarının ilk 4 yılını anlatan “*Kalkınan Türkiye*” adlı bir kitap bastırmıştır. Bu kitapta DP'nin hemen tüm icraatları istatistiksel olarak yer almış, tarımla ilgili olarak CHP'nin tarımsal anlayışının ilkel olduğu, geçmişte çiftçinin çok zor durumda bırakıldığı, köy okulları yapımının köylüye yükletildiği ancak DP'nin çiftçi kesime alın terinin hakkını verdiği ifade edilmiştir.⁵²³ CHP ise seçim beyannamesinde tarımla alakalı olarak, çiftçinin gereksiz ve geleceği olmayan yatırımlar ile kredi borcuna itildiği, bunun sonucunda geçim sıkıntısı yaşandığı, bunu önlemek amacıyla da birtakım tedbirler alınacağı, tarımda makineleşmenin olumlu sonuçları olduğu ancak bu imkândan büyük çiftçilerin yanı sıra küçük çiftçilerin de geniş ölçüde faydalanması için gerekli çalışmaların yapılacağı, toprak meselesinin çözümü ve köylüye yeterli toprak dağıtımı konusundaki çalışmalara hız verileceği ve bunu da bilinçli bir iskân politikası ile yapılacağı beyan edilmiştir.⁵²⁴ CMP ise 27 Nisan 1954 tarihinde “*Rejim Davamız*” diye yayınlanan seçim beyannamesinde toplumun yaşayışına dair ayrıntılı ifadeler yer vermemiş, genelde ülke yönetimi ile ilgili ifadeler yer vermiş, ekonomik olarak da gelecekte ekonomik bir kriz yaşanacağını belirtmiştir.⁵²⁵

2 Mayıs 1954 tarihinde sorunsuz bir ortamda gerçekleşen seçimlere, vatandaş büyük bir ilgi göstermiş, katılım oranı % 88.63'e ulaşmıştır. Seçimin sonuçlarına bakıldığında ise DP'nin büyük oranda bir çoğunluk kazanıp, % 3'lük bir artışla 1950

⁵²² Deniz Bölükbaşı, *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İst., 2005, s. 178.

⁵²³ *Demokrat Parti-Kalkınan Türkiye*, Demokrat Parti Neşriyatı, Ank., 1954, s. 145-147.

⁵²⁴ *Yeni Ulus Gazetesi*, 20 Nisan 1954.

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1954.

yılıının sonuçlarını geride bıraktığı görülmüştür. Sayısal sonuçlara bakıldığında ise DP, geçerli oyların % 56,6'sına sahip olmuş, CHP ise % 5 oranında oy kaybına uğrayarak oyların % 34,8'ini kazanabilmiştir. DP Kırşehir, Kars, Malatya, Erzincan, Tunceli ve Sinop vilayetleri hariç olmak üzere tüm illerde seçimin galibi olmuştur.⁵²⁶ DP, 9.095.617 olan oyların 5.313.659'unu alarak toplamda 541 milletvekilliğinin 504'ünü kazanmıştır.⁵²⁷

DP'nin bu büyük başarıdaki etkenlere bakılacak olursa; ekonomi alanında büyük atılımlar gerçekleştirilmiş, daha iktidarın ilk zamanlarında milli gelir % 15 oranında artmıştır. Bu oran daha sonraki senelerde de artarak devam etmiştir. DP'nin ekonomi alanındaki başarısının asıl kaynağını ise zirai alan oluşturmuştur. Tarım alındaki bu gelişmeyi artırmak amacıyla çeşitli araçlar kullanılmıştır. Özellikle tarım alanları genişletmiş, bunun için devlet hazinesine ait arazilerin bir kısmı çiftçiye dağıtılmış, kullanılmayan topraklar işleme açılmıştır. Nüfusun bir kısmını oluşturan kesim ise bu yeni çalışma sahasında istihdam edilmiştir. Zirai alanda makineleşmeye gidilerek kısa bir sürede ülkedeki traktör sayısını on kat arttırılmıştır. Ziraat Bankası vasıtasıyla tarım kesiminin kredi ihtiyacı büyük oranda karşılanmıştır. Zirai üretimde elde edilen ürün fiyatları artırılarak kırsal kesime büyük miktarlarda para akışı sağlanmıştır. Köylerin birçoğuna yeni yollar yapılmış, mevcut konumdaki yollar ise ıslah edilerek daha iyi duruma getirilmiştir. Bu sayede kırsal kesimin piyasa ekonomisine bağlanması mümkün hale gelmiş, sosyal alanda da olumlu farklılıklar gerçekleştirilmiştir. Bütün bu gelişmelere paralel olarak kırsal kesim DP'ye samimi olarak gönül bağlamıştır.⁵²⁸

Yapılan seçimlerden sonra Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan ise TBMM Başkanlığına seçildi.⁵²⁹ Cumhurbaşkanı Bayar, yeni hükümeti kurma görevini yine Menderes'e vermiştir. Yeni kabine 17 Mayıs 1954 tarihinde açıklanmış, III. Menderes Hükümetinin programı 24 Mayıs'ta TBMM'ye sunulmuştur. Hükümet, 26 Mayısta güvenoyu alarak görevine başlamıştır.⁵³⁰ Başbakan Menderes 24 Mayıs 1954 günü TBMM'de okuduğu Hükümet Programında

⁵²⁶ Cem Çakmak, *1950'li Seçimler ve Demokrat Parti*, Tarih ve Toplum, Sayı: 53, İletişim Yay., İst., Mayıs 1988, s. 259.

⁵²⁷ Zafer, 5 Mayıs 1954.

⁵²⁸ Suat Oktar; Arzu Varlı, *Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası*, Marmara Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2010, Sayı: 28, s. 16-18.

⁵²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 1, s. 6-21.

⁵³⁰ Yücel, Demokrat Parti, s. 146-147.

tarımla ilgili olarak tarımsal üretim alanında, Hükümetin isabetli tedbirleri sayesinde elde edilen neticelerin, eski devirlerle kabili kıyas olmayacak derecede farklı ve memleketin yüzünü güldürür mahiyette olduğu, bu konuda dört seneden beri takip edilmekte olan ziraat politikasının, yeni Hükümetin de üzerinde dikkatle duracağı bir politika olacağından bahsederek halkın yiyeceği ekmeklik buğdayın daha önceleri ithal edildiğini ancak 2-3 yıl gibi çok kısa bir süre zarfında buğday üreten ülkeler arasında dördüncülük gibi önemli bir mevki alındığı ifade etmiştir. Devamında memleketin ana gıdası ve bir dış-satım ürünü olan buğdayın ıslah ve kalite artırımı üzerinde daha geniş ve etkili çalışmalar yapılmasının hükümet açısından ön planda tutulacak bir mesele olduğu, bu hususta yapılan çalışmaların büyük bir itina ve titizlikle yürütüleceği belirtilmiştir. Dış ticarete büyük önem arz eden olan pamuğun gübreleme, sulama ve kaliteli tohumlukların belirlenmesi amacıyla üretim ve kalite artırımı konusunda plan dâhilinde çalışmalara devam edileceği, tarımsal kalkınmanın en önemli konularından olan toprak analizi, hayvancılık, tarım zararlıları ile mücadele, sulama, meyvecilik ve bağcılık, kimyevi gübre, mera, çayır ve yem bitkileri, tarımsal eğitim-öğretim ve bakım onarım işlerinin de göz önünde tutularak önemle üzerinde durulacağını sözlerine ekleyen Menderes, konuşmasında tarımsal olarak yapılan faaliyetler ve üretim miktarları hakkında sayısal bilgilere yer vererek CHP iktidarı ile kendi hükümetlerini karşılaştırmış, teknolojik gelişmelere bağlı olarak çiftçilerin traktör ve modern tarım aletleri ile donatılarak kağı ve karabasanın tarihe karışacağını ifade etmiştir. Tarımsal fiyat politikası ile alakalı olarak da tarım ürünleri fiyatlarının dünya fiyatları ile uyum içinde olması için çalışma yürüteceklerini, üretimi artırmak amacıyla ilgili yerlerde çiftçinin lehinde bir fiyat politikası takip etmeyi gerekli gördüklerini belirterek, buğday fiyatlarını düşürmemenin de DP'nin esaslı prensibi olduğunu beyan etmiştir.⁵³¹

Menderes, burada yaptığı konuşmasında iktidar oldukları 1950 yılından itibaren tarım alanında yapılan çalışmalar hakkında bilgi vererek ülke olarak tarımsal üretim ve ihracatta hatırı sayılır bir yere geldiklerinden bahsetmiştir. Devam eden süreçte ise üretimin artırılıp tarımsal fiyat politikaları konusunda değişiklik yapmayıp ülke için 1. derece öneme sahip olan buğday alımında fiyatlarda herhangi bir düşüş olmayacağını dile getirmiştir. III. Menderes Hükümeti Dönemi, bir parti değişikliği veya koalisyon

⁵³¹ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, s. 1023.

hükümeti olmadığı için kuruluşundaki tarım politikası prensipleri aynen benimsenen ve uygulanan bir dönem olacaktır. Hükümet değişikliği ise sadece senesi dolduğu için yapılan seçimlerden dolayı gerçekleşmiştir. Bir önceki dönem uygulanan tarımsal politikaların devamı niteliğinde olan gelişmelerin bu dönemde de hız kesmeden devam ettiği görülmektedir.

Bu dönemde DP tarafından iktidara geldikten sonra hububat politikasında nasıl bir yol izlendiği ise “*Hububat Politikamız*” isimli eserde detaylı olarak verilmiştir. Bu eserde ülkenin bir ziraat memleketi olduğu yüzbinlerce çiftçi ailesinin refahının ürün durumu ve fiyat şartlarına bağlı olduğuna dikkat çekilmiştir. Ülkedeki ziraattın geçmiş zamanlarda ihmal edildiği ve bu durumun köylüyü büyük sıkıntılara sürüklediği, netice de açlık ve salgın hastalıkların hat safhaya ulaştığı, hububat üretiminin aşırı şekilde düşmesi sebebiyle buğday ihraç edildiği bunun da on milyarlarca döviz harcanmasına yol açtığı ifade edilmiştir. Gübreleme, kredi, sulama vb. alanlarda yaşanan tüm olumsuzlukların mesulü olarak eski iktidar görülmüştür. İktidara geldikten sonra ise ziraat alanında yeni bir zihniyetin hâkim olduğu ve tarımın her alanında bir atılım başladığı vurgulanmıştır. 1950 yılı öncesi hububat faaliyetlerinin ne şekilde seyrettiği hakkında bilgi veren eserde 1950 yılı sonrası bu alanda yapılanlar ayrıntılı olarak işlenmiştir.

1950-1954 yılları arasında tarımda yaşanan gelişmeler neredeyse hat safhaya ulaşmış, makineleşme alanında rekor denilebilecek düzeyde bir artış yaşanmıştır. Özellikle traktör sayısındaki artış bu durumu gözler önüne sermektedir. 1955 yılı itibarıyla ülkedeki traktör sayısı 43.000’e ulaşmış bulunuyordu.⁵³² Tarımda yaşanan bu makineleşme sayesinde ülkede başta buğday ve şeker pancarı olmak üzere ekilen alan genişliği bakımından en geniş sınırlara ulaşılmış, bu da doğrudan ele geçen para miktarında büyük bir artış yaşanmasını sağlamıştır. Nitekim 1950-1955 yılları arasında traktör sayısındaki artış durumuna bakıldığında tarımsal üretim ve toprak dağıtımının aksine bir düşüş yaşanmış 1949 yılında 9.170 adet traktör sayısı ile % 422,2’lik bir artış olurken, 1951 yılında 24.000 adet traktör sayısı ile % 30,9’luk bir artış yaşanırken 1954 yılında 37.743 adet traktör sayısı ile % 3’lük bir artış

⁵³² Çağlar Keyder, Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yay., İst., 2008, s. 162.

yaşanmıştır.⁵³³ Traktör sayısındaki artışa bakıldığında ise oransal olarak 1949 yılından 1954 yılına gelindiğinde % 400'lük bir artış görülmektedir.

Aynı dönem içerisinde 27 Mayıs 1955 tarihinde 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerinde bir takım değişiklikler yapılarak toprak dağıtımı yapılmıştır.⁵³⁴ Dağıtım için 1950 yılında 17 olan komisyon sayısı 1955 yılına gelindiğinde 76'ya yükseltilmiştir.⁵³⁵ Komisyon sayısındaki bu artış dağıtımın büyük oranda olacağını göstermiştir. Keza 1953-1960 yılları arasını kapsayan dönem içerisinde Cumhuriyet Tarihinin en büyük toprak dağıtımı yapılarak 43.490 aileye 2.423.802 dönüm toprak dağıtımı yapılmış, bu toprak dağıtımı DP Hükümetlerinin son dönemine kadar devam ederek 1956 yılında 35.490 aileye 1.809.093 dönüm, 1960 yılında ise 30.491 aileye 1.252.028 dönüm arazi topraksız çiftçiye dağıtılmıştır.⁵³⁶ DP dönemi sonrasında toprak dağıtımının büyük oranda düştüğü görülmektedir. Bu açıdan DP'li yıllar çiftçi açısından altın yıllar olarak tabir edilmiştir.

DP hükümetleri döneminde uygulanan tarım politikası ekseninde tarımsal gübre ile alakalı olarak Kütahya'da Azot Sanayi TAŞ.'a bağlı bir gübre fabrikası açılması kararlaştırılmıştır. Fabrikanın kurulması işi ise Alman Badische Anilin und Soda Fabrik (BASF) firmasına verilmiştir. BASF ile 1955 yılında yapılan anlaşmaya göre bu şirket, Kütahya'da yılda 35.000 ton amonyak gazı ve bundan 60.000 ton amonyum sülfat gübresi, 50.000 ton amonyum nitrat gübresi, 6.000 ton kesif nitrik asit, 1.000 ton teknik amonyum nitrat imal edebilecek tesisler kuracaktır. Bu imalatı yapabilmek için gerekli linyit Kütahya yakınlarındaki Seyit Ömer Linyit yataklarından, gerekli elektrik ihtiyacı Tunçbilek Termik Santrali'nden ve son olarak da su ihtiyacı artezyenlerden karşılanacaktır.⁵³⁷ Yine bu dönemin sonuna kadar köylere içme suyu sağlama konusunda büyük yol kat edilmiş ve 15.150 köye içme suyu getirilmiş, 164 köyün su yolu tamir edilmiştir. 1950 yılından 1955 yılının sonuna değin 6.000.000 lira harcanarak 117 kuyu açılmış olup bu kuyulardan 80 adedi sulu çıktığından köylerin

⁵³³ TÜİK, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1968, s. 165.

⁵³⁴ Bu kanunla 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 1, 2, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 31, 33, 34, 38, 39, 45, 47, 51, 53 ve 56. maddeleri değiştirilmiştir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 10, Cilt: 7, s. 519-522.

⁵³⁵ Zafer, 10 Temmuz 1955.

⁵³⁶ Sencer, *Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları*, s. 23.

⁵³⁷ "Azot Sanayi" *Yeni Ticaret Âlemi*, s. 64-66.

içme ve sulama suyu ihtiyaçlarına tahsis edilmiştir.⁵³⁸ Öte yandan 5516 sayılı *Bataklıkların Kurutulması ve Bunlardan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun* doğrultusunda 1950 senesinden 1955 senesine kadar 81 adet bataklık kurutma projesi müteahhitlere ihale edilmiş ve 22.770.000 lira sarf edilmiştir. Bunlardan 56 adedi 20.947.000 lira sarf edilmek suretiyle tamamlanmış olup bu tesislerle 74.026 hektar bataklık arazi kurutulmuştur.⁵³⁹ Bu açıdan DP Hükümeti'nin sadece mevcut tarımsal alanları tahsis etmekle kalmadığı bataklık vb. alanların kurutulması ile de yeni tarımsal araziler elde etme yoluna gittiği görülmektedir.

Tohum üretim alanında ise Devlet Üretim Çiftlikleri bünyesinde 1954-1955 yıllarında tohum üretilmek gayesiyle yonca, korunga, tas yoncası ve Amerika'dan ithal olunan çayır, mera ve yem nebatları tohumları ekim sahası 38.993 dekara genişletilmiştir. Yem bitkisi üretim alanında da yonca tohumu üretimi 1952 yılında 100 ton iken 1955 yılında 450 tona ve korunga tohumu üretimi de aynı seneler zarfında 50 tondan 400 tona yükselmiştir. Yonca tohumu üretimindeki bu artış neticesi olarak ilk defa olmak üzere 1955 senesinde Almanya'ya 230 ton yonca tohumu ihraç edilmiştir. Köylülerin kışın hayvanlarını gerektiği şekilde besleyebilmeleri için 1954 yılında yeşil yem siloları projesi gereğince 191 köyde 204 adet her biri 15'şer tonluk yeşil yem siloları tesis edilmiş ve 1955 senesinde 22 adet yeşil yem silosu daha kurulmuştur.⁵⁴⁰ 1950-1954 yılları arası tarımda yaşanan özellikle makineleşme alanındaki gelişmeler haliyle sosyo-kültürel alanda da kendini hissettirmiştir. Makineleşme sonucu tarım işçileri boşta kalmış ve bu da büyük şehirlere göçü beraberinde getirmiştir.⁵⁴¹ Neticede DP ile büyük bir atılım yaşanan tarım alanında verilen uygun kredi ile desteklenen makineleşme hareketinin, sadece Türkiye tarımında değil sosyo-ekonomik görünümünün değişmesinde hem dolaylı hem de dolaysız büyük bir rol oynadığı şüphesizdir.

Tarımda bu gelişmeler yaşanırken siyasi alanda da 1955 yılı sonlarında hareketli günler yaşanmaktaydı. Kıbrıs sorunu ve 6-7 Eylül olaylarının ortaya çıkması hem muhalefet hem de parti içerisinde şiddetli eleştirilerin yaşanmasına sebep olmuştur.

⁵³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 11, Cilt: 18, s. 427.

⁵³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 13, s. 521.

⁵⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 13, s. 520-522.

⁵⁴¹ Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köycülük*, Yordam Kitap, İst., 2008, s. 135.

bu eleştiriler karşısında İçişleri Bakanı Namık Gedik ve çok kısa bir zaman sonra da Devlet Bakanı ve Milli Savunma Bakanı olan İbrahim Etem Menderes görevlerinden istifa etmiştir.⁵⁴² Daha sonra 29 Kasım 1955 tarihinde yapılan DP grup toplantısında hükümet ağır şekilde eleştirilmiş ve bütün bakanlar istifa etmiştir.⁵⁴³ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Menderes'e de istifa etmekten başka çare kalmamışken Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol'un Başbakan ile görüşerek DP Grubundan sadece kendisi için güvenoyu istenmesini teklif etmiştir. Siyasi çevrelerce “*Sarol Formülü*” olarak adlandırılan bu fikri kabul eden Menderes, Gruptan güvenoyu istemiştir. Yapılan oylama sonucu Hükümet düşmüş, Menderes güvenoyu almıştır. Daha sonra da Hükümet 30 Kasım 1955 tarihinde istifa etmiştir.⁵⁴⁴ Dönem itibariyle ülkede ekonomik anlamda özellikle tarımsal kalkınma alanında her ne kadar büyük ilerlemeler yaşansa da siyasi alandaki çalkantıların bir o kadar şiddetlendiği görülmüştür.

3.4. IV. Menderes Hükümeti Dönemi (09.12.1955-25.11.1957)

Yaşanan bu istifanın ardından Cumhurbaşkanı Bayar, 1 Aralık 1955 tarihinde yine Adnan Menderes'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Menderes, hükümeti 8 Aralık tarihinde açıklamış, Hükümet programı 13 Aralık'ta DP Meclis Grubuna sunulmuştur. 14 Aralık'ta da TBMM'de kendisi tarafından okunmuş, 16 Aralık'ta, IV. Menderes Hükümeti 385 üyeden 341'inin oyu ile güvenoyu alarak göreve başlamıştır.⁵⁴⁵ Başbakan Menderes tarafından okunan Hükümet Programında tarımsal olarak 1950 yılındaki ilk programın aynı şekilde devam ettirileceği, ziraatın, milli ekonominin temeli olduğu, vatandaşların giyim ve beslenme ihtiyacının, endüstri alanındaki hammaddenin sağlanması ve ayrıca ihracatın da ana kaynağını oluşturduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda zirai kalkınmanın ülkede şimdiye kadar üretimden çok tüketici konumunda bulunan, ülke ekonomisinde yeri pek önemli bulunmayan nüfusun büyük bir kısmının yaşam seviyesini artıracak ve yeterli bir rahata kavuşturmak amacıyla memlekette sosyal adaletin sağlanacağı ve milli bünyeyi takviye edeceğini vurgulamıştır. Bu açıdan tarımsal kalkınmayı sağlamak amacıyla

⁵⁴² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 281.

⁵⁴³ Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İst., 1963.

⁵⁴⁴ Emin Karakuş, *İşte Ankara*, Hürriyet Yay., İst., 1978, s. 300.

⁵⁴⁵ Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, s. 370-371.

süratli ve etkili tedbirlerin alınacağı işaret edilerek, teknik tarımın olabildiğince mümkün olan bir hızla bütün memlekete yayılması, çiftçi için hayati öneme haiz olan sulama ve gübreleme işlerinin, teknik alet ve makinelerle donatılması, zirai hastalık ve haşaratla mücadele işlerinin hızlı ve yeteri derecede yapılmasının önemle üzerinde durulacağı belirtilmiştir. Menderes, konuşmasının devamında tarımsal kredi kullanımının ülkede yapılan tarımsal üretime bağlı olarak çok düşük seviyede olduğu, bu konuda da verilen kredilerin birkaç katına çıkarılıp, tarımsal teşkilatlanmaya gidileceği, ihtiyaç sahibi çiftçiye toprak dağıtımı uygulamasının hızlandırılması ve bu amaçla toprak komisyonları sayısının kısa bir zaman zarfında birkaç katına çıkarılması gereğinden bahsederek, tarımsal üretimde ithal edilebilecek ürünlerin tercih edilmesi gerektiği, tarımsal kalkınma ile doğrudan alakalı olan karayollarının en kısa zamanda tamamlanması, ayrıca liman, silo ve iskele inşası gibi bütün bayındırlık faaliyetlerinin doğrudan olmasa da dolaylı olarak kalkınma ile ilgili konular olduğu ve DP'nin kuruluşunda yer alan görüş ve fikirlerin bugün de aynı şekilde devam ettiğini ifade etmiştir.⁵⁴⁶

Dönem itibariyle ülkede genel ekonomik duruma bakıldığında 1955 yılına kadar süren verimli tablo 1956 yılına gelindiğinde pek de iyimser bir tablo çizmemiştir. Bunun sebepleri arasında ise Marshall Planı kapsamında alınan yardımların sona ermesi, Kore Savaşı'nın sona ermesiyle ihracatın düşmesi ve hava koşullarının olumsuz seyretmesi sonucu tarımsal üretimdeki düşüş yer almıştır.⁵⁴⁷ Bu durum ise Hükümeti az da olsa sanayi alanına yönlendirmiş, tarımsal alanda verilen kredilerdeki artış hızı yavaşlatılmıştır.⁵⁴⁸ Yine de Hükümet kuruluş felsefesi gereği çiftçinin kalkınması için çalışmalarına hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Makineleşme alanında yaşanan gelişmeler bu durumu ispatlar niteliktedir. Örneğin 1948 yılında 994 olan biçerdöver sayısı 1956 yılında 6.000'i geçmiştir. Öte yandan önceki dönemde temelleri atılan şeker fabrikalarının üretime geçmesiyle birlikte üretimde 4 kat bir artış yaşanmıştır.⁵⁴⁹ Yine ülkedeki şeker rejimini düzenleyen 6747 sayılı “Şeker Kanunu” kabul edilmiştir.⁵⁵⁰ Bütün bunların yanı sıra ülkede yapılan yatırımlarla alakalı olarak

⁵⁴⁶ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, s. 1089-1090.

⁵⁴⁷ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 295.

⁵⁴⁸ Şeref Şener, “*Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları*” *Yönetim Bilimler Dergisi*, Sayı:3, İst., 2005, s. 146.

⁵⁴⁹ http://www.emo.org.tr/ekler/2f32522a84d5e63_ek.pdf?dergi. Erişim: [08.08.2017].

⁵⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, Cilt: 12, s. 213, 6747 sayılı “Şeker Kanunu”.

para ihtiyacının doğması Hükümeti yeni kaynak bulmaya itmiştir. Bu amaçla İMF ile bir anlaşma yapılmış ancak hem DP Grubundan hem de Cumhurbaşkanı Bayar'dan gelen eleştiri sebebiyle bu durumdan vazgeçilmiştir.⁵⁵¹ Bu durum MKK'nın tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Aslında ülkedeki karaborsa ve bazı tüketim mallarında yaşanan sıkıntılar bu durumu beraberinde getirmiştir denilebilir. Netice de karaborsacı ve vurguncuların cezalandırılması amacıyla MKK tekrar yürürlüğe konacaktır.⁵⁵² Bu durum ülkede özellikle tarım alanında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen hala savaş döneminden kalan karaborsacılığı yeniden ortaya çıktığının açık göstergesi olmuştur.

IV. Menderes Hükümeti döneminde daha önceki yıllarda yapılan zirai mücadele belli bir programa bağlanarak konu hakkında bir kanun çıkarılmıştır. İçel Milletvekili Yakup Çukuroğlu, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanun Layihasının hazırlanma gerekçesinde artan tüketimin karşılanması amacıyla üretimin artırılmasının mecburi olduğu, sadece ekim alanlarının artırılmasının yanı sıra nebatî hastalıklarla da mücadele edilmesi, bu suretle verimi artırmak ve kalitesini yükseltmenin gerekli olduğu, bu hastalıklarla mücadele edilirken bir hastalığın bir yerden diğer bir yere sirayet etmesine engel olunması gerektiği ve bu sebeplerden dolayı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanun Layihasının hazırlandığı ifade edilmiştir.⁵⁵³

6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu adını taşıyan düzenleme kapsamında her türlü bitki, bunların mahsulleri, tohum, fidan, fide, çelik, aşı kalemi, yumru kök ve soğanları ve diğer her türlü parçalarının ithali, ihracı ve yurtiçindeki kullanımı alanında kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca zirai mücadele konusunda merkezi bir kurum olarak faaliyet yürütmek amacıyla Ziraat Vekâletine bağlı bir Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Umum Müdürlüğü kurulmuştur.⁵⁵⁴ Kanunla birlikte tarımsal alanda çok ciddi faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. Keza geliştirilen kimyevi ilaçlarla verimde de bir artış söz konusu olmuştur. Özellikle buğday tarımında zirai mücadele kapsamında süne haşeresine karşı 2.137. 313 lira sarf edilmiş, buna karşılık 10,5 milyon liralık mahsul kurtarılmıştır. Yine zaman içerisinde

⁵⁵¹ Seyfettin Gürsel, *IMF*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 2, 1998, s. 486-506

⁵⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, Cilt: 13, s. 222-226.

⁵⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 19, s. 74.

⁵⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 19, s. 244-245, 6968 sayılı “Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu”.

sözü edilen haşere ile mücadele kapsamında özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde 127 teknik eleman gözetiminde 12 uçak, 328 motorlu ve sırt körüğü, 114 motorlu araç çalıştırılmak suretiyle mücadele edilmiştir. Bu mücadelede toplamda 490.741 dekar hububat arazisi ilaçlanmıştır. Ayrıca bu mücadele kapsamında 1.000.000 dekara yakın alanda sondaj çalışması yapılmış, 1.189.676 kg ilaç kullanılmıştır.⁵⁵⁵ İç Anadolu Bölgesinde de buğday zararlısı olan kımıl haşeresine karşı uçak ve yer aletleri ile toplamda 1.150.531 dekar alan ilaçlanmış, yaklaşık olarak da 1.820.000 kg ilaç kullanılmıştır. Buğday üretimi konusunda çiftçinin mağdur olduğu süne konusunda kapsamlı çalışmalar yapıldığı sayısal olarak da görülmektedir. Zirai mücadele kapsamında diğer başta buğday olmak üzere diğer tarım ürünleri üzerinde zarara yol açan hastalık, zararlı otlar ve zararlı hayvanlara karşı 6968 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle daha etkin bir şekilde çalışmalar yapıldığı gözlenmiştir.

Gelişen alt yapı ve ekonomik duruma bağlı olarak Hükümet, karayolu yapım ve tamir politikasında büyük bir yol kat etmiştir. Özellikle köy yollarının yapımında önceki yıllara nazaran daha çok mesafede yol yapımı çalışması yapılmıştır. 1956 yılı itibariyle 6.279 km köy yolu tesviye edilmiş, 1.589 km köy yolu ise kaplama yapılmıştır.⁵⁵⁶ Bu durum dolaylı olarak kırsal kesimi şehirlere yakınlaştırarak köy-kent arası etkileşimi kuvvetlendirmiştir. Bunun da zaman içerisinde sosyo-kültür üzerinde şekillendirici bir faktör olduğu söylenebilir.

Bu dönem DP'nin tarım politikalarının aynen devam ettiği bir zaman olmakla birlikte uygulanan tarımsal politikalar neticesinde makineleşme, tarımsal krediler, zirai mücadele, gübreleme gibi konulardaki gelişmelere bağlı olarak verimin artması dolayısıyla kırsal kesimin hayat şartlarının daha da arttığı bir dönem olma özelliği göstermektedir.

3.5. V. Menderes Hükümeti Dönemi (25.11.1957-27.05.1960)

Ülkede siyasi anlamda CHP ve DP arasında yine büyük bir çekişme mevcuttu birde bunlara DP'den kopan milletvekillerinin kurduğu Hürriyet Partisi (HP)'de

⁵⁵⁵ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959*, s. 123.

⁵⁵⁶ *1960 Karayolları İstatistik Bülteni*, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ank.,1962, s. 34

eklenince bu durum Menderes'in iyice yıpranmasına sebep olmuştur. İçeride ve dışarıda meydana gelen hadiseler sebebiyle 1958 yılının Mayıs ayında yapılması gereken genel seçimin tarihi, DP Meclis Grubu'nun 5 Eylül 1957 tarihli toplantısında 27 Ekim 1957 olarak belirlenmiştir.⁵⁵⁷ Bu seçimlerde DP'nin bir beyanname yayınlamadığı ve gelecek için hiçbir vaatte bulunmadığı görülmektedir.⁵⁵⁸ CHP seçim beyannamesi ise 10 Ekim 1957 tarihinde yayınlamıştır. Bu beyannamede tarıma yönelik olarak tarımsal ürünlerin değerlendirilmesinde köylünün emeğini ödüllendiren fiyatlara önem verileceği, istikrarlı bir fiyat politikası takip edileceği, köylerin yol, su, aydınlanma, sağlık ve eğitim hizmetleri ile toprak, mesken ve kredi ihtiyaçlarının sağlanmaya çalışılarak, köylünün borçlarının daha uzun vadeli taksitlere bağlanacağı ve hayvanlar vergisinin kaldırılacağı ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁵⁹

HP'de 18 Ekim 1957 tarihinde yayınladığı beyannamede DP'nin enflasyona dayanan bir israf politikası sergilediği ve ülkenin “*yoklar ve kuyruklar*” diyarı haline geldiği, ekonomi alanında ise en büyük ihtiyacın dengeli ve istikrarlı bir ekonomi ve maliye hayatı olduğu belirtilerek tarımla ilgili olarak da bütçedeki yatırıma ayrılan ödeneklerin en az yarısının köyü ve köylüyü kalkındırmaya tahsis edilmesi ve böylece şehir ve köyler arasındaki ekonomik uçurumun ortadan kaldırılmasının milli bir zorunluluk olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶⁰ CMP seçim beyannamesi ise 21 Ekim'de yayınlanmıştır. Bu beyannamede CMP'nin bütünüyle siyasi konulara yer verdiği görülmektedir.⁵⁶¹

Belirlenen günde seçmen sandık başına gitmiş ancak bazı şehirlerde olaylar çıkmıştır. Bunların en şiddetlisi de Gaziantep vilayetinde meydana gelmiştir. Seçim sonuçlarına itiraz eden binlerce kişi, resmi kurum binalarına saldırmış, çıkan olaylar sonucu asker ve polis müdahalelerde bulunma durumunda kalmıştır. Öte yandan Kayseri ilinde de çıkan olaylarda 16 kişi yaralanmıştır.⁵⁶² Resmi sonuçlara göre DP % 47.30 oy oranı ile 408 Milletvekili çıkararak yine tek başına iktidar olmuştur. Bu sonuçlara göre DP, bir önceki seçime göre % 9,3 oranında oy kaybetmiş ve 2 il

⁵⁵⁷ Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s. 475.

⁵⁵⁸ Orhan Aldıkaçtı, “27 Ekim 1957 Milletvekilliği Seçimleri”, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 24, Sayı: 1-4, 1959, s. 18.

⁵⁵⁹ *Ulus*, 11 Ekim 1957.

⁵⁶⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1957.

⁵⁶¹ *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1957.

⁵⁶² Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 202.

haricindeki bütün seçim bölgelerinde büyük oranda oy kaybı yaşamıştır. DP'nin kazandığı milletvekili sayısı ile mecliste tek başına çoğunluğu elinde bulundurmaya devam etse de eski gücünden çok şeyler kaybettiği açıktır.

Seçimlerden sonra yeni Meclis 1 Kasım 1957 tarihinde toplanmış, ertesi günde Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar, Meclis Başkanlığı'na da Refik Koraltan seçilmişlerdir. Bayar da hükümeti kurmakla yeniden Menderes'i tayin etmiştir. İlk kurulan hükümetlere nazaran bu hükümet seçimlerden 25 gün sonra 25 Kasım 1957 tarihinde kurulduğu görülmektedir.⁵⁶³ Menderes yeni hükümetin programını 4 Aralık günü okumuş ve tarımsal alanda 1950 yılında açıkladıkları prensipleri aynen devam ettireceklerini açıklayarak partilerinde her alanda olduğu gibi tarımsal politika alanında da mühim bir değişiklik olmayacağını, özünde kuruluş ilkelerine bağlı olup, çağın gereklerine uygun düzenlemelerle tarımın ve dolayısıyla çiftçinin kalkınması amaçlandığı belirtilerek, iktidara gelinen andan itibaren elde edilen netice, eser ve imkânları ölçüsünde kalkınmanın daha da ileri bir seviyeye taşınacağı ifade edilmiştir.⁵⁶⁴

Menderes'in ifade ettiği üzere DP, aradan geçen yedi yıla rağmen tarım politikalarına ağırlık vererek yoluna devam etmiş, bu dönemde de aynı şekilde tarım alanındaki uygulamalarına devam edecektir. Bu dönem tarımda makineleşmeye bağlı olarak ekim alanlarının neredeyse doğal sınırlara ulaştığı görülmektedir. Nitekim ekilen arazi 1950 yılında 9.868.000 hektarken bu oran 1960 yılına kadar % 55 artarak 15.305.000 hektara ulaşmıştır. Ayrıca nadas arazisi 1950 yılında 4.674.000 hektardan % 70 artışla 7.959.000 hektara çıkmıştır. Toplamda ise 14.542.000 hektar olan işlenen saha % 60 artışla 1960 yılında 23.264.000 hektara ulaşmıştır.⁵⁶⁵

Zirai krediler de ise yine DP döneminin en üst seviyesine ulaşarak 2.105.607.264 liralık kredi tahsisi yapılmıştır.⁵⁶⁶ Banka sadece kredi vermekle kalmamış, kuraklık vb. sebeplerden dolayı üründen istenen verimin alınamadığı yerlerde şube ve ajanslara verilen emirle çiftçilerin borçları tecil edilmiştir. Öte yandan

⁵⁶³ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 511-514.

⁵⁶⁴ *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt: 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*, s. 1200-1203.

⁵⁶⁵ DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964*, Ank., 1965, s. 3.

⁵⁶⁶ "TC. Ziraat Bankası" *Yeni Ticaret Âlemi*, s. 54.

borçları tecil edilen fakat muhtaç oldukları tespit edilen çiftçilere yeni kredi imkânı tanımış, açılan kredilerin azami hadleri de birçok mahsul için iki misline çıkartılmıştır. Ziraat Bankası'nın yanı sıra tarım satış ve kredi kooperatifleri de çiftçiye kredi sağlamada ön planda yer almışlardır. Hükümetin kooperatifçiliği destekleyici uygulamalarıyla geçen on yılda Tarım Kredi Kooperatif sayısı % 74 artarak 1960 yılında 1572'ye ulaşmıştır. Tarım Satış Kooperatifleri ise % 44 artışla 1960 yılında 214'e ulaşmıştır.⁵⁶⁷ Sadece Ziraat Bankası'ndan aldıkları kredi ile çiftçiye ulaşan kooperatiflere 1940 yılında açılan kredi 22.043.638 iken, 1950'li yılında 556.419.787, 1958 yılında 979.406.269 liraya ulaşmıştır.⁵⁶⁸ Sayısal verilerde de görüldüğü üzere DP'nin kooperatifçiliği büyük oranda desteklediğinin göstergesidir.

Gelişen tarımla birlikte tarım aletleri ihtiyacı hâsıl olmuş bu iş ile de daha önce belirtildiği gibi TZDK vazifelendirilmişti. Bu bağlamda 1950 yılından 1958 yılına değin 472.485.312 lira ile çeşitli ziraat alet, makine ve vasıtası ithal ederek eldeki stoklarla birlikte 563.308.460 liralık zirai alet, makine ve vasıtasını çiftçiye ulaştırmıştır. Kurum bunların yanı sıra yedek parça hususunda da çalışmaları yoğunlaştırarak 1958 yılı sonuna kadar 54.574.502 lira değerinde yedek parçayı çiftçiye ulaştırmıştır.⁵⁶⁹ Tarım alanında çiftçiye yapılan makine ve yedek parça sayılarındaki artış beraberinde özellikle hububat üretiminde artışı sağlamıştır. 1950-1959 yılları arasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hububat alımına bakıldığında ise 1950-1951 yılları döneminde 552.224 ton buğday alımı yapıp 109.567.000 lira, 1953-1954 yılları döneminde 1.929.561 ton buğday alımı yapıp 547.924.000 lira ödeme yapılırken, 1954-1955 yılları döneminde 564.086 561 ton buğday alımı yapıp 162.246.000 lira ödeme yapılmış, fakat bu dönem yaşanan düşüş sonrası alım yapılan ve ödenen miktar artarak 1958-1959 yılları döneminde 1.124.831 ton buğday alımı yapıp 420.802.680 lira ödenmiştir.⁵⁷⁰ İstatistikî verilere bakıldığında 1954-1955 yıllarındaki düşüş hariç hububat üretiminde 1960 yılına gelindiğinde çok büyük bir artış yaşanmıştır. Düşüş olan dönemlerde ise bunun mevsimsel faktöre bağlı olarak yaşandığı gözlenmektedir. 1950 yılına göre üretimde % 100 bir artış söz konusudur.

⁵⁶⁷ H. Cahit Tuncer, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, Basın Matbaası, Ank., 1969, s. 61-62.

⁵⁶⁸ Tuncer, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, s. 67-68.

⁵⁶⁹ "Türkiye Zirai Donatım Kurumu" *Yeni Ticaret Âlemi*, s. 89-91.

⁵⁷⁰ "Toprak Mahsulleri Ofisi" *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı, Şubat-Mart 1960, s. 47.

Hububatın yanı sıra sanayi ürünlerinde de periyodik olarak bir artış yaşandığı görülmektedir. Pamuk üretiminde 1956 yılından itibaren Muğla-Dalaman Devlet Üretme Çiftliği'nde yapılmakta olan Sea-Land Pamuğu ekim tecrübeleri olumlu sonuçlar vermiş, 1959 yılında bu çiftlikte 7000 dekarlık ekim yapılmak üzere üretime geçilmiştir. Bu miktar 1960 yılında 20-25 bin dekara ulaşarak 3 yıl içinde yaklaşık 5000 tonluk pamuk ihtiyacının karşılanması planlanmıştır. Bu suretle Sea-Land Pamuğu'nun ithal edilmesi önlenerek harcanacak dövizin ülkede kalması sağlanacaktı.⁵⁷¹ Pamuk üretiminde önemli bir yere sahip olan tohumluk üretiminde de zaten 1950 yılından sonra büyük bir gelişme yaşandığı görülmektedir. 1960 yılına dek tohumluk üretiminde büyük bir yol kat edilerek, çiftçinin elindeki tohumluklar 2-3 yılda bir değiştirilmiştir. Yine pamuk alanında yapılan zirai mücadele kapsamında 2,5 milyon dekar pamuk arazisi pamuk saplarından arındırılmış, pamuk zararlılarına karşı da 1.556.395 dekar alan ilaçlanmıştır. Bu kapsamda 2.100.000 kg ilaç kullanılmıştır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde pamuk ekim alanı ve üretimde büyük artışlar yaşandığı gözlenmiştir. 1950 yılında 448.459 olan pamuk ekim alanı 1960 yılında 621.000 hektara ulaşmıştır. Bu da % 38.4 lük bir artış yaşandığını göstermektedir. Pamuk tarımının geliştirilmesi hususunda izlenen politikaların bir sonucu olarak 1950 yılında 264 kg olan saf pamuk üretimi, 1959 yılında 312 kiloya ulaşmıştır. 1950-1960 arası bazı sanayi bitkilerinin üretim miktarına bakıldığında ise 1950 yılında 93.328 ton tütün elde edilirken bu oran 1960 yılına gelindiğinde 139.343 tona, aynı yıllar 605.221 ton patates elde edilirken 1.400.000 tona, 855.066 ton şeker pancarı elde edilirken 4.384.647 tona, 118.377 ton pamuk elde edilirken 175.000 ton verim alındığı görülmektedir.⁵⁷² Belirtilen sanayi ürünleri üretiminde 1950-1960 yılları arası az da olsa dalgalanma görülese de genel anlamda büyük bir artış söz konusudur. Bunda da dönem içerisinde uygulanan gübreleme, kredi olanakları, sulama imkanlarının genişletilmesi, zirai mücadele vs. etkisi şüphesiz çok büyük olmuştur. özellikle patates ve şeker pancarındaki artış % 400-500'lere ulaşmıştır.

Hükümetin bu dönemde önceki dönemlerde olduğu gibi zeytincilik alanında da üretimi ve üreticiyi destekleyici politika uygulamalarıyla başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu alanda üretimi artırmak amacıyla kimyasal gübre denemeleri yapılarak gübre kullanımı teşvik edilmiş, iyi cins yağlık ve sofralık zeytin aşıları üretim

⁵⁷¹ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959.* s. 29.

⁵⁷² *Zirai İstatistik Özetleri, 1941-1962,* s. 6.

sahalarına bedelsiz olarak dağıtılmıştır.⁵⁷³ Bu çalışmalar kapsamında 1959 yılı içerisinde Muğla rezerve sahasında 10.000, İçel rezerve sahasında ise 12.000 yabancı zeytin aşılanmıştır. Ayrıca bakanlığa bağlı zeytincilik teşkilatı ile zeytin üretimi yapan illerde 200-250 bin civarında aşı, 80-100 bin ağaç üzerinde de budama işlemi yapılmıştır. Yine 1959 yılı içerisinde Şanlıurfa ve Gaziantep illerinde 60.000 yabancı zeytin fidanı ile 500 dekarlık zeytinlik bedelsiz tahsis edilmiştir.⁵⁷⁴ Hükümet, özellikle Ege Bölgesinde zeytinciliği teşvik etmek ve zeytinyağı sanayisinde örnek olması amacıyla İzmir Zeytincilik Enstitüsü'nde bir zeytinyağı işletmesi kurmuş ve halkın tasarrufuna sunmuştur.⁵⁷⁵ Bu alanda ürün kaybına yol açan zararlılarla da mücadele edilmiş, zeytin sineği ve zeytin güvesine karşı 1959 yılında 13.504.705 zeytin ağacı ilaçlanmış ve 151.898 kg ilaç sarf edilmiştir.⁵⁷⁶ Yapılan çalışmalarla hükümet, zeytinciliği gelişmesi amacıyla büyük gayret sarf etmiş, milyonlarca ağaç üzerinde yapılan mücadeleler sayesinde ülke ekonomisinde önemli bir yer tutan zeytin ve zeytinyağı üretiminde büyük artışlar kaydedildiği gözlenmiştir. Nitekim sayısal verilere bakıldığında 1955 yılında 200.109 ton zeytin ve 40.790 ton zeytinyağı elde edilmiş, bu oran 1960 yılına kadar artarak 427.477 ton zeytin ve 79.000 ton zeytin yağı elde edilmiştir.⁵⁷⁷

Turunçgiller üretiminde bu dönem büyük artışlar kaydedilmiştir. 1960 yılı itibariyle 856.000 limon, 5.494.000 portakal ve 1.387.000 mandalina ağacına ulaşılmış bu da doğrudan üretimde artışı beraberinde getirmiştir. Özellikle mandalina üretimindeki artışta, ülkenin birçok yerinde faaliyette bulunan devlete ait Bahçe Kültürleri İstasyonlarının örnek ve öğretici çalışmaları ve bu kurumların üreticiye her yıl dağıttıkları fidanlar etkili olmuştur. Bölgelere göre ayrılmış meyve çeşitlerinin üretimini artırmak amacıyla kurulan bu istasyonlar ve fidanlıkların âdeti bu dönem içerisinde 41'e ve alan genişlikleri ise 12.010 dekara ulaşmıştır. 1957 yılı itibariyle bu istasyonların ürettiği fidanlar 2.300.000'e ulaşmıştır.⁵⁷⁸ Öte yandan bu bağcılık istasyonlarına üzüm üretiminde artış sağlamak amacıyla 1959 yılında 3.024.000 adet Amerikan asma fidanı tahsis edilmiştir. Yine bağcılığı teşvik amacıyla 1959 yılı

⁵⁷³ *Ziraat Vekâleti 1955 Yılı Mali Çalışmaları*, Ziraat Vekâleti Yay., Ank., 1956, s. 20.

⁵⁷⁴ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri*, 1959, s. 17.

⁵⁷⁵ *Ziraat Vekâleti 1955 Yılı Mali Çalışmaları*, s. 20.

⁵⁷⁶ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri*, 1959, s. 127.

⁵⁷⁷ *Zirai İstatistik Özetleri: 1941-1962*, s. 2.

⁵⁷⁸ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri*, 1958, Ziraat Vekâleti Yay., Ank., 1959, s. 7.

sonuna kadar 92.881 dekar örnek mahiyette bağ tesis edilmiş, üzüm üretimi, özellikle şaraplık üzüm bağı yetiştirilmesi 5089 sayılı kanun gereğince ucuz kredi ile teşvik edilmiştir.⁵⁷⁹ Sebzeçilik alanında da çok büyük artışlar yaşandığı gözlenmiştir. 1958 yılında sebzeçiliğin geliştirilmesi amacıyla yapılan programla sebze fidesi üretimi 1959 yılında 3 milyona ve sonraki senelerde 10 milyona ve sebze tohumu da 20 bin kiloya çıkarılarak üreticiye dağıtılması kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁰ Ayrıca sebze fiyatlarındaki ani değişikliklerin önlenmesi ve üreticiye örnek olmak amacıyla Tarım Bakanlığı ve Et ve Balık Kurumu işbirliği yaparak bakanlık bünyesinde 6.787 dekarlık sahada sebze tarımı yapılması faaliyetlerine başlamıştır. Bu gibi çalışmalar kapsamında bahçıvanların teknik bilgi, tohum, fide, kredi, alet ve malzeme ihtiyaçları da karşılanmaya çalışılmıştır.⁵⁸¹ Sebze ve fide sayısındaki artış doğrudan sebze üretimine yansıdığı düşünülürse üretimde de büyük artışlar kaydedildiği muhakkaktır. Ayrıca ulaşım olanaklarının sağlanmasıyla iç pazardaki satışların artmasına paralel olarak üretimde de artışların yaşandığı söylenebilir.

3.5.1. DP'nin Sulama ve Köy Yolları Politikası

DP'nin tarım politikaları kapsamında değerlendirebileceğimiz köy içme suları alanında yapılan çalışmalarda bu dönemde hız kazanmıştır. 1950 yılı itibarıyla 5.166 köy ile 3.643 mahallede su bulunmakta, 40 bin köyün 33 bini temiz içme suyundan mahrumdu.⁵⁸² Bu konuda hükümet ciddi çalışmalar başlatmış, 1960 yılına kadar büyük ödemeler gerçekleştirilerek köylere içme suyu sağlanmıştır. Bu konuda 1960 yılı bütçe görüşmelerinde DP Meclis Grubu adına söz alan Konya Milletvekili Himmet Ölçmen köy içme suları için yapılan çalışmalar hakkında 1950 yılından 1960 yılına kadar 10 senede köy içme sularına toplamda 196 milyon lira sarf edildiğini ve 1959 yılında 29 milyon lira olmasına mukabil sadece bu sene için 129 milyon lira ayrılmış olmasının, bu işin ne kadar önemli olduğuna işaret olduğuna yeterli sayılabileceğini ifade etmiştir.⁵⁸³

⁵⁷⁹ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri, 1959*, s. 16.

⁵⁸⁰ *Ziraat Vekâleti Faaliyetleri, 1958*, s. 7.

⁵⁸¹ *Ziraat Vekâleti 1955 Yılı Mali Çalışmaları*, s. 20.

⁵⁸² *Zafer*, 1 Mayıs 1959.

⁵⁸³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 11, Cilt: 12, s. 680.

Köy içme suları hakkında hükümet ayrı bir kanun olarak 7848 sayılı *Köy İçme Suları Hakkında Kanun*'u kabul etmiştir.⁵⁸⁴ Çıkarılan bu kanunla birlikte köylerin içme ve kullanma su ihtiyacı DSİ bütçesinden yapılan mali ve teknik yardımlarla İl Bayındırlık Müdürlükleri tarafından yürütülmekte iken bu kanunla köy içme suyu tesislerinin DSİ Genel Müdürlüğü vasıtasıyla yaptırılması uygun görülmüştür. Ayrıca köy içme suları için ayrılan ödenek DSİ bütçesine konularak uygulama tek merkezden yürütülmüş olacaktır. Sulama politikası doğrultusunda da akarsular değerlendirilerek birer sulama ve enerji kaynağı haline getirilmiştir. DP Hükümetleri döneminde 19 büyük baraj inşaatı başlatılmış, Hirfanlı, Demirköprü, Kemer, Sarıyar, Ayrancı, Sille, Samsa ve Seyhan Barajları faaliyete geçirilmiştir. Altınapa, Mamasun, Apa ve May Barajlarında 1960 senesinde; İbrala, Kesikköprü, Seyitler, Sarımsaklı, Selevirve Almus, Barajları ise 1960 yılı sonrasında üretime başlamıştır. Tesis edilen bu barajlar ile hem bulundukları bölgede su taşkınları önlenmiş hem de binlerce hektar arazi sulama imkânına kavuşmuştur. Bu ve benzere sulama kaynakları için 1950-1959 döneminde 1.848.694.000 lira harcanmıştır. Sayısal olarak bakıldığında 1950 senesinde barajlardaki toplanan su oranı 157 milyon m³ iken, 1959 yılında kapasite 80 kat artırılarak 13 milyar m³ seviyesine, 1950 senesinde 58.101 köy ve mahallenin 8.809'unda içme suyu varken, 1959 senesine gelindiğinde bu sayı 33.554'e, ulaşmıştır. Sulanan arazi de 547.000 hektardan 1.521.000 hektara çıkarılmıştır.⁵⁸⁵ DP'nin sulama politikası kapsamında yaptığı baraj ve sulama kanallarının doğrudan tarımsal üretimi artırıcı bir faktör oynadığı görülmektedir.

DP'nin köye ve köylüye yönelik politikaları kapsamında köy yollarının yapımı önemli bir yer teşkil etmiştir. Gerçi Cumhuriyetin ilanından itibaren kurulan hükümetler, bu alanda önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. DP'yi daha önceki hükümetlerden ayıran faktör ise demiryolu yerine karayolu yapımına ağırlık vermesidir. Karayolları yapımı işine büyük önem veren hükümet 1950 yılında karayolları ödeneği toplam harcamaların % 4,1'ini oluştururken bu oran 1960 yılında % 17,5'e ulaşmıştır. 1951 yılında tesviye, temel ve kaplama yapılmış köy yolu uzunluğu 3.153 km iken 1960 yılına gelindiğinde bu uzunluğun 62.066 km'ye ulaştığı

⁵⁸⁴ 7848 sayılı “Köy İçme Suları Hakkında Kanun”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt:41, s. 1019.

⁵⁸⁵ “Nafia Vekâleti Hizmetleri” *Yeni Ticaret Âlemi*, s. 12-13.

görülmektedir.⁵⁸⁶ DP'nin kuruluş aşamasında tarımsal kalkınmaya dolaylı olarak katkı sağlayacağını ifade ettiği karayolları yapım ve ıslahına da önem verilerek bu doğrultuda çalışmalar yapıldığı sayısal verilerle de ortaya konmuştur.

1951 yılından 1960 yılına kadar yapılan yol çalışmalarında % 100 oranında bir artış yaşanmıştır. Bu yolların yapımında ABD'den alınan yardımın katkısı da yadırganamaz. ABD, yol yapımı için 1948'ten 1959 yılına kadar 140 milyonu aşkın bir para yardımı yapmıştır.⁵⁸⁷ Bu durumun da doğrudan Türk köylüsünün hayat şartlarında büyük bir değişim yaşanmasını sağladığı açık şekilde ortadadır. Yapılan bu yollar köy ile şehir arasında ki bağın kurulmasına ve ekonomik ilişkinin alt yapısının tamamlanmasına fırsat tanımış, ulaşım imkânı arttığı gibi iktisadi ve içtimai bakımdan da büyük faydalar temin edilmiştir. Yolların yapımına paralel olarak ulaşım araçlarının artmasıyla köylerin, şehir ve kasabalar ile irtibatı kuvvetlenmiş, buna bağlı olarak ziraatın yanında sebzecilik ve meyveciliğe gösterilen rağbet de artmıştır. Çiftçinin ekonomik olanaklarının iyileşmesi ve şehirle olan bağlantısının sağlanması ile sosyal alanda da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Giyilen elbiselerde dahi bir değişiklik yaşanmış, daha önce şehirle ulaşım imkânı olmayan köylerde bir dışa açılma dönemi başlamıştır. Şehirden köylere kısa sürede mal akışı sağlanarak köylerde dükkân, berber, kahvehane gibi yerlerin sayısında bir artış meydana gelmiştir.⁵⁸⁸ Otomobil, otobüs, kamyon, traktör gibi araçları taşıyabilecek yollar Amerika'nın verdiği mali ve teknik yardımların etkisiyle oldukça genişletilmiştir. Yol inşaatları ile birlikte köylüler sadece dış dünyaya açılmakla kalmamış, kıyı şeridinde yer alan kasaba ve köyler turizme açılmıştır. Böylelikle köylüler hem yeni iş imkânlarına kavuşmuş, hem de yeni insanlar tanıma yoluyla yeni düşünceler edinme şansı yakalamışlardır. Ulaştırma imkânlarının artmasıyla beraber çiftçi sadece kendine yetecek ürünü değil satmak için de ürün yetiştirecek bir duruma ulaşmıştır. DP döneminde ulaşım alanında gösterilen gayret ve çabaların sonucu olarak 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de büyük bir gelişme yaşanmış; memleketin üretkenliği artmış, iktisadi kalkınma büyük bir ivme kazanmıştır. Yolların yapılmasıyla başlayan hareketlenme kısa zamanda diğer bütün alanlara da sirayet etmiştir. Özellikle köylünün şehirle olan her türlü iletişimin artmasında ve yaşam kalitesinin

⁵⁸⁶ Yalçın Acar, *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Dora Yay., Bursa, 2009, s. 103; *1960 Karayolları İstatistik Bülteni*, s. 34.

⁵⁸⁷ *1960 Karayolları İstatistik Bülteni*, s. 57.

⁵⁸⁸ Cavit Orhan Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, İst., 1961. s. 119-135.

yükselmesinde yolların göz ardı edilemeyecek büyük bir işlevi olmuştur. Bunun neticesi olarak da köylünün yaşamı köyle sınırlı olmaktan çıkmıştır.

DP dönemi hükümetlerinde karayolları yapımına önem verilerek, en son dönem teknoloji, bilgi ve makinenin tarım alanlarına taşınması üretimi kolaylaştırmış, tarımın gelişmesine yönelik olarak köylüyü rahatlatmak amacıyla hayvan ve zirai mahsul vergisi kaldırılmıştır. Ziraat Bankası başta olmak üzere bankalar tarım kredileri açmış ve ödemelerde kolaylıklar sağlanmıştır. Toprağı az olan ve ya hiç olmayan köylüye devlet arazisinden parasız toprak dağıtılarak traktör ve diğer tarım makinelerinin ithalinde büyük imkânlar oluşturulmuştur. Köylüye gübre tedarikinde de kolaylıklar sağlanmış, tarımsal alanda ekonomiye daha fazla katkı sağlayacak hukuki düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. DP'nin ilk yılları özellikle 1950-1954 arası dönemi tarımda altın yıllar olmuş, tarım alanında büyük atılımlar ve başarılar kazanılmıştır. Menderes Hükümetlerinin tarıma yönelik aldığı önlemler sayesinde kırsal kesimdeki işsizlik azalmış, tarımda makineleşme dönemi açılarak traktör kullanımı yaygınlaşmış ve tarımsal ilaçlama imkânı artırılarak üretimde büyük artışlar yaşanmıştır. Bu ve benzeri etkenler sayesinde halkın büyük bir ekonomik rahatlama içerisine girdiği de gözlenmiştir. Tarımsal üretim sahaları genişletilmesi hububat, narenciye ve sebze-meyvede üretim rekorları kırılmasını sağlamıştır. Bu dönemde ekilen ve kullanılan tarım alanı 1950 yılında 14,5 milyar hektar iken 1960 yılına gelindiğinde 23,264 milyar hektara, 1950 yılında 8.244.183 ton olan zirai mahsul, 1960 yılında 12.945.000 tona yükselmiştir. Tarımın bu kadar hızla gelişmesi ve makineleşmenin gerçekleşmesinde DP Hükümetlerinin tarım politikalarını ön plana almasından ziyade ABD'nin ekonomik yardımlarının da büyük etkisi olduğu söylenebilir. Keza, ABD'nin Türkiye için öngördüğü kalkınma modeli tarıma dayalı olduğundan yapılacak olan yardımların tarımda kullanılmasını istemiştir.

1950 yılından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar ülkede tarım alanında büyük ve etkili adımlar atılmış bu alanda yapılan çalışmalar gerek hükümet içerisinde gerekse Cumhurbaşkanı Bayar tarafından büyük oranda desteklenmiştir. Bayar'ın şu sözleri ise tarımsal anlamda hükümetle tam bir uyum içerisinde olduğunu göstermektedir:

“Milli ekonominin ana temelini tarıma dayatan bu anlayış bin yıllık geleneğimizin içinden gelen (Koruyucu Devlet) felsefesine uygun düştüğünden başka, günün

ihtiyaçlarına da geçerli bir karşılık getiriyordu. Bu bir politikadır. Demokrat Parti'nin, 10 yıl boyunca bütün hükümetleri, bu politikayı dikkatle yürütmüşlerdir. Tarım ürünleri ve köy ekonomisini birinci planda tutan bir iktidar, ana karakteriyle halkın çıkarına ve yararına işler. Bize lazım olan da budur."⁵⁸⁹

1950-1954 yılları arası Türkiye'de tarım ve çiftçi açısından altın yılların yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Bunda DP tarafından öncelikli olarak çiftçinin ihtiyaçları gözetilerek tarımsal kredi, gübreleme, tohum, teknik donanım gibi alanlarda büyük destek sağlanmasının yanı sıra çiftçi açısından iklimin bu yıllarda çok iyi gitmesinin de etkisi olmuştur. Türk Ekonomisinde mucizeler yaratan tarım sektörü, 1954 yılından itibaren hızlı bir düşüşe geçti. Bol ve rekor üretimin yaşandığı yıllar geride kalırken ağır kuraklık tarımsal üretimi oldukça düşürdü. Olumsuz hava şartları tarımsal üretimi düşürürken, ülkenin ihraç ederek büyük gelir kaynağı olan pek çok maddeyi ithal etmek durumunda kalınmıştır. Yine de 1960 yılına kadar DP tarafından tarım ve Türk köylüsü hemen yapılan yollarla, tarımda yaşanan makineleşmeyle, gübreleme, zirai mücadele ve kredi olanaklarının iyileştirilmesi vs. ile desteklenerek ülke kalkınmasının sağlanması amaçlanmıştır.

1950- 1960 yılları arası Türkiye de farklı bir siyasi partinin iktidar olduğu bir dönem olmuştur. 1950 seçimleri ile iktidarı elde eden gelen DP döneminde hemen her alanda olduğu üzere tarımsal alanda da topyekûn bir değişiklik dönemi başlamış, tarımsal alana ayrılan ödeneklerin, sulama olanaklarının, ekili alanların, yapılan desteklemelerin bir kaç kat artırıldığı, çiftçinin refah seviyesinde de olumlu yönde değişikliklerin olduğu bir dönem olmuştur.

3.6. Demokrat Parti Döneminde Kurulan Partilerin Tarım Politikaları

1946 yılından itibaren özellikle DP'nin siyasi parti anlamında kuvvetli bir muhalefet olmasıyla yeni yeni siyasi partilerin kurulduğu görülmektedir. 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesinden sonra da Türk Siyasi Hayatında 1950-1960 yılları arasında İşçi Partisi, İlerleme ve Koruma Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Liberal Köylü Partisi, Bağımsızlar Siyasi Derneği, Çalışma Partisi, Demokrat İşçi Partisi, Sosyalist Partisi, Güden Partisi, İslam Demokrat Partisi, Yeni Kemalciler Partisi,

⁵⁸⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yay., İst., 2008, s. 143.

Türkiye Köylü Partisi (TKP), Radikal Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), Vatan Partisi, Hürriyet Partisi (HP), Cumhuriyetçi Parti, Halk Kurtuluş Partisi, Ufak Parti, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Hür Türkiye Adalet Partisi ve Birlik Partisi isimlerinde siyasi partiler kurulmuştur.⁵⁹⁰ Bunlardan CMP, HP, TKP ve CKMP'nin siyasi muhalefet anlamında az da olsa bir etki oluşturduğu, diğer partilerin ise neredeyse hiçbir etki gösteremediği açık şekilde görülmektedir.

3.6.1. Türkiye Köylü Partisi

TKP, DP ile ayrılık yaşayan milletvekilleri tarafından 19 Mayıs 1952 tarihinde kurulan bir partidir. Partinin kurulma amacında ise köylüler başta olmak üzere bütün çalışan vatandaşları ve ailelerini kültürde, teknikte, refahta ileri bir yeni hayata kavuşturup söz ve mevki sahibi yaparak milleti dışarıdan, içerden gelecek her türlü tehlike ve taarruzlara karşı koyabilen, sağlam bünyeli bir millet birliği haline getirmek ve böylece umumi emniyet ve refahın sağlanması ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁹¹ TKP'nin temel anlayış ve politikalarının köye ve köylüye yönelik olacağı burada açık şekilde belirtilmiştir.

Partinin prensipler bölümünde ise tarım ve köye yönelik olarak köycülük, sosyal emniyet ve yenilenmenin başlıca prensipleri olduğu, köylünün henüz ele alınmayan hayatını sosyal teminat altına almak, sağlık, hastalık, işsizlik, ihtiyarlık günlerinde korumak prensibinin vatandaşlar için hayati olduğu, milletin yaşam kaynağı olan köylüyü ve köyleri kalkındırmanın ana esasları olduğu ve Türk köylüsünün ve Türk vatanının kalkınması için memleket bünyesine uygun bir ziraat reformu yapılması gereği vurgulanmış, her türlü sermaye ve yatırım imkânlarından faydalanılarak köylerin yeniden inşa, imar ve ihya etme, sosyal yapının güçlenmesi ve artan işsizliği önleme için yapılacak ziraat reformuyla birlikte sanayileşmeyi plânlama ve hızlandırılmasına yönelik ifadeler yer almıştır.⁵⁹²

Parti prensiplerinde de açık şekilde görülen partinin ismiyle özdeşleşmiş şekilde köylüyü ön plana çıkardığıdır. TKP'nin parti programında ise tarıma yönelik olarak

⁵⁹⁰ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html.

⁵⁹¹ *Türkiye Köylü Partisi, Gaye, Prensipler, Tüzük, Program*, Türkiye Basımevi, İst., 1952, s. 3.

⁵⁹² *Türkiye Köylü Partisi, Gaye, Prensipler, Tüzük, Program*, s. 4-6.

ziraat işleri başlığı altında köylerde yaşayan veya aslen köylü oldukları halde kentlere göçen yahut yurt içinde iş arayarak dolaşan yurttaşların bugünkü acıklı durumlarının düzeltilmesi, aynı zamanda zirai üretimi arttırmak, çeşidini çoğaltmak, kalitesini, değerini yükseltmek için geniş ölçüde bir ziraat reformunun gerekliliği, köylerin sosyal ve iktisadi kalkınması bakımından ziraat reformunu bir ana temel olarak görüldüğü, köylü oldukları hale gittikçe çiftçilikle alâkaları kesilen ziraat işçilerinin, rençperlerin, yarıcılarının ve kiracıların küçük ve orta çiftçilerin hayat seviyelerini yükseltilmesi, iktisadi gelişmelerinin sağlanması; demokratik hayatın ve ülkedeki sosyal ve siyasi istikrarın esası sayıldığı ve bölge ve illerin özelliklerine göre kısa zamanda kalkınmasını sağlayacak reform şekillerinin dikkate alınacağı belirtilmiş, ziraata elverişli topraklar üstünde, sanayileşme hareketinin de ziraat reformu ile birlikte yürütülmesi gerektiği, bu konuda tecrübesi olan ülkelerdeki örneklerden faydalanılması gerektiği ve özellikle topraksız vatandaşlarla az topraklı çiftçilerin mağduriyetlerinin giderilmesi adına çabuk ve neticeli kanun tedbirleri ile karşılanmasının da ana prensipleri olduğu, yapılacak toprak reformu ile çiftçilerin huzursuzluk ve emniyetsizlikten korunmasını, toprakların daha teknolojik usullerle işleyerek üretim güçlerinin ve randımanlarının arttırılmasını hedeflendiği ve devlet istatistiklerinde yer alan işsiz ziraat işçilerinin, uygun mevsimlerde diğer Avrupa ülkelerinde açılan iş sahalarına gitmelerinin ve değer ücretle çalışarak işlerinin sonunda tekrar yurda dönmelerinin her bakımdan faydalı görüldüğü ve bunu devletin İş ve İşçi Bulma İdaresinin en esaslı görevi olması gerektiğine inandıkları ifadelerine yer verilmiştir.⁵⁹³

TKP'nin parti programında yer alan tarımsal alana ait maddeleri aslında bünyesinden koptuğu DP programına çok benzemektedir. Fakat TKP bütün bu vaatlere rağmen siyasi hayatta çok başarılı olamamış, 1957 yılında da CMP'ye katılarak siyasi hayatına son vermiştir.⁵⁹⁴

3.6.2. Cumhuriyetçi Millet Partisi

Millet Partisi'nin kapatılmasının ardından bazı parti ileri gelenleri yeni bir parti kurma hazırlıklarına başlamışlar ve önceki parti ismin önüne Cumhuriyetçi kelimesi

⁵⁹³ *Türkiye Köylü Partisi, Gaye, Prensipler, Tüzük, Program (md.30-36), s. 33-34.*

⁵⁹⁴ Yücel, *Demokrat Parti*, s. 91.

konularak 10 Şubat 1954 tarihinde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni (CMP) kurmuşlardır. Partinin Genel Başkanlığına da Ahmet Tahtakılıç getirilmiştir.⁵⁹⁵ Aynı gün programını açıklayan CMP, Partinin, Cumhur reisi ve Hükümet Hakkındaki Düşünceleri başlığı altında şu ifadeler yer vermiştir:

*“Partimiz, Devletin çiftçi ve işçi hayatıyla daha yakından ilgilenmesini; köye, köylüye ve işçiye ait meselelerin birinci plânda ele alınmasını ister. Bunun için de bütün demokrat memleketlerde olduğu üzere iktisadî, içtimai ve kültürel sahalarda süratle ilerlemeği, rasyonel ve koordine bir surette çalışması derpiş edip mümkün kılacak bir plân-programın, mütehasıslarca, vücuda getirilmesini zaruri görür.”*⁵⁹⁶

CMP'nin parti programında ülke için hayati önem taşıyan tarıma çok fazla yer vermemesi dikkat çekicidir. Öte yandan partinin seçim beyannamesinde ise tarımsal olarak sadece iktidarın köy kalkınması ile esaslı bir şekilde meşgul olmadığını, sadece oy için gösterişle meşgul olduğu ifade edilmiştir.⁵⁹⁷ CMP, 1954 seçimlerinden umduğu başarıyı bulamamış fakat varlığını birkaç yıl sürdürmüştür. Neticede CMP, 16 Ekim 1958 tarihinde Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır. Partinin Genel Başkanlığına da Osman Bölükbaşı getirilmiştir.⁵⁹⁸ CMP'nin de iktidarın ezici çoğunluğu ve yer yer şiddetli baskısı sonucu siyasi hayatta tutunamadığı ve başka bir muhalefet partisi ile birleşme yolunu tuttuğu görülmektedir.

3.6.3. Hürriyet Partisi

1954 yılına gelindiğinde ekonomik olarak her ne kadar büyük atılımlar yaşansa da siyasi alanda karışıklık devam etmekteydi. Bu karışıklıklar DP içerisinde de etkin şekilde hissedilmekteydi. 1954 yılına kadar çok sayıda Bakan'ın istifa etmesi bunun açık göstergesi sayılabilir. DP içerisindeki asıl muhalefet 9 Mart 1954 tarihinde 6334 sayılı “*Radyo İle veya Yayın Yolu İle İşlenen Bazı Suçlar Hakkında Yasası*”nın⁵⁹⁹ kabul edilmesiyle yaşanmıştır. Çıkarılan bu yasa ile dava edilen gazeteci yazdığı bir yazının ya da hazırladığı haberin doğruluğunu ispatlama hakkına sahip değildir. Bu sebepten

⁵⁹⁵ Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, s. 475; Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 499.

⁵⁹⁶ *Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program*, Yeni Matbaa, Ank., 1954, s. 8.

⁵⁹⁷ *Cumhuriyetçi Millet Partisinin Seçim Beyannamesi*, Yıldız Matbaası, Ank., 1954.

⁵⁹⁸ Tökin, *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)*, s. 89; Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 516-17;

⁵⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 28, s. 289, 6334 sayılı “*Yayın Yolu İle veya Radyo İle İşlenecek Bazı Suçlar Hakkında Kanun*.”

dolayı yasaya gerek muhalefetten gerek DP içerisinde şiddetli eleştiriler yapılmış ve “İspat Hakkı”⁶⁰⁰ olarak anılan önerenin verilmesine yol açmıştır. Önerenin gerekçesinde, ispat hakkının mevcut olmaması vekil, hâkim, devlet memuru gibi kimseleri şüphe altında bırakmaktadır. Teklif kişilerin özel hayatına yönelik isnatları kapsamı dışında bırakırken sadece kamu görevlilerinin vazifeleriyle ilgili yapılan iddiaların ispatına imkân tanımaktadır.⁶⁰¹ 2 Mayıs 1955 tarihinde eski İşletmeler Bakanı Faruk Çelikbaş başta olmak üzere DP içerisindeki 10 Milletvekilinin daha imzaladığı bu önergeye daha sonra 8 milletvekilin katılımıyla sayı 19’a ulaşmıştır.⁶⁰² DP’nin 4. Büyük Kongresinde alınan kararla bu 19 kişiden 9’u hakkında ihraç kararı verilmiş, diğer geri kalanlar ise partiden istifa etmişlerdir.⁶⁰³ Bu kişiler Hürriyet Partisi adından bir parti kurulacağından bahsetmiş ancak partinin kuruluşu gecikmeli olarak 19 Aralık 1955 tarihini bulmuştur. Partinin genel başkanlığına da Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu getirilmiştir.⁶⁰⁴ Netice de DP içerisindeki huzursuzluk yeni bir muhalefet partisinin de kurulmasının yolunu açmıştır.

HP’nin 117 maddeden oluşan programında ziraat işleri başlığı altında başarılı ve emin bir tarımsal üretim faaliyetinin her şeyden evvel memleketin toprak, iklim ve su gibi çeşitli şartlarının tetkik ve tespiti suretiyle düzenlenebileceği, tam ve bilinçli olarak yapılmasının yanı sıra, önceden yapılmış yerli ve yabancı etütlerden de faydalanılması gerektiği, toprak etütlerinin bir plân dâhilinde biran evvel hayata geçirilmesi ve ziraat bölgelerindeki meteoroloji istasyonlarının çoğaltılması, sulama ve gübreleme işlerinin bu etüt neticelerine göre düzenlenmesi gerektiği belirtilerek, etütler sonunda varılacak neticelere göre ziraat çeşitlerinin ve tarımsal üretim

⁶⁰⁰ “İspat Hakkı” konusu aslında yeni ortaya çıkan bir konu değildir; 1949 tarihli bir Yargıtay içtihadı birleştirme kararı, ispat hakkının bakanlara karşı kullanılmasını yasaklamıştır. Konu, Yargıtay gündemine, Yücel-Öner davası olarak bilinen, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in DP İstanbul il başkanı Kenan Öner aleyhine açtığı hakaret davası dolayısıyla gelmiştir. Davada, Bakan hakkında “komünistleri koruyor ve komünizmin yayılmasına yardımcı oluyor” dediği için yargılanan Kenan Öner’e, iddialarını ispat hakkı tanınmış ve Kenan Öner bu sebeple beraat etmiştir. Ancak temyiz safhasında, ispat hakkının bulunduğu yolunda verilen karar, eski tarihli bir başka kararla çelişince, konu Yargıtay Genel Kuruluna intikal etmiştir. Kanun hükmündeki içtihadı birleştirme kararında, özel ve kural dışı bir yargılanmaya bağlı olan bakanların açtıkları hakaret davalarında, sanıkların, bakana hakaret konusu eylem ve davranışlarını ispatlama taleplerinin kabul edilmeyeceği belirtilmiş ve Öner ceza almıştır. Mehmet Barlas, *Türkiye’de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yay., İst., 2000, s. 193

⁶⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 11, s. 526-527; Cihat Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İst., 1970, s. 180.

⁶⁰² Siyasi çevrelerce önce 11’ler olarak anılan bu hareket sayının artmasıyla 19 olmuş bu nedenle 19’lar olarak anılmışlar ve Hürriyet Partisi’ni kurmuşlardır. Feridun Ergin, *Hürriyet Partisi*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 8, İletişim Yay., İst., 1984, s. 2087-2089.

⁶⁰³ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s. 180-181.

⁶⁰⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., İst., 2002, s. 197.

faaliyetlerinin isabetle tayin edilmesinin mümkün olduğu, bütün ziraat politikasının bu görüşle yürütme kararında oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca tarımsal üretimde pratik öğretim usullerine geniş ölçüde yer verileceği, üretim aşamasında en önemli unsur olan insan gücünün veriminin artırılması için, tarımsal üretim faaliyetlerinin bütün aşamalarında memleket şartlarına en müsait vasıta, alet ve makinelerin çiftçiye ulaştırılacağı, bu amaçla işletme, tamir ve bakım malzemesinin kolayca tedariki imkânlarının sağlanacağı ifade edilmiştir. Üretim faaliyetlerinde tohum, gübre, ziraat alet ve gereçleri, ambalaj ve sevk işleri gibi konularda karşılaşılan çeşitli güçlüklerin giderilmesi, mahsullerin değerlendirilmesini ve kredi ihtiyaçlarının karşılanmasının temini için üretim, satış ve kredi meselelerinin halli ile topluca meşgul olup kooperatiflerin ve birliklerin kurulmasını ve bunların artırılmasının gerekliliği ortaya konularak, tarımsal üretim sahasındaki önemli insan gücünün atıl kalmasına meydan vermemek ve ziraat sahasındaki üreticinin refah seviyesini yükseltmek için hayvancılığın ve köy sanatlarının her türlü öğretim vasıtalarıyla ve kredi imkânları sağlanarak teşvikinin mecburi olduğu belirtilmiştir.⁶⁰⁵

HP'nin parti programında yer alan tarımsal konular DP'nin tarım alanındaki uygulamaları ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu şekilde yola çıkan HP, 1957 seçimlerinden umduğunu bulamamış ve sadece 2 milletvekili çıkarabilmiştir. Daha önceden de İnönü ile fikir alışverişi yapan HP, 24 Kasım 1958 tarihinde yapılan olağanüstü kongresinde CHP'ye katılmaya karar vermiş, katılmaya taraftar olmayan bazı HP'liler de DP'ye katılmışlardır.⁶⁰⁶ HP' siyasi muhalefette bir heyecan yaratsa da bunda pek de etkili olduğu söylenemez. Sonuçta partinin CHP'ye katılma kararı ile bir muhalefet partisi daha tarih sahnesinde yerini almıştır.

3.6.4. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

Köylü Partisi'nin kendini feshedip CMP ile birleşip CKMP adını almasıyla kurulan bu parti, oluşumundan da belli olduğu gibi özgün bir yapıda olmayıp daha önce kurulan iki partinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu nedenle partinin yeni bir programı olmayıp CMP'nin programı dâhilinde ve Osman Bölükbaşı liderliğinde

⁶⁰⁵ *Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi*, (md. 72-78,) Örnek Matbaası, Ank., 1956.

⁶⁰⁶ Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 349.

yoluna devam etmiştir.⁶⁰⁷ Parti programında ise milli gelirin önemli bir kısmını oluşturan zirai üretimin hızla artırılması, bu açıdan geniş ölçüde bir tarım reformunun yapılması ve üretim yapılan küçük arazilerin birleştirilerek verimin artırılması gerektiği belirtilerek, su ve rüzgâr erozyonlarının önlenmesi amacıyla koruyucu önlemlerin alınması, üretimin artırılması amacıyla büyük çapta sulama, gübreleme ve makineleşmeye önem verilerek, zirai mücadelede etkin bir yol izlenip üretimde kaliteyi artırıcı projelerle ileri memleketler seviyesine ulaşma hedeflemiştir.

Programda ayrıca büyük arazilerin devletçe satın alınarak topraksız çiftçiye dağıtılması, toprak çeşitlerinin tahlil edilip sonuçlara göre önlemler alınması gerekliliği, meyveciliğin geliştirilerek ihracatının artırılmasının yanı sıra konserve yapımının teşvik edilip destekleneceği belirtilmiştir. Zirai kredi ve kooperatif konusunda da teşvik edici kararlar alınıp bu işlerde yetkili olan kurumların işleyişini daha canlı hale getirilmesi, tarımsal deneme, ıslah ve üretim istasyonları kurarak çiftçiye kısa zamanda tohumluk ve zirai alet sağlamak, kümes hayvanları, su ürünleri ve özellikle balıkçılığın desteklenerek sadece tarımda değil bu konuda da ülke ekonomisinin kalkınacağı vurgulanmıştır.⁶⁰⁸

İlerleyen süreçte CKMP'nin 27 Mayıs İhtilali'ne kadar azınlık da olsa da etkili bir muhalefet yürüttüğü gözlenmektedir. 30 Temmuz 1965 tarihinde CKMP'nin Olağanüstü Büyük Kongresi'nde Alparslan Türkeş Genel Başkanlığa seçilmiş, 1969 yılındaki kongrede de CKMP'nin ismi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir.⁶⁰⁹ CMKP'nin 1960 tarihinden sonra yapılan seçimlerde oy oranını artırıp Koalisyon Hükümetinde yer aldığı da görülmektedir.

3.6.5. Kurulan Diğer Partilerin Tarıma Bakışı

DP'nin siyasi iktidarı döneminde kurulan diğer partilerin programlarına baktığımızda 3 Ağustos 1950 tarihinde kurulan Liberal Köylü Partisi, yayınladığı programda Köylünün Kalkınması: Âdemi Merkezîyet başlığı altında Türk Milleti'nin

⁶⁰⁷ Ercan Haytaoğlu, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yay., İst., 2007, s. 239.

⁶⁰⁸ *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı*, (56-65. md.) Arı Matbaacılık ve Gazetecilik, Ank., 1960, s. 17-20.

⁶⁰⁹ *Milliyet*, 10 Şubat 1969.

her alanda ilerlemesi amacıyla işe köylerden başlanması gerektiği, köylünün her türlü insanlık hakkına sahip olması ve layık oldukları refah seviyesine ulaştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu hedefe ulaşmak için de sıkı merkeziyetçi yapıdan vazgeçilip yerel hizmetlerin âdemi merkeziyet anlayışı doğrultusunda yürütüleceği, yeni olan bu idare tezi ile yüksek bir medeniyete kavuşulup, halkın refahının artacağı ileri sürülmektedir. Bu sistem doğrultusunda yerel işlerin köylerden başlayarak şehirlere kadar bütçelerine hâkim halk meclisleri tarafından âdemi merkeziyet ile idare edilmesi ile yeni bir çizgi oluşturulacağı ve 20 milyon Türk'ün bir büro şefinin emir ve kararlarına boyun eğmekten kurtarılacağı belirtilmiştir. Ayrıca köylüye en az ilköğretim bilgisi verilmesiyle işe başlanacağı, köylünün her bakımdan geliştirileceği, orta ve yüksek okul mezunlarından devlet memuru olanlar ve durumları uygun olan emeklilerin köy ve kasabaların mahalli işlerinde çalıştırılması için gerekli kanuni düzenlemenin yapılacağı, köylünün sağlık ve diğer ihtiyaçları normal çerçeve içerisinde sağlanırken dağınık olan köylerin uygun bir merkezlerde birleştirileceği, Ziraat Bankası'nın işlerliği artırılarak ayrıca bir köy bankası oluşturulacağı, bütün köylünün bu bankanın hissedarı olacağı ve devlet ve illerin bütçelerinden de mümkün olan yardımların sağlanacağı ifade edilmiştir. Yol ve su işlerinde ise köylünün bu alanda çalışmasına devlet ve illerin nakdi ve teknik yardım destek vereceği, yol yapımı, su kanalı açma ve sağlık gibi alanlarda cebri ortaklık sisteminin uygulanacağı ve bunun kurulacak su sendikaları ile yürütüleceği belirtilerek büyük su işleri, limanlar, demiryolları ve karayolu ağının bütün yurttan yapımına başlanıp bu işler için yeraltı kaynakları yerli ve yabancı kaynaklardan faydalanılacağı ve gerektiğinde ortaya çıkan kuruluşların anonim şirketler tarafından işletilebileceği belirtilmiştir.⁶¹⁰ Programda ekonomi alanında partinin devletçiliğe karşı liberalizm ve serbest girişimi desteklediği, devlet tekelliliğine karşı yerli ve yabancı sermayeden faydalanıp bölgesel tarım yapılmasını savunduğu açık şekilde görülmektedir.

26 Eylül 1950 tarihinde kurulan Demokrat İşçi Partisi, programında geçimini tarımdan sağlayıp ihtiyaçlarını karşılamayanlara yönelik planlı bir toprak tahsis edileceği ve buraya katılım ve ayrılmanın serbest olduğu, ancak iki yıl üst üste işletilmeyen tarım veya sanayi istimlak yolu ile planlı sahaya dâhil edilebileceği, ekonomik plan doğrultusunda üretici ve devlet antrepolarında bulunan mahsul

⁶¹⁰ *Liberal Köylü Partisi'nin Beyannamesi*, Cemal Azmi Matbaası, İst., Nisan 1951, s. 6-11; Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, s. 350-356.

karşılığında Merkez Bankası'nın para çıkışı yapabileceği, ekili-dikili alanların köylü açısından az olması sebebiyle köylünün refahını temin amacıyla yeni ekonomik kazanç kapıları üretilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu amaçla ev, yol, demiryolu inşaatı ve elektrik, fabrika, maden tesisleri için uygun şartlar dâhilinde iç ve dış borçlanmaya gidilebileceği ve gerektiğinde daha sonra bu inşaat ve tesislerin geliri ile kapatılmak üzere hazineye avanza bulunmanın Merkez Bankası'nın görevi olduğu ifadelerine yer verilmiştir.⁶¹¹ Demokrat İşçi Partisi'nin yayınlanan programında çiftçi ve köylüye değin somut ifadelere yer verilmediği bu konuda genellikle tarımsal finansman ile ilgili açıklamaların yer aldığı görülmektedir.

14 Temmuz 1951 tarihinde kurulan Güden Partisi⁶¹² ise tarımsal anlamda ülke genelinde bir köy kalkınması hedeflendiğini bunu da kurulacak Devlet İmar Bankası eli ile gerçekleştirileceği, ülkede bulunan 43.615 adet köyün birleştirilerek 7000 adet teşkilatlı ve modern köyler kurularak köy kalkınmasının ebedi temeli atılacağı belirtilmiştir. Bu suretle kurulan köylerin Devlet İmar Bankası'nın sağlayacağı yardımlar ile tarım aletleri ile donatılacağı, isteğe göre kişisel çalışmanın sağlanacağı, toplu çalışıldığı takdirde elde edilen kârın belli oranda taksim edileceği ifade edilmiştir.⁶¹³ Öte yandan Güden Partisi Lideri Halil Güden, 1957 yılı genel seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız aday olmuş ve seçimler öncesi bir seçim beyannamesi yayınlamıştır. Bu beyanname de Güden, tarım alanında yine parti programında da yer alan yurt ölçüsünde imar ile birlikte köy kalkınmasına değinerek, şehir ve kasabalar arasındaki yollar üzerinde her 5 km'de bir yeni köylerin kurulacağı, civarda bulunan eski köylerin bu yeni kurulan köylerle işbirliği yapıp bu köylere her türlü tarımsal donanım sağlanacağını belirtmiştir. Ayrıca ekonomik kalkınma da önceliğin sanayide olduğu bu alanda kalkınmadan sonra ziraat alanında kalkınmaya geçileceğini belirten Güden, CHP'nin tarımsal politikalarını eleştirerek yapılan uygulamaların bir fiyasko ile sonuçlandığını ve bütün çiftçilerin borç batağı içinde olduklarını, köy kalkınmasında hükümetin yabancı ülkelere gelen yardım ve para ile olmayacağını ifade etmiştir.⁶¹⁴

⁶¹¹ *Demokrat İşçi Partisi Programı*, Uğur Basımevi, İst., 1950.

⁶¹² Partinin kurucusunun Halil Güden olmasından dolayı bu isimle kurulmuştur. Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, s. 386.

⁶¹³ *Güden Partisi Program ve Ana Nizamname*, Yayın Evi Belirtilmemiş, İst., 1952, s. 3; *Güden Gazetesi*, 20 Temmuz 1951, s. 1-4.

⁶¹⁴ Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, *Güden Partisi Seçim Beyannamesi*, 8 Eylül 1957, s. 390-392.

27 Ağustos 1951 tarihinde kurulan İslam Demokrat Partisi, programında tarımla ilgili olarak köy davasının partinin ana davası olduğu, nüfusun büyük bölümünün köylerde yaşadığı ve köylerde bir Orta Afrika sefaleti ve İlkçağ hayatı hüküm sürdüğü, geçmiş yıllarda bununla ilgilenilmediği, köylerin kalkınması için teknik aletlerin köylüye hızla ulaştırılacağı, iki yüz evden aşağı olan köylerin birleştirileceği, köyden kente göçün önleneyeceği, köylerdeki mera ve su meselesinin kökten halledileceği, köylerde çiçek, ağaç ve bahçeler yetiştirileceği, köylünün kalkınması için her türlü teşvik ve yardımın yapılacağı, bunu yaparken de emeklilerden yararlanılacağı, her köylüye faizsiz kredi ile bir süt ineği, bir binek atı ve 20 koyun verileceği, her köyde bir ebe, bir revir, yeterli miktarda ilaç ve her nahiye de kesinlikle bir doktor bulundurulacağı belirtilmiştir. Tarımsal eğitim anlamında ise yatılı ilkokullarda tarıma ait bütün gerekli temel bilgilerin uygulamalı şekilde öğretileneceği, bu okullarda bir çiftlikte bulunması gereken bütün araç-gereç ve hayvanların bulundurulacağı, ayrıca burada elde edilen hayvan ürünlerinin de eğitim gören çocukların beslenmesinde kullanılacağı, ülkenin yerli ve yabancı ziraat uzmanları tarafından baştan aşağı incelemiden geçirilip yeniden şekillendirileceği ifadelerine yer verilmiştir.⁶¹⁵ Partinin programına bakıldığında 1947 yılında kurulan Türk Muhafazakâr Parti ile birebir örtüştüğü görülmektedir.

1952 yılında kurulan Yeni Kemalciler Partisi ise programında fazla üretilen ürünler için fazladan ücret verileceğini, tarımsal üretimin baştan aşağı düzenlenip çiftçiye kredi sağlanacağı ve zirai sigorta sisteminin oluşturulup bu alanda düzenlemeler yapılacağı, toprak mülkiyetinin esas alınıp fazla toprakları çiftçiye dağıtmak suretiyle her türlü toprak hâkimiyeti, beylik ve ırgatlığın ortadan kaldırılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca tarımsal makineleşmeden doğabilecek adaletsizliklerin ve fazla toprak sahibi olmanın önüne geçileceği, bu konuda toprak sahibi olmanın belli sınırlara çekileceği, bataklık ve nehirlerin ıslah edilip köylünün hizmetine sunulacağı belirtilmiştir.⁶¹⁶

11 Nisan 1953 tarihinde kurulan Radikal Hürriyet Partisi, programında tarımsal anlamda düzensiz ve doğanın iklim şartlarına bırakılmış tarımsal üretime karşı çeşitli ürün ekimine yönelerek iyi cins hububata önem verilmesi ve numune çiftlikler için

⁶¹⁵ *İslam Demokrat Partisi Esas Programı*, Teknik Basımevi, İzmir, 1952, s. 7-9.

⁶¹⁶ *Yeni Kemalciler Partisi Programı*, Yayınevi ve Yayın Yeri Belirtilmemiş, 1952, s. 6-7.

faýdasız masrafların ve hükümetin tekelliliğinin defterden silineceğı, Ziraat Bankası sermayesinin ticari olarak kullanılmayıp sadece tarımsal alanda değerdendirilmesi için yeni bir kanun hazırlanacağı, diğerd alanlarda olduğı gibi köycülük alanında da düşüncelerinin mevcut hükümetten çok ayrı ve kalkınmaya büyük önem verildiğı ifadelerine yer verilmiştir.⁶¹⁷ Yine bu dönem içerisinde Eskişehir'den Bağımsız Milletvekili Adayı olan Muharrem Zeytinoğlu'nun bir seçim beyannamesi yayınladığı görölmektedir. Köylü ve şehirli kardeşlerim diye başlayan bu beyannamede Zeytinoğlu, tarıma ilişkin olarak büyük arazi ve büyük sanayi sahiplerinin bol krediler ile makine kuvvetinden yararlanırken, ülkenin asıl kuvvetini oluşturan küçük arazi ve küçük sanayi sahiplerinin kredi sorunları karşısında sahıpsız kaldığını belirtmiştir. Köy yolları ve köy suları meselesinde tamamen iktidara yakın olanların işlerinin görüldüğü, iktidara uzak olanlara ise bir damla bile su götürölmediğini ifade etmiştir.⁶¹⁸

15 Şubat 1957 tarihinde kurulan Cumhuriyetçi Parti, programında tarım işleri başlığı altında milli gelir içinde yer alan ziraat işine daha çok önem verileceğı, çiftçileri ortak şirketler kurmasını destekleyecekleri, kuraklıkla mücadele edilip akarsulardan ileri derecede faydalanılacağı, çiftçilerin boş zamanlarında dokuma tezgâhlarında çalışıp gelir elde edilebileceğı, bu konuda da destek olunacağı, topraksız, bahçesiz ve evsiz hiçbir köylü bırakılmayacağı, az nüfuslu köylerin birleştirilmesi gerektiğı, tarımsal sigorta yönteminin oluşturulacağı, tarımsal faaliyetlerin artırılması için ülkede tarım bölgeleri oluşturulmasının daha yararlı olacağı, tarımsal bilgilerin yayılması ve dünyadaki tarımsal ilerlemenin köylüye iletilmesi ilaç ve gübrelerin çiftçiye tanıtılması özellikle tarımsal hastalıklarla mücadele edileceğı gibi ifadelere yer verilmiştir.⁶¹⁹

23 Mayıs 1957 tarihinde Erzurum Şenkaya'da kurulan Ufak Parti programı ise 25 Mayıs 1957 tarihinde Erzurum Doğı Gazetesi'nde yayınlanmıştır. Programda tarıma ilişkin olarak özellikle Cumhuriyet dönemi ve öncesinde Elviye-i Selase (Üç Liva) olarak bilinen Kars, Ardahan ve Batum illeri sınırları içerisinde bulunan

⁶¹⁷ *Radikal Hürriyet Partisi Programı ve Ana Nizamnamesi, Kasırga Gazetesi*, 20 Nisan 1953-2 Mayıs 1953, s. 2.

⁶¹⁸ *2 Mayıs 1954 Umumi Seçimleri Seçim Beyannamesi*, Tam-iş Matbaası, Eskişehir, 1954.

⁶¹⁹ *Cumhuriyetçi Parti Program ve Tüzüğü*, Cumhuriyetçi Parti, İst., 1957, s. 13-14.

ormanların bir kısmının kesilmesi gerektiği ve elde edilen gelirlerin bölge köylerine harcanması gerektiği, buna karşılık orman içerisinde tarla açılmasının kesin suretle önlenmesi gerektiği, çiftçinin kalkınması için kurulan Ziraat Bankası'nın mevcut para tahsil ve dağıtma yönteminin değiştirilmesi ve bankaya borcu olan çiftçilerin borcunu ödedikten hemen sonra mevcut yıl için yine kredi alabilmesi gerektiği ifadelerine yer verilmiştir.⁶²⁰

DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 tarihinden itibaren kurulan siyasi partilerin iktidara karşı muhalefet etkilerinin neredeyse hiç olmadığı görülmektedir. 1950-1954 ve 1957 yılı seçimlerinde CHP'yi saymazsak Millet Partisi 1 milletvekili ile 1954 yılı seçimlerinde ise az da olsa etki gösteren Osman Bölükbaşı liderliğindeki CMP'nin 5 Milletvekili ile meclise girdiği girmiştir. Öte yandan DP dönemi son genel seçiminde CMP ve Hürriyet Partisi'nin 4'er milletvekili ile meclise girebildiği görülmektedir. DP döneminde kurulan diğer partilerin tarım alanında yapmak istediklerini genelde DP, elinde bulunan siyasi erk ile gerçekleştiriyordu. Bu durum da halkın yeni bir partiye değil DP'ye yönelmesinde etkili bir faktördü. Keza ülkede 1950 yılından sonra muhalefet anlamında sadece CHP'yi saymak aslında yanlış bir hüküm olmaz. DP arkasına aldığı köylü sınıfın desteğiyle girdiği üç seçimi de kazanarak bazı kesimlerce köylü partisi olarak anılmış, 1960 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Bu süreç içerisinde DP'nin yaptığı olumlu-olumsuz uygulamaların günümüze kadar etkisini sürdürdüğü de açık şekilde ortadadır.

⁶²⁰ *Erzurum Doğu Gazetesi*, 25 Mayıs 1957; Ayrıca bu Program Erzurum Şenkaya'da yayınlanan *Şenkaya Gazetesi*'nin 15 Aralık 1954 tarihli 32. sayısı, 15 Şubat 1955 tarihli 33. sayısı ve 15 Ağustos 1955 tarihli 34. sayısında “*Vefasız Yaprağı Oku Derinden, Zavallı Gönlümün Dileklerinden*” ismi ile yayınlanmıştır. Ülgenay, *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*.

SONUÇ

Uzun yıllar devam eden savaşlar neticesinde Türk Halkı elindeki avucundakini ordusuna seferber etmiştir. 1923 yılına gelindiğinde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Cumhuriyet ilan edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Atatürk önderliğinde Cumhuriyetçi kadro Osmanlı Devleti'nden her ne kadar gelişmiş bir ülke devralmasa da eldeki imkânlarla ülkenin yeniden imarına girişmişlerdir. Bu yolda ilerlerken ülke nüfusunun % 80'ini aşkın bir kitlenin yani köylü kısmının sorunları üzerinde durulmuş ve tarımsal kalkınma öncülüğünde çalışmalar yürütülmüştür. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda da ülkenin ekonomik olarak kalkınması adına ciddi kararlar alındığı görülmektedir. Atatürk'ün, Milletin Efendisi olarak nitelendirdiği Türk köylüsünün kalkınması ülke kalkınması ile eşdeğer görülmüş ve bu doğrultuda o dönem devrim niteliğinde olan adımlar atılmıştır. Şimdi bile yapılması çok güç olan çalışmalara imza atan Cumhuriyetçi kadro dünyada eşine az rastlanır biçimde bir atılım gerçekleştirerek başta tarım sektörü olmak üzere diğer alanlarda da kalkınmayı hedef almış, 1930 yılına kadar hız kesmeden çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Yapılan bu çalışmalarda en dikkat çeken de şüphesiz Osmanlı Devleti'nden devralınan Aşar Vergisi'nin kaldırılması olmuştur. Yüzyıllardır Türk köylüsünün belini büken bu verginin 1925 yılında kaldırılmasıyla çiftçiler geçim sıkıntısı yaşamamış, rahat bir nefes almış ve hükümete olan güvenleri bir kat daha artmıştır.

Kuruluş dönemi içerisinde ülkede tarımsal gelişime örnek olması amacıyla bizzat Atatürk tarafından ülkenin çeşitli yerlerinde çiftlikler kurulmuştur. Başta bu iş için pek de müsait olmayan Ankara'daki Atatürk Orman Çiftliği olarak anılan Gazi Çiftliği ve diğer çiftlikler tarımsal üretime örnek teşkil etmiştir. 1. Cumhuriyet Halk Fırkası Hükümeti döneminden başlayarak düzenli şekilde yürütülmeye çalışılan tarım politikaları eldeki sınırlı imkânlarla rağmen ülkede tarımsal sanayi alanında da büyük adımlar atmıştır. Bu doğrultuda kurulan şeker fabrikaları günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Öte yandan çiftçinin topraklandırılması başta Atatürk olmak üzere hükümet yetkilileri tarafından da ciddiyetle ele alınarak, tarımsal kredi, kooperatifleşme vs. gibi alanlarda çalışmalar yapılarak tarımsal kalkınma hedeflenmiştir. 1929 yılına kadar Hükümetler, ekonomik olarak genellikle liberal bir tutum sergilese de yapılan çalışmaların çoğunun direkt devlet eliyle gerçekleştiği

görülmektedir. Bu tarihte ortaya çıkan Dünya Ekonomik Krizi sebebiyle yarı devletçi yapı bütünüyle kendini hissettirmiş, ekonomide genellikle devletçilik modeli benimsenmiştir. Bu uygulama da haliyle ülke ekonomisi için büyük bir yer teşkil eden tarımsal alanda da kendini göstermiştir. Ekonomik krizin etkilerini yitirmesiyle birlikte Atatürk önderliğinde başlatılan kalkınma hamlesi tarımsal alanda da kendini göstermiş, hükümetlerin başarılı tarım politikaları ile tarımda makineleşme hareketi yoğunluk kazanmıştır. 1938 yılına kadar Atatürk önderliğinde Türk Halkını muasır medeniyet seviyesine çıkarmak için yapılan çalışmalar kapsamında özellikle tarımsal alanda yapılan uygulamaların etkileri günümüze kadar sürmüştür. 1938 yılına kadar Hükümetlerin uyguladığı tarım politikaları kapsamında tarımsal üretimi artırıcı tedbirler alınmış, topraklandırma konusunda çalışmalar hız kazanmış, kredi, gübreleme, zirai mücadele, sulama olanakları, tarımsal eğitim vb. alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Genel olarak dünya durumu göz önüne alındığında tarımsal politika alanında yapılan uygulamaların diğer ülkelere göre ileri bir seviyede olduğunu söylemek mümkündür.

1938 yılında Atatürk'ün hayata veda etmesiyle birlikte İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Türkiye'de Milli Şef Dönemi başlamıştır. Refik Saydam'ın Başbakanlığa tayini ile daha önce devam etmekte olan iktisadi politikanın aynen sürdürüldüğü görülür. Fakat 1939 yılı sonlarında II. Dünya Savaşı'nın başlaması bu politikada ciddi değişikliğe gidilmesine yol açmıştır. İnönü liderliğinde Türk Hükümeti, savaşın ne denli yıkıcı etkilerini göz önüne alarak ülkeyi savaşa sokmama gayreti içerisinde olmuşlardır. Ancak bunu yaparken de ülkenin savaşa girme olasılığına karşı tam bir devletçi iktisat politikası yürütmüşler, bu doğrudan tarım politikalarına yansımıştır. Ülkede ilan edilen seferberlik kapsamında tarımsal üretimde etkin olan 1 milyon genç askere alınmış, bu da üretimde dolaylı bir düşüşe yol açmıştır. Öte yandan uygulanan savaş ekonomisi sonucu Milli Korunma Kanunu, % 25 Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gibi kanunlar çıkarılmış, bu da haliyle nüfusun büyük bölümünü oluşturan Türk köylüsü tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Her ne kadar hükümetin bu dönemde uyguladığı iâşe politikası ordu ve büyük şehirlerde gıda sıkıntısını önlemekle birlikte köylü kesimin bu süreçte büyük sıkıntılar yaşadığı gözlenmiştir. Bütün bunların yanı sıra halk, bir de karaborsa ve vurguncularla uğraşmak zorunda kalmıştır. 1938-1945 döneminde CHP Hükümetlerinin II. Dünya Savaşı sebebiyle ekonomide müdahaleci bir tutumun açık şekilde uygulandığı bir

dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu durum da doğrudan ülke ekonomisinin bel kemiği diyebileceğimiz tarımsal üretimi de etkilemiş, bütün bunlara bir de olumsuz iklim koşulları da eklenince çiftçi bu durumdan çok etkilenmiştir. Yine de dönemin hükümetleri savaş dönemi boyunca ekonomik anlamda yeni kuruluşlarla çıkarılan kanun ve düzenlemelerle savaşı en az zararla atlatmayı hedef almış, dönemin getirdiği koşullar içerisinde ekonomiyi yönlendirmiştir. Genel anlamda savaş döneminde uygulanan tarım politikalarının eleştirildiği görülmektedir. Dönemin şartları ve ülkenin imkânları göz önüne alındığında Hükümetlerin bunları kasıtlı olarak yapmadığı apaçık ortadadır. Nitekim her tarihi olgu ve olay gibi bu dönem içerisinde yapılanlarda ön yargıdan uzak objektif bir şekilde değerlendirilmelidir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle yeni bir döneme girildiği de açık şekilde ortadadır. Savaş dönemi boyunca uygulanan müdahaleci ekonomiden az da olsa liberal ekonomiye geçilmiş, bu suretle daha önce mağduriyet yaşayan ve CHP yönetimine tepkili olan çiftçilerin durumu düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla II. Saraçoğlu Hükümeti döneminde Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarılmıştır. Çiftçiyi topraklandırma hususu Atatürk tarafında da her fırsatta dile getirilmiş ancak düzenleme 1945 yılına denk gelmiştir. Çıkarılan bu kanun üzerinde her ne kadar aylarca çalışma yapılmış olmasına karşın TBBM de şiddetli tartışmaların yaşanmasına yol açmış ve DP'nin kuruluşunda etkin bir rol oynadığı görülmüştür. Netice de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, tarımsal anlamda atılan çok ciddi bir adım olmasına karşın belirtilen hedeflere ulaşamamış, ilerleyen süreçte ise seçim kaygıları sebebiyle asıl amacından uzaklaşmıştır.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde kurulan Saydam ve Saraçoğlu Hükümetlerinin şanssızlığı diyebileceğimiz etken II. Dünya Savaşı'nın başlamasıdır. Belirtilen 1939-1945 arası dönemde Hükümetlerin, tarım politikası uygulamaları büyük oranda müdahaleci bir görünüş sergilemiş bu da halkın büyük bir bölümünün tek parti rejimine tepki göstermesine yol açmıştır. 1946 yılından itibaren de Recep Peker ile başlayan ılımlı ekonomi politikası Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay ile devam etmiş, ancak çiftçinin savaş yıllarından kalma tepkisi dinmemiştir. 1950 yılına doğru özellikle Günaltay Hükümeti döneminde artan üretimle birlikte Marshall Yardımı kapsamında alınan ekonomik yardımlar sonucu çiftçini yüzü gülmüş ancak

1950 yılına gelindiğinde ise nüfusun büyük bölümü siyasi tercihinde DP'den yana oy kullanarak DP'yi iktidara taşımıştır.

1950 yılına gelindiğinde ülkede 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş ve seçimlerde DP, oyların % 53.59'unu alarak 408 Milletvekili ile tek başına iktidar olmuştur. DP, Adnan Menderes'in liderliğinde 1950-1960 yılları arasına her alanda olduğu gibi özellikle uygulanan tarım politikaları ile damgasını vurmuştur. Kendisi de bir çiftçi olan Menderes, tarımsal kalkınmaya büyük bir önem vererek kalkınmaya bu alandan başlayarak iktidarın ilk 4 yılında büyük bir atılım gerçekleştirilmiştir. DP Hükümeti'nin tarım politikası kapsamında çiftçiye yönelmesinin önceki dönemlerde çiftçinin ihmal edilmiş olarak görülmesi ve dahası Marshall Yardımı kapsamında yapılan dış ekonomik yardımların büyük etkisi olmuştur. Keza yapılan yardımların tarımsal alanda kullanımı da ön şart olarak sunulmuştu. DP'de hem devlet imkânlarını hem de yapılan dış yardımları değerlendirerek ülkede o güne kadar yapılmamış oranda tarımda makineleşmeye eğilmiş, o dönem için traktör devrimi denilebilecek seviyede traktör çiftçiye ulaştırılmıştır. Aslında Marshall yardımının yanı sıra ülkede traktör kullanımının yaygınlaşmasında Hükümetin uyguladığı tarım politikası sonucu Ziraat Bankası aracılığı ile çiftçiye sağlanan ucuz ve uzun vadeli kredilerin de büyük etkisi olmuş, tarımla uğraşan pek çok insan traktör sahibi olmuştur.

DP Hükümetleri döneminde tarımdaki makineleşme oranı rekor seviyeye ulaşmış, bu da doğrudan tarımsal üretime olumlu olarak yansımıştır. Öte yandan bu makineleşmenin tarımsal üretimin yanı sıra sosyo-kültürel etkisi de olmuştur. Traktörün ulaşım aracı olarak kullanılmasıyla köy-kent arasındaki etkileşimi kuvvetlendirmiş, bu da köylerin sosyolojik olarak değişimine etki etmiştir. Bu dönem tarımda yaşanan makineleşme karayolları yapımına da yansımış, yapılan binlerce km yol ile köylerin şehirlerle bağlantısı güçlenerek köylü pazar ekonomisine dâhil olmuştur. Yine makineleşme sonucu tarım sektöründeki işçiler işsiz kalmış bu durum da şehirlere göçü beraberinde getirmiştir.

DP'nin tarım politikası kapsamında çiftçiye topraklandırma hususunda ise yine rekor düzeyde bir oranla Türk köylüsü toprak sahibi yapılmış, ülkede ekilebilir arazi neredeyse doğal sınırlara ulaşmıştır. Ekilebilir arazinin artması sulama olanaklarının artırılması, gübreleme, zirai mücadele, kredi olanaklarının uygun olması vs. gibi

etkenlerle birleşerek ülkede birçok tarımsal ürünün üretiminde özellikle hububat alanında 1950 yılı öncesine göre % 100'ü aşan bir artış söz konusu olmuştur. Fakat tarım alanında yaşanan olumlu gelişmeler diğer sektörlerde aynı oranda gerçekleşmediği de görülmektedir. Neticede DP dönemi Hükümetlerinin uyguladığı tarım politikalarının, Türk köylüsüne büyük katkılar sağladığı, ülkedeki gelir düzeyinin ve dolayısıyla refah seviyesini yükselttiği şüphesizdir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren Demokrat Parti dönemi sonuna kadar 23 hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin hemen hepsinde de tarım politikalarına önem verilmiş, alınan kararlar titizlikle uygulanmıştır. Atatürk döneminde tarımsal kalkınma modeli bağlamında köylere ve tarımda makineleşmeye önem verilmiştir. Bu amaçla çiftlikler ve laboratuvarlar oluşturulmuştur. İsmet İnönü döneminde ise, Atatürk döneminde kurulan kurumların özellikle savaş döneminin getirdiği zorluklardan dolayı geliştirilemediği görülmüştür. Ağır vergiler kalkınmanın temeli olan tarım üreticisine yüklenmiştir. Adnan Menderes dönemi ise, tarımda sulama ve makineleşme düzeninin yeniden hareketlenmeye başladığı bir dönem olmuştur.

KAYNAKÇA

MECLİS TUTANAKLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (Tutanak Dergisi), Ankara, Başvekâlet Basımevi.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 1-7.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 1-7-27.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 1-20-22.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt: 2-13-19-20-27-29.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 6, Cilt: 4-8-10.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 7, Cilt: 3-9-12-15-17-18-21.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 8, Cilt: 5-12-13-14-15.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 9, Cilt: 3-6-17-20.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 10, Cilt: 1-4-11-13-19.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 11, Cilt: 12-17-18.

GAZETELER

Akşam Gazetesi, 10 Ekim 1937; 17 Ocak 1939; 2 Mart 1940; 10 Mayıs 1942.

Anadolu Gazetesi, 7 Ocak 1931.

Aydın Gazetesi, 24 Haziran 1950; 5 Nisan 1951.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Haziran 1924; 19 Eylül, 1936; 28 Aralık 1938; 2 Ocak 1939; 18 Ocak, 1939; 25 Ocak 1939; 26 Ocak 1939; 24 Şubat 1940; 1 Mart 1940; 19 Nisan 1940; 8 Şubat 1942; 14 Şubat 1942; 23 Şubat 1943; 10 Temmuz 1945; 9 Haziran 1948; 28 Nisan 1950; 9 Mayıs 1950; 26 Mayıs 1950; 5 Ocak 1952; 28 Nisan 1954; 19 Ekim 1957; 22 Ekim 1957.

Düstur, 3. Tertip, Cilt: 5; 3. Tertip, Cilt: 6; 3. Tertip, Cilt: 8; 3. Tertip, Cilt: 13; 3. Tertip, Cilt: 14; 3. Tertip, Cilt: 15; 3. Tertip, Cilt: 17; 3. Tertip, Cilt: 22; 3. Tertip, Cilt: 23; 3. Tertip, Cilt: 41.

Güden Gazetesi, 20 Temmuz 1951.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Nisan 1923.; 18 Nisan 1923; 19 Ocak 1931.

Hizmet Gazetesi, 13 Ağustos 1930.

Milliyet Gazetesi, 13 Ağustos, 1930; 9 Ocak 1931; 8 Ekim 1951; 20 Aralık 1953; 13 Nisan 1960; 10 Şubat 1969.

Son Posta, 15 Haziran 1951.

Son Telgraf Gazetesi, 3 Mart 1942.

Tan Gazetesi, 20 Nisan 1940.

Ulus Gazetesi, 21 Eylül 1937; 28 Son kanun 1939; 11 Ekim 1957.

Vakit Gazetesi, 26 Son kanun 1939; 28 Son kanun 1939.

Vatan Gazetesi, 12 Şubat 1942.

Yarın Gazetesi, 17 Kasım 1930; 18 Kasım 1930.

Yeni Asır Gazetesi, 18 Mayıs 1943.

Yeni Sabah Gazetesi, 27 Son kanun 1939.

Yeni Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1954.

Zafer Gazetesi, 10 Ekim 1951; 1 Mayıs 1959; 19 Eylül 1952; 24 Ağustos 1952; 20 Aralık 1952; 5 Mayıs 1954; 10 Temmuz 1955; 25 Kasım 1954.

Ziraat Gazetesi, Sayı: 1, Yıl: 1, Haziran 1930.

KİTAPLAR

1927 CHP Büyük Kongresi, (1927) TBMM Matbaası, Ankara.

1931 CHF Nizamnamesi ve Programı, (1931) TBMM Matbaası, Ankara.

1931 CHF Programı, (1931) Devlet Matbaası, İstanbul.

1935 CHP Programı, (1935) Ulus Basımevi, Ankara.

1939 CHP Programı, (1939)Ulus Basımevi, Ankara.

1943 CHP Programı, (1943) Zerbamat Basımevi, Ankara.

1947 CHP Program ve Tüzüğü, (1948), Ankara.

1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, (1932) Cilt:1, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını, Ankara.

2 Mayıs 1954 Umumi Seçimleri Seçim Beyannamesi, (1954) Tam-iş Matbaası, Eskişehir.

1960 Karayolları İstatistik Bülteni, (1961) Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara.

Acar, Yalçın, (2009) *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Dora Yay., Bursa.

Ağaoğlu, Ahmet, (1994) *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ahmed, Feroz; Ahmed, Bedia Turgay, (1976) *Türkiye Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Akandere, Osman, (1998) *Millî Şef Dönemi, Çok-Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*, İz Yayınları, İstanbul.

Akşin, Sina, (2005) *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, Cilt: 1, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Aktan, Reşat, (1978) *Türkiye İktisadı*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara.

Akyüz, Yahya (2015) *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö.1000-M.S. 2015)*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Albayrak, Mustafa, (2004) *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara.

Arar, İsmail, (1968) *Hükümet Programları*, Burçak Yayınevi, İstanbul.

Arat, Emin, (1969) *Kemalizm, Yurtta Sulh-Cihanda Sulh*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Arcak, Ali, (1972) *Çiftçiyi Topraklandırma Yasasının Uygulanması ve Sorunları*, Ankara.

Arcayürek, Cüneyt, (1985), *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ardıç, Kamuran, (1987) “*Tarım Hakkındaki Gelişmeler*”, Belleten, Cilt: 2, Sayı:199, (Nisan 1987) TTK Basımevi, Ankara.

Arık, Kemal Fikret (1961) *Mukayeseli Toprak Reformu II*, Ankara.

Atasagun, Yusuf Saim, (1940) *Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri 1929-1939*, Kenan Matbaası, İstanbul.

Atatürk, Mustafa Kemal, (2016) *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, (1989) 1906-1938, Cilt: I-III, TTK Yayınevi, Ankara.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, (2006) Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Avcıoğlu, Doğan, (1997) *Türkiye'nin Düzeni (Dün Bugün Yarın)*, Tekin Yayınları, İstanbul.

Ayas, Nevzat, (1948) *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Aydemir, Şevket Süreyya, (2000) *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

----- (2016) *İkinci Adam, Cilt:1 (1884-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aydoğan, Mustafa, (1997) *Köy Enstitüleri Amaçlar İlkeler Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları Ankara.

Baban, Cihat, (1970) *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Bakırcı, Muzaffer, (2007) *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar*, Nobel Yayınları, Ankara.

Barlas, Mehmet, (2000) *Türkiye'de Darbeler ve Kavgalar Dönemi*, Birey Yayınları, İstanbul.

Barutçu, Faik Ahmet (1977) *Siyasi Anılar 1919-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt: 2, (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi), (2014) Haz.; İrfan Neziroğlu; Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara.

Başgil, Ali Fuat, (1966) *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

Bayar, Celal, (1969) *Başvekilim Adnan Menderes*, (Der. İsmet Bozdağ), Baha Matbaası, İstanbul.

Bayramoğlu, Nejat, (2006) *Celal Bayar Şark Raporu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Belgelerle Atatürk, (1999) T.C. Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bila, Hikmet, (1979) *CHP Tarihi 1919-1979*, DMS Doruk Matbaacılık, Ankara.

Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Raporları, (1939) TC. Ziraat Vekâleti, Ankara.

Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik (1923-1950)*, (1962) Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Maliye Enstitüsü, No:16, Ankara.

----- (2005) *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara.

Deniz Bölükbaşı, (2005) *Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı*, Doğan Kitap, İstanbul.

Bulut, Recep, (1990) *Nisandaki Güneşler 50. Yılında Köy Enstitüleri (1940-1990)*, Sarı Matbaası, Ankara.

Bulutay, Tuncer; Tezel, Yahya Sezai; Yıldırım, Nuri, (1974) *Türkiye Milli Geliri (1923-1948)*, Ankara.

Bulutoğlu, Kenan, (1976) *Türk Vergi sistemi*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Burçak, Rıfkı Salim, (1979) *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Olguç Yayıncılık, Ankara.

----- (1998) *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara.

Cem, İsmail, (2008) *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ceyhun, Ekrem, (1978) *Kalkınan Türkiye*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul.

CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, (1931) Devlet Matbaası, Ankara.

CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası (9-16 Mayıs 1935), (1935) Ulus Basımevi, Ankara.

CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924), (2002) Haz., Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet Dönemi İstatistiklerle Türkiye 1923-1982, (1982) Tablo 18. Türkiye Ticaret Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsalar Birliği, İstanbul.

Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006, (2007) Der., Mete Kaan Kaynar, İmge Kitabevi, Ankara.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı, (1960) Arı Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Ana Nizamname ve Program, (1954) Yeni Matbaa, Ankara.

Cumhuriyetçi Millet Partisinin Seçim Beyannamesi, (1954) Ankara, Yıldız Matbaası.

Cumhuriyetçi Parti Program ve Tüzüğü, (1957) Cumhuriyetçi Parti, İstanbul.

Cumhuriyetin 18. Yıl Dönümünde Hitabeler ve Konferanslar, (1939), Çankaya Matbaası, Ankara.

Çakmak, Cem, (1988) *1950'li Seçimler ve Demokrat Parti*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çavdar, Tefvik, (1983) *Demokrat Parti*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul.

----- (2003) *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Kitabevi, Ankara.

----- (2013) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, (1839–1950)*, İmge Kitabevi, Ankara.

Çufalı, Mustafa, (2004) *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yay., Ankara.

Demokrat İşçi Partisi Programı, (1950) Uğur Basımevi, İstanbul.

Demokrat Parti Tüzük ve Program, (1949) Doğu Matbaası, Ankara.

Demokrat Parti-Kalkınan Türkiye, (1954) Demokrat Parti Neşriyatı, Ankara.

Deringil, Selim, (2001) *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Devellioğlu Ferit, (2002) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Haz.: Aydın Sami Güneyçal, 19. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (D.İ.E), (1973) *Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı*, No:683, Ankara.

DİE, *Tarım İstatistikleri (1931-1934)*, Ankara, 1936.

DİE, *Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964*, Ankara 1965.

DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1968.

Eldem, Vedat, (1994) *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, TTK Yayınları, TTK, be, Ankara.

Erdal, İbrahim, (2012) *Mübadele/Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan (1923-1925)*, IQ Sanat Kültür Yayınları, 2. Bsm., İstanbul.

Erer, Tekin, (1963) *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.

----- (1966) *Türkiye’de Parti Kavgaları*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi Tüzüğü, (1949) Öztürk Basımevi, İstanbul.

Ergin, Feridun, (1984) *Hürriyet Partisi*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:8, İletişim Yay., İstanbul.

Eroğul, Cem, (2014) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), (2004) *II. Tarım Şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyonu Raporu*, Ankara.

Giritlioğlu, Fahir (1965) *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Cilt:1, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Gökgöl, Mirza, (1935) *Türkiye Buğdayları*, Cilt:1, T.C. Ziraat Vekâleti Yayınları, İstanbul.

Göktaş, Mehmet Ali, (1966) *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları, İzmir.

Gönlübol, Mehmet, Ülman, A. Haluk, Bilge, A. Suat, Sezer, Duygu, (1989) *Olaylarla Türk Dış Politikası 1945-1965 Dönemi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Güden Partisi Program ve Ana Nizamname, (1951) Yayın Evi Belirtilmemiş, İstanbul.

Gürsel, Seyfettin, *IMF*, Cumhuriyete Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: II, 1998.

Güven, Sami, (1998) *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Hatipoğlu, Şevket Raşit (1936) *Türkiye'de Ziraat Buhranı*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ankara.

Haytaoğlu, Ercan, (2007) *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, İstanbul.

Hazar, Nurettin, (1970) *Kooperatifçilik Tarihi*, Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yay., No: 1, Ankara.

----- (1986) *T.C. Ziraat Bankası*, T.C. Ziraat Bankası Yayını, Ankara.

Hububat Siyasetimiz, (1954) DP Neşriyatından, Güneş Matbaası, Ankara.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, (2013) Cilt:1, (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz.: İrfan Neziroğlu; Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara.

Hürriyet Partisi Kuruluş Beyannamesi, (1956), Örnek Matbaası, Ankara.

Hüsnü Bengi, (1943) *Milli Korunma Kanun ve Kararları*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

Hüsrev, İsmail, (1934) *Türkiye Köy İktisadiyatı*, Türk Anonim Şirketi Matbaacılık ve Neşriyat, İstanbul.

İnan, Afet, (1972) *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, TTK Yayınevi, Ankara.

----- (1989) *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923*, TTK Basımevi, Ankara.

İslam Demokrat Partisi Esas Programı, (1952) Teknik Basımevi, İzmir.

İsmet İnönü, (2003) Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (26.10.1933-03.12.1938) Haz., İlhan Aydın, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara.

İnönü, İsmet, (1946) Söylev ve Demeçler, Türk İnkılâbı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, (1939–1960) Cilt: 2 (1993), TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.

İstatistik Umum Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1940-1941.

Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923–1968), (1969) T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Kanbolat, Yahya, (1963) Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara.

Karakuş, Emin, (1978) İşte Ankara, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

Karamürsel, Ziya (1989) Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, (2002) Politikada 45 Yıl, İletişim Yayınları, İstanbul.

Karatepe, Şükrü, (2005) Tek Parti Dönemi, İz Yayıncılık, İstanbul.

Karpat, Kemal, (1996) Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, Afa Yayınları, İstanbul.

Kaşan, Yüksel (2007) Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri, 38. İcanas (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

Kayra, Cahit, (2011) Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Kazgan, Gülten, (1966) Türkiye'de Tarımsal Gelişme: 1948-1962, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Kazgan, Haydar, (1982) Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, Yapı Kredi Yayını, İstanbul.

Keyder, Çağlar, (2008), Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, 13. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kısakürek, Necip Fazıl, (2008) Benim Gözümde Menderes, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

Kinross, Lord, (2016) Atatürk/Bir Millet'in Yeniden Doğuşu, Çev.: Necdet Sander, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Kirby, Fay, (2015) *Türkiye 'de Köy Enstitüleri*, Tarihçi Kitabevi, Çev.: Niyazi Berkes, Ankara.

Koçak, Cemil, (1997) *Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, IV, Cem Yayınları, İstanbul.

----- (2010) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Korkut, Sevgi, (1984) *Toprak Reformu ve Türkiye*, TBMM Basımevi, Ankara.

Köy İmar Planı, (1946) MKP Neşriyat Serisi No: 1, Hüseyin Kazazgil Matbaası İstanbul.

Köymen, Oya, (2008) *Kapitalizm ve Köycülük*, Yordam Kitap, İstanbul.

Kuruç, Bilsay, (1988) *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, 1. Cilt (1929 – 1932)*, Ankara.

Kutay, Cemal, (2005) *Atatürk'ün Son Günleri*, İklim Yayıncılık, İstanbul.

Kükrer, Zafer; Tıraş, Muzaffer; Ünal Fikret, (1979) *1920-1929 Bütçe Kanunları*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Lewis, Bernard (2015) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayıncılık, (Çev.: Babür Turna), Ankara.

Liberal Köylü Partisi'nin Beyannamesi, (1951) Cemal Azmi Matbaası, İstanbul.

Mağden, Ragıp Ziya, (1949) *Zirai Kombinalar*, Ankara.

----- (1959) *Zirai Öğretimde 110 Yıl*, Türk Yüksek Ziraat Mühendisleri Yayınları, Ankara.

Liberal Demokrat Parti Programı, (1946) Ekspres Basımevi, İstanbul.

Mazıcı, Nurşen, (1996) *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi 1937-1938*, Der Yayınları, Antalya.

Metinsoy, Murat, (2007) *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, Homer Kitabevi, İstanbul.

Millet Partisi Programı, (1948) Atlı Matbaası, Ankara.

Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi, (1945) Atlas Matbaası, İstanbul.

Mumcu, Ahmet, (1994) *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Müstakil Türk Sosyalist Partisi Programı, (1948) Yayınevi Belirtilmemiş, İstanbul.

Nasuhi, Cevdet, (1931) “*Zirai Kooperatifçiliğimiz*” 1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Okyar, Osman, (2003) *Zirai Fiyat Politikası, Türk Tecrübesi, İktisadi Kalkınmanın Zirai Cephesi*, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı Heyeti Yayınları İstanbul.

Onbeşinci Yıl Kitabı, (1938) Cumhuriyet Matbaası, Ankara.

Ozankaya, Özer, (1995), *Cumhuriyet Çınarı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ökçün, Ahmet Gündüz, (1981) *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Haberler, Belgeler, Yorumlar*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Ömer Lütfi Barkan, (1980) *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri*, Türkiye’de Toprak Meselesi, Toplu Eserler 1, Gözlem Yayınları, İstanbul.

Önder, İzzettin, (1988) *Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesiminde Uygulanan Vergi Politikaları, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923- 2000)*, Derleyenler: Şevket Pamuk-Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara.

Önder, Mustafa, (2002) *Geçmişten Günümüze Resimlerle Türk Haritacılık Tarihi*, Harita Genel Komutanlığı, Ankara.

Özer, Sevilay,(2013) *Demokrat Parti’nin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)*, Berikan Yayınları, Ankara.

Öztoprak, İzzet, (2006) *Atatürk Orman Çiftliği’nin Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Pamuk, Kemal, (1931) *1931 Birinci Ziraat Kongresi İhtisas Raporları*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Şevket, (2009) *Osmanlı’dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, Seçme Eserler II, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Şevket; Toprak, Zafer, (1988) *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ankara.

Payashoğlu, Arif (1973) “*Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik Görüşleri*” Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı, Bursa İ.T.İ.A Yayını, No: 4, Sermet Matbaası, İstanbul.

Radikal Hürriyet Partisi Programı ve Ana Nizamnamesi, Kasırga Gazetesi, 20 Nisan 1953-2 Mayıs 1953.

Rozaliyev, Y.N., (1978) *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri*, (Çeviren: Azer YAREN) Onur Yayınları, Ankara.

Selek, Sabahattin, (2006) *İsmet İnönü, Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Sencer, Muzaffer, (1999) *Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları, 75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul.

Sepetçioğlu, M.Necati, (1977) *Cevahir ile Sadık Çavuşun Buğday Kamyonu*, İrfan Yayınevi, İstanbul.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Prensipleri, (1930) Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

Silier, Oya, (1981) *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Soyak, Hasan Rıza, (1973) *Atatürk’ten Hatıralar, Cilt: 2*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

Sükan, Faruk, (1991) *Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)*, Kültür Ofset Ltd. Şirketi Yayınları, Ankara.

Şahingiray, Özel, (1999) *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938 (Ekonomik)* İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Şenşekerci, Erkan, (2000) *Türk Devriminde Celal Bayar, (1918–1960)*, Alfa Yayınları, İstanbul.

T.C. Merkez Bankası Aylık Bülteni, 1978.

Tabakoğlu, Ahmet (1994) *Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları*, İstanbul.

Taluğ, Cemal (1981), *Atatürk ve Kooperatifçilik*, Yol Koop. Yayınları, Ankara.

Taraklı, Duran, (1976) *Çitçiye Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygulama ve Örnekleme Sonuçları*, ODTÜ Yayınları, Ankara.

Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964, DİE, Ankara, 1965.

Tekeli, İlhan; İlkin, Selim, (1982) *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayını (ODTÜ), Ankara.

----- (1988) *Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)*, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Der.: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yayınları, İstanbul.

----- (2004) *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi*, İstanbul.

----- (2009) *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları*, Cilt: 1, İstanbul.

----- (2009) *Savaş Sonrası Ortamında 1947-Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Bilge Kültür sanat Yayınevi, İstanbul.

Tezel, Yahya Sezai, (2015) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İş bankası kültür Yayınları, İstanbul.

Teziç, Erdoğan, (1976) *100 Soruda Siyasal Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, 1. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

Timur, Taner, (2013) *Türkiye'de Devrim ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.

Toker, Metin, (1990) *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Tokgöz, Erdinç, (2004) *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)*, İmaj Yayınevi, Ankara.

Toprak, Zafer, (1988) *Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)*, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara.

Tökin, Füzuan Hüsrev, (1965) *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, Elif Yayınları, Ekim Basım Evi, İstanbul.

Tör, Vedat Nedim, (2009) *Yıllar Böyle Geçti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Tunaya, Tarık Zafer, (1995) *Türkiye'de Siyasal Partiler, 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul.

----- (2007) *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tuncer, Erol, (2003) *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Tesav Yayınları, Ankara.

Tuncer, H. Cahit, (1969) *Tarım Kredi Kooperatifleri*, Basın Matbaası, Ankara.

Tunçay, Mete, (2005) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Turan, Şerafettin, (1999) *Türk Devrim Tarihi*, 4. Kitap (İkinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara.

----- (2003) *İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

----- (2005) *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap (Birinci Bölüm), Bilgi Yayınevi, Ankara.

Turgay, Necati, (1947) *Türkiye'de Pamuk Yetiştirilmesi Endüstrisi, Ticareti (Cumhuriyet Devrinde)*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara.

TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2012.

TÜİK, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1968.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, (1998) T.C Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Türkiye Köylü Partisi, Gaye, Prensipler, Tüzük, Program, (1952) Türkiye Basımevi, İstanbul.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi Ana Nizamname, Faaliyet Programı ve Parti Ana Nizamnamesinin İzahı, (1946) Yayınevi Belirtilmemiş, İstanbul.

Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi: Grafik ve İstatistikler 1938-1966, (1968) Tarım Bakanlığı Planlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Türkiye Ziraat Tarihine Bir Bakış, (1938) Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara.

Türk Muhafazakâr Partisi Programı, (1947) Talat Altın Matbaası, İstanbul.

Tütengil, Cavit Orhan, (1961) *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, İstanbul.

Uçar, Aslı Yılmaz “1925: Karşı Devrimciliğin Tasfiyesi ve Cumhuriyet'in Yönetmel Kuruluşu”, Keskin, Nuray (Ed), Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928, Cilt: 2, Ankara Üniversitesi SBF, Kayaum Yayınları, Ankara.

Uran, Hilmi, (2007) *Hatıralarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ülgenay, Ayhan Hüseyin, (2011) *Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Siyasi Partiler, Kurucular ve Amblemler 1923-1960*, Sanat Kitabevi, Ankara.

Ülken, Yüksel, (1984) *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, (1963) *Türk Medeni Kanunu*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Yalman, Ahmet Emin, (1998) *Yarının Türkiye'si'ne Seyahat*, Keçev Yayınları, Ankara. *Yalnız Vatan İçin Partisi Seçim Beyannamesi*, (1947) Talat Altın Matbaası, İstanbul.

Yavuz, Fehmi, (1968) *Toprak ya da Tarım Reformu*, Şark Matbaası, Ankara.

Yenal, Oktay, (2003) *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Homer Kitabevi İstanbul.

Yeni Kemalciler Partisi Programı, (1952) Yayınevi ve Yayın Yeri Belirtilmemiş.

Yeşil, Ahmet, (2001) *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Yeşilyurt, Süleyman, (2001) *Atatürk-İnönü Kavgası*, Yeryüzü Yayınları, Ankara.

Yetkin, Çetin, (2004) *SCF Olayı*, Otopsi Yayınları. İstanbul.

Yiğit, Ali Ata, (2002) “İnönü Döneminin Köye Özel Öğretmen Yetiştirme Projesi: Köy Enstitüleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 17, Ankara.

Yücel, Hasan Ali, (1997) *Köy Enstitüleriyle ilgili Yazıları ve Konuşmaları*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.

Yücel, M. Serhan, (2001) *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.

----- (2006) *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859- 2005)*, Alfa Yay., İstanbul.

Ziraat Vekâleti 1955 Mali Yılı Çalışmaları, (1956) Ziraat Vekâleti Yayınları Ankara.

Ziraat Vekâleti Çalışmaları: 1950-1957.

Ziraat Vekâleti Faaliyetleri, 1958.

Ziraat Vekâleti Faaliyetleri: 1959.

Zirai İstatistik Özetleri: 1941-1962.

MAKALELER

Akandere, Osman, (2003) Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir'in Amacı ve Mahiyeti, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, s. 23-24.

Aldıkaçtı, Orhan, (1959) “27 Ekim 1957 Milletvekilliği Seçimleri”, *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 24, Sayı: 1-4, s. 18.

Alkan, Mehmet Ö. (1999) Osmanlı'dan Günümüze Seçimlerin Kısa Tarihi, *Görüş Dergisi*, No: 48, Mayıs, s. 51.

Asaf, Burhan, (1932) “Türkiye’de Ziraî Kooperatifler ”*Kadro Dergisi*, Mayıs, Sayı: 5, s. 40-41.

Atay, Arif Turhan, (2006) “Cumhuriyet Döneminde Tohum Islahı” *Tarım ve Mühendislik Dergisi*, Sayı: 78-79, Ankara, s. 46.

Avcı, Sedat, (1996) Türk Şeker Sanayinin Kuruluş ve Gelişmesinde Devletin Etkisi, *Coğrafya Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul, s.296.

Aysan, Mustafa, (1987) “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 86.

“Azot Sanayi” *Yeni Ticaret Âlemi*, (1960) Yıl: 8, sayı: 8 (Özel Sayı-Bir iktidarın On Yılı), Şubat- Mart, s. 64-66.

Balık ve Balıkçılık, (1953) İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Hidrobiyoloji Enstitüsü, Cilt: 1. sayı: 10-11, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, s. 3-6.

Coşkun, Ali, (2003) “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi” *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Kasım, Sayı:4, İstanbul, s. 72.

Çalışır, Saffet, (1944) “Değerli Ziraat Vekilimizin Beyanâtı ”*Köye Doğru*, Sayı: 81, Şubat, s. 7.

Çetin, Türkan, (1996) “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 6-7, s. 213.

“Devlet Çiftlikleri”, (1943) *Ziraat Dergisi*, Yıl 4, Sayı 44-45, Eylül, s. 7.

“Devlet Üretme Çiftlikleri” (1960) *Yeni Ticaret Âlemi Dergisi*, Yıl: 8, sayı: 8 (Özel Sayı-Bir iktidarın On Yılı), Şubat- Mart, s. 93.

Duman, Doğan, (1992) “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, İzmir, s. 136-138.

Erdal, İbrahim, (2007) “II. Dünya Savaşı Dönemi Türkiye’nin İktisadi Politikaları ve Muhalefet”, *Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 145-152.

----- (2016) “Muhallif Tan ve Vatan Gazetelerine Göre Savaş Döneminde (1940–1945) İktisadi Uygulamalar”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, Temmuz-2016, s. 1-14.

Eşiyok, Bayram Ali, (2009) “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü” *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 11.

“Et ve Balık Kurumu” (1960) *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl: 8, sayı: 8 (Özel Sayı-Bir iktidarın On Yılı), Şubat- Mart, s. 51-52.

Hatipoğlu, Şevket Raşit, (1936) “Türkiye’de Arazi İşletmesi Meselesi ”*Dönüm*, Yıl:4, Sayı: 40, Nisan, s. 147-150.

İnci, İbrahim, (2009) “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler” *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, C:11/1, s.116.

Karayaman, Mehmet, (2010) Osmanlı Devleti’nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 25, Sayı:1, Temmuz, s. 297.

----- (2010) Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar, *Atam, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı*, Mart, s. 61.

Koçak, Cemil, (1986) “Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 25, Ocak, s. 26-27.

Mahmutoğlu, Tansu Barış (2016) “Atatürk’süz İlk Seçimler-1939 Genel Seçimlerinde CHP’nin Çalışma ve Propagandaları”, *Erzurum Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 40.

Nafia Vekâleti Hizmetleri, (1960) *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl: 8, Sayı: 8 (Özel Sayı-Bir iktidarın On Yılı), Şubat- Mart, s.12-13.

Nafia Vekâleti Hizmetleri, (1960) *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl.8, Sayı.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart, s. 103.

Oktar, Suat, (2010) Varlı, Arzu, Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası, *Marmara Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, s. 16-18.

Özçelik, Ceyhun, (2008) Türkiye’de Su Hizmetleri ve Su Hukuku’nun Gelişimi, *DSİ Teknik Bülteni*, Sayı:103, Ankara, Ocak, s. 9.

Özer, Sevilay, (2012) “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 8, Sayı: 15 Bahar, s. 38-39.

Pınar, Mehmet, (2016) “Cumhuriyet Döneminde Unutulmuş Bir Siyasi Hareket, Ahali Cumhuriyet Fırkası” *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran, Sayı: 26, s. 347.

Savaş, Vural Fuat, (1961) Zirai Gelir Vergisi: (Teori ve Tatbikat), *Eskişehir İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi Yayını*, Eskişehir, s. 57.

Şener, Sefer, (2004) “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları” *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(7), S:1, s. 82-84.

----- (2005) “Türkiye Ekonomisinde İkinci Dönem Liberal İktisat Politikaları” *Yönetim Bilimler Dergisi*, Sayı:3, İstanbul, s. 146.

TC. Ziraat Bankası, (1960) *Yeni Ticaret Âlemi*, *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl: 8, Sayı: 8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart, s. 54.

Tecer, Meral, (2006) “Atatürk Döneminde (1923-1938) Ekonomik Örgütlenme” *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 4, Aralık, s. 75-116.

Tezel, Yahya Sezai, (1971) "Cumhuriyet'in Devraldığı Tarım Yapısının Tarihi Oluşumu Hakkında Bazı Düşünceleri", *Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi*, Cilt: 26, Sayı:4 Aralık 1971, s. 322.

“Toprak Mahsulleri Ofisi” (1960) *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart, s. 47.

“Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi” (1956) Yıl:26, Sayı:122- 123, 23 Aralık, s. 3295.

“Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası”, *Yeni Ticaret Âlemi*, s. 54.

“Türkiye Zirai Donatım Kurumu” (1960) *Yeni Ticaret Âlemi*, Yıl: 8, sayı: 8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat- Mart, s. 89-91.

Ünal, Süzan, (2015) “Türkiye’de 1923-1960 Yılları Arasında Kapatılan Siyasi Partiler”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 10, s. 147.

TEZLER

Aloğlu, Sibel, (2010) *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Uygulamaları*, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Aslan, Emel, (2014) *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, T.C. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aydın, Ayşe, (2010) *Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri ve TBMM (1950-1960)*, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, TC. Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Çankaya, Serpil Alaşık, (2003) *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Çıkarılması ve Uygulamaları*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, Hasan, (2007) *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çiftçioglu, Ö. Muhtar, (2005) *1945-60 Döneminde Şekillenen Dünya Konjonktüründe Türkiye Ekonomisinin Gelişme ve Değişme Eğilimleri*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Demir, Şerif, (2009) *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)*, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gülal, Tansel, (1991) *Cumhuriyetin ilk Yıllarında Tarım Politikası ve Aşarın Ekonomik Etkileri*, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İktisat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karaca, Mehmet, (2005) *İkinci Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi (1940-1945)*, T.C. Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, Nihal Burcu, (2006) *Siyasi Açından I. ve II. Açından Celal Bayar Hükümetleri (1937-1939)*, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kayıran, Mehmet, (1995) *Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)*, T.C. H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kesme, Özkan, (2016) *Türk Basınında 1957 Seçimleri ve Partilerin Propagandaları*, T.C. Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Öztürk, Mehmet, (2010) *Tek Parti Dönemi (1923–1945) Tarım Politikalarında Devletçilik*, T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, TC. Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şenşekerci, Erhan, (1999) *Türk Devriminde Celal Bayar*, T.C. İstanbul Üniversitesi, AİİTE, AİİT Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Tire, Metin, (1990) *İkinci Dünya Savaşı'nda Milli Korunma Kanunu*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi AİİTE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Tören, Tolga, (2006) *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yavan, Galip Kazım, (2011) *Milli Şef Dönemi Toprak Politikaları ve Bu Politikaların Siyasi Hayata Etkileri*, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İNTERNET SİTELERİ

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5957f1b0967177.39858562, Erişim: [01.07.2017].

<http://www.turkseker.gov.tr/tarihce.aspx>, Erişim: [03.07.2017].

https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/.../kadastro_mevzuati_hukuku_ders_notu_2016.do...Er isim: [05.07.2017].

http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Kaştan-Yüksel-Atatürk_döneminde-tarım-alanında-yapılan-yenileşme-hareketleri.pdf. Erişim: [03.07.2017].

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html. Erişim: [02.09.2017].

http://www.emo.org.tr/ekler/2f32522a84d5e63_ek.pdf?dergi. Erişim: [08.08.2017].

<http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda>. Erişim: [24.07.2017-13.08.2017].

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html. [10.08.2017].

<http://www.turkseker.gov.tr/tarihce.aspx>, Erişim: [10.07.2017].

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5957f1b0967177.39858562, Erişim: [14.07.2017].

https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/.../kadastro_mevzuati_hukuku_ders_notu_2016.do...Er isim: [24.07.2017].

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200498.pdf, Erişim: [30.07.2017].

<https://www.isbank.com.tr/bireysel/yatirim-urunleri/Sayfalar/varant.aspx>.

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Kırıkkale’de doğan Ümit YURTOĞLU, orta öğrenimini Kırıkkale Yıldırım Beyazıt Ortaokulunda 1996 yılında, lise öğrenimini Kırıkkale Yıldırım Beyazıt Lisesi’nde 1999 yılında tamamlamıştır. Erciyes Üniversitesi Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nü 2006 yılında başarıyla tamamlamıştır. 2007 yılından itibaren Kamu’da Devlet Memuru olarak görev yapmaktadır. 319. Kısa Dönem olarak 2009 yılının mayıs ayında terhis olarak askerlik görevini yapmıştır. 2014 yılında Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

İletişim Bilgileri:

Telefon: 0506 710 03 71

E-Posta: sehzade0371@hotmail.com

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI
BENZERLİK ve İNTİHAL RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Başlığı/Konusu:

Yukarıda başlığı/konusu belirtilen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümünden oluşan toplam 199 sayfalık kısmına ilişkin, 07/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- Önsöz hariç,
- Simgeler ve Kısaltmalar hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç / dâhil
- Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik ve İntihal Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

08.06.2018

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ümit YURTÖZÜ

Öğrenci No: 801 103 140 20

Anabilim Dalı: TARİH

Programı: T.C. Tarih

Statüsü: ☒ Y. Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Ek: İntihal Programı Raporu